

1106
1998

№ 4

საქართველოს განათლების სამინისტრო

სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტი

ბაკთული ვენის კათედრის

ზ რ მ ბ ი

4

თბილისი
1998

საქართველოს განათლების სამინისტრო

სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტი

განათლებლის კათედრის

შ რ ო მ ე ბ ი

4

თბილისი
1998

სარედაქციო კოლეგია: ზ. სარჯველაძე (რედაქტორი),
ლ. კვაჭაძე, ალ. ლლონტი, ქ. თევზაძე,
ა. ონიანი, თ. კვაჭაძე (მდივანი)

რეცენზენტები: თ. ქაჩია
ლ. ნოზაძე

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

0 6 0 6 0 6 0

საქართველოს
საქართველოს

პუნქტუაცია, სეგმენტაცია და სინტაქსური
სტრუქტურა ძველ ქართულში*

ძველი ქართული წინადადების შემადგენლებად გაყოფა აქამდე ძირითადად თანამედროვე ვერობული ენების ტრადიციებს ეყრდნობა. კერძოდ, როგორც ძველი ბერძნული და ლათინური ტექსტების გამოცემები, ასევე ძველი ქართული ტექსტების ფილოლოგიური გამოცემები. ასაბუთ ანა ხელნაწერების პუნქტუაციას, არაშედ თანამედროვე ქართულ მართლწერის "ხეს". ძველი პუნქტუაცია გამოცემების უმეტესობას, ვტყობა, უმნიშვნელოდ შიანაათ. ერთი იშვიათი გამონაკლისია ნიკო მარტ. "ფიზიოლოგის" მისი გამოცემა (Marr 1904) ხელნაწერის ძველ პუნქტუაციას იცავს ისე, როგორც შემონახულია ხელნაწერში. მე სხვა ასეთი გამოცემა არ ვიცი. ძველ პუნქტუაციას ბევრი პრობლემა გაანია, რომლებიც ძალიან ღრმად და ვრცლად გამოიჩვენა ლამაზა ქაქაიამ სხვადასხვა ნაშრომში (1963, 1965). მე კი აქ მხოლოდ ერთი თვალსაზრისი მაინტერესებს, სახელდობრ, პუნქტუაციისა და სინტაქსის შესატყვისობა, და ამ თვალსაზრისით "ფიზიოლოგის" ტექსტი ვტყობა უფრო საინტერესოა ვიდრე სხვა ხელნაწერები, რომლებიც ლ. ქაქაიას სტატიებშია აღნიშნული. ავიღოთ რამდენიმე მაგალითი:

(1) და სამეფოს იბოეზინ. ქალანდრი ივი (VI, 177, 29¹)

* წაყიობა 1987 წლის სექტემბერში ენათმეცნიერების ინსტიტუტსა და ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

¹ რიცხვები მიუთითებს დედნის სათაურებსა და ბ. გივინეიშვილისა და ი. ვიუნაშვილის გამოცემაზე (1979). წერტილები დედნისაა, ნიშნავს ახალ სტრიქონს.

სამკათვალონ
პროფესორი
გიგლიოტიძე

1) შაველი კითხვად სამე თქვა. საბისტეტიკელმა. ქმედებამ საბის
ურთიერთის თესლოამ (II 175,23)

1) აზარამი უმეტეს ვართ. ზარბაათი მისია. (XX 184,21)

ა) წერტილი დასმულია ხმის შემდეგ, სადაც თანამედროვე პუნქტუაციის
ძირველი მოსალოდნელი არ არის. შემდეგი მაგალითები კიდევ სხვადასხვაა:

(4) და ყველნი იგი გუნდნი . მართალნი / და მებრ ბოლო წილანი
ივლტოდეს . დიდსაგან ვუმაძისა . დედაკაცისა . იოსებ კოლოსაგან
მატაკარანისა ფარაბოსისა . სესანა ორთავან / მონბუცებულთა .
უფეთურთა . (XX 185,2-5)

(5) შეიპყრებით მელნი მკებურნი . განმჩუენებნი . საყურძნისა ჩემისანი .
(XVIII 183, 30)

(6) და ესრეთ ტყუილით . მოიტაცნის ივანი . და დაძყარის წამლვეთ
შერინველთათ მათ . (XVIII 183,24)

ა) განმსაზღვრელი ზედსართავი და მართული სახელური წვერა ცა.
სათესაობითი შესიტყვება), მოსდევს შესიტყვების მოთავს წვერს და მისგან
წერტილითაა გათიშული. შემთხვევითაა ძველი წერტილის დასმა თუ არა? და
თუ არ არის, რა თვითობის ფარგლებშია გასაგები და რა მნიშვნელობა აქვს
ძველი ქართული სინტაქსური სეგმენტაციისა და სიტყვათგანლაგებისათვის?
სანამ ვეცდომებ ამ საკითხებს ვუპასუხო, იქნა რამდენიმე საერთო შენიშვნა
უნდა გავაკეთო პუნქტუაციისა და ენობრივი ერთეულების ურთიერთობაზე.

ჩემ კიდევ სიტყვა ეყით სინტაქსური სტრუქტურის წარმოებასა და
აქმაზე. და ძველ ამ სტრუქტურების ფსიქოლოგიურ ჩეალობაზე.
რომლებზე შეიძლება მოვიხილო სუფთა ლინგვისტური მეთოდებით (მღრ.
Frazier 1985, 1988). და მანც ძალიან სასურველია სინტაქსური
სტრუქტურების დამტკიცება, თუ სხვა მიზეზის გამო არა იმტომ, რომ
სუფთა ლინგვისტური არგუმენტაცია იშორ შემთხვევაში სხვადასხვა დასკვნას
უშვებს.

რამდენიმე ნიშანი მანც არის, რომლებზეც, ვტყობა, საჩემელს მსინან
სინტაქსური სტრუქტურის ჩეალობაზე. ძველი ნიშნებია პუნზე და
გაგრძელება გარყვეულ სახელებზე. და მართლაც, ანტრუციურადაც
ამქარია, რომ პუნზე მოსდევს გარყვეულ ჩეალებს, და თუ ვუარაუდობთ, რომ
დასარკის. დროს სინტაქსური ჩეალების პროცესამს ცალ-ცალკე

გამოიმუშავეთ, მაშინ ისე გასაგება, რომ გამოიმუშავენს ბოლოში დაეღუპდებით და ამასთან დაეღუპებით შევხვდებით. ეს ისე ბუნებრივია, რომ, მაგალითად, ზოგ ჩიტოსავე გალობის ფრახების ბოლო ნაწილი ცოტა ვარჯიშდება, როგორც ამას აღნიშნავენ ენტერები თავიანთ წიგნში, რომელიც ამ დარგში განსაკუთრებით სასარგებლო ინფორმაციის წყაროა (W.E. Cooper - J. Paccia - Cooper 1980). მეორე მხრივ, პეუნა და ვაგრაქლემა მართო სინტაქსური საზღვრების ნიშნები როდის, ისინი ვარჯიშდება მაშინაც, როდესაც ზუსტ სიტყვას ვერცხვით. სხვა ფუნქციონირება შეტყულების სინტაქსი, შემადგენლობის სივრცე და ასე შემდეგ. ზეინს შემთხვევაში, სხვა პუნქტუაცია თუბრე მოკლე დროის ხმამაღლა კითხვის თვისებებს გამოხატავს, შერყობისა და სინტაქსის ფუნქციონირება აღბათ არ მოქმედებენ. მეორე მხრივ კი, უცხო ენის დედნის გავლენა (მაგალითად, სომხური დედნისა) გამოირიცხული არ არის.

ამ შენიშვნებიდან უკვე ხსენებული ნიშნებიდან. შე ვერაუდობ, რომ პუნქტუაცია უკვე ხელნაწერში არა, მაგრამ "ფიზიოლოგის" ტექსტში გამოხატავს პეუნებს ან ისეთ ფონეტიკურ გამოვლენებს, რომლებიც ამას ფუნქციონირებად ემხივებიან. ამასთან დაეღუპებით უნდა ვთქვა, რომ სინტაქსურ ვარჯიშებს უბრალოდ კი არ ვცნობთ პეუნების საფუძველზე. არამედ პირველი, პეუნების აღქმა აგრეთვე იმითა გამოწვეული, რომ სინტაქსური სტრუქტურები ვიციით, ზეინს შემთხვევაში ეს ამას ნიშნავს, რომ ვადამწერი მონახონი აღბათ არა მხოლოდ იმას გამოხატავდა, რაც ენაშია, არამედ თავისი შინაგანი სინტაქსური ცოდნა ვარჯიშისა პუნქტუაციაზე.

ზეინი სპეციფიკური ვარჯიშები შემდეგია: ძველი ქართულ-სლავონის ვერაუდობით პეუნებისა და სინტაქსური საზღვრების შორის პირდაპირ ან არაპირდაპირ შესატყვისობას. ეს ვარჯიშები მივყავს დამტკიცებულად მაშინ, როდესაც პეუნების განაწილება და დამოუკიდებლად გამოიყენილი სინტაქსური სეგმენტაცია ვიანხმებიან ვარჯიშების, ე. ა. მაშინ როდესაც პეუნები სინტაქსურ სეგმენტებში ვარჯიშ ვარჯიშობენ. ენტერებმა თავიანთი ექსპერიმენტებით ინგლისურ-სლავონის დამტკიცეს, რომ შვიდრო კორელაცია მაშინ არსებობს პეუნის შემთხვევებსა და სინტაქსურ ფრახებს შორის. - ზეინი მიდგომა, რა თქმა უნდა, მათი მიდგომისაგან ვადილებით უნდა განსხვავდეს. ვერ ვთქვით, ზეინი მიდგომა არ იქნება არც ექსპერიმენტული და არც სტატისტიკური. სტატისტიკური

გამოცდევებს თავისი ინტერესი აქვთ, და ძველი ქართულისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი ინფორმაცია მივიღეთ. მაგალითად, ზსარგველასძის (1975) ერთელი დათვლისაგან. მაგალითად, რაც ხშირად ხდება ამ ენის დამახასიათებელია და დიდი გედება შეიძლება მქონდეს ინტონირულ განვითარებაზე. ამის ვარდა ზენს შემთხვევაშიაც ის, რაც ხშირად დასტურდება, უფრო მეტად დასაფრებელია ვიდრე იმეათი გამოცდენა მაგრამ სტატისტიკური მეთოდის საშუალებით ვერაფერს გავიგებთ სინტაქსურ-სტრუქტურულ სეგმენტაციაზე. - მეორედ, ზენი ცდა იმით განსხვავდება ფსიქოლინგვისტური გამოცდვისაგან, რომ პუნების უქონლობა სხვათადად შედის ზენს დასკვნაში ვიდრე სტატისტიკურ ანალიზში. ინტონაციის გამოცდვიდან კითხა, რომ ტონალური მალანობა და სინტაქსური ჩვეუი არ შესაბამება ერთმანეთს. ზენთვის ყელაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება ისაა, რომ ერთ სინტაქსურ ჩვეუზე შეტი შეიძლება შევიდეს ერთ სამეტყველო მთლიანობაში. ერთი ან შეტი სეგმენტი ერთიანდება სხვადასხვა ფაქტორების გაყენებით. ამისაგან დაწერილი პუნების მიხედვით გამომდინარეობს შემდეგი პრინციპი: თუ ერთ წინადადებაში პუნა გვხვდება გარყვეულ სინტაქსურ საზღვართან, მაშინ ერთი და იმავე სტრუქტურის სხვა წინადადებაში ეს პუნა იმავე ადგილზე საყალღებულო რადია. მაგალითად, თუ ზმნის შემდეგ ხშირად გვხვდება პუნა, მაინც ყელა ზმნის შემდეგ არ უნდა იყოს დასმული. ამ პრინციპის თანახმად შემდეგ პროგრამას შევადგენთ: ასახსნელია პუნების შესაბამისი წერტილები და არა გარყვეულ შემთხვევაში წერტილის უქონლობა.

გადავიღეთ მასალის ანალიზზე და ავიღოთ სტრუქტურები ცალ-ცალკე.

ყელაზე მეტად მოსალოდნელია პუნა წინადადების ბოლოში, რადგან წინადადება ყელაზე დიდი სინტაქსური ერთეული არის გრამატიკული იერარქიის მიხედვით. ის, რომ ხანდახან ამ ადგილზედაც გამოტოვებულია წერტილი, ამტკიცებს ზენს პოზიციას, რომლის თანახმადაც, წერტილების უქონლობა კი არ არის ასახსნელი, არამედ წერტილის დასმა. მაგალითები ამ შემთხვევაში არ იქნება საქირო, მაგრამ ის ფაქტი მაინც აღვნიშნით, რომ ჰენწიობილი წინადადების ბოლო ყელაზე მეტად წერტილითაა ასახული. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა თანწყობილი სტრუქტურები: და კავშირის წინ თითქმის ყოველთვის წერტილი გვაქვს. მაგალითად:

(7) რომლისა დაწიფებულ . და მოწყენულ არს . მარცხული . საგონებელი . ჰენწიობილი საწნებლად . (XXV II 183,9)

(8) ყუბლი . და რქოთი არა აქუნდა პეტრეს . და იოვანეს (XXVI 187,39)

ეს შემთხვევა იმითაა საინტერესო, რომ, ეტყობა, მეორე თანწყობილი შემადგენელი ენერტილოდ გრძელდება ბოლომდე, მაშინ როდესაც პირველი შემადგენელი წინადადება შემოკლდება:

(8') ვეხლი [არა აქუნდა პეტრეს],
და ოქრომ არა აქუნდა პეტრეს

პირველი თანწყობილი სახელი იქცევა როგორც ნამდვილი თანწყობილი წინადადება, რომელიც შემოკლდება თანწყობის დროს. ასეთივე მაგალითებია:

(9) თუ მაკუნებელ არნ . თუ მაკბოვნებელ . სნულჰან მან
შეპეტრტნის . და მხედან . ქალანდრსა მას . (VI 177,33-34)

(10) ღამისმოყურარშ არს: უღრე დღისამ (VIII 178,32)

ხეხიურს ველზე სვერადლებო ფაქტი ისაა, რომ ძალიან ხშირად პუნა გრძელდება ზმნის შემდეგ. ეს არის ველზე ხშირი შემთხვევა წინადადების ბოლოს გარდა. მაგალითად:

(11) განსაყდელსა შეეფს . დედათათქს . (IV 177,9)

ასეთივე არის "ფიზიოლოგის" ტიპური ფორმულა, რომელსაც სხვადასხვა ვარიანტებში პუნა თქვა ზმნის შემდეგ აქვს:

(12) ღაღა ათოლად სამე თქვა . სხისმეტრულმან . თაქსათქს .
(XXVI 188,3)

სადაც ორი გათიშული ფრაზა მოსდევს ზმნას. გამოთიშული ფრაზა სხვადასხვა ტიპისაა, მაგალითად (1)-ში და (9)-ში. შერა:

(13) რამეთუ თავუენის-ესკემლით . დამადებულთა / და არა
ღამბადებელსა : (VII 178,26)

(14) და აღლოშნან . თუღნი მათნი . (XI 180,14)

(15) და განაშორე . სული შენი . ბოროტსაგან საქმისა . (XV 182,9)

ყოფნა ზნა (copula) გამოხატვისი არ არის, შტრ. (7), (9) და:

(16) არაბათი უმეტარ ვართ . ზრახვათა მისთა . (XX 184,21)

ზოგ შემთხვევაში პოზიცია ზნის შემდეგ აღბით გამოჩვენდება შემადგენლის ზომით: უფრო გრძელი შემადგენელი მოსდევს მოკლეს:

(17) ჩამეთუ შენ თანა არს . ვეცხლისმოუფარება . მრეშება სიძვან
(XXVI 187,34)

სადაც გრძელი კომპოზიტი მოსდევს ზნას, და შემდეგი ორი სახელი იმავე ზომის ერთ მთლიანობას ქნის. მაგრამ ეს ფაქტორი ვერ ასწნის იმ ფაქტს, რომ ზნის შემდეგ პაუზაა, და ამის ვარე შე ის შემადგენელი, რომელიც ზნას მოსდევს, ხანდახან შედარებით მოკლეა: შტრ. (11) და:

(18) მდამალ ფრთად ყუდრო არს . ნადარი იგი . (XXVI 187,25)

მარტო შემადგენლის "სიმძიმე" გადამწყვეტი ფაქტორი არ უნდა იყოს განკვეთილობისა. მაგრამ არის სხვა შემთხვევებიც, მართალია, უფრო იშვიათი, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანი: ძველ ქართულში ზნა გვხვდება წინადადების დასაწყისში კეიმორის შემდეგ, თუ არის: ზნის ამ პოზიციას, როგორც ძველ ინდოევროპულ ენებშიაც (Dressler 1970), ტექსტობრთვი ფუნქცია აქვს და ნიშნავს წინამდებარე წინადადებისთან სემანტიკურ დამოკიდებულებას: მაგალითად, მომღვეწობისა და მსვავს მიმართებებს, რომლებზედაც აქ ვერ ვილაპარაკებ. მაგალითად (6)-ში დაამყარებს ზნის პოზიცია გამოხატავს მომღვეწობას მოატყაყნებს ზნის მიმართ. ასევე შემდეგ მაგალითში სხვადას მოსდევს მოკლის მოწყველებას:

(19) და ტრედი მივიდის და სხდის ხესა მას ზედა . ქამად ხილისა მის .
(XXX 189,4)

2 Quintilianus 9,4,23: cavendum ne decreseat oratio; Behagel-ის "Gesetz der wachsenden Glieder"; შტრ. Behagel 1909; Helm 1924.

რადგან ქამად მასდათა, ბოლო სიტყვები გამოთქმულია ისევე,
როგორც ქვეყნობლი წინადადება. როდესაც ხმნა დაწვებით
პოზიციას იკავებს, მაშინ პუნჯა არ იწუნება მის შემდეგ:

საქართველო
საქართველო

(20) და წარვიდის შეჩინველი იგი . არეად ქალაქად . სავსე
საკუძველითა და (X 179,31)

ამ წერტილი გვხვდება იმ ადგილას, სადაც სხვა დროს ხმნა იყო
მოსლოდნელი, ხმნა კი თვითონ დაწვებით პოზიციას იკავებს.
რამ-ტუ-ლუ-ი პიზუნის გამო.

მეორე მთავარი შემთხვევა, სადაც წერტილი გვხვდება
წინადადების შიგნით პოზიციასში, არის სახელური შესიტყვებები:
ტრადიციულად გრამატიკოსები ამ შესიტყვებებში ორ სხვაობას
აღნიშნავენ: მართული სახელი წინ უსწრებს მშართულს, ან მოსდევს
მას. მეგრამ ცნობილია, რომ ეს მართო პოზიციის განსხვავება კი არ
არის: მართული სიტყვა რომ მოსდევს მშართულს, მუდამ ეთანხმება
მას ბრუნვისა და რიცხვის მიხედვით, თუ კი უშუალოდ წინ უსწრებს
მას, შეთანხმება საეაღდებულო არ არის (ამაზე უფრო
დაწეროლებით: Boeder 1995). ამ განსხვავებას ვმითხვევა პუნქტუაციის
განსხვავება: ის მართული სახელი, რომელიც უშუალოდ წინ
უსწრებს მშართულს, არ ითიშება მისგან, პირიქით, რომ მოსდევს,
ხმარად წერტილითაა გათიშული. შტრ. (5), (6) და:

(21) უგუნჯანო . თქვენ ჩაძსა პართებით . სიტყუასა . ეფლისა
ჩუენისა . იესუ ქრისტისსა (X 179,37)

ამ მაგალითში ჩერ წოდებითა გათიშული, მეჩე წერტილი
დაძმულია ხმნის შემდეგ, მეჩე მშართულის შემდეგ, მეჩე მართულის
შემდეგ, რომელსაც კიდევ მოსდევს დაძართა.

პუნჯა მოსდევს არა მართო მშართულს, არამედ მართულსაც:

(22) და სულ სულნელებსია . საკუძველითა . გამოჯის /
პირისაგან მისისა . (XX 184,34)

ეს მაგალითი, მართალია, ერთადერთია, სადაც შეთანხმებული
სათესაობითის ბოლო საზღვარი წინადადების ბოლო საზღვარს არ

შეიძლება. ზემოთ აღნიშნულ მაგალითებში ის წერტილი, რომელიც მოსდევს ნათესაობის, გამოხატავს არა მხოლოდ სახელური შესატყვისის ბოლოს, არამედ წინადადების ბოლოსაც, მაგალითად (5)-ში.

ამეთი ორპირიანი სიტყვითა ტიპურია პეუნებს გამოცდევამი. მაგრამ, საბედნიეროდ, ერთი ისტორიული ფაქტი გოდსტურებს ჩვენს ვარაუდს. რომ ვადატანილ ნათესაობის პეუნა მოსდევს, იქიდან ხანს, რომ ნათესაობის ვრძელი დამოლოება ახალ ქართულში დაცევა ზესტად ამ პიზიციამი, სადაც ბოლი ბიზიანი ცოტა გავრძელდა პეუნის წინ. შერა. (5) და ახალი ქართული მისი შესატყვისი:

(5') საყურანის განმრეუნელი

სადაც ნათესაობის ბოლო ა დაცევა, მაშინ მოდევსაც

(5'') განმრეუნელი საყურანისა

ჩვეუროში ბოლო ა დაცევა (მესამე ვარიანტიც არსებობს: განმრეუნელი საყურანის, რომლის ინტერპრეტაციასაც აქ ვერ განვიხილავ). როგორც მართული ნათესაობითები, ასევე ვადატანილი ზედსართავები ითმება სახელსაგან, მაგალითად მართალინი და უცეთურთა (4)-ში.

ზოგ შემთხვევაში წერტილით გათიშულია პირველი ან ბოლო შემადგენელი. ეს ორი შემთხვევა, რომლებიც სტრუქტურულად ემთხვევიან ერთმანეთს, კარგად ხანს ორი მაგალითიდან, რომლებიც გვხვდება ორი სტრიქონის შინაილზე. ვერ გვატყეს:

(24) კანჭრისათეს . იობეა თქუა . (XII 180,23)

და შერე:

(25) სახისმეტყველმან თქუა . კანჭრისათეს . (XII 180,25)

როგორც ხანს, წინამდებელ გათიშულ შემადგენელს გარკვეული ტემპორალური ფუნქცია აქვს, ასეთი როგორიცაა ტომბეალიზაცია. ასევე კვლევბარე ხანდახან გათიშულია, მაგალითად (22)-ში და:

(26) ქალანდარი . ბილწი შერანველი აის (VI 178,7: "რაც შეეხება ქალანდარს, ის ...")

(27) ვერცა ვშქემან . მოტაცის . სათესანი კაცობანი
გულბრძობითა . (XXI 185,21)

შე აქველარ ელასარაყებ სხვა ტობის შემდგენლებს შემდეგ დასრულ
წერტილებზე, მაგრამ ერთ გამოვლენას მარცხ აღწერიწავე:
საცვალსებლები არ ითვლებიან დამოუკიდებელ სახელურ
ერთეულებად, ისინი არიან ენკლიტაყები (Boeder-1994): მაგალითად,
შემდეგ მაგალითში შერ საცვალსებელი ზმნასთან ერთად
ფინოლოგიურ მთლიანობას ქმნის და ამიტომ ჰუნზა მოსდევს მას, და
არა ზმნის ფორმას (და ასევე ნაწევარი მან წინამთვალ სახელთან
ერთად ერთ მთლიანობას ქმნის.)

(28) და საგუმერელითა / სასიუენინოთა დაგზნუების შერ .
მდომმან მან . ძალიამან . (XVII 183,13)

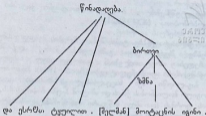
მაშასადამე, ჰუნზის პოზიცია არ არის იმ წესის დარღვევა, რომლის
თანახმად, ჰუნზა მოსდევს ზმნას, ასევე შე საცვალსებელი:

(29) და კოდესა შინა მშვა შე . დედამან ხემმან . (XXII 185,33)

ეს შემთხვევები როგორ უნდა გაეფიქროთ? ჩერ დაეხმასთათებ
ქართული წინადადების უბრალო მოდელს, შერე მის ეარიანტებს.

მარტივი წინადადება შედგენილია ჩერ ბირთვით, რომელიც
შეიცავს ზმნას და მის დამატებებს (არგუმენტებს), და შერე ისეთი
ერთეულებით, რომლებიც უსწრებს ბირთვს, ან მოსდევს მას:
თავისუფალი ადერბიალური დამატებები და სხვა ერთეულები,
როგორცაა კავშირები (ეს მოდელი სხვათა შორის ბტყუდება
კლიტაყების პოზიციით; შერ. Boeder 1994.) მაგალითად (30) = (6)
და (31) = (1):

(30)

(31)

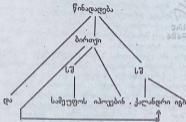
ამ მოდელში გვაქვს სხვადასხვა ზომისა და დონის ერთეულები: ყველაზე დიდია წინადადება, მერე ეს წინადადება სხვა ერთეულების გარდა ბირთვს შეიცავს, ხოლო ბირთვი, თავის შრივ, შეიცავს სხვადასხვა უფრო დაბალი დონის ერთეულებს, როგორცაა ზმნა და სახელური ჩგუფები. სახელური ჩგუფები, თავიანთი შრივ, შეიცავენ იერარქიულად უფრო დაბალ ერთეულებს: ზედსართავეებს, სახელუმსა და კიდევ სახელურ ჩგუფებს. ყველა ერთეულს ახლავს თავისი საზღვარი, და თუ კლიტიკების პოზიციას არ გავითვალისწინებთ, ეს საზღვარი პეუნით შეიძლება გამოიხატოს. მაგრამ რაც უფრო მაღალი დონის ერთეულია, მით უფრო მოსალოდნელია პეუნა იმიტომ, რომ შეტყულების პროგრამა უფრო დიდია. მაშასადამე, წინადადების ბოლოში უფრო მოსალოდნელია პეუნა ვიდრე სახელური შესიტყუების შემდეგ, სახელური ჩგუფის შემდეგ უფრო მოსალოდნელია პეუნა ვიდრე მარტივი სიტყვის შემდეგ, და ასე შემდეგ. პრინციპი შემდეგია: ეთქვათ, ერთი შემადგენელი A შეიცავს ორ შემადგენელს B და C ამ თანამიმდევრობით. მაშინ პეუნა C - ს შემდეგ უფრო მოსალოდნელია ვიდრე

B-სა და C-ს შუა. ამ თვალსაზრისით ყელაზე ბუნებრივია პაუზა წინადადების შემდეგ, ენაოდან წინადადება ყელაზე დიდ პროგრამას მოითხოვს, და, პირაქით, ყელაზე არაბუნებრივი პაუზა იჭრება სიტყვის შუაში, თუ შინაგანი სტრუქტურა არ განაპირობებს მას.

სხვა სტრუქტურა, როგორცაა (31), ამოსავალი სტრუქტურა არ უნდა იყოს. ხმის არეუქმენტები (სუბიექტი და ობიექტები) ბირთვის ამოსავალი შემადგენლებია. შემადგენლები გადატანილია მარცხნივ და მარჯვნივ და ეს გადატანა ზოგი სტრუქტურის შეცვლას იწვევს. მაგალითად, ქვემდებარე და პირდაპირი დამატება ზოგ მაგალითში გადატანილია ხმის შემდეგ (მძრ. (29), (14)), ნათესაობითი სახელი გადატანილია სახელის შემდეგ (მძრ. (22)). სხვა შემთხვევებში კი ქვემდებარე ბირთვის უჭირვებს წინ ((26) და (27)). ამ გადატანის მიზეზია, მაგალითად, შემდეგი: გრძელი შემადგენლები ამ გზით მოსდევნ უფრო შტირე შემადგენლებს (Behagel 1909; 1912-13; Helm 1924), სხვა შემთხვევაში გადატანის შედეგად ცვლევები მსგავსი ზომისა იქნებიან, რაც სწობილია იზოქრონიისაგან მდრეკილებით. შერე ინფორმაციის განაწილება წინადადებაში სხვადასხვა წევრის გადატანით ხერხდება და ბოლოს და ბოლოს სურთით სტრუქტურა უფრო ბრტყელდება. მაგალითად, ნათესაობითი სახელი, რომელიც გათიშულია თავისი მშაროველი სახელისაგან, უკვე იმავე დონის შემადგენელია როგორც მისი მშაროველი სახელი, ე.ი. სინტაქსური სიღრმე, ასე ეთქვათ, იყარება (Boeder 1995: 175).

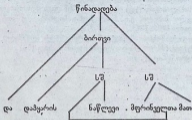
გავითვალისწინოთ ამ გადატანის სტრუქტურული შედეგები, ვერ ხმის შემდეგ (31') = (1)-ში, შერე სახელის შემდეგ (32) = (6)-ში (სმ = სახელურა შეიტყება):

(31)

ქ სახელური შესიტყვება ქალანდრი იგი ვერ ბოროტის შემადგენელია, ამოცემის ზმნის ქვეშეშარულ. მერე გადატანრილია ზმნის შემდეგ და ამ გზით იერარქიულად ამაღლდება და ბოროტის თანასწორის ხდება. ასევე:

(32)

ქ დამყარის ნაწილვე და სახელური შესიტყვება მერანველია მათ თანასწორები არის; მაშინ როდესაც ამოსეულ სტრუქტურაში მერანველია მათ დამოკიდებულია ნაწილვე სახელზე. თუ ვართუდობთ, რომ სტრუქტურულად ერთნაირია მერანველია მათ ნაწილვე და

ნაწილზე მერანველთა შათ. მაშინ გაუგებარი აქნებოდა პუნჯ
ნაწილზე სიტყვის შემდეგ, სიტყვის გადატანა თვითონ პუნჯის არ
მოითხოვს, და არც მოითხოვს შეთანხმებას ბრუნვასა და რიცხვში.
როგორც ვთქვით, მაგრამ სტრუქტურული გადაშეშვება გამოიწვევს
შეზღვევების ნაკადის სხვანაირ სეგმენტაციას.

დაეუბრუნდეთ ახლა ზეგნს ამოსავალ საკითხს:
"ფიზიოლოგის" ხელნაწერის პუნქტუაციის რა მნიშვნელობა აქვს?
წერტილები ასახევენ პუნჯებს, და პუნჯები ასახევენ მხოლოდ
წინადადების ეშუალო შემადგენლებად გაყოფას. ერთი ან მეტი
სხვათა შემადგენელი კვანძების შეზღვევების ერთეულს, რომელსაც
ქვანძის ტრადიციის მიხედვით ეწოდებოდა "კოლონი" (ჯაბონ;
შდრ. Fraenkel 1932-33; Charpin 1977, Habinek 1985). მაგალითად,
(6)-ში ვაჟებს შემდეგი ეშუალო შემადგენლები: და, ესრსთ,
ტაფილთ, მოიტაცნის იგინი, კოლონი კი ორი ვაჟებს: და ესრსთ
ტაფილთ და მოიტაცნის იგინი.

ზეგნი გამოკვლევის მთავარი შედეგი ისაა, რომ პუნჯის
გამომხატველი წერტილი (ან წერტილები) ვასაგებია როგორც
სტრუქტურული თავისებურების გამომხატველი მოვლენა. ეს
ნიშნავს, რომ პუნქტუაცია "სარკმელს ხსნის" ძველი ქართული
წინადადების სტრუქტურისაკენ, და ეს ფაქტი საშუალებას გვაძლევს,
ძველი ქართული სიტყვათგანლაგების წესები ახალი თვალსაზრისით
განვიხილოთ. მაგალითად, ხმის ბოლო პოზიცია ადვილად
დახვრება ბირთვის ფარგლებში, მაგრამ არა მთელი წინადადების
ფარგლებში. წინამდებელი და მომდევნო ნათესაობითის ფორამობრივი
სიმეტრია (შეთანხმებისა და გათიშვის მიხედვით) ვასაგებია
გადატანის სტრუქტურული შედეგით (შემადგენლის "ამსღლება").
სე, ძველი პუნქტუაცია არა მხოლოდ ადამტურებს კითხვის ძველი
კვლტურის საინტერესო თვისებებს, არამედ გაკილებით ამღიდრეს
ძველი ქართული ენის ზეგნს უბრუნებს.

- Behagel, Otto (1909): "Beziehungen zwischen Umfang und Reihenfolge von Satzgliedern", *Indogermanische Forschungen* 25: 110-142.
- Behagel, Otto (1912-13): "Fernstellung zusammengehöriger Wörter im Deutschen", *Indogermanische Forschungen* 31: 377-398.
- Boeder, Winfried (1994): "Kartvelische und indogermanische Syntax: Die altgeorgischen Klitika", in: *Indogermanica et Caucasica. Festschrift für Karl Horst Schmidt zum 65. Geburtstag*, Herausgegeben von Roland Bielmeier und Reinhard Stempel unter Mitarbeit von Rene Lanzweert (=Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft 6). Berlin - New York: de Gruyter, pp. 447-471
- Boeder, Winfried (1995): "Suffixaufnahme in Kartvelian", in: *Double Case. Agreement by suffixaufnahme*. Edited by Frans Plank. New York - Oxford: Oxford University Press, pp. 151-215
- Charpin, Francois (1977): *L'idee de phrase grammaticale et son expression en latin*. Paris: Champion.
- Cooper, William E. - Jeanne Paccia-Cooper (1980): *Syntax and Speech* (=Cognitive Science Series 3). Cambridge, Mass. - London: Harvard U.P.
- Dressler, Wolfgang (1970): "Eine textsyntaktische Regel der idg. Wortstellung (Zur Anfangsstellung der Prädikatsverbiums)", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 83:1-25
- Freankel, Eduard (1932-33): "Kolon und Satz. Beobachtungen zur Gliederung des antiken Satzes"; *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist. Klasse* 1932,3:197-213; 1933,3:319-354
- Frazier, Lyn (1985) "Syntactic complexity", in: David R. Dowty - Lauri Karttunen - Arnold A. Zwicky (edd.): *Natural Language Parsing: psychological, computational and theoretical perspectives* (=Studies in Natural Language Processing). Cambridge...: Cambridge University Press, pp. 129-189
- Frazier, Lyn - Keith Rayner (1988): "Parametrizing the language processing system: left- vs. right-branching within and across languages", in: John

A. Hawkins (ed.): Explaining Language Universals. Oxford - New York: Blackwell, pp 247-279

გუგუნიშვილი, ბ. - გუგუნიშვილი ე. (edd.) 1979: შატერდის კრებული X საუკუნისა, გამოხატვად მოაშთადეს ბაქარ გუგუნიშვილმა და ვლადიკა გუგუნიშვილი (-ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები 1) (სპა, ხელნაწერთა ინსტიტუტი), თბილისი: ზეინერება

Habinek, Thomas N. (1985): The Colometry of Latin Prose (=Classical studies Monographs 5). Berkeley - Los Angeles - London: University of California Press

Helm, Karl (1924): "Die Sprechpausen in der älteren deutschen Sprache. Erwägungen und Beobachtungen", in: Beiträge zur germanischen Sprachwissenschaft: Festschrift für Otto Behagel. Herausgegeben von Wilhelm Horn (=Germanistische Bibliothek 115). Heidelberg: Winter, pp. 110-140

ქაჯია, ლამარა (1963): "შუნქტუაცია ძველ ქართულ ხელნაწერებში (V-X სს.)", ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე 5:67-83

ქაჯია, ლამარა (1965): "განკვეთილობის ნიშნები ძველ ქართულ ხელნაწერებში (VII-X სს.)", პალეოგრაფიული ძიებანი 1:33-44

Marr, N. (ed.) (1904): филолог. Грузинский и армянский тексты, исследовал, издал и перевел Николай Марр (=Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии 6). Санктпетербург.

სარჯველაძე, ზურაბ (1975): "შატერდის ძეგლების ზოგადი მოდელი ძველსა და საშუალო ქართულში", მეცნ. ენისა და დიფერენციალური სერია 1975,3:94-109

წაწლობის ეტიმოლოგიისა და უძველესი
საზოგადოებრივი მნიშვნელობისათვის

"ბუნებამ რა ღონე იღობა," წერს ვაჟა-ფშაველა. "რასტატობა იხმარა, სიტყვა: მოღი, ფშაველ ქალს, ამ ტურფა იმ, რადგან სიღამაზისა მოყლე ედა აქს - სოტა ხანი, ეს სოტა დრო სიამოვნებით გეატარებინო, ჩაუღვა მოსიყარულე. პლატონური სიყვარულით გამსკეალული გული ვაყვარისადმი, ვინც იმას მოეწონება, ვიხედაყ თვალი მიუვა ზოლო მის მშობლებს, ხათვსავეს მივსცე ისეთი ხათათი, მოუთმინონ ქალ-ეას ერთად ვოფნა, ერთად წოლა, ხეყნა, კაცნა, მტლამა-მტლემო, ან რატომ არ უნდა მოითმინონ, რაცა ამათზე ადრე თვით მშობლებმა ვარარს წაწლობის კურსი?" [ვაჟა-ფშაველა 1964: 353]. ამ ხეულებზე, რომელიც - კიდევ ვაჟასვე სიტყვებით - "თავის სიუცხოვით ძალაუნებურად ეჩხება კაცს თვალში" [ვაჟა-ფშაველა 1964: გვ. 99], ბევრი დაწერია ქართულ ეთნოგრაფიულსა და ფოლკლორისტულ ლიტერატურაში. ფშაველესურული ზეპარსიტყვიერების კრებულები საყვია წაწლობა-სწორიერობისადმი მიძღვნილი სატრფილო ლექსებით. "წაწლობის წაწლობით ქალ-ეაჟ ბევრს სულიერ ტანყას და სიამოვნებას ვახიცილან. დიდს ვარჩიშობაშია იმათი ვარჩობა-გონება და ამიტომაც თამამად შეიძლება ითქვას, ... ფშაველის მოღეყსეობის ბრალი, სხვათა შორის, წაწლობაც არი" [ვაჟა-ფშაველა 1964: 355]. ჭეშორე მოხსენებაში არ შეყებებით არც წაწლობა-სწორიერობაზე არსებულ ზეპარსიტყვიერების ნიძეშებს, არც ამ კურსობულნი და ღამაზი ხეულების ბედს თანამედროვე ფშაველესურეთში. ამერად, შკითხელს შეესაყაზებთ სიტყვა "წაწალ" ის ძირის ეტიმოლოგიას, მისი შესატყვისი სყანური ძირის საფუძეელზე, და საერთო-ქართულური მორაფმის სემანტიკურ რეკონსტრუქციას.

დაეწყოთ წაწლობის საზოგადოებრივი და საწმენოებრივი შინაჯისის ძირითადი მომენტების ჩამოთულით. ვიორგი შარაშიძის მოსაზრებით, წაწლობა "ანტი-ქორწინებას" [anti-marriage] წაჩმოადგენს" [Charachidze 1968: 101]; ესე იგი, თავისი მნიშვნელობითა - და საზოგადოებრივი ფუნქციით - წაწლობა ქორწინების ინსტიტუტს უპირისპირდება.

(1) როგორც უნახვია, ქართულ სპოვადობებზე წყობის ამასობებზე
შეკრი ვებოვანია. ქარჩინება ხაოვსავთა შორის აქმდელთა მეშუაფე
თარბამდე წაწალი ან სწორფერი, პირიქით, შეიძლებოდა წაოვსავთ
ყოფიერ, ან თანსაოფლელი.

(2) ეს სიმბოლური დაპირისპირება კიდევ უფრო ამჟღავნდ ჩანს იმაში, რომ
წაწლებს ქარჩინება, სქესობრივი კონტაქტი და ბავშვის ვაჩენა სანსტრკად
ერბმდებოდათ.

(3) ტრადიციულ ფშე-ბეესურულ სპოვადობებში, როგორც კავკასიის
პირბნეთის სხვა მარებში, კოლქრობა საფუძელბანად მბმეტრულ
ურთოერთობას წარბოადფერდა. წაწლებს ურთოერთობას, პირიქით,
ამასობებდა სრული თანსწრობბა. შებმბეფეთით არ უნდა იყოს თოით ამ
ჩეულებს ბეესურული სანელწრბდება - "სწორ-ფრობა". წაწლის არჩევა, და
წაწლითან ურთოერთობბს შეწფეტაკ, შეიძლებოდა ბბმბდარყო ვოვოს ბნ
ბქის ინიკატოით. ურთოერთბმბმეტრება წაწლითა წესი იყო: ვაფი
წაწლის ბეუბება ტარებს, საქსოვ ფეებს, კალათებს და ა.შ.; ქალი ვაფს
უქსოვდა წინფებს, ხობებს, და ა.შ. [კავ-ფშეფელა, გვ. 18; ბბლიაური 1991].

თავის ბბნოვრბრბაში შარბბიქ ამ ფშე-ბეესურულ "ანტი-
ქარჩინებას" აფარებს ერთ სვანურ ჩეულებბს, რომელსაც სვანებში
ღბბთურბლ-ბ ["ნაესობობბს"] უწოფებენ [Charachidze 1968: 105-109]. ბ.
სივარბბის ფეტბლური აღწერის ბბბეფით, "ღბბთურბლი ბბბებება როგორც
კაცსა და ვაფს შორის, ისე ფედაკებბში, მბგრამ უფრო სწორბად ამბლგბზრბდა
ქალსა და ვაფს შორის", ვანსაკუთარებბით იბ შებმბეფებბში, როფსაკ
"ამბლგბზრბდა კაცს უნდა დბუბბლოფდეს ამბლგბზრბდსაკვე ქალიშეილს, ან
გბთბოვბლ ქალს, რომელთბნაც არბფერი ხაოვსავთური კავშობი არა აქვს".
ქალის სანბბი ვაფს დამბტიფებდნენ, და იქ შესრულდებოდა შებმფფი
რიტბული: ვაფი "იბოქებს ბბს [ქალის] წინ ერთს ბებბლზე და იუბბნება: მე
დბფბდბა ბებბლზე, თუ შენა, ე.ი. შენ დამბლფებბ ლედათ თუ მე მამბდბთ.
ვბჭბთ, ქალს სურს ლედობბ. ამბნის ბერბნვის საკბბბქს და ვბბბბმე",
მარჩენბა ბებბქს. ვაფი ...დბბდგბბს კბბლს ბებბქს წეერზე სამეერ და სამეერზე
იტყვის "სი დბ, ბბ გვბბლ (შენ ლედა, მე შეილი) ... ამ დღის შემდეგ, ქალ-ვაფი
ისე არბბან, როგორც მკობრი ხაოვსავბბი, იფინი არა თუ ერთბად ბტარებბენ
დბრბს, სწორბად ვბბბბდბკ წეებბბან. [სივარბბე 1962: 210-212]. იბის
ბბუბბედაფად, რომ წაწლითბმბსა და ღბბთურბლს შორის არბებობბდა რამდენბმე
ზედამბრული მსგებსება, შარბბბბბის ბბბსბზრბება, ვბბბმ ეს ბბბი ჩეულებბა
წარბბოადფერდა სურბთო-ქარბბფლური ინსტიტუტბს ვადბბბბბბბებბს (des
survivances d'une institution archaïque, en honneur chez les Georgiens
antérieurement à leur separation) [Charachidze 1968: 109], არ ბგეკბნბრ

სწორად, ლინთუჩაღის ერთიერთმა დამყარებმა არქივსა
პირებს შორის, და ისე შეიქმნებოდა ხელოვნური დედაშვილობა (ან
მამაშვილობა). ამ მხრივ, ლინთუჩაღი უნდა დაეკავშირებინა
წაწლობას, არამედ მრდილოეთ კავშირში გერაკულულ
ხელოვნური დედაშვილობის დამყარების რიტუალს, რომელიც
სწორედ ძეძუზე კბილების დადგმით სრულდება.

შარაშიძის მიმოიხედა თუ მისაღები არ არის, მარცხ დიდი
შეცნობის აზრს ეიზიარებთ, რომ სინამდვილეში წაწლობა-
სწორიფრომა უძველესი, სურათო-ქართულური ხაზიდან მომდინარე
ხეულებს გადმონამოს წარმოადგენს. სენებთან ცნობილი იყო
შეორე რიტუალი, რომლის სახელწოდებაც ეტიმოლოგიურად და
სემანტიკურადაც ემთხვევა წაწლობას. ამ ხეულებს ეწოდება
ქაქილარა ან ლაქქა* რუსულან ხარაზე ასე აღწერს ქაქილარის
რიტუალის შესრულებას ქარჩელში:

"შუა ქამაზე სახლის შემოსასვლელ კარებში დალაგებდნენ
ბალიშებს და მის წინ დადგამდნენ არაყს. ამ ბალიშებთან მივიდოდნენ
წვილ-წვილად თითო ქალი და ეავი, დახოცებდნენ და დალუდებენ
არაყს, მასპინძელი მათ მიუტანდა თევზზე დაქრილ მოძარაშულ
ვერცხს ან დაქრილ ყვოს და შეაქმევდა ორჯერს სათითაოდ. არაყს
ქალ-ვაჭი გადაქვობილი ხელებით სუამდნენ, რის შემდეგაც
ერთმანეთს აკოცნიდნენ" [1939:94].

უკრა ბარდაველიძესაც აქვს აღწერილი ქაქილარის შესრულება
სადღესასწაულო სეფრასზე [1957: 72-73] რიტუალი პრაქტიკულად
იგივეა, მხოლოდ მას ემატებოდა ლაქქარის სადღევარებლო, რასაც
შემდეგ ცეცხლ მომხვედბოდა (ლაქქარა ირის ან მუტი ოქათით შედგება,
რომლებიც რიტუალიზაციით სადღესასწაულო სეფრის ხარაებს
ეყისრებენ. ამაზე ჭეშმით).

ფონოლოგიურ დონეზე, ქართული წაწ-ი და სენებური ქაქ-ი
მოთხვედბებს სურათო-ქართულური არქტიპის აღდგენა სინველეს არ
წარმოადგენს. ფეხეუნის შესაძობლანტური (სოსხა-შიშინა)
თანხმოებისა *წ-ილის კანონზომიერა შესატყვისობაა ქართ. წალი,
ზანური და სენებური ქ-ანი [კლიმოვი 1964; ფენარბ-სარაქველას
1990]. შირის სურათო - ქართულური არქტიპის უნდა

* ქაქილარა შესრულებოდა, მ. სართლანის ცნობით, ქარჩელში ან
დიდ დღეობებზე (ლაშქრობა, აღდგომა, შობა), ზემო სენებორს ბევრ
სოფელში [კრძივი კომუნისტური].

ყურს "წ.წ"-ი ან "წ.წ"-ი (თუ ფუძეების ფონოლოგიურ სიტყვებს
ამბობდნენ მოკლე და ვარდელი ხმოვნების დაძვინძვრება), რომელსაც
დაერთო სიტყვაწარმოებელი აუქცებენ (ქართ. წაწ-ალ; სვ. ლიქაქი და
ქაქილ-არა)."

ჩვენი აზრით, სურთო-ქართულური "წ.წ"-ი და "წ.წ"-ალი
დანიშნავდა სქესთა შორის თანამართ ურთიერთობას ადგილობრივი
სამოყდობებითი ჩვეულის ფარგლებში. ჩველამდური სემანტიკური
საყვობა: (1) ქალსა და კაცს შორის ურთიერთობა; (2) თანამართობა, და
(3) სურთო სოციალური ჩვეულებები ეფუძნებოდა. ესაა შეყვადართ ფშავ-
ხევსურული და სკანური ეთნოგრაფიული მასალა "წ.წ"-ალიობის
სემანტიკის შესახებ:

(1). წაწლობამართობა და ქაქილართი მხოლოდ მუხადებოდა
ქალსა და კაცს შორის. სკანური ღრთიერალი და მისხართი ხელაფურთი
შვილად აქმის ურთიერთობები. აგრეთვე კაცისათვის ქიქცებში ფართოდ
გავრცელებული მშენსფრცობა და უნალობა ხშირად (ზოგ შემთხვევებში
ყოფილთურს) მუხადებდა იმეუ სქესის ორ ადამიანს შორის.

(2). რა თქმა უნდა, ქაქილართს ხანმოკლე ჩიტულის
შესრულებას ქალ-კაცის თანამართობა არა ხანს იცე მუხად, როგორც
წაწლობამართობის ხანგრძლივ ურთიერთობაში. ჩვენი მოსახტება,
რომ სკანურ ენობურულ ვარქმობში, ქაქილართი შვილდება თანამართობას
გამობატყდეს არა იხილულებს, არამედ სამოყდობითი ჩვეულებს შორის.
როგორც ზემოთ იყო მითითებული, ქაქილართი სიტულებოდა ორ
კონტექტში: ღაცართის სადღესასწაულო სუფრის დროს და ქორწილში.
სკანური ღაცართი ტერტორიულ-შემობღურთი ვარქობინება ერთი სოფლის
ორ ან მეტ ოჯახს შორის, ერთიმეორის დამმარტებისა, ხარტების დანაწილებისა
და ზოგ შემთხვევებში დაცვისთვის (მარაბე 1963). ღაცართის ვარქობინების
ძირითადი მარტისი თანამართობა: თუ ამ წელს ამა თუ იმ დღესასწაულის
წველუბს ერთი ოჯახი ვადარბიდა, მომდევნო წელს მეორე მოცკართი
ოჯახი სვ. ამეუ ღაცართის წვერები) ამის ხარტებს დარქობინება, და ა.შ.
მარტაფილთე ხანს უნაბს ამას, რომ ქაქილართის წველუბს ღაცართის
სადღესასწაულო დარეუბ მარტაფილთე 1957: 73];

"ლი.ქიქი - წაწლებს" (მადგართ); ქაქილართ = წაწურებ-ი" (რე - ქანობითი
სუფიქტი, არ = მრავლობითი რაცხვეს შორტება [თოფურთა 1967: 221, 230]
როგორც ხანს, ქაქილართი ღაცართის სოლიდარობის სიმბოლინიკის
წარმოადგენდა რაც შეხება ქორწილს, თუ ჩვენი მოსახტება სწორთა,

ქაქილაძის შესრულება აღნიშნავდა ახლად დაქორწინებულ კლასიკოს ოქახების სამოლოო თანამშრომლობას. როგორც ცნობილია, ბევრ ეკლესიურ მხარეში, და ერთად სენიეთში, საქმროს ოქახში ქალის ჩამარცხად წინ უსწრებდა ხანგრძლივი მოღალატეობა, საჩუქრების მიტან-მოტანა, და ა.შ. ქაქილაძის სრულდება ქორწილის მეორე დღეს, იმის შემდეგ, რაც ორივე მხრიდან ბოლო ხარჯები იქნებოდა გადახდილი. ქაქილაძის შემდეგ ქალის მამა ამ უკანასკნელს ჩამარცხს საქმროს ძმას. მისი ხათვამი ტექსტი თავდება შემდეგი სიტყვებით: "აბა, მე დამილოცნია ჩემი შვილი შენთვის. ამ ღამის შემდეგ ეს ჩემი საქმე არ არის. და შენ ვამარცხ. ამდენ ხალხს ვამოდეს, რომ ამ ღამის შემდეგ ჩემი საქმე აღარ არის. ასე მარცხვთ დავიტრიალდეთ ეს გოგო" (ჩ. ხარაძის თარგმანი [1939: 95]). ქალს შემდეგ სამკერ შემოაბრუნებდნენ ერთს ვარშემო, რითაც სიმბოლურად გამოიხატებოდა მისი საქმროს ოქახისათვის გადაცემა. ამ ძველი ქართული რიტუალის შესრულებას შემდეგ, ქალისა და ვაჟის ოქახებს შორის შეარდებოდა, პრინციპში, თანამშრომო მდგომარეობა და კარგი ურთიერთობა ქორსა და ღბინში. დამოყვრებული ოქახების ქალები და ვაჟები, რომლებიც წყილ-წყილად იხოქებენ და საღვთობის სეაშენ, ამ იდეალური თანამშრომობის გამოსახულება იყო.

ამ მოხსენებას ემთავრებოთ ერთი შენიშვნით, რომელიც მომავალი ვლდის საკითხი უნდა გახდეს. ხუთი ან ექვსი ათასწლეულის განმავლობაში, სანამ სენების წინაჩრები ჩამოსცილდნენ პრაქტიკული ტომების საერთო სამშობლოს (Uthheimat), "წ" ან "ალ"-ობის ინსტიტუტი სხვათადად ჩამოყალიბდა საქართველოს დასავლეთსა და აღმოსავლეთ შიანეთში. სენებთან ქაქილაძის საშუალებით დამკარებელი ურთიერთობა შილოდ ჩვეულობრივ დონეზე საერთაობი; ინდივიდებს შორის იგი ხანმოყვრა და ემოციურად უშნიშვნელო (არც ერთი სენური სიმღერა ან ღვქი არ გავიგონია ქაქილაძით ანთებული ქალ-ვაჟის სიფარულზე). ფშავ-ბეგსურეთში, პირიქით, ყველი ქალისა და კაცის ცხოვრებაში წაქლობა-სწორფრობა იყო ერთ-ერთი ყველაზე ღამაში და ინტენსიური - და ბევრისთვის ყველაზე ტრაგიკული - ემოციური განცდა. თუ სენიეთში ქორწილის რიტუალი ქაქილაძით თავდება, ფშავ-ბეგსურეთში წაქლობის სიფარულით, კაცია-ბეგენა და შეგობრობით, ქორწინებით. თავდება, მაგრამ ქორწინებით სხვათაან. ბევრი წაქალი, უმრავლეს შემთხვევებში

ქლები, სხვათა ჩარჩინებას თუცხ მოკლას ამოძიებდა. ყველა
 შემთხვევაში, ტრადიციულ ფსევდოესტრულ ელბორაში წაწლობა-
 სწორებობა მიიშენლოვან ადგილს იკავებდა როგორც ვაჟი წიქლი. ყველამ
 ფსევდოესტრუთში "ვათას წაწლობის კუთხი". შარამიძე ხაზს უსვამს ამ
 ფაქტს ამ შემდეგი წინადადებათი, რომ ფსევდოესტრული ელბორის
 საფუძველი წაწლობა და ქდავობა იყო (Si l'on demandait de définir le plus
 laconiquement possible la culture pscha-xevsar, il faudrait dire: c'ac'loba et
 kadagoba) (1968: 113) წაწლობა და ქდავობა ინდივიდუალურ,
 უშუამდგომლო ურთიერთობებს წარმოადგენდა, ან ქალს და ვაჟს, ან ქდავსა
 და დეივებს შორის. საერთადადობა იმ მომენტს, რომ ტრადიციული ფსევ-
 დოესტრული სარწმუნოებრივი სისტემის დ.შ.მ. ზუსტად ამ რთი ხვეულებს
 დაკარგული დაწებულა. დღევანდელ აღმოსავლეთ საქართველოს შიონებში
 ბევრი ძველი წესი ასე თუ ისე შემონახულია - ხატობები, ხევისბრობა,
 ვაჩაღვა და ა.შ. - მაგრამ შეიძლება მოველოთ იმის შემდგომ წლებში
 წაწლობა-სწორებობა და ქდავობა ან სრულიად გაქრება, ან აქა-იქ ვადანთა
 საფუძვლანად შევლილი, შერყენილი სიტყვი (იყვანე წიქლაური, კრისო
 კომუნისტის) ეფუძნობი, სასურველია ვარჯჯვა იმისა, რომ წაწლობის ეს
 მშვენიერი და ლეიტური ტრადიცია საერთო ფსევდოესტრულ ინოვაციას
 წარმოადგენდა, თუ უფრო ფართოდ გაერთიანებულ ყოფილი ელემენტს
 ქართველებს შორის.

- ბაღაიური, ნათელა. 1991. სწორფრომა ხეცურეთში. ისე გამოშვ.
- ბარდავლიძე, ვერა. 1957. Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен. თბილისი, მეცნიერება.
- ვაგა-ფშაველა. 1964. თბზღუებათა სრული კრებული. ტომი IX. "ფშაველები (მათი სხვადასხვა სვეულება, სრუმორწმუნება და ხატები)", "ფშაველი დედაკაცის მდგომარეობა და იდეალი ფშავერის გამოსახულებით", "ფშაველები ცთნოგრაფიული მასალა: დედაკაცი." თბ., საბჭოთა საქართველო.
- Климов Г. А. 1964, Этимологический словарь кар-твельских языков, Москва, Наука.
- ნიქარაძე, ბესარიონ. 1962. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, I "ლინთურალ". თბ., ისე გამოშვ.
- ფენჩინი, ჰანს და სარკველასე, ზურაბ. 1990. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., ისე გამოშვ.
- შარაშიძე, გიორგი (Charachidze, Georges). 1968. Le système religieux de la Georgie païenne. Paris, Maspero.
- ხარაძე, რუსუდან. 1939. დიდი ოქანის გადმონახუებები სვანეთში. თბ., მეცნიერება.
- ხარაძე, რუსუდან. 1963. ტერიტორიულ-მეზობლურა გაერთიანებანი სვანეთში. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის XII-XIII, გვ. 387-402.
- თოფურია, ვარლამ. 1967. სვანური ენა. I, ზნა. თბ., მეცნიერება.

“ნებელობის” სემანტიკური კატეგორიის გამოხატვა
ქართულ ზმნებში

სუბიექტის გამსაზღვრელ ერთ-ერთი სემანტიკური ნიშანია “ნებელობა”. სუბიექტი ჩვეულებრივ თავისი ნებით მოქმედებს. მაგალითად: ვწერ, ვაშენებ, ვხრდი და ა.შ. მოქმედებების ავტორი, სუბიექტი, თავისი ნებით ამორცილებს გარკვეულ მოქმედებებს¹. ზოგიერთ ენაში სუბიექტის ნებით-უნებლიეთ ჩადენილი მოქმედება ფორმალურად განსხვავებული მარჯვრებით გამოიხატება. მაგალითად, ბაცურში ნებისმიერი მოქმედება, გარდამაგალი იწნება ის თუ გარდაიფეალი, თუ ის სუბიექტის ნებელობას გულისხმობს, გათმამბრებულია აქტიურ, გარდაიფეალ კონსტრუქციასთან და მისი სუბიექტი (თუ ის პირველი ან მეორე პირის სხელია) წარმოდგენილია ერგატოული ბრუნვის ფორმით [2],[8]:

ას ვოფ - “შე წავიჭეცი” (ჩემი ინიციატივით, ჩემი ნებით)

სო ვოფ - “შე წავიჭეცი” (უნებურად)

ამ მაგალითებში ას არის პირველი პირის ნაცვალსახელის (ლდ) ერგატოული ბრუნვა და გარდაიფეალ ზმნასთან ჩნდება სუბიექტის ნების საზგასასმელად.

ქართულში სუბიექტის ნებით-უნებლიეთ ჩადენილი მოქმედებების შკაცრი, სისტემური განსხვავება ფორმალური მარჯვრებით არ გვაქვს, თუმცა ზმნათა გარკვეული დამირამბრებული ფორმების გულდამითი ანალიზი საფუძვლს გვაძლევს რაც შემთხვევაში “ნებელობის” სემანტიკური კატეგორიის ფორმალურ გამოხატულებებზეც ეისაუბროთ.

1. “ნებელობა” არ უნდა აფერხოს “სურვილში”: “არ მინდა, მაგრამ ვწერ” ნიშნავს, რომ სუბიექტი მოქმედებს თავისი სურვილის საწინააღმდეგოდ, მაგრამ საყუთარი ნებით.
2. საზოგადოვ, ბაცურთა ენის S ერგატოეში ღვას იმ შემთხვევაში, თუ ის: 1. პირველი ან მეორე პირის (ნაცვალსახელია); 2. აქტიური, დანამყური, მოძრობის აღმნიშვნელი მოქმედების სუბიექტია; და 3. მოქმედება მისი ნებით ზორციელდება (იხ. [1,1994]).

1. "გაიტყვა" - "გამიტყდა" ფორმების დამიჯნობის სემანტიკური შინაარსი განსხვავდება ჩვეულებრივ აქტიური-პასიური ფორმების შემიჯნობისას წარმოქმნილი სემანტიკური თავისებურებებისაგან (იხ. [12]). თუ კონვერსიულ ფორმებს განვიხილავთ, "გამიტყდა" - პასიურ შესაბამისი აქტიური ფორმაა "გამიტყვა":

S არა პო S არა
გამიტყვა მან მე ის - გამიტყდა ის მე

მაგრამ შინაარსობრივად "გამიტყდა" ფორმაში ირიბი ობიექტის (მე) როლი წინ არის წამოწეული, რაც ნათლად ჩანს "ქიქა კი არ გაიტყვა, უკანებდად გამიტყდა" - ტანის კონტრასტებიდან. ამ შემთხვევებში ირიბი ობიექტი სუბიექტის ძალას იძენს და განსხვავება "ქიქა გაიტყვა" - "ქიქა გამიტყდას" შორის მხოლოდ S-ის ნების-უნებლიეთ ჩადენილი მოქმედების განსხვავებაზე დაიფუძნება. ირიბი ობიექტის გასუბიექტურება ჩანს ზმნის სახელებთან რიცხვში შეთანხმების წესებიდანაც. ჩვეულებრივ, სუბიექტის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ძირითადი, უნივერსალური (ყველა ენისათვის დამახასიათებელი [13]) სინტაქსური ნიშანია მისი ზმნასთან რიცხვში შეთანხმების წესი: S ყოველივეს ითანხმებს ზმნას რიცხვში¹.

ენაშით, "გამიტყდა" ფორმებში რომელ სახელს გააჩნია ეს ძალა და ე.ა. რომელი სახელი ასრულებს S-ის ფუნქციას:

არა S არა S

ნინოს ბავშვი დაეკარგა გოგონებს ბავშვი დაეკარგათ
ნინოს ბავშვები დაეკარგა გოგონებს ბავშვები დაეკარგათ

ამ მაგალითებიდან ნათლად ჩანს, რომ მორფოლოგიურა ირიბი ობიექტი ("ნინო") (და არა სუბიექტი "ბავშვი") ითანხმებს ზმნას რიცხვში და ამდენად, სინტაქსურად სწორედ ის უტოლდება S-ს (იხ. [7])².

1. ქართულში ეს წესი შეზღუდულია S-ის სუბიექტობით და დამატებით პირობას მოითხოვს: S ყოველივეს ითანხმებს ზმნას რიცხვში, თუ ის სუბიექტია.
2. შემთხვევითი არაა, რომ ზოგიერთი მეცნიერი ამ ტანის ფორმებს ინტერსინტაქსურად განიხილავს ზმნების კვალიფიკაციის ანგეზს.

შავალითები: "ძალიან ბევრი ფული დამეხარჯა" (ზემო ნების მიუხედავად, არ მინდოდა და მანც); "ამ საკითხის ახსნისას ბევრი დრო დამეყარჯა" (არ ვაპირებდი, არ მინდოდა და მანც); "მაეშუს ვასეირნებდი და წამეტკა" (მოვლოდნელად, ზემო ნების მიუხედავად). შესაბამისი კორელაციები ამ შავალითებისა, სადაც მოქმედება სუბიექტის ნებით ხორციელდება, აქვება: "ბევრი ფული დამეხარჯე", "ბევრი დრო დამეყარჯე", "ზემო ბრალის, მაეშვი მე წამეტკოე" და ა.შ.

ამდენად, "გაეტეხე-გამიტედა" ტიპის დაპირისპირებული ფორმების სემანტიკურად ადეკვატური აღწერა გულისხმობს სუბიექტის ნებით-უნებლოეთ ჩადენილი მოქმედებების განსხვავებას¹.

2. შავეს სემანტიკურ ვლუტის წარმოაქმნს "შემომეტკამა", "შემომეტკედა", "შემომეტკასა" და ა.შ. ტიპის ფორმების კვალიფიკაცია (იხ. [5, 1969]).

ეფლა ამ ზმნური ფორმის სემანტიკურად განმსაზღვრელი ნიშანია სუბიექტის უნებური მოქმედება:

"კი არ შეეტკამე, შემომეტკამა"

"კი არ მოეტკალი, შემომეტკედა"

"კი არ გაეტკათე, შემომეტკასა" და ა.შ.

ეს სემანტიკური ნიუანსი წარმოაქმნება "შემო" ზმნისწინიანი ენებითი გვირის ფორმებთან. ფორმალურად აქაც (ისევე როგორც წინა შემთხვევებში) დაპირისპირებას ძირითადად მანისა და ვინის რიგების პირის ნიშანთა ფუნქციური შენაცვლება იძლევა, რაც შესაბამისად, ქართული ენის მორფოლოგიური თავისებურებების გათვალისწინებით, ზმნების აქტიური ფორმის პასივით შენაცვლებას მოითხოვს.

3. ამვე რიგში შეიძლება ჩადგეს ე.წ. გუნების ენებითობი: "შემლერება", "შეცდობება", "შეცდინება" და ა.შ., რომელთა ენიანი აქტიური კორელაციები "შმლერი", "შცდოფი", "შციინი" - სუბიექტის ნებით განხორციელებულ მოქმედებას გამომატაფენ, საპირისპიროდ მანიანი ფორმებისა, რომლებიც უნებურ მოქმედებაზე მიგვანიშნებენ.

1. უცხოვლებთან აქვარი ფორმების შინაარსობრივი განსხვავებულობის შესწავლის დროსაც გათვლებით უფრო ვლუტურია ამ ფორმების მიწოდება ნებით - უნებლოეთ ჩადენილი მოქმედებების გამომატაფულ გრამატიკულ ფორმებთან.

4. თუ ზემოთგანხილულ მაგალითებში სპეციფიკურ სემანტიკურ ნიშანს იძენს უნებთი ვეარას მანაანი ფორმები, "მოვიმედვარუნე" ტიპის ზმნურ ფორმებთან განსაკუთრებულ მინაარსს აქტიური ზმნების სათავისო ქცევის ვანის რიგის პირისნიშნაანი რეფლექსური ფორმები გამოხატავენ: მოვიფიციანე, მოვიმძინარე, მოვისულღლე და ა.შ. (იხ. [5, 1976, 1982]).

მოარფოლოგიურად მიმღეობიდან ნაწარმოები სათავისო ქცევის მო- ზმნისწინაანი ზმნურა ფორმა სემანტიკურად ახალ მნიშვნელობას იძენს: "საკუთარი ნებით გარკვეულად არასასარბილო, არადამახსიათებელი მდგომარეობის მიწერა საკუთარი თავისათვის".

ამგვარი მაგალითებიც აშკარად გვიჩვენებს, რომ ნებით-უნებლიეთ განხორციელებული მოქმედებების დაპირისპირებისას მანის რიგის პირის ნიშნები შკაცრად უნებური მოქმედებების გამოხატავად მნდება, ვინის რიგის პირის ნიშნები კი ნებისით განხორციელებულ მოქმედებებს აღნიშნავს.

ამგვარი მონაცემები ბუნებრივად წამოჭრის აუცილებლობას, უპირველეს ყოვლისა, მუ რიგის პირის ნიშნების განაწილების უფრო ზუსტი ანალიზისა. ნათელია, რომ საჭიროა ამ განაწილების ადეკვატური სემანტიკური თუ ფუნქციონალური საფუძვლების დაყენება.

თანამედროვე ქართულში გამოყოფა ორი პრეფიქსული რიგი პირის მახერებლებისა - ე-რიგი და მ-რიგი:

ე-რიგი			მ-რიგი		
მხ.	პრ.		მხ.	პრ.	
I ე -	ე -	- თ	I მ -	მ -	- თ
II -	-	- თ	II გ -	გ -	- თ
III - - ს, - ა,	-	- ენ, - (ნ) ან	III მ, მ, ს -	მ, მ, ს -	- თ
→		- ეს, - ნებ, - ნ			

ტრადიციულად მიხეუღია, რომ პირის ნიშნითა ე-რიგი ზმნაში ასახავს სუბიექტს, მ-რიგი კი ობიექტს [6]. III სერის ზმნური ფორმები შებრუნებულ სურათს გვიჩვენებენ, რაც ბუნებრივად წამოჭრის ინვერსიის საკითხს. ინვერსიის მიზეზი გაურკვეველია და იგი ზმნის რაიმე მინაარსობრივ ცვლას არ იწვევს. ვარდა III სერის ზმნური ფორმებისა, გამოიყოფა რიგი ე.წ. ინვერსიული ზმნებისა (სემანტიკურად ასეთებია ადეკვატური, გრძნობა- აღქმის ზმნები), სადაც, აგრეთვე, შებრუნებული სურათი გვაქვს პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით: S - აღნიშნება მ-ს რიგით, O - ე-ს რიგით.

ამე რომ, შკაცრი მსქელოზით, მ-ე რიგების დაპირისპირება არ გამოხატავს მოქმედ ობიექტს - სამოქმედოს ობიექტის დაპირისპირებას.

ამასთანავე, შესაბამისი სახელებს ბრუნვათა ფორმებაც არ გამოხატავენ შკაცრად S/O დაპირისპირებას. S -ქართულში შეიძლება გამოხატულ იქნეს სამი ბრუნვით: სახელობითი - /-ი/, მოთხრობითი - /-მა/ და მაცემითი /-ს/, ობიექტი კი - ორი ბრუნვით: სახელობითი /-ი/ და მაცემითი /-ს/.

ამ საკითხებში უკეთ გარკვევისათვის გავანალიზოთ მ-ე პირის ნიშანთა განაწილება სახელებთან მიმართებით:

1. ნებისმიერი სახელი, გაფორმებული როგორც (N+ს), ზმნაში აქვს მანის რიგის ნიშნებს;
2. ნებისმიერი სახელი, გაფორმებული როგორც (N+მა), ზმნაში აქვს ვინის რიგის ნიშნებს;
3. ნებისმიერი სახელი, გაფორმებული როგორც (N+ი), იტყვევ ბან (N+ს)-ს, ზან (N+მა)-ს მსგავსად შემდეგი პირობებით: (ა) (N+ი) ზმნაში აქვს მანის რიგის ნიშნებს, თუ მასთან ერთად ზმნასთან ურთიერთობაშია (N+მა), ბ) (N+ი) ზმნაში აქვს ვინის რიგის ნიშნებს, თუ მასთან ერთად ზმნასთან ურთიერთობაშია (N+ს) ან ე, ვ) (N+ი) არ აქვს არავითარ ნიშანს, თუ მასთან ერთად ზმნასთან ურთიერთობაშია ორივე: (N+მა) და (N+ს). (შდრ. [3]).²

გ.ი. (ა) ზმნის ნებისმიერ ფორმაში პოტენციურად აუცილებლად არის წარმოდგენილი ერთი მარცხ ვინის რიგის ნიშანი (მანის რიგის ნიშნები ამ თვალსაზრისით აუცილებელი არაა), (ბ) ვინის რიგის ნიშნების გაქვნიის თვალსაზრისით სახელებს შორის გვაქვს შემდეგი იერარქიული დაპირისპირება : (N+მა) > (N +ი) > (N+ს).

1. მ-ე რიგის ნიშნების ამგვარი ფუნქციონალური აღრევის ანალიზი ამომწურავად არის მოცემული აღ. ონიანის ნაშრომში [4] (იხ., აგრეთვე ა. სიმერდელტის [10] და სხვათა ნაშრომები).

2. შდრ. კ. ბრეიტვეიტის მოსაზრებას: "ქართულის აღწერა შესაძლებელია ფუნქციონალური ან სემანტიკური ცნებებს გაჩე მ-ე-ზმნური ნიშნები შეიძლება დაუკავშირდეს ნაცვალსახელებს განსაზღვრულ ბრუნვაში, რაც არ საჭიროებს დაკავშირებას S/O (ან სხვა ამ ტიპის) ცნებებთან [11,60-61].

ჩივი:

განვიხილოთ სემანტიკურად როგორ სახელებს წარმოადგენს ე-ბ

1. აქტიური ზმნის აგენს (ე-ბატე);
2. პასიური ზმნის პაციენს (ე-ბატები);
3. პერფექტულ-რეზულტატური (III სერიას) დროების პაციენს (და-ე-ბატელ-ეარ);
4. "შიფარს" ტიპის ზმნათა პაციენს (ე-უფარ-ეარ).

მ-ს ჩივი, საძირისძიროდ, აღნიშნავს:

1. აქტიური ზმნის პაციენს (მ-ბატავს);
2. პასიური ზმნის (და აქტიურისაც) ადრესატს (მ-ებატება, მ-ბატავს);
3. პერფექტულ-რეზულტატური დროების აგენს (და-მ-ბატავს);
4. "შიფარს" ტიპის ზმნათა პაციენთში მღგარ სახელს (მ-ოფარს).

ამ სემანტიკური მნიშვნელობების შედარება-გაანალიზების შედეგად შეიძლება ეფარაუდოთ, რომ მ-ვ ნიშნები ასახევენ კომპლექსიური აქტივისთვის "მოავარი - არამოავარი" სახელების დაძირისძირებას.

საზოგადოდ, ობიექტური სინამდვილე ყოველ ენაში იხსება ზმნასა და სახელებს შორის არსებული თავისებური ურთიერთობებით, რაც ფორმალურად განსხვავებული მარკერებით, სახელებისათვის დამახასიათებელი სტრუქტურული ბრუნვითაა დასაბუთებული. ბრუნვები ძირითადად განსხვავდებიან სახელთა ფუნქციებს - პირდაპირი, არამარკირებული ბრუნვით წარმოდგენილია ის სახელი, რომელიც ამა თუ იმ ენობრივი კოდექსის შიგნით მიიჩნევა მოავარ სახლად და რომელიც ობიექტური სიტუაციის წარმოდგენისას ათელის წერტილს წარმოადგენს; ხოლო არიბი, მარკირებული ბრუნვით წარმოდგენილია ის სახელი, რომელიც ფუნქციონალურად შეორეხარისხოვან კალიფორნიის იღებს. ენები განსხვავდება იმისდა მიხედვით, თუ რომელი სემანტიკური კატეგორიის მიხედვით ხდება სახელების გადანაწილება "მოავარ" - "არამოავარ" სახელებად. ასეთ კატეგორიას სემანტიკურად დომინანტური შეიძლება ეწოდოს. სწორედ ის განსაზღვრავს სახელთა ბრუნვის მოდელს, ამ მოდელის მიხედვით კი ენები იყოფა, ძირითადად, ნომინატიური, ერგატიული და აქტიური ტიპის ენებად. ნომინატიურ ენებში ობიექტური სიტუაციის წარმოდგენისას ძირითადი მნიშვნელობა ენიჭება სუბიექტ-ობიექტის კატეგორიას, რომლის მიხედვით ხდება სახელთა დიფერენციალი "მოქმედ" - "არამოქმედ" სახელებად ისე, რომ მოქმედი სახელი მარკირებულია პირდაპირი, ნომინატიური ბრუნვით, არამოქმედი სახელები კი ირიბი ბრუნვით - აქვზატივით ან დატივით. რაც შეეხება ერგატიული ტიპის ენებს

- აქ ობიექტურია სიტუაციის წარმოდგენისას ძირითადი მნიშვნელობა ენიჭება სახელების ზმნებთან სემანტიკურ შეთანხმებულობას იმგვარად, რომ სახელები, რომლებიც ითანხმებენ ზმნას სემანტიკურად (გარდაუვლის S და გარდამავლის P) წარმოდგენილნი არიან პირდაპირ ბრუნვაში; ის სახელები კი, რომლებიც არ ითანხმებენ ზმნას (გარდამავლის Ag)-არიბ, ვრცაბოლ ბრუნვაში [1, 1991]. აქტიურ ენებში დომინანტურია კატეგორიაა "აქტიურობა", რომლის მიხედვით განსხვავდებთან ობიექტურ სიტუაციაში მონაწილე "აქტიური" (მარკირებულნი პირდაპირი ბრუნვით) და "არააქტიური" (მარკირებულნი არაბი ბრუნვით) სახელები. შესაძლებელია სახელები გაუდიფერენციაციებულნი იყვნენ ბრუნვების მიხედვით, რაც იმის მიმანიშნებელი უნდა იყოს, რომ ამ ტიპის ენებში სახელების დაყოფა მთავარ - არამთავარ სახელებად არაარელევანტურია - ყელა სახელი ფუნქციონალურად თანაბარი ძალისაა და თავისებურად "მთავარი" სიტუაციისათვის. ასეა, მაგალითად, ჩინურ ენაში¹.

ქართულური ენების სტრუქტურების განმსაზღვრელ დომინანტურ კატეგორიას არ წარმოადგენს არც ერთი ზემოთდასახელებული კატეგორია (S/O, ს. შ., აქტიურობა). არც ერთი მათგანი არ განსაზღვრავს მკაცრად მ ; ვ პირის ნიშნებისა და სახელთა ბრუნვების დამპირისპირებას. თუ დაეუბრაუნდებით მათი გახერხის განმსაზღვრელ სემანტიკურ ნიშნებს, შეიძლება განვაზოგადოთ:

ქართულში, ჩვეულებრივ, კომუნიკაციის აქტისათვის მთავარ სახელად მიჩნეულია ის სახელი, რომლის თვალსაზრისითაც არის წარმოდგენილი მოქმედება (=თემა). ესაა აქტიური ზმნის Ag; აგრეთვე, პასიური ზმნის P. III სერიის ფორმებისათვის დამაბა-

1. ჩინურში ტემბელებზე (resp. S) ან სხვა რომელიმე სემანტიკური როლისა თუ ფუნქციით განსაზღვრული სახელი არანაირად არ არის მარკირებული ზედაპირულ დონეზე. აქ შესაძლებელია ნებისმიერი სახელის, რომელიც კონკრეტული გამოხატულების ცენტრად, ტოპიკად მიიჩნევა, ზედაპირული კოდირება (ხშირად მორფოლოგიურა ელემენტებითაც). ტოპიკის განმსაზღვრელი შეზღუდვები (რომელი სახელი შეიძლება გახდეს ტოპიკი) ჩინურის მსგავს ენებში არ არსებობს (იხ. [9]).

სიათბელო მნიშვნელობებია "უნაბაობა", "ჩუბულტატურობა" (პერფექტული დროები), რის გამოც მოქმედი სახელი ვადადის შერაცხება პლანზე და კომუნიაციისათვის მთავარი წევრის მნიშვნელობა უნდა იყოს სახელს, რომელიც მოქმედებს შედეგს წარმოადგენს (P-ს). შესაძლოა სერვის ფორმებისათვის აქტიური ზმნების მოქმედი სახელი, S, ძირითადად უცნობია. სწორედ ამიტომ ამ სერვის ფორმისათვის დამახასიათებელია "თურმე" მნიშვნელობა, რაც I / II პირის ფორმებისათვის გარკვეულ ვადებში კმის: "წამაიოხავს" მოქმედების აქტიური არის მოღვაწე. ლოგიკურად მან უნდა იცოდეს, თავის შერაცხვაში მოქმედების აქტიური რომ თავადაა, მაგრამ გარკვეული პირობების გამო ან არ ახსოვს, ან არ ამხელდება ამხელე უნდა იყოს. შეიძლება ითქვას, რომ მისი ნება აღნიშნულ შემთხვევაში შესუსტებულია. შესაძლებელია, სწორედ გარკვეულად უნებური, სუბიექტის ნაკლები აქტივობით განხორციელებული მოქმედებების გამოხატავად ხდება მანის რიცხის პირის ნიშნების გამოყენება S-სთვის (ე.ი. ინვერსია), რაც ჩვეულებრივ უნებური მოქმედებების დროს ხდება. ეს განსაკუთრებით ნათლად ჩანს უარყოფით ფორმებთან:

"დავალება არ დაქვარე" (შეგნებულად, სემი ნებით)

"დავალება არ დამიწერია" (არა-შეგნებულად, თითქოსდა უნებურად)

ამგვარად, III სერვის ფორმებისათვის დამახასიათებელი ინვერსიის ერთ-ერთი სემანტიკური საფუძვლად სუბიექტის უნებლო მოქმედების გამოხატავად შეიძლება ვთვარაოდოთ.

მსგავსი ვითარებებია ე.წ. ინვერსიულ ("მიყვარს" ტიპის) ზმნებთანაც. ასეთებია ძირითადად ვარძობა-აღქმისა და ფიზიკური ან ემოციური მდგომარეობის გამოხატველი ზმნები (მიყვარს, მომწონს, შეშინია, მშობი, მცოცხა, შეკანკალვს, შემღერება...). სწორედ მათი ლექსიკური

1. ამგვარი მოსაზრების სასარგებლოდ შეტყულებს "თითქმის", "ღამის", "კინაღამ" ნაწილაკების სემანტიკური ანალიზი: "სიტყვა კინაღამ სრულად გამოირიცხავს სუბიექტის ნებულობას" (იხ. ნ. შენგელაია, თითქმის, ღამის, კინაღამ სიტყვების სემანტიკური დამახასიათებელი, იდეები). ეს ნაწილაკები იშვიათად იხმარება (ფაქტურად გამოირიცხებოდა) III სერვის აქტიურ ზმნურ ფორმებთან, რაც შეიძლება აიხსნას სწორედ ამ ფაქტით, რომ III სერვის აქტიური ზმნური ფორმებისათვის ნამდვილად დამახასიათებელია "უნებურობა" და ამდენად, მათთან ამ ნაწილაკების გამოყენება ენობრივად ქარბი ხდება. ამგვარად, [-5] ზმნაში ყოველთვის მარკირებულია მანით.

მნიშვნელობიდან გამომდინარე შთაფარი მნიშვნელობა ენიჭება არა მოქმედ სახელს, არამედ იმ სახელს, რომელიც იწვევს ჩაიშვ ვარძობას (პური შია, ვაფა მომწონს, სიცივისაგან მცოფა, მაკანკალემს, სხარულისაგან შეშფრება). აქ მოქმედი პირის ნებელობა თითქმის გამოაიციებელია და ეს ემორჩილება ემოციის გამომწვევი (resp. შთაფარი) სახელების ნებას¹; სუბიექტი მოქმედებს უნებურად: კაცს პური შია არა თავის ნებით, კაცს სცოფა არა თავის ნებით, კაცს ვშინია არა თავისი ნებით და ა.შ.

ე.ი. ინვერსიულ ზმნებითან ქართულში "შთაფარ" სახელად იტყუა მოქმედების გამომწვევი ობიექტი (შომშოლის, სიცივის, შიშის და ა.შ. ვარძობა), რაც იწვევს სუბიექტის ვანსაზღვრულ, არანებლით მოქმედებას, რის გამოც ეს კომუნიკაციისათვის "არამთაფარი" სახელის კვალიფიკაციას იძენს და შესაბამისად ფორმდება სახელებში მიცემითი ბრუნვით, ზმნაში კი უნებურად მოქმედი სუბიექტისათვის დამსასათაებელი მანის რიგის პირის ნიშნებით.

ამგვარად, მანისა და ვინის რიგის პირის ნიშნების დაპირისპირების ფუნქციონალურ-სემანტიკური საფუძველია კომუნიკაციისათვის "შთაფარი" - "არამთაფარი" სახელების გამოხატუა. "შთაფარი" სახელი კომპლექსური სემანტიკური ნიშნებით ხასიათდება: [+ხემა], [+ ნებელობა] და გამოხატულია ზმნაში ვინის რიგის პირის ნიშნებით, სახელში კი - სახელობითი ბრუნვით. "არამთაფარი" სახელისათვის დამსასათაებელი სემანტიკური ნიშნებია: [+ რემა], [- ნებელობა], რაც ფორმალურად გამოხატულია ზმნაში მანის რიგის პირის ნიშნებით, სახელში კი - მიცემითი ბრუნვით².

1. ვარძობა-აღშის ზმნებთან ქვემდებარის ცნების ამგვარი გადახრება, როგორც ხანს, უნივერსალური ფაქტია. ჩამდენადაც მთელ რიგ ენებში ქვემდებარე ამ ზმნებთან არიბ ბრუნვაშია, მაგალითად, რუსულში: *яна правится, холодно, хочется*.

2. როგორც ვხედავთ, ქართულში შ-ის ძირითად სემანტიკურ ნიშანს - "მოქმედების ატორი" - არ გააჩნია გადაწყვეტი როლი სახელთა ბრუნებისა და ზმნური პირის ნიშნების განაწილებისას. ჩამდენადაც S/O კატეგორია არ არის ამ ნიშნების განსაპირობებელი, იგი ქართულისათვის მორფოლოგიურად ვერ კვალიფიკირდება.

მსჯელობის სიმწობარეს არღვევს მხოლოდ II სერიის ვარდამავალი ზმნის ფორმები, სადაც "მოავარი" სახელის (P) მარკირება ზმნებსა და სახელში განსხვავებულია: სახელში ჩნდება სახელობითი ბრუნვა (ჩაე წესის მიხედვით ბუნებრივია), ხოლო ზმნაში მანის რიგის ნიშნები (ჩაე საზოგადოდ "არამოავარი" სახელის ფორმალური მარკირა). აქაც, როგორც ჩანს, ვადამწყვეტ როლს თამაშობს "ნებელობის" ნიშანი: მართალია, ამ შემთხვევაში კომუნიაკაციისათვის მოავარი სახელია პარადამორი ობიექტი (ანუ II სერიაში ვარდამავალი ზმნით შედგენილი კონსტრუქცია ვრგატიული კონსტრუქციისათვის დამახასიათებელ ბრუნვათა ყალიბებს გვიძენებს), მაგრამ, რამდენადაც სუბიექტი თავის ნებით მოქმედებს ("კაცმა დახატა სურათი", "ამენა სალი", "გაზარდა შეილი" და ა.შ.), მისი შესაბამისი ნიშანი ზმნაში წარმოდგენილია ვინის რიგის პირის ნიშნებით.

სწორედ II სერიისათვის დამახასიათებელი ვარდამავალი ზმნების კონსტრუქცია გვაჩივრებინებს, რომ ზემოთ გამოყოფილ სემანტიკურ ნიშნებს შორის ვარცხელი იფარჩიული დაპირისპირება არსებობს: თუ I - II სერიისათვის არანაირი წინააღმდეგობა არ იქმნება "მოავარი" - "არამოავარი" სახელების მარკირებაში (ზმნაშიც და სახელშიც ისინი მწყობრად აღინიშნებან), II სერიისათვის "ნებელობის" ნიშანი ზმნაში პირის ნიშნების გაჩენის თვალსაზრისით სვობნის ვრგატიული კონსტრუქციების სახელთა ბრუნვების განსსაზღვრელ 'სემანტიკური შეთანხმებულობის' ნიშანს. II სერიაში ვარდამავალ ზმნასთან დაკავშირებული ორივე სახელი თავისთავად "მოავარია" და ეს ფაქტორი ვრამატიკულად რეალიზებულია "მოავარი" სახელისათვის დამახასიათებელი ფორმალური ნიშნების განაწილებით: P წარმოდგენილია სახელობითი ბრუნვით, S კი - ვინის რიგის ნიშნებით.

განალიზებული მსალა საფუძველს ვაძლევს, ვივარაუდოთ, რომ მანისა და ვინის პირის ნიშნების განაწილებას განსაზღვრავს კომუნიაკაციის აქტისათვის "მოავარი" - "არამოავარი" წყვრობის ფუნქციონალური კატეგორია, რომლის სემანტიკური ნიშნების განსაზღვრაში მნიშვნელოვანი

1. ზმნასთან დაკავშირებული ორივე სახელი "მოავარი" სახელის კალიფიკაციას იღებს, მაგ., აბონურ ენაშიც, სადაც აფექტურ ზმნებთან დაკავშირებულ სახელები, როგორც წესი, წარმოდგენილია ტემდებარის ნიშნებით:

zakana+wa wa + ga oisi
 თვზი + ჰე ქორტილა გემრიელია

ორმაგი ტემდებარული (wa-, ga-) მარკირებითაა გაფორმებული ზმნასთან დაკავშირებული ორივე სახელი [9].

არლი ვნიშება "ნებელობის" სემანტიკურ ნიშანს: მანის რიგით მარკირებული სახელი ყოველთვის "ნებელობის" სემანტიკურ ნიშანს უარყოფითი მნიშვნელობით ([-ნებსითი]) ხასიათდება; ვინის რიგით კი ზღვება ([+ნებსითი]) ან ნებელობის მიხედვით ნეიტრალურია მოქმედების S - ის მარკირება.

ორი სემანტიკური ნიშნით განსხვავებულ ზმნურ ფორმებთან დაკავშირებული სახელები დახასიათდება შემდეგნაირად:

- სცევა მას [+ თ], [-5] → მანის რიგი
- ცხოვრობს ის [+ თ], [+5] → ვინის რიგი
- გდაი ის [+ თ], [0] → ვინის რიგი
- გზატავ მე [+ თ], [+5] → ვინის რიგი; შბატავს მე [- თ], [0] → მანის რიგი
- გყოცნი მე [+ თ], [+5] → ვინის რიგი; გყოცნის მე [- თ], [-5] → მანის რიგი
- მოყვარს მე [+ თ], [-5] → მანის რიგი; ვუყვარება მე [- თ], [+5] → ვინის რიგი
- ფხატები მე [+ თ], [0] → ვინის რიგი; მფხატება მე [- თ], [-5] → მანის რიგი
- ეუხატავ მე [+ თ], [+5] → ვინის რიგი; შბატავს მე [- თ], [0] → მანის რიგი; შბატავს მე [- თ], [-5] → მანის რიგი

- ამგვარად, (1) [-5] ზმნაში ყოველთვის მარკირებულია მანით;
- (2) [+5] → ვინით;
- (3) [0] → (ა) ვინით, თუ იგი ამავე დროს [+თ] - ა;
- (ბ) ვინით, თუ იგი [-თ] - ა და მასთან ერთად ზმნასთან კომბინაციაშია [+თ] [-5] სახელი, რომელიც წინა წესების შესაბამისად მანითაა წარმოდგენილი;
- (გ) მანით, თუ იგი ამავე დროს [-თ] - ა და მასთან ერთად ზმნასთან კომბინაციაშია [+თ] [+5] სახელი, რომელიც წინა წესების შესაბამისად ვინითაა წარმოდგენილი.

1. პასიური ზმნების სუბიექტი ყოველთვის პასიური სახელია (Patient), პასიური სახელი (P) კი "ნებელობის" მიხედვით ნეიტრალურია - აჩიორულად გამოირჩევა მისი ნება, ე.ი. მასთან "ნებელობის" ნიშანი "0"-ია.

1. ასათიანი რ., 1986, პოლიპერსონალიზმის ძირითადი ფუნქცია ქართულურ ენებში, მაცნე, ელს, №2, 144-157, თბ.; 1991, ერგატული, როგორც პაციენსის გრამატიკული აქტუალიზაციის ერთ-ერთი საშუალება, მაცნე, ელს, №1, 107-119, თბ.; 1994, ერგატული კონსტრუქციის თავისებურება ბაცბურ ენაში, ტიპოლოგიური მივხანი, III, თბ.
2. გაგუა რ., 1953, ზმნის ცვლა გრამატიკული კლასიკაციგორიის მიხედვით ბაცბურ ენაში, იკე, IV, 129-134, თბ.
3. დათუკიშვილი ქ., 1997, პირის ნიშანთა სისტემა ქართულში, ზ.კუმბურიძის 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული, 63-70, თბ.
4. თნიანი აღ., 1978, ქართულურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ.; 1989, ქართულურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები (სახელთა მორფოლოგია), თბ.
5. ფოცხიშვილი აღ., 1969, უნებლოობის კატეგორია ქართულ ზმნაში, თბილისის უნივერსიტეტი გახელედიანის დაბადების 80 წლისთავთან დაკავშირებით, 152-156, თბ.; 1976, მოძვენებითობის ლექსიკურ-გრამატიკული კატეგორია ქართულში, თეზისები, პეშკინის საბ. პედაგოგიური ინსტიტუტის სამეცნიერო კონფერენცია, 42, თბ.; 1982, მოძვენებითობის სემანტიკური ვლი თავისობის კატეგორიისა, თეზისები, რესპუბლიკის ქართული ენის კათედრების LX სამეცნიერო კონფერენცია, თბ.
6. შანიძე ავ., 1973, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ.
7. ხეკობავა არბ., 1968, მარტვი წინადადების პრობლემა, თბ.
8. ჭრელაშვილი ქ., 1967, გრამატიკული კლასების რაოდენობის შესახებ წოვათუშურ ენაში, თრთონი აკაკი შანიძეს, 332-336, თბ.
9. Ли И.Н., Томсон С.А., 1982, Подлежащее и топик: новая типология языков, Новое в зарубежной лингвистике, 193-235, М.
10. Сомерфельд А., 1950, О понятии подлежащего в грузинском языке, Эргативная конструкция предложения, 183-185, М.
11. Braithwaite K., 1973, Case Shift and Verbs Concord in Georgian, Doctoral dissertation, the University of Texas at Austin.
12. Chamishvili N., 1997, Semantics of passivization in Georgian, Proceedings of the second Tbilisi Symposium on Language, Logic and Computation, Tb.

ცირა ბარბაქაძე

შამიან ძირის სემანტიკური ველი
(“ა მ ა რ ა”-ს ეტიმოლოგიისათვის)

შ ა რ / მ ა რ ა ძველი ირანული ძირია, საიდანაც მოდის საშ. სპარსული - შ ა მ შ ა რ და ახალი სპარსული - ა მ შ ა რ (“ჩოცხეი”, “ჩაოდენობა”). (1. 253-254).

ზურაბ სარჯველაძის “ძველი ქართული ენის ლექსიკონში” დასტურდება აღნიშნული ძირის შემდეგი ფორმები: შ ა მ შ რ ვ ა ა (ანგარიში, აღჩოცხეა), შ ა მ შ რ - ყო თ ე (ანგარიში, აღჩოცხეა), შ მ შ მ შ რ ო მ ე დ ო ე (აღმჩოცხეელი), შამრობით (ანგარიშით). (2. 278).

“დავითი ყოველი ზებრიით და შამრეანი სამწიგნობრონი ყოველფე დასწავა” [lex.=3 152v, 28-29].

“უშმაკნი დღათუფ ოდესმე შამრობით წინაგტუდიან ესვეითართა” [A=689 289r, 1-3]*

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში საშ. სპარსული შ ა მ შ ა რ ფორმის პარალელურად აღნიშნულია: ა მ შ ა რ (ჩოცხეი), ა მ ე რ ო ე (ჩოცხეი), შ მ შ ა რ ა (უამრაგი), შ მ შ ა რ ო (ურაოცხეი) (4. 49-50, 161).

შ ა რ -, ამარი - “ვეფხისტყაოსანში” გვხვდება “ჩოცხეის”, “ჩაოდენობის”, “სათვალავის” მნიშვნელობით:

“შუნ დებულთა საქურაქლეთა ა მ შ ა რ ო მ ე ც ა ვით დათვალეს”, უარყოფითი ფორმით გვხვდება - უ ა მ შ ა რ ო:

“გერთ ქალსა ქაწნი არ ახლენ, შავრა სპა უამარია”. (ციტატები შ. ანდრონიკაშვილის მიხედვით).

შზია ანდრონიკაშვილი მიიხსენებს, რომ ძველი ირანული “შარ - მარია” ძირიდან მომდინარეობს სიტყვები: შ ა რ ა გ ო, შ ა რ ა დ დ ე, შ ა რ ა დ ე ს (შ ა რ ა დ), შ რ ა ვ ა ლ ო (1. 248-249, 253-254).

ბუნებრივად გვეჩვენება შ ა მ შ ა რ ძირიდან უ შ ა მ შ რ ა ვ ო (უამრაგი) ფორმის წარმოება.

უ - შ ა მ რ - ა ვ - ო → უ - შ ა მ რ - ა ვ - ო → უ - ა მ რ - ა ვ - ო

შ ა მ შ ა რ ძირისა ჩანს თანამედროვე ქართული ენის სიტყვა - ამარი.

* ციტატები მოგვყავს ზ. სარჯველაძის “ძველი ქართული ენის ლექსიკონის” მიხედვით.

"ამარა"-მ თუმცა შეიძინა ახალი სემანტიკური დატვირთვა, ძირითადი მნიშვნელობა "ჰამარა" ძირსა შინე შეინახოვნა. როგორც აღნიშნეთ, "ჰამარა" ნიშნავს "ჩიქვს, ჩაოდენობას", ამარა ჰამარა -ის მიხედვით ასე განიშარტება: "შოლოდ და შოლოდ ერთი ჩისამე მქონე".

"სოფლელი გლეხის შიელი ვარ, მქადითა გამოზრდილია,

უქულო, სოხის ამარა, ქალამნებგაყვითლია". (ა. დავით).

"წელიდან ამოხდა, ჭაბუ ჩამოყდა, მარტოკა, მარულის ამარა".

(ვაკა).

"მარტოდ-მარტო მიდიოდა ხანჭლის ამარა" (ე. ბარხ). (6.

292).

როგორც ვხედავთ, "რ ი ც ხ ვ ი ს", "ჩაოდენობის" გაყება ა მ ა რ ა -ში შენარჩუნებულია, თუმცა შოლოდ "ზრთამდე" (... შოლოდ ერთი ჩისამე მქონე). ამ ნიუანსს გა "ამარა"-ს, ვფიქრობთ, ანიჭებს "ა" ენიზობითა ფორმის შიწარმოებელი აფიქსი (ამარ-ა).

საინტერესოა ფორმა მარადე, რომელსაც შინა-ანდრონიკაშვილი ასე ხსნის: ამ სიტყვაში პირველ ვლემენტად ვიძებს მარა, რომელიც ყელაზე ახლო ჭელ ირანულ mar-სთან დგას და ამიტომ შესაძლოა ყელაზე ჭელ ნაცესებს წარმოადგენდეს განხილული სიტყვებიდან, ჩადგან ს.შ. სპარსულში ეს ფუტეც, სხვა ირანულ ფუტეა მსგავსად, ბოლოყვეცილი საბით არის წარმოდგენილი.

მარა - ჩიქვთი, ჩაოდენობა > დიდი ჩიქვთი, მრავალი > ყელა, ვაყელი, აქედან მარადე - ვაყელადე, მუდამ (1. 253).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე შესაძლოა, მარ - ჭელი ირანული ძირი გამოიყოს სა-მარ-ე -ში სადაც მარ - აღნიშნავს იმეცს, ჩისაც მარადეში, ანუ ყელას, ვაყელს. ხოლო სამარე - ყელასათვის განკუთვნილსა და დანიშნულ ჩისმეს.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. შ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1966;
2. ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1995;
3. ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 1997.
4. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1993;
5. ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961;
6. ჰერლ-ი I-VIII თბ; 1950-1964;

§1. თიბეთის ფშაური ლექსიკის შესწავლის მნიშვნელობისათვის

საქართველოს ყელა ეთხეს ბუნებრივი (გეოგრაფიულ-ლიმატური) პირობების მიხედვით აქვს განვითარებული მეურნეობის ძირითადი დარგები. ფშაეში თიბეა ძნელი, მაგრამ მეურნეობის ძირითად დარგთან - მეცხოველეობასა და მის განვითარებასთან დაკავშირებული ანტილოებელი საქმიანობაა. ფშაური თიბეთის ლექსიკა, ისევე როგორც დარგობრივი ლექსიკა მთლიანად, გერ კიდევ არ არის სრულად ძახული დღემდე არსებულ სპეციალურ ლიტერატურაში. მისი დროული გამოვლენა და აღნუსხვა კი ფრიად საშურია, უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ მეურნეობრივი ცხოვრების წესის ცვლილება-განვითარების გამო თანდათან დაფიქრებას ეძლევა თიბეთთან (და აგრეთვე სხვა დარგებთან) დაკავშირებული მდიდარი და ამოუწყვეტი დიალექტური სალექსიკონო მასალა. ამასთან, პირუტყვის მოვლა-მოშენება და მასთან დაკავშირებული საქმიანობა საქართველოს მთიანეთის ყელა ეთხეში შეტყაყლებად ჰგავს ერთმანეთს და, ამდენად, მეურნეობის ძირითად დარგებთან (მათ შორის თიბეთთან) დაკავშირებული ლექსიკის მიმართება მთის სხვა დიალექტთა ამავე დარგების ლექსიკასთან შესადლებლობას მოგვეცემს დავადგინოთ მათ შორის საერთო და განსხვავებული.

თიბეთის ლექსიკაში შემონახულია მრავალი სიტყვა, რომელიც დღესაც გამოიყენება ადგილობრივ შეტყაყლებაში და სპეციალურ ლექსიკონებშიც არის შეტანილი (აბრაყე, იღერდი, ბილი, ღულღუტი, ნაბაგი, ნაგელარი, ნაფთევი, ნამჭევი, სვილამალანი, შაღდაგი, ჟოყარი...)

მრავალი ლექსიკური ერთეული მნიშვნელობის მხრივ საერთოა მთის სხვა დიალექტებთან (აღერდა, ბურაქი, დავალება, თიბს ბრა, კლდე, ნამჭევი, ნაფნელი, ნოლი, სათარი, საშხირაგი, ხაშოთრა, ურკლეა) და შესაძმისად არის ძახული ლექსიკონებში (მათ შორის ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც), მაგრამ ზოგჯერ არ არის გათვალისწინებული დამატებითი, განსხვავებული

მნიშვნელობანი (საქველი || მოხვეული, თავა, კარხა (2), ნაშენი, სარი, ტინათი, ქახლა, ხახული, საქველი) და, ამდენად, არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულება სრულყოფილად წარმოდგენილი.

ამას გარდა, ფშავური დარგობრივი (თიბვის) ლექსიკა დიდი რაოდენობით მოიცავს ჯერ კიდევ გამოუვლენელ, საკეთილად ფშავურ სიტყვებსა და იდომურ ერთეულებს, რაც კეთილური ლექსიკის აუწყავი საუნჩეა. ამ მხრივ სურადღებოა: გამთინება, გამაძება, გათხალება, ვალობა, თავის გატება, კარხა, კარხასი ნახარა, მოწვევება, მძიმე სათიბი, ნაველობი, ნამუშალი || ნამუშალი, ნამუცემლი, ნათიფებით გამოგდება, ნაღერის გადმოცხება, სავარე, სარნაფრო, სასათრე || სასათარი, ფარვის გატანა, თერანის გადღობა, თერანით გამოგდება, შამათის მოხაფლა, საქვეული, ქაქინი, კოქ...

თიბვისან დაკავშირებული ბალახეულ მცენარეთა სახელები კეთილური შემცენარეობის ლექსიკის მდიდარ ფონდს შეადგენს. სპეციალურ ლიტერატურაში (ი. ლ. მაყაშვილის "ზოტანიკურ ლექსიკონში") ზოგი მათგანი ფონეტიკური სახესხვაობით არის მოხსენიებული და მიჩნეულია სხვა კუთხის კუთვნილებად. სინამდვილეში კი ფშავურ ენაში იხმარება მამბუა || ხომბა - შიბო || შიბუ; ლანკაფა, სელა ბალახი, ან სათანადოდ არ არის გალიფიცირებული - გათვალისწინებული არ არის დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობა იმ ვაგებში, როგორც საკლდე დაღვებურ ერთეულში დასტურდება: მაგ., გვარილი უახანუშავში დიდილოს (*Centaurea depressa* MB) და ვერილას (*Polygonum - Ryrothrum*) ვაგებში არ იხმარება. ამ უახანუშავის დაღვებური სინონიმი საჯარაგინო ბალახი, რაც სულაც არ არის აღნიშნული ისევე, როგორც ვაგაროს დაღვებური სინონიმები: წითელკაბა (ს. ავადი) და დეფეფალა (ს. უხილაურთა). ან ბუშლა ბალახი, ველაძე ბალახი, დარვის ცეცხალი - ცეცხლადი ცერაფლის (*Vicia variabilis*) ერთ-ერთი სახეობა; მჩეჭეალა, საწყაფა || საწყაფა ბალახი, რომლის თიანური და ივრისებურ-ფშავური შესატყვისია წილია - მის წყარს: პარში იდებენ და ხაბერვის დროს წყლის, სტენს. აგრეთვე სარანგანა, შამბირანს ბალახი || შამბირანს ქოჯარი და სხვ.

საქონლის საზამთრო საცვების დამზადება-მომარაგების პერიოდი კაცისთვის მთელელებში ფართოდ გავრცელებული ზღუდვლის დღეობების ციკლის - ათენგენობის || სერობის (მდრ.:339) დასასრულს ემთხვევა როგორც ხევსურეთში, ასევე ფშავში. ათენგენობა ძე. სტილით იფლისის დასაწყისში იწყება და ორ-სამ კვირას ვრძელდება. თიბვას ე.წ. მისი დამთავრებიდან პირველ (ან იმეოთად მეორე) სამშაბათს (ზოგჯერ ხუთშაბათსაც) იწყებდნენ. "თიბა მკათათვეში იციან, ათენგენობისას ქიწყებთ" (მუაფხო, თხილიანი). სპეციალურ ლიტერატურაში ათინგვი ძველქრისტიანული ვლესისის პოპულარულ ათინგვის კულტთან არის დაკავშირებული (10,18-20) ეთინგვი ინგუშური სახელწოდებაა ზღუდვლის ერთ-ერთი თვისა (433), როდესაც თიბვის დაწყების წინ გაღვრადს სამლოცველოში დღესასწაულს იხდიდნენ (2,359). ლეთაებათა ენაზე, ე.წ. "ჯვართ ენაზე", ხევსურულში ათენგენას ვარდის დღეობასაც უწოდებენ (16,129). გამოთქმულია მოსაზრება ვარდობა-ათენგენობის იდენტურობის შესახებ (9,130) და აღნიშნულია, რომ "ათენგენა || ათინგენა || ათინგვი || ეთინგვი წარმოადგენს თიბვის დაწყების დღესასწაულს ხევსურეთში, ფშავში, თუშეთში, ხევში, ზემო რაჭაში, სამხრეთ ოსეთში, ინგუშეთში... ამ კუთხეებში ქრისტიანობის გავრცელებასთან ერთად ათენგენამ ნაწილობრივ დაიკავა ძველი წარმართული დღეობების ადგილი, რომელიც იმართებოდა სატომო, სათემო, სასოფლო თუ საგვარო დღეობათა სამლოცველოებში თიბვა-შენის დაწყების წინ. მან მთლიანად ვერ დაფარა ეს წარმართული დღეობები და მათ ზენამდე მოაღწიეს შემდეგი სახით: სამთიბლო (მუდგე ხევს.), თიბის თივი (ხევს., არხოტი, ხევი), სამთიბლო სამთიო (გუდამაყარი), ნამუშველის სამხეწარო, სამამკლო (ხევს.), სამთიო (ფშ.), ვარდის დღეობა (ხევს.) და ა.შ." (11,118).

სამშაბათს (შვიდღეა ხუთშაბათსაც) დაწყებული თიბვის პროცესი ვრძელდებოდა უმე დღემდე. უმე დღის ნაკეთი დღე ეწოდება. ფშავის რეგიონში უმედ რამდენიმე დღე იყო გამოყოფილი: შაბათი, პარასკევი და ორშაბათი. ეს დღეები ჭირნახულისა და სათიბ-სამოვრებისათვის საზიანო ქარ-შეტყვისათვის იყო განკუთვნილი. ყოველ სოფელს თავისი უმე დღე ჰქონდა.

თუ ოქანი ვერ ასწრებდა თიბის დასრულებას, მას შეეძლო უწყე ერთლა და მეთემენი მოეშველებინა, მუშანი შიდასა ამს ეწოდებოდა მუშათ შაქრა. ამგვარ უქმე დღეს შეზობლები უღანაყვალად შედლადნენ ერთმანეთს. ესენი იყნენ შაბათის მუშანი და მათ ეს დღე უღმველად უნდა მოუნათლათ. ასეთი დღეები იყო შაბათი და ორშაბათი (იერის ზეობის ფშავში - პარასკევი). ორშაბათი სეტყვის სახელზე იყო დაწინებული, შაბათს (პარასკევს) კი თხა-ცოკანს, ან ბატკანს კლავდნენ, რასაც შაბათის მონათლელა || განათლელა, დანათლელა ეწოდება; ორშაბათის ცხერის დაკვლა იყოდნენ. "ორშაბათი ნაკეთი დღე იყო, ვინც საკლავს დაამკლავდა, მუშათ შაყრიდა, ის წავიდოდა სათიბადა" (გოგოლაურთია). "ფშავში უმეტესად შაბათ დღეს ნათლავდნენ და თიბეა-შეის დროს შაბათის მუშანი იყოდნენ (საერთოდ შაბათ დღეს არც ხარებს შეაბამდნენ და არც თესავდნენ). უქმის სანათლავი საკლავის დაკვლის დროს დაილოცებოდნენ: "შაბათის ძალო და შადლო, კერასის ძალო, შენ უშველე ჩემ შეშველ მუშებს, შაბათსე კელ-შეჩაი; სენი შედლისთვის, ღმერთო, უშველე!" (11, 188). უქმის ნათელა ფუტკრითა და ლუღითაც სყოდნათ (მიგრიაულთია). ამ დროს გატებდნენ ფუტკრის ძარს და მუშებს თაფლს აქმედნენ, ხოლო ღმერთთან ერთად იობსაც ახსენებდნენ. თუ ვაკო უქმე (შაბათ) დღეს იმუშავებს ისე, რომ მას არ მონათლავს, უქმე გატებულ იტყვიან მასზე. ფშავ-ბეგსურეთში" იციან აგრეთვე კელ-უჩაგი უქმეები: ფერისცვალება, მართამობა (მესტ. 14 ავესტო), მჭარობა. კელ-უჩაგი უქმე დღის განათლელა და მუშაობა არ შეიძლება (იხ. აგრეთვე საწესდევნებო ლექსიკა).

ნაკეთი დღეს მუშაობა საბატოოდ ითვლებოდა იმ შემთხვევაში, თუ სამუშაოდ გავიდოდნენ სხვა სოფლის ტერიტორიაზე, რასაც საღმწივოდ სთარული ეწოდებოდა.

ფშავლები საჭინელს (ცხერის ფარის გარდა) ადგილზევე აზამთარებენ - თევით, ხაღით, ხაღ-თევით, ფუტკრით (მცირე რაოდენობით), ყარტით, ხოლო როცა ესენი გამოილვია, დგნაღის ან კარცხლის ნყარით კვებავენ. "ცხვრები ცოტაილა შყვისი, ვიზღარში აყოლებენ. ძროხებს აჟა-ა მკვებენ" (ს. შადარო). ამის გამო ფშავლებს ზამთრისათვის დიდი რაოდენობით უბღებთ თევის დამზადება. ეს კი დიდ სანულეებთან არის დაკავშირებული რეღაიფურა მართობების გამო: ძირითადი სათიბები შორს, ცოცაბო მთებზეა შეფენილი და სათიბ ადგილსაც უზოგადად შთას ესმინან, ხოლო თიბის დაწინებს შთის გათიბა, სათიბებზე გასვლა || თიბად გასვლა მჭეია, შთა || სათიბი

მათი თითოეული კომლეს კუთვნილი სათიბი ადგილია მათზე, მთის ფერდობზე. "თუმცა ფშავი მთიანი ქვეყანაა, მთაა, მოკლედ რომ ესთქვათ, მაგრამ ადგილობრივნი მკვიდრნი ამ მთის ადგილებს არ ნაწილად ჰყოფენ: მთა და ბარი მთის უფრო მაღალ ადგილს ეძახიან, სადაც გვიან შოდის პური თუ ხილი. ბარი დაბალი ადგილებია, ქალის პირები, სადაც ველაფერია ადრე შწიფდება და თოვლი გვიან შოდის მთასთან შედარებით. "მთას" ეძახიან აგრეთვე თვითოეულს ნაწილს მთის ფერდობზე ცალკე ადამიანის სათიბად მიზომილს სოფლისაგან" (6,290).

სათიბად წასული ადამიანი სამთიბლოშია:

"შეერჩელ კი მკენატრება სამთიბლოს წყალი პეღესა, კლდეში რა გადმოიუხხუხებს, ასველებს არე-მარესა, შორით შინცა ნახავდა, რა ახილებდეს თვალებსა ახლოს რა მადლიოდეს, ბუერათიაც დააღვესა" (წიფარანი).

თიბვა ძალზე მომქანსკველია. "რო თიბს, დააღება კაცი" (აჯადი), და ამიტომაც ფშაველმა კარგად იცის თივის ფასი:

"შმობლო, თივას ნუ მპარავ, შეც ლუბადა შევ ლეინაო, ვე შაშინ გათიბულია, შენ რა გრილოში გინაო".

სათიბე ის ადგილია, სადაც თიბავენ. არავეს ზეობის ფშავში მოსახლეობა ცოტაა და ველას თავ-თავისი საკუთარი სათიბე აქვს. საკუთარი სათიბეს (სათიბის) გარდა ფშავში გვხვდება უმატრონო სათიბე. მას არავეის ფშავში ირალ^{*}, ხოლო იერის ზეობის ფშავში ნაღბრალი ეწოდება. ასეთ სათიბს "ზინც უნდა, ის გასთიბს" და მას სანადელო, სანადელოვ დამატრალი ეწოდება: "იარო მთაზე ან საძოვარზე სანადელოსაც ვიტყვი" (ს. აჯადი). შაბვედრილი სათიბე სათიბია, რომელიც წილ-წრით "ძველი განაწილებულია შამა-პაითგან". წილ-წრით ანუ კენკით ანაწილებდნენ სასოფლო სათიბებს. მათი ვადანაწილება ყოველწლიურად ან რამდენიმე წელიწადში ერთხელ ხდებოდა.

დადგენილია, რომ აღმ. საქართველოს მთაში სათიბები, ისევე როგორც სახნაურები, სათემო საკუთრებას წარმოადგენდა (14,476,362; 12,176; 27,505; 31,418). სათემო სათიბს შეადგენდა აგრეთვე კარისპირის მიწების მსგავსად ცალკეულ კომლეთა მფლობელობაში შემავალი საკუთარი სათიბეები. სათემო სათიბების

* იარო უმატრონო, უცხო ცხენს ან საჭონელსაც ჰქვია.

ვარკვეულ სახეს ქმნიდა ასევე საონაგრო სათიბე, რომელიც, ისევე
 როგორც ხევსურეთში, კვებისათვის არ ნაწილდებოდა და მისი
 გათიბვა ყველას შეეძლო, ვინც დაასწრებდა, ე.ა. მისი გათიბვა
 დასწრებაზე იყო (26, 223). მოსწრების წესი შიქის თემური
 მფლობელობის ხანისათვის არის დამახასიათებელი, რასაც
 საქართველოს სხვა კუთხეებშიც შექონია ადგილი (მაგ. ვარკ კახეთსა
 და ქიზიყში მოსწრების წესით ხნავედნენ შიქას) (30,52). საონაგრო
 ზოგადად უმატრონი სახნავ-სათიბს აღნიშნავს, რომელიც დასწრებაზე
 იხვნება ან ითიბება. საბელღების მოტივი დაკავშირებული უნდა იყოს
ონა, ონარ, ონავარ სინონიმურ ერთეულებთან, რაც მიტაცება-
 დარბევას აღნიშნავს. შდრ. საბა: ონავარი - ფურცართ მგობრეობა,
 დარეყანაანშიაც მის მსგავსად მოუყვანიათ; დაონაგრება - გაძარცვა,
 დარბევა, ახარება (ამირანდარეყანაანი) (9,8); შდრ. ასევე ნ.
 ჩუბინაშვილი: ონავარი, მონავარი - დიდი ფურცარი, ონავარი ||
 მგობრე, შტაკებელი (დარეყანაანში) (23,323); ქიზიყურში ონა
 ერთგვარი შტაკებელი ფრინველის (თუ დიდი ფურცარის)
 აღმნიშვნელია: "ონასავით დაეცა გზიანი და ააფორაქა სოფელი"
 (15), (საქნთ., ქიზ.). ონა ფშავურში ძალმომრეობას აღნიშნავს,
 ხოლო ონარი ხრავი, ხერხი, მოხერხებული საქმეა. ამ მნიშვნელობით
 გვხვდება ეს ლექსიური ერთეულები ვაყ-ფშაველასთან და ბაჩანასთან
 (21,427). საონაგრო სათიბებზე ფშავის ტომობიძიკაში ამჟამადაც
 დასტურდება. ამგვარი სათიბებია: დოწია, საგულუბელნი, საონაორე,
 სიბიხევი, ღარალანნი და სხვ. (11,119;13,222).

ფშავში, ისევე როგორც აღმ. საქართველოს სხვა მთიან
 რაიონებში, თიბვა-შეს დროზე დამთავრდება ჩათული რელიეფური
 პირობებისა და ასევე დროს ბაღების სიუხვის გამო ფიზიკური ძალების
 დაძაბვის მოახლოვს. ამიტომ ხშირად მიმართავენ და მიმართავენ
 უსასიფდლოდ ურთიერთდახმარებას პრინციპზე დამყარებულ
 კოლექტიურ შრომას, რასაც ხაყლის მუშა || ქუნაყლოვ შეილა
 ბჭია. თიბვენ ხან ხაყლის მუშა || ქუნაყლოვ, ხან
 ინდივიდუალურად, თავ-თავისათვის. ბაღები ბეჭია და ამიტომ
 ფშაველასათვის თიბვის დროს მუშის შოვნა, მუშათ შერჩევა ზოგჯერ
 სასურველია. როდესაც მუშები შვეს, გლეხი იტყვის, მუშანი
შეფარეთ იყოდნენ თიბის მუშანი უნის მუშანი, თრის მუშანი
 (თივის ჩამოთრისას), ტყინაის მუშანი. ქარაობდნენ ფსის მუშასაც,
 მათ დღეში კილო კარაქს უხდიდნენ.

თიბეს დროს იყენებენ ცელს (თუშ.: წოდგელი) და ნამგალს. დამბოლუღობრიან ნამგალს დღელი ეწოდებოდა. ამ ტიპის ნამგალს იყენებდნენ უსათითოდ მკის დროს, რასაც დღელი მკა ვარძა (ახ. შემინდერეობის ლექსიკა). ამ ტიპის ნამგალი გაერთილებული ყოფილა ქართლში, თიანეთსა და ფშავ-ხევსურეთში, ასევე საინგლოშიც (29; 26; 16; 18). აღსანიშნავია, რომ დღელი ხევსურეთის ზოგიერთ რაიონში ნამგლის მოღებულ ნაწილს აღნიშნავს, ან რიტუალურ ტექსტში მოახსენებდა (11, 188).

ფშავსა და ხევსურეთში ცელით მხოლოდ შამყაცები თიბდნენ, ხოლო ნამგლით - ქალები. ნამგლით თიბეს უნდა ცელა (+ უნცელა) ეწოდება ამგვარად (ნამგლით) ნათიბი ნაუნცელა: "უნინ ქალები უნცლიდენ" (ს. კოშარა). თუშეთში ქალები თიბდნენ ნამგლითაც და ცელითაც (წოდგელი). ნათიბს ნამოდგელი ეწოდებოდა, ხოლო ნამგალს - ცელი (11, 124).

"თიბის დაწებისას ცელს ტარზე დაფაგებთ. ცელი ტარს ზალტით ეშპის" (აჯადი). ზალტს სოლებით ამაგრებენ. ცელი ორგვარია: რუსული და ქართული. "ქართული ორენითავე - ასთიბდა. რუსული ერთ მკაროზე სთიბს. წინათ ქართულ ცელებ იყო, ხოლოთ || უკეთი ვლესდით, ფსანეურთ იყო. (თიბი - ქასური, მსხვილმარცვლა სალესავა. თ. რაზიკაშვილი, "ივერია", №157, 1900). ზელ (სამირე) თოფისად იცოდენ. ზელისან ცელ არ მინახე" (აჯადი). ე.ი. ხევსურეთისაგან განსხვავებით ფშავში ცელს სამირეს, ზელს არ უყობდნენ.

ცელს მის გულზე არ ტოვებენ, თორემ ცელი გამოლბება, ფოლადი წაღვა და "აღარ გაიჭრის". იგი ტარით უნდა შეინახონ, ამ დროს მას ნიაც ვასდის. ზალტისა და სოლის გარდა ცელის ნაწილებია: ცელის ბირი || ფკა, ცელის ვეა, ვეაში აქვს კამბა, რომელსაც ტარზე ამოჭრილში დასაყრტვენ ხოლმე. ცელის ბირი მატრდება ჯამით და "ზამოტკითაც".

ძალ ცელს ვრდემ-ყვრით გამოწყობენ, შემდეგ უკეთი || ხოლოთ, "ზრისკით" მოთხოვდება || ვაფხავდება. ე.ი. კარგად გაილესება. "ვაფხავება ველი მავლისად ვიცი" (აჯადი). ფხავს დაცრა იგივე ვაფხავება. ვარგად გაილესება. სიმკრეულე ჭრის ძალი, ფხინობაა. ცელის გასეთობზე იტყვიან, ცელი გაილითა. მას ცელის ნაღვეს ან გაღივლ ცელს ეძახიან. ასეთი ცელი პირველადელი || პირდალიღელი ანუ დასდუნჯაბულია. "გალეულ ცელი აღარაფრისთ ვარგის". კარგი

ცელი ფხიანია, როცა ცელი ერთ მხარეს ზედმეტად გაიჭრება, იტყვიან, ფხა გადაბრუნდა. სუფთა, კარგი ცელი გამოთავლებულია, განგ არ შეეშებს.

სათობს მიყნად აქვს სამანი (ქვა). უფრო ხშირად კი - **სარათი** || **სარყა** **სარათი** || **სარყა** ჰერკუკლოლი ჰიგოა, ბაღახიანი, რომელსაც გასათობ ადგილებში არკობენ იმის ნიშნად, რომ იქ პირუტყვი არ უნდა შევიდეს. **სარათთან** სათიბებში ბაღახი დაცულია, იქ საქონლის შეშება არ შეიძლება.

პირუტყვისაგან დაცულ, შემოღობულ სათიბს **ახვეული** || **მახვეული** || **შეშახვეული** ეწოდება. **ფარული** ჰქვს ერთი შემორავული სათიბეა (შდრ. თურქ.: "ფურუე" - ნაკრძალი, ჰეგლ). **სამართალ** დაცული საძოვარია პირუტყვისათვის სამთარში საძოვრად. "უშეში სათიბების განოყიერების მიზნით ნაკვეთებში ნაკელი გაქონდათ ან მოთიბვის შემდეგ ცხვარსა და ძროხასაც კარგებდნენ; ასეთ სათიბს **გაკეთებულს** ეწოდებდნენ" (11,125). **სამუშალო** || **სამუშალო** მოთიბული ადგილია, სადაც თევზი დგას.

სათიბებს **მეფლა** ვარაულობს **სამეფლა** მეფლის სამყოფი ადგილია. "ვისაც გადაუფიდიდა სათიბეში ცხვარ ან ძროხა, იმათ აზღვენიებდა დანალექის საზღაურს, თითონ კადე ზეგარში აღარ გავიდოდა, აღარ შეშაობდა" (მღარო). ცხვარი ან ძროხა რომ გააფუქებს სათიბს, ის სათიბს **დალყა**. **წახახედი** (+ წახახედნი - წახახედნი). **დანალექი** ის არის, რაც გაფუქდა, დაზიანდა.

ნაველარი || **საქველი** შინაური პირუტყვის ან ნადირის მიერ გადათვლად-გაქვლილი ბაღახია:

"შთაში მოთბლებს, სათიბი არშების **ნაველარია**,
რად ვინდა კარგა ქალი, ბეჭის ყის **ნაველარია**".

ამვე მნიშვნელობის ჩანს **გადვალბული**:

"კაი ხანია ვიბებმა მბერტყეს ჰიუბის ცხერებია
და **გადვალბულ** ბაღახსა აღმე შეახნდა კვლებია" (მახანა,

30,18).

"**ზამი** (ბაღახი ან ადგილი) საქონლის გაფული, შენახულნი ადგილია" (ს. შუქო).

სამთობტი ერთმანეთზე გადაწვნილი ხე-ბუჩქები და ბაღახეული მცენარეებია. სათიბი შეიძლება იფოს გააფული ტყის ადგილას. ასეთია **ნავერიანბ** (ერთ დროს ტყვანი, შემდგომ ზელოვნურად ვიღაც ქვეული ადგილი). **სამწველარი** (+ ნაწველარი) ტყის გაკაფვის დროს დარჩენილი ხის ნაკერ-ნაფოტებია.

ამას გარდა, სათიბი ადგილი შეიძლება იყოს: ბაღაბიანი, გალაღვი || დალაღვი, გერდალი, გერდალი უძრავლობიანი, ვირ-გურიანი (ბორცვებიანი), დასარცე-მოსარცევი (ეელი რომ არ იმართება კარგად); კლდანი შიდალი (უხეზაღიანი), შეფანი (სწორი ადგილი), შინდორი (დიდი მოსწორებული ადგილი), შოვლილი (ვათელილი), მოსაყრავი შა (უბუო, უბო), სახეი (ნაძირ-ვერი რომ ჭიან-კლდანი აქვს), ტაფი (ტაფობი ადგილი), ტვანი, ქაახანი (სადაც დაბალი, თხელი ბაღანი შოდის), ქაქა (შწირბაღაბიანი), ქუჩიანი (არავეს. ფშ.) || ხშირბაღაბიანი (იერის. ფშ.) - რომელიც ძეგლად ითიბება, რადგან ქუჩი ბოლქვად ამოსული წერილი მაგარი ბაღაბი:

"ბლო," გენაცვლოს დაითი,
შენამც მექნები დღეგრძელი,
ყარტსად შენი უფილხარ,
ქუჩი ეი არ თუ ქრის შენ ეელი?"

ხელ-ქუჩა დაბალი ქუჩია, კლდეზე იზრდება. მაღალ ქუჩს ვორის ძეგს ეძახიან, ძალან მაგარია. საერთოდ, ეულ სათიბზე იტყვიან, დღეგამთ სალუფაო.

ფშავში სათიბების განოყურების მიზნით ზოგჯერ ნაკვეთებში ნაკელი გაქონდათ ან მოთიბვის შემდეგ ცხვარ-ძროხას აყრებდნენ. ასეთ სათიბს გაკვეთებული ეწოდება.

სათიბი შეიძლება იყოს აგრეთვე: ქვანი, ქაჯაღიანი, ღორღიანი (ჭიანი), შინქველი ვარაიანი, ხირბატი || ხირბატ სათიბი (უბაღაბო). სათიბ-საძოვარია აგრეთვე ქაბბიანი. დასაშვებია ეწიადი, რომ აქ ამოსავლად ქალა მიეწინიოთ (ქაობიანი ← ქალობიანი) იმდენად, რამდენადაც ქაობი ფშავურად ქანტა. ზოლო დაქაობებული ადგილი - ქანქანი; ქაბბი ეი, საბას შიხედით, სათიბი, ნოტიო ადგილია. ამ ვაგებთი: ქაობიანი ← ქაობი ← ქალობი ← ქალა; შღრა: ფერდობი - ფერდო, ბეკობი - ბეკი; ქანქრობი - ქანქი).

დაფი, ფხანწალი სათიბად უწარვისთ, შიფეალი ადგილია: "ფხანწალი იყენეს, არ დფეკარებოდა ყორანო, ეიცით. აქ ვერსათი ვასათიბს კაცი. არ გამოდის, კლდენია. აღაგ-აღაგ თუ სადმ ვერის ბტატარა ბორცვაები. გვერდალში და შეფანში ითიბება"

* ბლოვი სახელია ფშავში.

(ს. გოგოლაურთა). ასევე სათიბად გამოუსადეგარია დაღაღუნანე:
კლდე-ღრე, ოღრო-მოღროიანი ადგილი.

ფშაქში გვხვდება სათიბის სახელები: ბოლოორია, გამოს
შთა დონია, შაქშინდის ქარი, საქობარია, საგულუბლონი,
საგვერდულის ახა, საქარის ხეილი, სიბუკეა, საქვეჭი, ღარღარანი
(“ჩქ ღარღარანი, მაღალ ბაღახია, ბოდ-ბიანი”) და სხვ.

თიბვის დაწებამდე ბაღახის შემოწმება იყობს ყუათიანია
ფეფებელი მუჯანი, ანუ ყუაილოვანი ბაღახი, ყუაილში ჩათიბი დევა
უფრო გვიანდელი, დაბერებული ბაღახი “საგანხევა და შაქაგრომა
ღარ აქის” (გოგოლაურთა). გამძაპ ბაღახს, რომლის გათიბვაჲ
ჯერ მოასწარეს, სასული ეწოდება: “ყუაჩია ეთიბ, ბაღახ სასული” (ს.
მუქი). მკათათეში დაწებულ თიბვას მარიაჲმობაში ამოაგრებენ:

“მარიაჲმობას ცელი დაფე, შექარობას - საფოცხელიო,
ენცნის სულარ გიდგას თეა დასაფხებელიო” (ყუდო,
თხილიანა).

ასევე გვხვდნენ ხარდილის და შხისპირის ბაღახს. შხისპირის
ბაღახი ბარბთია ადგილებში იზრდება. იგი შედარებით ძნელი
სათიბია, მაგრამ ნოყფრია და ყუათიანი, დღლიანია. ენაოდან ფშეში
ბაღახი და სათიბი შევრია, დღლაუე: ხიდაბლუბული, გუბ ადგილის,
სადაჲ წვიმის დროს წვალი ადგება და განსაკუთრებით ნოჭიო,
დაქობებულ, ანუ ქანქას, ქანტრ ადგილას გაზრდილი შღლაფე ბაღახს
არ თიბავენ, ან “თუ თიბაფრ, ცხენს ან ვარს აქმევენ”.

ხარდილის ბაღახი ხშირად ფერებულაა, ზომასზე მეტად
ადერებულა. იგი ტყის შარეს იზრდება და ხიბია, მდარე ხარისხისაა.

გაფრცვლებულია ახრია, რომ “ხარდილის მუჯანს ბარბთიას
ქარი სჲობია”. მუჯანი ყუაილოვანი ბაღახია, ხოლო ქარი გამძაპი
თივის საფშენ-ნარბენია.

საქოეა II საქოეჭა II საქოეჭა (← საქოეჭა) ბაღახს
სატყენია. ასეთ ქანქას ადგილას ვაეა რომ ბაღახს სატყენის, იტყვის:
“ქანტში ბაღახნი საგპლეჭნ” (აჲადი). “საქონი რო გიღლის და
ხაზეკეს ბაღახს, საქოეჭანა” (ხადანო).

მოთბავი ბაღახს მოძეება და მარების გაშლაზე თიბავს.
ცელის ფრთის ერთი მოქნევით მოთიბული და გვერ უზე დაყრილი
ბაღახი საფთვეა (მღარ. ხეეს.: ქალიწი). ცელი ფრთით გატანილ
ბაღახს, საფთვეს (← საფრთვეს), გვერდზე ერთი და საფთვეთა
ერთობლიობა ქნის მოთიბული ბაღახის ზოლს.

კარგ მთიბელზე იტყვიან: "აქანებს", ერთ ფეკის ნაბიჭზედ ვაჭე ნაფთოევი (+ ნაფრთოევი)" (აჯალი), ან: "კარგი მესვეურია, კარგი ფრთა გააქო" (ზარაძეები).

სოფ. ვეფხტში მოპოვებული მასალის მიხედვით: "ნაფთოევი გუთონის მიერ გატანილი ბელტების ზოლია. კიდ ნაფთოევი ვითვდება, იტყვიან, გუთანი რომ ბელტებს ერთ ზოლად გაიტანს". იმაზე, ვინც უფრო განიერ ზოლს თიბავს, იტყვიან, ფარდი ვაჭეა (ფარდის გატანა).

ამგვარი მთიბელი თიბავს აქანებს და მის მიერ ველად გათიბული ადგილი - ნაველობი შესაბამისად დიდი ზომისაა. ნაველობის სიდიდე მთიბელის უნარის, მისი გამძლეობისა და გარჯის მახასიათებელია და ამავე დროს პიროვნების ევგენიკობის ეპითეტადაც გამოიყენება: "(ველო) შენს ნაველობზე ირემსაც გაფრენა უჭირდებოდეს" (მაჩანა, 22,8). ნაველობი სპეციალურ ლიტერატურაში ცელით თიბვისას ერთგვრად გატანილი სეის სიგანის აღმნიშვნელად არის მიჩნეული, რაც საველე მუშაობის დროს ჩვენ ვერ დავადასტურეთ (მღარ.: 20,79). მოპოვებული მასალის მიხედვით აღნიშნული მნიშვნელობისაა ფარდი (იხ. ზემოთ), ფარდის ვაჭანა (თიბვის დროს), ან სვე, სეის ვაჭანა (შეის დროს). ნაველობი კი ცელით ნათიბი ადგილია ველად (აჯალი).

ნაველობი, ჩვენი აზრით, ასეთივე მიმდებარე ფორმა უნდა იყოს, როგორცაა ნადელობი, ნაქობი, ნაშეილობი (დედობილი, მობილი, შეილობილი); რამდენადაც ვაჭებს ფორმები: შეილობს, დედობს, და აგრეთვე საველე მუშაობის დროს ფიქსირებული ველობს ველობა ფშაურში ბარად, ველობ ადგილში თიბვა და მის განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს: წისქვილის გამართვისათვის დაყავშირებულ ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში ასევე დასტურდება ველობა: "წისქვილის ველი თუ შუაში არა აქვ, მაშინ ზეთია წისქვილი ველობს აქვებს, ველობს, ველობს, ველობს ის არი, ზეთია წისქვილი რო გადევ-გადმუა" (სამუქი).

აღნიშნული ლექსებს თუ შერ დიალექტშიც დასტურდება (24,217) და დარბეის მიზნით ველად გასვლას, ველად მოქმედებას

* სურათოდ, ყველგვარი სუქის სწრაფად და კარგად კეთებაზე იტყვიან: უნდებარ II ხანდობარ.

ნიშნებს. თუმცაში ელბა თუ ელად მოქმედება, მნიშვნელობით მასთან აბლოს ჩანს ჩვენ მიერ დადასტურებული ფაქტური ნაფთობი (ეკლით ელად ნამოქმედათ).

ჩასაც მოთბული ერთ გაელაზე გატანს, ე.ი. თიბის დროს ერთ გაელაზე ნათიბ ფართობს - ნაფთვიდან მოსაქრელ ბალახამდე - ნამქვეთი ეწოდება (ზეეს: ტოტი; თუშ.: ნამჭყული). როდესაც მოთბულს ნათიბი გააქვს, ნამქვეთ წაიბნა, იტყვიან. ერთ ქერზე გატანულ ნათიბთა (მოქრალი ბალახისა და მოთბული ფართობის) წყბას ნაფთვი-ნამქვეთი ეწოდება (ზეეს: ნამჭყევი; თუშ.: ნამქოდელი || დალაბა). რამდენიმე ნამჭყევი ერთად ნამქვეთია.

შეუღლად ჩატანილ დამჭყე ნათიბ ზოდს ღვრა (არაგვისბ. ფშ.) || ღორველა (იერისბ. ფშ.) ეწოდება. ზოგჯერათის განმარტებით, ღვრა სათიბში პირველად გატანილი ვრძელი ნამჭყევა, სათიბს რომ პირველად გაქრის მოთბული. ჩვენივერთ ასეთი განმარტება: "როდესაც მოთბული ზეორე მხრიდან მოსდევს უცან და გათიბულ ნამჭყეულს აწრის ზედე ზეორე მხრიდან, ის ღვრა (შაბანო), თიბისას კაცი რომ ღვრას ჩატანს, იტყვიან: ნაღვრე ვადმაძინაო (არაგვისბ. ფშ.) || ღორველა ვადმაძინაო (იერისბ. ფშ.). თეითონ მოთბული იტყვის: ღვრა ვადველა (არაგვისბ. ფშ.) || ღორველა ნაგველა (იერისბ. ფშ.). თიბის დროს მოთბულბი ერთმანეთს ეწიბრებთან: ღვრას ჩატანისას, ე.ი. შეუღლა დამჭყე ვრძელ ზოდად თიბისას. ვრძელი მომდევნო მოთბული ცდილობს მის წინ მდგომს იმდენად მიუახლოედეს, რომ იგი იბუღებული ვახდეს გამოვიდეს რიგიდან. ამას ღვრაშითა გამაგდება ან ნაფთვიშით გამაგდება ეწოდება. ღვრა პოლისემანტიკური სიტყვა: "ზეს აამჭრან ჭერქსა, მუშს" ვრძეთ, სამი-ოთხი მეტრია, დაახვეწნ, ჩაბჭრან კაობში ერთი ვერა და აგრეზენ თოყსა. ეს არა ღვრა ცაცხეს ეწეება ვარგი" (ელაგზა. აკადი, ეფერტი). ე.ი. ვაღვრა (ღვრა) ხის ჭერქის აწრა, ვაცლა სივრძეზე, ერთ ზოდად. ღვრება ცხეაროც. ცხერის ვაღვრა მისთვის ბალნის ვაცლაა. ამიოვად, ვაღვრა (ღვრა) ფაცხა, ბეწვის (ბალნის) ან კანის ვაცლაა ერთ ზოდად. ამიტომ მართებული უნდა იყოს განსაზღვრა, რომ ღვრა არის მოთბულის მიერ უთიბ ბალახოვან ფართობზე პირველად ართბული, დამჭყეად

* შეში ცაცხვის ვაცლილი კანია; სამუშანა ცაცხვის ტოტია. ჩომელსაც შეში უნდა ასყარონ.

ჩატანილი გამწვანე ზოლი, რომლითაც სათიბი გაიჭრა, ამას ადასტურებს მოხეურო მასალაც: გაღვირვა გაღვირვა თაფლზე კაცის გავლის და პირველი ზოლის დახვევა, კვლის პირველ გატანას ნიშნებს ამ დროს გამავალზე იტყვიან: მოღვირვა || თოფოს, ნამჭერს მოღვირვას.

წინათ ფეხშიშველი სათიბის, ეხლა რეზინებ გამოვიდა, თიბაში იბამს, სათიბზე ფეხშიშველა სიარული არ ვარგა, კაცს ფეხი დევხევა, ხეგლოცება (აჯაღი). ნათიბი || შალა-გულად ნათიბი (არაგვისხ. ფშ.) || უკვტამკვტად ნათიბი (იერისხ. ფშ.) უთავბოლოდ, აქა-იქ ნათიბია. დაწვერვა საგულდაგულოდ, კარგად, ცელოს ძლიერი მოქნევით თიბეა, ამეუ შნიშვნელობით აქვს ეს ლექსიკური ერთეული გამოყენებული ბასანსაც (20,58) დაწვერვა ტაბკით ზორბლის გარბევაც არის (იხ. პერეველის ლექსიცა), და არა კარგად გაღვისვა, რო- გორაც ეს ქართული ენის ვანმარტებით ლექსიკონშია მიითითებული.

ტუქვა მოტუქვა ცელით ბაღახის პარწმინდად მოთიბეა, ეს ლექსიკონში პოლისემანტიკურია: ტუქვა მოტუქვა ძლიერი უნებისგან ყანის მოყინვასაც აღნიშნავს.^{*} ნათიბზე რომ ბაღახი ამოვა, იტყვიან: ნოლმ გაუძრათ, ნოლი (ზევის.: ნორში, აჭიტი) ნათიბზე ახლად ამოსული ბაღახია.

§ 3. თივის ახვეტა, გადატანა და შენახვა

გათიბული ბაღახი 3-5 დღეში უნდა ახვეტოს. ახვეტამდე ბაღახი უნდა შამქედარებულ, გამომშრალულ, კარგი თივა შწქანეა, შას ნამშუცემული (არაგვისხ. ფშ.) || ნამშუცრადე (იერისხ. ფშ.) შტეია. ასეთია თივა, თუ დარში გათიბული დარშივე აქ ეტვის. ახლად ნაწვიმარ ბაღახს მძიმე სათიბი || გადაარეცხული წროდება. ახვეტის დროს ზოგჯერ ხელი გაწარებათ და კანი უსოფდებათ. ამასზე იტყვიან, მოწქამლოღლათ, ზოლო ასეთ ბაღახს შეცურავის მოსუნთხვილს ესახიან. გამხმარ ბაღახს, რომლის გათიბეაც უფრ მოასწარეს, ხსულდი შტეია. "თუ გათიბულს გაუფერდა, დაქმბალოდდა, ვოტყით" (თხილიანა). ასეთი თივა დაქმბალოდებულია.

* ლიტერ პერ ელი გატვისის აღსანიშნავად არაგვისხეურ ფშურში ტანაშედა დამკვიდრებული

თუ კარგი ამინდია, თუ საძოვოს დღეში შერბა, კვდება / აუ
 დროზე ურ ახვეტეს და თუა შხეზე დიდხანს დარსა, გაფრუხდება / მკეთ
 თუაზე იტყვან, ფუხება / შხე რომ მოითბულ თუას გააფრუხებს,
გაბჭირება,* ე.ი. გამოიფრტება, გაბიჭება: "როგორც დავლი, იმარე
 წავა" (სახეცხ. ფშ.) || გაფშელება, საჩვენება, გაფშენილება,
ფაფილი გაფალება (იეროს. ფშ.). ეს იკის ხელოვნის (გვარის) დროს.
 ფრესი თუის დახამვას თუის გაჭება || დაძველება ფროდება. მკეთ თუას
გაჭებული ჰქვია: "გაჭებდაც, კარგ სახეცხა" (შუაფხო).

თუას ხვეტენ საფრუხველით (ხეც.: საფარცხელით, თუშ.:
 ჩაქლათით), რომელსაც აქვს საფრუხველის ფაფება. მათურაში თუის
 ხვეტრისას ხეხადასაც იფრებდნენ. ხეხადაი || ხეხადაი გრძელტარა
 ხის იარტოტა ფრწალია. შიში სახეცხად მხოლოდ საფრუხველი
 შიაქეთ. თუის ასახეცხად წამელა სახეცხზე გაქვია || სახეცხად გაქვია,
 "თუის ხვეტას ზემოდან ჰქვით იწებდნენ. ხვეტის დროს სათიბი
აფადალებოდა" (5, 187).

გათიბულ ბაღასს ზოგჯერ გვარდეს უყვლიან || გვარდეს
უბაყან. მკეთი თუა გვარდაცხველია. მისი ახვეტრისას იტყვან,
გვარდაცხველი შიხვეტელ, ამგვარად ახვეტილ თუას გვარდაცხველი
ახვეტილი ფროდება.

გათიბულ ბაღასს ჯერ ახაწირებენ || ახაწირებენ. ხაწირი ||
კაწირი ერთ ზოლად აქუჩებული თუაა. შუშდგ მას ახაწირადაცხვენ ||
დახაწირადაცხვენ ბულულებად** "ხაწირში შუდის 6-7 ფუთი
 ბარაქის თუა" (ლიშო), როდესაც წვიმის საშიშროებაა, ჯერ კიდევ
გამოიფშებრალ თუას ახვეტის დროს აქუჩებენ ბულულებად,
ახაწირადაცხვენ (იეროს. ფშავი), რაც ნაყლებ დროს მოითხოვს. მკ
 უბრალოდ მიხვეტალ-მიქუჩებულ თუას უყანაფშავში კაწირი
ფროდება, სმამადაცხვენში - ქალა (ხეც.: ვოლანბო). შიიან ამინდში
კაწირებად მიქუჩებულ-გაფრუხებულ ბაღასი ხმაურობს. შიი-
 შურობს, შუხების დროს იფშენილება, საკაბუჯობს, საკაბუჯობს,
 იტყვან: "კა ამინდ შამინ არი, კაწირს რა საკაბუჯობენო"
 (თბილიანა).

* შერ. გურ. ლეზბ.: გამბუნება; ლეზბ. გამბუნება

** ბულადა ფაფრუხანი ბაღასის სახელოცა

აქედან გამომდინარე და კანონიერად მიხედვით მიქცეულ, როგორც შემდეგ (როცა უფრო აძინდია და თევა ძნელად შრება) კარჩხა, ან (როცა კარგი აძინდია) თიფხად აგებენ. კარჩხა || კარჩხალი და თევა ერთმანეთის ტოლი მომცრო ნაგები ბულულუბია (ერთი კანონისაგან შეიძლება აიგოს ორი ან სამი, იშვიათად ხუთი, თევა ან კარჩხა). როგორც თევა ისეთი ბულულაა, რომელიც სარზე არ არის აგებული. კარჩხა || კარჩხალი კი კაპიან სარზე - კარჩხაზეა აგებული ნათიბი ბალახის კარგად გამოშრობის მიზნით. ადრე მას ვიწრობაზე ეწოდებოდა. კარჩხაზე ჯიფერიან შაშხს, მოთიბულ ჯოყარ ბალახს აგებდნენ, კარგად რომ გამოსულიყო, გამოშროალიყო. კარჩხა თევის ზეინის ტოტებთან სარის შნიშნელობით თუშურ დიალექტშიც არის დადასტურებული (21,276). კაპიანი კარჩხა კარგია, თევა მჭიდრო შრეებად არ აგება, კეები აყავებს, დატყეპის შესაძლებლობას არ აძლევს თევას, ფენა-ფენად აშერებს და უფრო მშრალად აწინება, არ საიტვლაება, არ დალბება.

კარჩხა კარჩხასაგან განსხვავებული შნიშნელობისაა: იგი კევი, კაპიანის ბოთია ხარბის ვასალებად ან რისამე ჩამოსაკიდებლად (21, 294).

კარჩხას აქვს კარჩხანის ძირი და კარჩხანის თევა, თევის აღების შემდეგ კარჩხის ძირში რჩება გაყვითლებული ბალახი, რომელსაც უკანაფშავში კარჩხანის ნაძირა ეწოდება, ხოლო ჩაბანოში - ნაძირალი || ნაკარჩხალი.

"უკანაფშავში ოთხ-ხუთ თევისაგან ჯელის აგება იციან" (ეფლო). ე.ი. ჯელი თევაზე გაცილებით დიდი ზომა-მოცულობისაა. იფრისბეობის ფშავში მას ხვინი ეწოდება.

თევის ელფი-ელფად აგებენ, გადაკლფავენ: ელფი თევის შრეა, ნაწყობია, წყობით დალავებული თევაა, ფიწალ-ფიწალ აღებული. ამავე შნიშნელობის მქონეა იგი ხევსურულშიც (26,226).

ქეუმი ბალახის, თევის ბლუქია. თევას აგებენ ფიწლითა და საწვედლით (ეფლო) დაბურკელი არეულ-დაჩეული, აბუნდლული თევაა. დაბურკელი თევა უფრო ასაგებია. აგებულ თევას გაფხობა გაბერტე (არაფისბ.ფშ.) || გაწმენდა (იფრისბ.ფშ.) უნდა ამიტომაც თევას აგებისას "გაბერტენ", "გამოგვერდავენ" რომ, რაც ფომფლეა, მოსცილდეს, "გამოგვერდოს, თევა გაკლდეს წყალ რომ არ საუიღეს" (მალაროსკარი).

სათარზე თევის აგების დროს მზად მქონდათ სათარ: სამშხარე, თევას ჩამოტანის წინ დასათარედნენ: აგების დროს თევას

ქვეშ სათარს უდებენ, აგებულ თევს კი თავზე დაგრეხილ ბაღის
 თოყს - აღერდს გადაყრევენ ან სამხხარას || სამხხარავს - ხის ტოტს
 ჩურჭობენ, ქარბა რომ არ წაყვიოს და უამინდობამ არ დაზიანოს.
სათარი უკამო, ღულუტა (სქორი და უტოტო) ქობია, წინა მარა
დაძვეული (მაჭრილი) აჭე, უკან ტოტი აქვს; თოყი - ჭრალ ჩაგბმის და
კაცი უეთოდება" (ყუდო). ჭრალ თოყის სათრევე კეზე მისამბელი მაჭარია
შეშმისა (კაცხვის ხალფერი კანისა), დაგრეხილი ბაღისა ან კანაფისა
 (უძილაურთია). ამ თოყით სათარს წინა მხარეს კავს უბამენ. ეს არის
ხალა, ხალა კამანია ქობია, მობმული აქვს სათარს, თოვა რომ დაეჭიროს.
 და შეკრას; თრევის დროს არ დაფანტოს.* სამოსათრევედ ამგვარად
 გამზადებულ თევს მთლიან გარეისაც სათარი ეწოდება. იგი
 პოლისემანტიურია: სათარია აგრეთვე სამოსათრევი ხე, ბარებთი
სამოსათრევი შეშა.

ფშეშეში იყვან თოვის დაგვლეება ისევე როგორც ძნისა. თიბე-
 მის დამთავრების შემდეგ თოვს დაგვლეებდნენ: ნასათართან,
საგულეებელში მოიტანდნენ და სამოსათრევედ გამზადებდნენ. თოვის
 სამოტანა შემოდგომა-ზამთარში იყვან: "თოვა-ძნის გულეება ენკენიაში
 ვიციით" (აქ აღა).

შთაში, სადაც ხარი ან მარხილი ვერ უდებია, თევს სათარში
 კევიან თოყს (ჭრალს) ჩაუბამენ და იმავე სათარიდ სამოსათრევენ წინასწარ
 გამზადებულ, გაქმენილ გზაზე - "რუფზე", რომელსაც ნასათარი,
სასათრე (არაგვის.ფშ.) || სათრევი (იერის.ფშ.) ეწოდება. ამ დროს
 იტვიან, თოვა სამოეთარედ. ამ დროს ქრო და კაცი წინიდან ვადაყბევი
 თევს; უკანა მხრიდან თოვის ტვირთზე ვაღმთაატარებენ სათარზე
 მობმულ თოყს, გამოსდებენ კეში და მოქიმავენ, რომ თრევის დროს
 თოვა არ დაიფანტოს. ხეულებრივ, ერთმანეთზე საბლი (ბაღისაგან
 დაგრეხილი გრძელი თოყით) ან სათრულას ხლი ვადაბმულ თოვეებს -
სათრულას სამოსათრევენ, დათრისან ხოლმე. საბლის საზომად
 გამოიყენება შქანი: "საბლის ვადაბობია ვიციით ვერე ტვირთ რომ
 დაიწევათ, ან თოვა შეკონოთ, ხუთი მგარ უნდა იყოს. საზიდიც კაცად

* ა. შინძის მიხედვით: "სათარი ფშ. თოვის ქვეშ ვადაბებული ქობი. ქ. ა. შინძის
 არის, გულამყარისა და მთიულეთში მოიხრეს. საცა ხალა, იქ სათარ. ა.
 არის სქორი, სადაც სათარია, იქ ხალა არ უნდა, ერთ-ერთი უნდა, ორივე
 თავისთვის იმხარებათ. საცა გვერდია, იქ სათარი უნდა, კაცი წინ უდებება.
 კაცზე ხალა უნდა, გაქმენს და ვაათრევეს (ა. შინძე, თხზულებანი, I, თბ.
 1984, გვ. 387). სულბან-საბას მიხედვით, ხალა გრძელი წერტილი კამანა ხოლო
ხალი - გაცატონი საზომი ხე.

ათი ე ხუთმჯრიან საბელი" (თხილიანა).* საბრუნა ექსი საბრუნისგან შედგება. საბრუნა ხეს ექსი ნახურტი (ნახურტი) ექს და იმაში გაყრილია საბრები. საერთოდ, პოიდან თვის ჩამოტანას ფრა, ჩამოთრა შქია.

ჩამოთრისას თვის არ დაქანდეს (დავორდეს, დასრაოდეს). უნიდან დამხმარეს უქირავს საბლით, ჩამელსაც საყუდეს ეძახიან. როდესაც ვხა მოყინულია, მაშინ ჩამოთრისას თვის ქვეშ ხის ტოტების, ფიხის კონას (არაგვის.ფშ.) || ჯარეს (იერის.ფშ.) უღებენ: "შავრეებულია ხის ტოტებიდანა, ფიხისაგანა" (ჩალაქვა). კარხა, როგორც წესა, ხარებშებმული მარხილით ჩამოაქეთ; თუ ძალზე ღორღიანი ადგილია, მაშინ ყოლი ჩამოიტანენ ხოლმე.

თუ ხარები არა შავთ, ან თვის ახლოს, "საქარშიდამო ნაყეთშია", ე.ი. სახლის ახლოს არის (ყარიბირულშია), მაშინ მას ზურგით ვზიდებან. ზურგით მოტანილ თვისას, ჩისი წამოყიდებაც კაცს შეუძლია, ტვირთი ეწოდება. ტვირთი თვის ზომად გამოიყენება: იგი ხუთმჯრიანი საბლით შეყონილი თვიდა, კარხა ან ასევე მისი ტოლი ფედა (უსაზოდ აგებული) სამ ტვირთად შოაქეთ ხოლმე. მიჩნეულია, რომ ხეცურული თვის ორტირთიანია, ფშაური კი - სამტირთიანი (25, 291). ტვირთის ეზიდებან საბლით (თოკით), ჩომელსაც მასზევე მობმულ ხის მარყუტში - მარყუტში (არაგვის.ფშ.) || კარკალში (იერის.ფშ.) ამოუყრიან და ისე კონავენ თვისს. შარებზე წამოსაკიდად თოკს გამოხსასყავენ ხოლმე შარებზე მოსაგდებ ბოლქებად (არაგვის.ფშ.) || სამჭრეულუბად (იერის.ფშ.). ტვირთის ჩამოტანის დროს იყის ფეჯის მოცქრომა (არაგვის.ფშ.) || ფეხის მოსხლტომა (იერის.ფშ.) - ფეხის დაკდენა, მოცურება. ამ დროს თვისამ შეიძლება კაცი წამოიჭეჭმოს. ქვეშ მოიქციოს: "უბისთავს თვისს ვარდი, წამოიჭეჭმის". უქმე (ყირა) დღეს ფშაგში იყოდნენ ტვირთის შუშით შავია: ამ დროს თვის წამოსაკიდებულ საბლებს ბოლქებს || სამჭრეულებს არ უვითებდნენ, რადგან ბოლქების გაყოფა ღმერთის მიმართ მკრებულობად, ცოდვად ითვლებოდა.

ფეხის შოში გაშლილი ხელებით აღებული თვისს რაოდენობაა. თვისს შოში შეიძლება იყოს დიდი და პატარა. ბავურ კვებაზე მყოფ პირუტყვს თვისს შოში ერთ ჭამაზე ვაძლევა.

* შტრ.: მემინდერეობის ღეჭიკა, ბურყელისა და მარყელოვან-მარკოსან მცენარეთა მოფანა.

დავუღებთ თვის დაბნეებას.

თვის დავუღებთ დროს კარისპირულ მამულში ჩამოტ მიღო
თავა მოთაროლია შემდეგ მას სათიუში* (მტრ. შემინდერეობისა და
პერეულის ლექსია: საბოგარი), რომელსაც აქვს სათიუის კარი
(მტრ. ასევე შემინდერეობისა და პერეულის ლექსია: კარქლის კარი).
ბის სარზე საზად გადააგებენ, ან სამბელში შეყიან. სარი ათთორმეტ
კარჩხას ან თვის მოყვასს. სარი ჩოცა იფება, მოინჯებება თვეზე
დავრებული ბაღბის თოკით, ანუ აღარფა ქუდისათი შეყრულ
შენახე თვის - ქუხლად (არაგვის ფ.მ.) || შენახე თვის (იეროს. ფ.მ.)
აღებენ.

არყოფ იშუათად უკანაფშეში სარს გადააგებენ ბოლმე
ზეინად || საგორედ, რომელსაც ავრეთვე დიდ სამხირავს სარს
საურჭობენ, საუსკობრენ (იერის ნახერამდე უნდა ჩასწევდეს). ერთ
ზეინად ორ-სამ სარს გადააგებენ ბოლმე. ზეინიდან (|| საგორედან) თავა
გრძელტარა ბის ორტოტა ფიწლით - სენკალით ჩამოაჭვი. აფვილს,
სადაც საგორედ (|| ზეინი) დგას, სასაგორადე ეწოდება.** ლიტა, ლიტოც
თვის უტოტო სარუცა.***

თვის აღების შემდეგ აფვილზე დატოვებული ნარჩენი,
რომელსაც ფიწალი ველარ იღებს, სუფლია || თავა-ფშენებოლი ||
ნახვეტ-ნანქენლი, სუფლი ამვე შნიშვნელობით ქანის ზეობაშიც
დასტურდება (21, 424). სუფლი აქვს ავრეთვე სიმინდს, ლობიოს. ქარი
სათივის ძირში ჩარჩენილი თვის ნაფშეენი, თვის ბურღია (ქველ).

* რო თიბს, იღაღება კაცი" (ს. აჯფი). ამ დროს უფრო კარგია
საქო-წყალს ქამა (იციან ხავიქის ქაღებოც). საქო-ერბო გაბლანტავს,
მოაფრენებს კაცსა:

გენაკალე, საქო-წყალა, რამ მოყვია მაგვენ ძალო?

ჯრცა-რა იმან გათიბა, ვინც საქო-ერბო ქამაო! (ს. აჯფი).

* სათივის ხვესურული სანიონიური ვარიანტია საჭაფლი, თუშ.: სასაღე.

ხვესურეთიში ქუხლად ეწოდება ქალის ნათობისგან ნაგებ ზეინს (26, 226).

** თუშეთი ს. ჯამლიან არის სათიბი სასაგორადე. ე.ა. აფვილი, სადაც თვის
ზეინი, საგორე, იღვამებოდა. იგი დანიშნულების სუ სართებით ნაწარმოები
სახელია, სადაც სონანტი ბმოვანთგამყარია, ბოლო ნაწარმოებელი ფუცე სა-
გორ-ე, თვის შხრიც, იმავე სართებით ნაწარმოები სახელია გაბ ძირისგან
(მტრ. 13, 174).

*** ლიტა, ლიტოც - მარტოხელია, უმწყო ან გამბდარ ადამიანზეც ითქმის

დაღვქტური საღვქსოვნი მასაღის მხრეგ სანტერქსოა შრომის სიმღერები, რომლებსაც მიიბღები ინდივიდუალურად ასრულებენ თიბვის დროს: "ჩაც ეონ იცის სიმღერენი, იმას შამღერენებს" (აკადი). სიმღერე სიმღერთი წარმოთქმული სატები, სადიდებელი სიტყვებისაგან შემდგარი პოეტური ნაწარმოებია ცდისა და მამასკობის შესახებ. მისი სახეები უნდ იყოს გერინვა (ხეეს.: გერინი) და ქითნატირღები. "თიბეაში მღერისან გერინვასა და ქითნატირღასა" (ცომეწარნი, თხილიანა, ელიავზა). ქითნატირღი ქაღების მიერ მიცეღაღებუღის სადიდებღად ნათქაში სიტყვებია. გერინვის დროს მიიბღვი მარტო მღერის, როგორც წესი, ქითნატირღების ტემპტს. გერინვა სტრამარცელიანი თეთრი ლექსია. მღღღეეართაა ერთი ნაწილი გერინვისა და ქითნატირღების თიბვის დროს შესრულების წესს ანიმისტური მსოფღმღეღეღობის ნიადგზე წარმოშობიღად მიიხნვეს მიცეღაღებუღების სულთა კეთიღგანწყობიღების შოპოვებისა და ამის შედგეღ თივის სოღებვისა და ნაწვეღ-ნადღებღის ბარაქანობის მომატების მიხნით (17,227-228; 19,84-86).

მღღღეეართაა მეორე ნაწილი გერინსა და მიიბღღურებღ მხოლოდ შრომის პროცესთან დაკეშირებღით წარმოქმნიღად მიიხნვეს და უარყოღს მათ კეშირის მიცეღაღებუღის კელტთან (7,48; 8, 181-183; 5).

ჩვენ პირვეღ მოსაზრებღს ეუბერთ მხარს, რასაც, თავისი მხრით, უდაეოდ ადამტურებღს ფშეღში დამკვიდრებუღი წესი მიცეღაღებუღის ხსოვნა-პატრეისკემის ნიშნად ადრე ქაღების მიერ წარმოთქმული ქითნატირღების ხელახალი შესრულებღსა მიიბღღთა მიერ თიბვის დროს. თიბვის პროცესში შესრულებუღი ქითნატირღი მიცეღაღებუღის კელტთან დაკეშირებუღი ჩვენამღე მღღღეეული რიტეღლის ნაშთი უნდა იყოს.

მღღღოღია ძალიან ხელა იწებღა და ასევე გრბელღება. წაგავს მოთქმით ტირიღის. გერინვას მიიბღვი თიბვის რიტმს აუღებღა, იწებღა პირვეღი ნაფთევისთანავე და ნამჭრევის ბოლოში გასეღღისას ამთავრეღ. და, ქაღების მიერ ადრე წარმოთქმული ქითნატირღების გამეორებღით მიქართეღდა მიცეღაღებუღღთა სულღს:

"შმანი რა მიყენ, აკუნგორო,
ჩემნი შენაი, კურღღღღაო?"

ძმანი დავგზავნე სათბრადა -
 პირსისხლანნი მამოვდენო!
 ძაღლსა უძახის ბაუჩასა:
 ძაღლო, დაუდეგ, ბაუჩაო,
 ყომა, ყრბებმა არ შეკამონო!
 ამოდევ დედის არსენაო -
 შენის წოდისი აღარ არაო,
 თბებას გავიღენ დათვისელნო". (ს.მუტუ).
 "ნეტაო, მთაო, დავადაბლაო,
 პირი გიწინა უბისთაოო,
 ქაღები გადამამბეღნებდენ -
 ქაღები საქუბაურთებო". (ს.მუტუ)

თბა ვინც დაგვიანა, იმან შამღერნა":
 "შემი ბრალდა, უბისთაოო,
 დილა ადრთან ვერ მოგვედო;
 ბატარა იყო ბაჩანაო
 ცელის ტარაზე ეღვეოდო,"
 "შვიდი შტაკელი ცელი მჭონდაო,
 ჩვიდმეტ შტაკელი ცელის ტარო!"
 მთიბელი თხოთა უნდა,
 გიყა რა იყო, გიყაუროო,
 შვიდი შტაკელი ცელი-ა მჭონდა
 ჩვიდმეტ ბელი ცელისტარო" (ს.თხილიანი).

ან კიდევ:
 "ცელო, გატუქერ ამნათსა,"
 ამნათობით შამბრალყო!"

* კაცი რომ რამეზე დაფრთხობილი არხევა და ხარბადებს, იტყვან: **დაფრთხობილი**.
 "ცელის ტარს რა ეყება, (უშობდა) იმან ვიტყვით" (ს.მუტუ).
 ** ამნათი მოხეურში, ფშურში, შიულურჩისა და გუდამაყურში ყხუფებს და ხიზანს, უმწამჯლოს, თვის ამ ყვარს შემოფარებულს აღნიშნავს (შურა: არაბ., თურქ.: **amnat**). "ამნათი ის არა, რა წყა, სხვაგან დაღვება, ან მტერ გამოუწყდება - აღარ დაფრებენ ამ სოფელში, სხვა სოფელში გაღვა" (ს. გოგოლაურთა). **ამნათე**, მნიშვნელობით: ამნათე ზერბულად სწინდარა, **Amnat** - **amnat**, **amnat**. || რუს.: **Искра, Аманат, амнатоуа**. || ქართულად: ამნათა, ვ.ა. წყვილი სიბრძნეული ან გაყზრული კოსონზე (23, 135). **ამნათადანდელა** ფშურში სიხრისადან გადარჩებას, სურათოდ ყონისა და მქსოვრების დაყარვებს ნიშნავს. (შურ. აჩუყიყ: **ნრუხა დამნათადანდელა დამნათადანდელა** (არაყარბ. ფშ.) || **კათადამნათადანდელა** (ყურბ. ფშ.).

1. Абаев В.И. историко-этимологический словарь Осетинского языка, т. I, М.-Л., 1958, с. 610
2. Алборов В.А. "Ингушское "Гальерды" и осетинское "Аларды", НИИЦИК, Владикавказ, 1928, с. 359.
3. Бардавелидзе В.В. Опыт социологического изучения верований, Тиф., 1933.
4. ბასანა, ლექსები, პოემები, ს. ყუბანეიშვილის რედაქციით, თბ., 1956, 341 გვ.
5. ი. ვოგოლაფრი, მთიბღურთა ტრადიციისათვის ფშავში, "ქართული ლიტერატურის საკითხები", II, თბ., 1971, 310 გვ.
6. ვაფა-ფშაველა, ფშაველები, ფშაველი და მისი წუთისოფელი, "ძველი საქართველო", ტ. II, განვ. IV, ტფ. 1911-1913, 277-349 გვ.
7. ე. ვერსალაძე, აღმ. საქართველოს მთიულთა ზეპირსიტყვიერება, მთიულეთ-ფუტყდამყარო, თბ., 1958, 586 გვ.
8. ე. ვერსალაძე, ქართული სამონადირეო ეპოსი, თბ., 1964, 224 გვ.
9. კ. კაკალიძე, ძველი ქართული ეპიკური წელიწადი, "ბტოვლები ძე. ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან", I, თბ., 1956, 341 გვ.
10. Кекелидзе К. Иерусалимский канонарь, VII век. Тиф., 1912. с.18-20.
11. მ. მაკალათია, მესაქონლეობა აღმ. საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1985, 198 გვ.
12. ს. მაკალათია, ფშავი, 1934, 232 გვ.
13. ფ. მაკალათია, არაგვის ზეობის ფშავის ტოპონიმთა, საკანდ. დისერტაცია (ზელნაბეკელი), 1970.
14. Мачабели М.В. Экономический быт гос. крестьян Тифетского уезда Тиф. губернии (Мат-лы для изучения эк. быта гос. крестьян зак. края), т. V. Тиф. 1887, 362 с.
15. სტ. ზენიეშაშვილი, კიზიყური ლექსიკონი, თბ., 1943, 604 გვ.
16. თ. თბაულთი, ზეესურული ქალის თანამედროვე საცმელობა, "მსახურები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის", VI, თბ., 1953.

17. თ. ოსიაური, ზვესურელი მთიბღურთი სიძეურა "ვერნი", "შიომთილელი", ტ. II, 1951.
18. თ. ოსიაური, ქართული უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, თბ., 1954, 146 გვ.
18. სანგილო, ძველი საქართველო, ტ. II, ვ. თაყაიშვილის რედაქციით, ლექსიკონი, ტფ., 1911-1913. V განკ.
19. ლ. ფრუძე, რაქული რიტუალურა სიმღერებ, ვერნი. "საბჭოთა ზელოვნება", №12, 1962, გვ. 84-86.
20. ი. ჭეშიკაშვილი, თედო რაზვიკაშვილისა და ბასხას თხზულებათა ლექსიკა, 1969, 116 გვ.
21. ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984, 798 გვ.
22. ა. შანიძე, მთის კილოთა ლექსიკონი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I, თბ., 1984 გვ. 274-476.
23. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანიითურთ, ალ. ღლონტის რედაქციითა და გამოცდევით, თბ., 1961, 490 გვ.
24. ვ. ცოცანიძე, გიორგიმბიდან გიორგიმამდე (ენოგრაფიული ექსკურსები თუშეთის ახლო წარსულში), თბ., 1987, 235 გვ.
25. ძველი საქართველო, ტ. II, ვ. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფ., 1911-1913, V განკ.
26. ალ. ჰინჭარაული, ზვესურელის თაყისებურებანი, თბ., 1960, 484 გვ.
27. Харалдзе Р. Грузинская семейная община, Т. I, 1960, 190 с; II, 1961, 164 с.
28. ზონელი მოსე, "შირანდატეჰანიანი", გამოსაცემად შომზადა, გამოცდევა და ლექსიკონი დურთით ღილი ათანელაშვილმა, თბ., 1969, 193 გვ.
29. ვ. ჯალაბაძე, აღმ. საქართველოს სამიწათმოქმედო იარაღების ისტორიიდან, თბ., 1960.
30. ვ. ჯალაბაძე, მიწათმოქმედება ფშავ-ზევსურეთში, თბ., 1963.
31. ვ. ჯალაბაძე, მეშინდერეობის კულტურა საქართველოში (ისტორიულ-ენოგრაფიული გამოცდევა), სადოქტორო დისერტაციკა, თბ., 1971.

პერფექტის ერთი სახეობისათვის
ძველ ქართულში

როგორც ცნობილია, პერფექტი ისეთი ფორმაა, რომელშიც "ქონების" ცნებასთან შერწყმული "მდგომარეობის" ცნება მოქმედების განკუთვნიანება. ამდენად, მოულოდნელი არ უნდა იყოს ის გაჩემობა, რომ მთელ რაგ ენებში პერფექტის გამოხატვა დაკავშირებულია "ქონება" მეშველ ზმნასთან.

ძველ ქართულში დასტურდება გრამატიკული პერფექტის ფორმები, რომლებიც სწორედ "აქუს" მეშველი ზმნით არიან ნაწარმოები.

მოპოვებული მასალა საშუალებას გვაძლევს, გამოვეთი აწმყოს, ნამყოსა და კავშირებითის პერფექტის ფორმები.

აწმყოს პერფექტით გამოხატულია წინააღ მოქმედებისა და აწმყოს იმგვარი სახეობა, რომელიც შედგეს, დასრულებულ (სტატუტურ) მდგომარეობას წარმოგვიდგენს აწმყოში. აღნიშნული ტიპის პერფექტის ნაკეთია ერთი ნაწილი ნაწარმოებია "აქუს" მეშველი ზმნისა და საობიექტო მიმდრობის ნიშნიანი სახელობითი ბრუნვის ფორმისაგან, რომელიც მოსდევს ან უსწრებს ზმნურ კომპონენტს.

სახელური კომპონენტი მოსდევს მეშველ ზმნას:

გვაქუს მოცემული: ვალსამოსგანცა ძირი გვაქუს მოცემული დედაკაცისაგან (5, გვ. 27).

აქუს აღმოცენებული: და შეშაი ნებისაებრ უნაგლულოდ აქუს აღმოცენებული ქეშათა მათ შინა (16, გვ. 296).

ძველ ქართულში "აქუს" მეშველ ზმნასთან სახელურ კომპონენტად უფრო ხშირად დასტურდება ნიშნიანი სახელობითი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი მასდარი. ჭეშოთ დამოწმებულ მაგალითებში მეშველი ზმნა მოსდევს სახელურ კომპონენტს:

აღიქეშაი გვაქუს: და აღიქეშაი გვაქუს ცხოვრებისა საუცუნოსა მის შიერ (11, გვ. 79).

სწრაფაი აქუს: ამა ესერა შეფესა ესეითარა სწრაფაი აქუს შენდა მოშართ (7, გვ. 204).

სახელური წვერი მოსდევს "აქუს" მეშველ ზმნას:

მაქვს გლოვია: რომელსა არა მაქვს გლოვია, არცა ტორტორა (8, გვ. 219).

აქვს წაღლი: დაესრულაბერად აქვს წაღლი იგი სუქისა (1, გვ. 183).

დასტურდება ისეთი შექმნილებით, როდესაც სახელური კომპონენტი ობა/ება სუფიქსითაა ნაწარმოები.

ზმნური წყვილი მოსდევს სახელურს:

ვლამწიფებაა გაქვს: რამეთუ ვლამწიფებაა გაქვს ყარყთა ჩემთა ზედა (16, გვ. 168).

ვლამწიფებაა აქვს: ხოლო ვამსკომოსთა ვლამწიფებაა აქვს (2, გვ. 237).

მტერობაა აქვს: და თუ ჩაიღებ მტერობაა აქვს მათ ვაფელთა შიშათა ქრისტეანეთა (17, გვ. 230).

ზედასმხედველობაა აქვს: საყნაურ არს უფუფ ამათგან, ჩაიღებნი ზედასმხედველობაა აქვს ღმერთისა კაცობრივთა საქმეთა (5, გვ. 45).

სახელური წყვილი მოსდევს ზმნურ კომპონენტს:

გაქვს ვლამწიფებაა: არა არა გაქვს ვლამწიფებაა თხოვად (4, გვ. 68).

აქვს ვლამწიფებაა: რაფენ უფროსს ხატად ღმერთისა შექმნულთა კაცთა ზედა არა აქვს ვლამწიფებაა უფროსა (9, გვ. 25).

აქვს ცხობრებაა: არა შენგან აქვს ცხობრებაა არამედ ღმერთისაგან (1, გვ. 106).

აქვს შეფობაა: მომეღელესა მისსა აქვს შეფობაა და ამანკა მთავართა მისი ამართოსი განაჩინა შეფოდ (5, გვ. 44).

აქვს ფლობაა: და მგელთა არა აქვს ფლობაა განხეთქად კრავთა მათ სამწყსოთა ქრისტესთა (16, გვ. 179).

აქვს კურჩებაა: რომელსა არა აქვს კურჩებაა და ნუგეშინის - ცემა (8, გვ. 122).

აქვს მოთმინებაა: ვაებისა მიცემად ღირს არს საწყალობელი იგი კაცი, რომელსა არა აქვს მოთმინება (8, გვ. 238).

აქვს შენდობაა: არა აქვს მას შენდობაა ღმერთისაგან ვალადვე ცოდვითა მისთა (8, გვ. 82).

აქვს მიტყუებაა: არა აქვს მიტყუება (14, გვ. 329).

"აქუს" ჰეშვილი ზმნასთან სახელურ წვერად დასტურდება სი -
... - ულ აფიქსებთან მასდარც.

ზმნური წვერი მოსდევს სახელურ კომპონენტს:

სიყვარული გვაქვს: ჩვენ დღი სიყვარული გვაქვს
სიწმინდისა თქვენისა (17, გვ. 55).

სიყვარული აქვს: წმიდაო მამო, არა უმეცარ ხარ შენ, თუ
ჩაბამი სიყვარული აქვს შეფეთა ღირსებისა შენისა (17, გვ. 54);
ენათგან გარდარეული სიყვარული აქვს ზემა მომართ
კურაბალატსა (16, გვ. 296).

სახელური კომპონენტი ზმნური წვერის შემდეგაა
მოთავსებული:

გაქვს სიყვარული: ჩამეთუ არცა თუ გაქვს მისოდენი
სიყვარული ღმრთისა მიმართ (1, გვ. 201).

აქვს სიხარული: არამედ მწუხარე არს ამისათვის, რომელ აქვს
სიხარული მას (1, გვ. 196).

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ზოგჯერ სახელური
კომპონენტი წარმოდგენილია უნიშნო სახელობითი ბრუნვის ფორმით.

ულმწიფება აქვს: და ულმწიფება აქვს თვისა ზედა ნებასა
(10, გვ. 117).

აქუთ ულმწიფება: რომელთაცა ზედა ეშმაკთა აქულ
ულმწიფება (15, გვ. 147).

ნამყოს პერფექტით გამოხატულია წინარე მოქმედებისა და
ნამყოს იმგვარი სხეობა, რომელაც შედევს, დასრულებულ
(სტატიკურ) მდგომარეობას წარმოგვიდგენს ნამყოში. ძველ
ქართულში ნამყოს პერფექტი ნაწარმოებია ნიშნისანი სახელობითი
ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი ნამყო დროის სათბოეტო
მიმდევობისა და "აქუს" ჰეშვილი ზმნის უწვერის ფორმისაგან
("აქუნდა").

ზმნური წვერი მოსდევს სახელურ კომპონენტს:

განრღვეული აქუნდა: ბოლო ყოველი ასო განრღვეული
აქუნდა (18, გვ. 391).

ზმნური წვერი სახელური კომპონენტის შემდეგაა
მოთავსებული:

აქუნდა შთამოყიდებული: არა შემძლებელ იყო თავად თვსად
მიღებად ამას, არამედ დაბუშებულად და მკუდრად აქუნდა
შთამოყიდებული (5, გვ. 34).

ესი სახელურ კომპონენტად დასტურდება ნიშნით
სახელობითი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი მასდაჩი:

ზრუნვა აქუნდა: მაშინ თქვა მისთა არაჩაას სხუთა ზრუნვა
აქუნდა (3, გვ. 223); ხოლო მის არაა ზრუნვა აქუნდა ამისთქ (4, გვ.
61); ზრუნვა აქუნდა მკველთაა მათ (12, გვ. 391).

სახელურ კომპონენტად წარმოგვიდგება ობაქება სუფიქსიანი
მასდაჩოც (ასევე ნიშნისანი სახელობითი ბრუნვის ფორმით
დადასტურებული). ქვემოთ დამოწმებულ მაგალითებში ზმნური
კომპონენტი მოსდევს სახელურს.

შენლობა გაქუნდა: და თანად შენლობა ვითლად გაქუნდა
თქუნ არა სიტყუათათქს ძნელთა შოლოდ მამაკაცსა ქაბუცისათა (5,
გვ. 40).

მოაერობა აქუნდა: პალატსა შინა მოაერობა აქუნდა (7, გვ.
214).

ელმწიფება აქუნდა: რამეთუ ელმწიფება აქუნდა მათ ზედა
შეურასტებოსთა ეფთცა ენებოს (7, გვ. 105).

მსახურება აქუნდა: რომელთა მსახურება აქუნდა (17,
გვ. 184).

ბრძანება აქუნდა: რომელსა ბრძანება აქუნდა წინამძღურო-
ბისა ემისკომოსთა (7, გვ. 203).

ჩვეულება აქუნდა: ეთიარცა ჩვეულება აქუნდა შესლუად
ველქსოად (9, გვ. 10).

სახელური წევრი მოსდევს ზმნურ კომპონენტს:

აქუნდა მოაერობა: ზაქარია ეისმე ერქვა სახელი, რომელსა
აქუნდა ესარის მოაერობა (7, გვ. 186).

აქუნდა ცხორება: ანუ თქსთა უარცთაგან აქუნდა ცხორება
(13, გვ. 276).

აქუნდა დანება: და იფო ვინმე დედაცაი, რომელსა აქუნდა
დანება სისბლისა (7, გვ. 194).

აქუნდა კადნიერება: რომელთა აქუნდა კადნიერება
სიყუარულისა მის მიმართ ღმრთისა (11, გვ. 101).

აქუნდა ჩვეულება: რამეთუ არა აქუნდა ჩვეულება
სწრაფით თქუმისა (16, გვ. 266); ცესელი გამოჯა სიფრით,
რომელსა ზედა აქუნდა ჩვეულება ქლომად (4, გვ. 115).

სახელურ კომპონენტად წარმოდგენილია სი... - ელ აფიქსე-
ბისი მასდაჩოც.

სიხარული ვაქუნდა: რაიმეცა უმეტესი სიხარული ვაქუნდა
დღესებასა ზედა მუცლისასა (1, გვ. 1).

სიყვარული აქუნდა: იგივე სამართალი სიყვარული აქუნდა
ამას მამისა ჩუენისა შიშართ საბაძასა (7, გვ. 196).

აქუნდა სიყვარული: და არამცა აქუნდა სიყვარული (8, გვ.
307).

კავშირებითის პერფექტით გამოხატულია წინარე მოქმედების
და კავშირებითის იმგვარი სახეობა, რომელიც შედგეს, დასრულებულ
(სტატუცურ) მდგომარეობას წარმოგიოვებს კავშირებითში. ძველ
ქართულში კავშირებითის პერფექტის ფორმებთან ზმნურ
კომპონენტად გამოყენებულია "აქუს" ზმნის კავშირებითის ნაკვთი,
ზოლო სახელურ წევრად ძირითადად ნიშნისანი სახელობითი ბრუნვის
ფორმით წარმოდგენილი მასდარი დასტურდება.

სიყვარული მაქუნდეს: და სიყვარული თუ არა მაქუნდეს, არა
- ვე - რას სარგებელ არს ჩემდა (10, გვ. 143).

აქუნდეს წამება: რომელსა პრწმუნდეს ძმ ღმრთისა, აქუნდეს
წამება იგი ღმრთისა თავისა თქვისა თანა (6, გვ. 033).

აქუნდეს კადნიერება: ეთიარმედ უაუთო ოდენ აქუნდეს
კადნიერება (13, გვ. 209).

აქუნდეს უღმწიფება: რამეთუ რომელსა აქუნდეს
უღმწიფება ვანკურებად ბოროტისა რადასა (1, გვ. 118).

ამრიგად, ძველ ქართულში "აქუს" მეშველ ზმნისანი პერფექტის
ფორმები გამოხატავს სტატუცის კუთვნილების მინიშნებით
(სიყვარული აქუს, მოცემული აქუს, უღმწიფება აქუს).

"აქუს" მეშველ ზმნისთან სახელურ კომპონენტად ველაზე
ზმირად წარმოდგენილია მასდარი (სწრაფა აქუს, შთაურობა აქუს,
ფლობა აქუს), შედარებით იშვიათად - საობიექტო მიმღობა
(მოცემული აქუს).

პერფექტის ფორმათა სახელური კომპონენტები ძირითადად
წარმოდგენილია ნიშნისანი სახელობითი ბრუნვის ფორმით, თუმცა
ზოგჯერ სახელური წევრი უნიშნო სახელობითითაც დასტურდება
(უღმწიფება აქუს).

პერფექტის ფორმათა შემადგენელი კომპონენტების რიგი
პირდაპირია (სახელური წევრი + მეშველი ზმნა) ან - ინვერსიული
(მეშველი ზმნა + სახელური წევრი). "არა" ნაწილაკით წარმოდგენილ
პერფექტის ფორმაში ზმნური წევრი ყოველთვის პირველ ადგილზეა

(არა შაქუს გლოვია, არა აქუს უღმწიფებია, არა აქუს ცხოვრება, არა აქუს ფლობა, არა აქუს კურნება და სხვა).

ღველ ქართულ ში დასტურდება პერფექტის ფორმათა იმგვარი შემთხვევები. როდესაც ერთ შემწველ ზმნასთან წარმოდგენილია არა სხედური კომპონენტი (არა აქუს კურნება და ნუკე შინის ცემა).

ზოგიერ პერფექტის ფორმათა შემადგერელ კომპონენტებშ. შორის წარმოდგენილია წინადადების სხვა წერტი, შვგალითად, ვითარების გაჩემობა (შენდობა კეთილად აქუნდა), ადგილის გაჩემობა (აქუნდა კესარიის შოკერობა) და სხვა.

შარადვიგებია

აქმყუს პერფექტი

შ. რ.

შ. რ.

1. უღმწიფებია შაქუს

უღმწიფებია შაქუს

2. უღმწიფებია გუაქუს

უღმწიფებია გუაქუს

3. უღმწიფებია აქუს

უღმწიფებია აქუს

1. სწრაფია შაქუს

სწრაფია შაქუს

2. სწრაფია გუაქუს

სწრაფია გუაქუს

3. სწრაფია აქუს

სწრაფია აქუს

1. სოფვარული შაქუს

სოფვარული შაქუს

2. სოფვარული გუაქუს

სოფვარული გუაქუს

3. სოფვარული აქუს

სოფვარული აქუს

1. შოკემული შაქუს

შოკემული შაქუს

2. შოკემული გუაქუს

შოკემული გუაქუს

3. შოკემული აქუს

შოკემული აქუს

შოკემული აქუს

მ. რ.

1. უღმწიფეზაი შაქუნდა
2. უღმწიფეზაი გაქუნდა
3. უღმწიფეზაი აქუნდა

- უღმწიფეზაი შაქუნდა
- უღმწიფეზაი გუაქუნდა
- უღმწიფეზაი გაქუნდა
- უღმწიფეზაი აქუნდა

1. სწრაფაი შაქუნდა
2. სწრაფაი გაქუნდა
3. სწრაფაი აქუნდა

- სწრაფაი შაქუნდა
- სწრაფაი გუაქუნდა
- სწრაფაი გაქუნდა
- სწრაფაი აქუნდა

1. სოფეარული შაქუნდა
2. სოფეარული გაქუნდა
3. სოფეარული აქუნდა

- სოფეარული შაქუნდა
- სოფეარული გუაქუნდა
- სოფეარული გაქუნდა
- სოფეარული აქუნდა

1. მოცემული შაქუნდა
2. მოცემული გაქუნდა
3. მოცემული აქუნდა

- მოცემული შაქუნდა
- მოცემული გუაქუნდა
- მოცემული გაქუნდა
- მოცემული აქუნდა

მხ.რ.

მხ.რ.

1. უღმწიფებია მკეუნდეს
2. უღმწიფებია გკეუნდეს
3. უღმწიფებია აქუნდეს

- უღმწიფებია მკეუნდეს
- უღმწიფებია გკეუნდეს
- უღმწიფებია გკეუნდეს
- უღმწიფებია აქუნდეს

1. სწრათეა მკეუნდეს
2. სწრათეა გკეუნდეს
3. სწრათეა აქუნდეს

- სწრათეა მკეუნდეს
- სწრათეა გკეუნდეს
- სწრათეა გკეუნდეს
- სწრათეა აქუნდეს

1. სოყუარული მკეუნდეს
2. სოყუარული გკეუნდეს
3. სოყუარული აქუნდეს

- სოყუარული მკეუნდეს
- სოყუარული გკეუნდეს
- სოყუარული გკეუნდეს
- სოყუარული აქუნდეს

1. მოყუმული მკეუნდეს
2. მოყუმული გკეუნდეს
3. მოყუმული აქუნდეს

- მოყუმული მკეუნდეს
- მოყუმული გკეუნდეს
- მოყუმული გკეუნდეს
- მოყუმული აქუნდეს

1. ბასილი კესარელის სწავლათა ეფთვიძე ათონელისძეული თარგმანი: ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, თბ., 1983.
2. დიდი სქელისკანონი, გამოსაცემად მოამზადეს გ. ვაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაჭიძემ, გ. ნინუამ, თბ., 1975.
3. ეზკიელის წიგნის ძველი ქართული ვერსიები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო თ. ცხიტიშვილმა, თბ., 1976.
4. იოვანე ოქროპირის ცხოვრების ძველი ქართული თარგმანი და მისი თავისებურებანი 968 წლის ხელნაწერის მიხედვით, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო რ. გვარამიამ, თბ., 1986.
5. იოსებ ფლაგიოსი, მოთხრობანი იუდაებრივისა ძველსიტყუაობისანი; ქართული თარგმანის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ნ. ჰელიჭიშვილმა, თბ., 1988.
6. კათოლიკე ეპისტოლეთა - ქართული ვერსიები: ძველი ქართული ენის ძეგლები, 9, გამოსცა ქ. ლორთქიფანიძემ ა. შანიძის რედაქციით, თბ., 1956.
7. კიბენი, ტ. II, ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები, თბ., 1946.
8. მამათა სწავლანი, X და XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით: ძველი ქართული ენის ძეგლები, 8, თბ., 1955.
9. მამათა ცხოვრებანი, ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა, გამოსცა ვ. იშაიშვილმა, თბ., 1975.
10. პეტრეს ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები: ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, გამოსაცემად მოამზადეს ქ. ძოწენიძემ და კ. დანელიამ აკ. შანიძის რედაქციით, თბ., 1974.
11. სინური მრავალთავი 864 წლისა: ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, აკ. შანიძის რედაქციით, თბ., 1959.
12. უძველესი იადგარა: ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკლევა და საძიებლები დაურთეს ვლ. მეტრეველმა, ე. ჭანკიევა და ლ. ხვესურაძემ, თბ., 1980.
13. ფსევდომოკაჩის თხზულებათა ქართული ვერსია: ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, IV, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო გ. ნინუამ, თბ., 1982.

14. ქართული ოთხთავის ორი ძველი ჩუდკენა (ძალი შატერდელი ხელნაწერის მიხედვით), გამოსცა ა. შანიძემ, თბ., 1945.

15. ძველი აღიქმის ამოცნიებების ქართული ვერსიები (X-XIII სს. ხელნაწერთა მიხედვით), ტექსტები გამოსცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და დამსკონი დაუთმო ც. ქერციცემ, თბ., 1970.

16. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V-X სს), თბ., 1964.

17. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II (XI - XV სს), თბ., 1967.

18. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი VI, თბ., 1980.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის ბერძნული
ნასესხობების სემანტიკური ველი

1. ზოოლოგიური ტერმინოლოგია

საბას ლექსიკონში შესულ ყველ ლექსიკურ ერთეულს ქართულში გაერკვლებულობის თვალსაზრისით თავისი ისტორია აქვს. ეს განსაყუთრებით ეხება უცხო ენებიდან შემოსულ სიტყებს. განსაკუვევია თითოეული მათგანის ადგილი ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში. როგორ განხდა ეს თუ ის უცხო წარმომავლობის სიტყვა "ქართულ ლექსიკონში", ზებირი თუ წერილობითი გზით, იყო თუ არა გაერკვლებული ძველსა და საშუაღ ქართულში (საბას ლექსიკონამდე). ბერძნულენოვან სამყაროსთან საქათუფლოს მრავალ-საუყუნოვანმა მჭადრო პოლიტიკურ-ეკონომიურმა და კულტურულმა ურთიერთობამ განაპირობა ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებში ბერძნული გრამატიკული და ფრანზუოლოგიური კალკების დამკვიდრება¹. საღამარაკო ენაში კი გველენა განსაყუთრებით ლექსიკურ ფონდს დაანდა. სემანტიკის მხრივ ეს ლექსიკა მოიცავდა ქრისტიანულ რელიგიასთან დაკავშირებულ ტერმინსა დიდ ნაწილს: ქრისტი, ანტიქრისტი, დიაკონი, არქიდიაკონი... მწიგნობრობასთან დაკავშირებულ არაერთ ტერმინს: კალამი, მეღანი, ქარტეზი, ტომარა, წიგნი, ბიბლია, ევანგელე... ზღვაოსნობასთან დაკავშირებულ ზოგ ტერმინს (ნავი, დროშონი, ანკრა...) იმ ტიტულუმის აღმნიშვნელ სიტყვებს, რომელთაც დიდი ქათუფლი ფეოდალები ატარებდნენ: მატროკოსი, ეპატოსი, კურომაღალტი, კესაროსი, მავისტროსი, სებასტოსი და სხვა.² ცნობილია, რომ ბიბლიის უძველეს ქართულ თარგმანებში აისახა სწორედ ის წარმოდგენები, რაც ბერძნებს მჭონდათ მკვენარეთა და ცხოველთა სამყაროს, ძვირფასი ქვების

1. ზ. სარკველადე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ. 1964, გვ. 157-158
2. ზ. სარკველადე, ძვ. ქართული ენა, ებ. 1997, გვ. 191.

აღნიშნულ სახელებთან დაკავშირებით³ მაგრამ არა მხოლოდ
პაბლიის უძველეს ქართულ თარგმანებში, არამედ სურათოდ ძველ
ქართულ წერილობით ძეგლებში დადასტურებულ ტერმინოლოგიაში
შეიმჩნევა ბერძნული წარმოდგენების მნიშვნელოვანი ვარიანტი, თუ
გაეთვალისწინებთ, რომ სამას ლექსიკონის წყაროები ძვ. ქართული
ორიგინალური და ნათარგმნი ძეგლებია, ქართული ზემოთ მოცემულ
და დადასტურებულ მონაცემებზე. ეს ლექსიკონი გარკვეულ
შეხვედრებს შეგვიქმნის ქართულში დადასტურებული ბერძნული
ლექსიკის შესახებ.

სამას ლექსიკონის ავტობიოგრაფიული ნუსხები შემკულია
პირობითი ნიშნებით, რომლებიც ფიგურებს წარმოადგენენ. მედანი
თუ ცოცხალი ბუნების ანა თუ ამ სფეროს სახელებლად, რომელსაც
განსამარტავი სიტყვით აღნიშნული საგანი ვუთქვამს, ლექსიკონი
ერთიველს მიხატული აქვს მოღმე ესა თუ ის ფიგურა.

"ქართულ ლექსიკონში" დადასტურებული ზოოლოგიური
ტერმინოლოგია ერთიანებს: ფრინველებს, თევზებს, მწერებს,
მპრომელებს, ოთხფეხა ცხოველებს. ცალკეული სიტყვების
განმარტებისას სამა უჭერებს, ან არ მიუთითებს წყაროს. ჩნდება
ლექსიკონი ერთიველი, რომელთაც ადვილად ეგებება ბერძნული
შესატყვისი. ზოგ შემთხვევაში მნიშვნელობა ზუსტად ემთხვევა
სულხანისეულს, ზოგჯერ მხოლოდ ემსგავსება მას.

3. იქვე: ავტორის დამოწმებული აქვს P. Peeters, Traductions et traductions
Aans l'hagiographie orientale a l'époque byzantine: Analecta
Bollandiana, 40.1922.

4. ან. სიქიძე, იტალიელ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია" 1936,
სამა ორბელიანის "სიტყვის კონა" გვ. 63.

5. ბარამიძე, "სულხან-სამა ორბელიანი", გვ. 167.

6. სულხან-სამა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული I, ავტობიოგრაფიული
ნუსხების მიხედვით მოამზად. გამოყვლევა და სახელებელი და ერთი იღია
ამუღლებ, აბოლისი "მურანი" 1991, გვ. 6

7. აღნიშნულ გამოცემაში ფიგურათა ნაკვალავი მათი მნიშვნელობა
ფრინველებში შემოკლებულად არის მიითითებულ

აზნი (როსბე.) ვისრამ ZAB გარეული ცხოველი / ვახვას.
(როსბე.) სე

ბრძვ - ბრძვ, სულხან-საბაო შოთა დამოწმებული ტექსტის
"ვისრამიანის" გარდა, აღნიშნული სიტყვა გვხვდება ბასილი
ქსარციელის "ექუსთა დღეთაში" 130,28 [X - XIII სს-თა
ზედ ნაწერებში].

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში შეტანილი არ არის
• არც თეიმურაზ ბაგრატიონის აქვს თავის ლექსიკონში.

იქნებონ (როსბე.) მკეცია ერთი ZABCD (როსბე.) ერთი მკეცია
E. სჯანსაჲს, სიჯანსაჲს - იქნებონი ან ფ. რაონის თავი, შიშეთქანი
შაჲრბეჲ. ო [ონ] ქ-ად წაკითხვა ბიზანტიური პეტროლისა: EU
დღეთათნეი წაკითხულია ე-ად. ეს ბიზანტიური პეტროლის წაკითხვას
იწინააღმდეგება. უნდა იყოს ev ან ef.¹⁰ ი. აბულაძის

ლექსიკონში სანტერესო ფორმას ეპოულობთ. იქნებონ (სე
წაკითხულია ე-ად.) "არს მკეცია, რომელსა სახელი მრქვან იქნებონ,
რომელი ითარგმანებოს ვიეტოლ". ფიზ. XXIX, 2¹¹ თვით საბას
აღნიშნული სიტყვის წყარო მითითებული არა აქვს.

ელტრავუ (+1 ნემეს ZAB) ფრანგულად სტრიოდის პევიან ZAB
(როსბე.) სხუა რიგი ეუა CD. განუმარტეთა E. ბორბკონ ცინ.
Черепоконное животное. ქართული ფორმა ამ სიტყვის
ნათესაობითს შეესაბამება.

7. "ქართული ლექსიკონის" ბეჭელებს ემორწმებო ზემოთ აღნიშნული
აქადემიური გამოცემიდან, ხოლო ბერძნული ლექსიკური ერთეულებს
განმარტებლის მივმარაგეთ Вейсман, Греческо-Русский словарь,
Москва 1991.

8. ი. აბულაძე, ქ. ქართული ენის ლექსიკონი, "მეცნიერება" თბ. 1973.

9. იბ. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონი; პროფ. არს სიქიძის
საერთო რედაქციით. თბ. 1950.

10. ბაგრატიონი, წიგნი ლექსიკონნი, მასალები შეკრიბა ანბანზე გააწერა
წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გურამ შარაძემ. თბ. 1979.

11. ა. ურუშაძე, ქ. ბერძნული ენა თბ. 1987. გვ. 325

11. ი. აბულაძე, დსაბ. ნაშრომი, გვ. 189.

ფიზ. - მკეციათეს სახის სიტყვაა წიგნითგან თქმული წმიდისა ბასილი
ეპისკოპოსისა ქსარციელისა: Тексты и разыскания по армяно -
грузинской филологии, тн. VI СПб; 1904, გვ. 1-44

დღევანდელ (ოთხე) სამს არა აქვს დაცონკრეტიზებული, რაც ცხოველთა იგი მიუთითებს მხოლოდ ნადირთა ერთი ZAB (ოთხე) აღნიშნული სიტყვა არ გვხვდება ძვ. ქართული ენის ლექსიკონებში, არც ძველი და თანამედროვე ქართულის ლექსიკონებში. ვერც ბერძნულში აღმოვაჩინეთ ასეთი სახელდება მქონე ცხოველი. შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ იგი კომპოზიციაა მრ. ბგ. ბ - ნადირი, სიმურ, ი - ტმა, ქაობი, ანუ ტმს, ქაობის ნადირი.

სიტყვა "ბოტი" სამს განმარტებული აქვს, როგორც "თხის ვრცელად" ZA. E ბრედაქციაში არის მინიშნება (ოთხე, უკ. 3.) ბოტს სიმბოლოდ და ქართულად ქომაც ეწოდება. E ბოტი ი ახლანდის ლექსიკონის ცნობით გვხვდება ქუანშ. 190, 7. ხოლო ჭველის ზეგნებით, ბოტი არის შამალი დაუყოფადი თხა, "ხოლო "ქჩი" გუდამაყარ-ბეგში". ამიტომ ხომ არ არის საფუძვლებელი, რომ ეს უფრო ძველი ფორმა, რაც სამსაც მიუთითებული აქვს ქოში (ქჩი) იყოს ქართული.

ბნტონ, იბ - ცხვრის ფარა.

დედალოს (ოთხე.) ქრეცნი ZABთს.

არც დედალოსი და არც ქრეცნი ძვ. ქართულის ლექსიკონებში არ გვხვდება. ჭველის განმარტებით, ქრეცნი არის "შომცხრო ძვირფასბეწვანი ნადირი ვერძისებრთა ოჯახისა, არის ყვირდური და შვი".¹² სამსათნა გვაქვს მოთხება: აღსათონის ცხოვრება: "არქეთი მეთესა მდამლა და ვც დედალოსი: არც, არღარა აქუს ფეიშის ტალავარი Cag D". აქვე ბრედაქციონის შენიშვნა, "სიტყვა აღებულია "არტემის წამებდან", "დედალოსი" ბერძნული სიტყვაა და აქ ნიშნავს საუცხოოს, მშვენიერს. ვფიქრობთ, სამს ძვირფასბეწვანი ცხოველის აღსანიშნავად შეეტყობა იგი ლექსიკონში და მომდინარეობს საკუთარი სახელისგან "დედალოსი". ეს სახელიც და მითაც სამსათნის ცნობილი იყო.

12. ჭველი ტ. VII, გვ. 363

13. იბ. სულხან-სამა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული ენისა, ბრედაქცია, გვ. 214 შენიშვნა

უბმანი ორის წლის ცხოვარი B. (თიხვ.) C

ძე ქართულ ლექსიკონებში ამ მნიშვნელობით აღნიშნული სიტყვა არ გვხვდება. არც ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში გვაქვს იგი. ამავე დროს, ἀσπιδος 3 ნიშნავს მხიარულს, უხერხულს, ემყოფილს.

ზოგჯერ (თიხვ.) ორის წლის კარი ZAB. ორის წლის ზრობა (ძრობა D).

ბოაც, გერ. βοάς - ხარი, ძროხა. βοу - корова, ავ. (коровы) - вакариумი.

არც ამ სიტყვას ვხვდებით ძე. ქართულს ლექსიკონებში. კვლ-ში საბასეული განმარტებით დასტურდება. შესაძლოა, ქართული ფორმა βοу - ს არასწორი წაყიობვის შედეგი იყოს, ის დიფთონგი წაყიობულია ის (ოი)ღ.

სკონდავსნი "სკინდავსნი რამე, ვინა ვაკ-ორეშნი" ZA.

არც ეს სიტყვაა ძე. ქართულს ლექსიკონებში მოთითებული ბერძნულში კი თახნავიძე, ი - მუსიკალური საკრავია.¹⁴ ფონეტიკური მსგავსება შემთხვევითი არ უნდა იყოს. არ არის გამორიცხული, რომ საბასეული განმარტება სწორი არ იყოს.

სამურავი (თიხვ.) ZABCDE. არც ეს სიტყვაა ძე. ქართულს ლექსიკონებში. კვლ-ში მოთითებულია სიტყვა "სამურავი - ზოოდ. დიდი მტაცებელი ცხოველი კარჩხისებრთა ოჯახისა".¹⁵ თუ ეს სიტყვა მოყვანილი საბასეულ ლექსიკონშიც, მაშინ იგი ბერძნულთან არ უნდა იყოს კავშირში. ხალხი თუ ერთი ფონემის სხვაობა სულ სხვა სიტყვებზე მიუთითებს, მაშინ უნდა ვუთხროთ მისი წყარო, რადგან არსად არც ძველ და არც ახალ ქართულში ასეთი აღნიშვნის მქონე სიტყვა არ გვხვდება. ერთადერთი, რაც შეიძლება ვთქვათ, არის სპარსეთი, იკოს, ი 1. ქიანტელა; 2. ზაზუნა, სა-თავსართიანი ვართანტი, რაც ამ ცხოველთა სადგომზე შეიძლება მიუთითებდეს. მიკვებით ბრ-ში იწინაა სპარსული.

14. Дворецкий, Древнегреческо - русский словарь ст. 1482.

15. ჰბს ტ. VI. 83. 727

გარდა ოთხეუბებისა, საბას მინიშნების შ/სამხრად, "ქართული ლექსიკონის" ადგილიურ გამოცემაში გვხვდება მითითება "მძრომ", რაც ქვეწარმავალთა კლასზე მიეკუთვნება აქაც იქნება ქართული სათესის უცხო სიტყვები, რომლებიც ამჟამად ბერძნული წარმომავლობისანი არიან, ან საყამათოა მათი სადაურობა. ენაბოთ, რა მდგომარეობა გვაქვს ქვეწარმავალთა სახელწოდებებში.

ასპიტი (მძრომ. 57,5 ფსალ.) (მძრომ) გველი არს ფრთად გესლოიანი. ძიძიჯ, იბიჯ, ი - ასპია, ποα αασπιουσι ასელი ო. აბულადს ლექსიკონი იმოწმებს აღნიშნული სიტყვის ხმაურების სხვა შემთხვევებსაც. ყრბოდ, ბიბლიის ომეური ჩუდაქეთის სხვადასხვა წიგნს. ეს 14, 29, ეს 59,5; ფს: 57,5 ფელ. მოკ 7 4,30. "ასპიტი" გვხვდება თანამედროვე ლიტერატურაშიც. ძველ ქართულში ეხედებით "მის ორგვარ წაეთხვას ასპიტი II ასპიდი-ი. ბერძნული სიტყვის ფუნქცია "ძიძიჯ", ამგვარად უნათგმნელად მისი გადმოტანისას სწორი ფორმა "ასპიდი" უნდა ყოფილიყო. მაგრამ დისტანციური ასპიდიაციის შედეგად ხდება "დ" ს დაყრუება და ეძღება "ტ" ს.

კონქლიო (კონქლიო და კონხლიო CDZ)... მსგავსი არს ლოფორთქინისა, რამდენსა სისხლით იტყვიან პორფირის შეღებვასსა ZA. ZAB ჩუდაქეთიში "კონხლიოსთა" მითითებულია ოდნავ განსხვავებული ფორმა "კონქლიო". ამგვარად, აღნიშნული ლექსიკური ერთეული საბასთან დასტურდება. ფორმებით: კონქლიო II კონხლიო II კონქლიო. ბერძნულში გვაქვს სიტყვა κοχλιδος ლოკოკონა. კონხლიო დასტურდება ბას. ეს. სწავ. 101,18. "კონხლიო - ა ლოკოკონა - კუვალად შეუნიერებანი იგი ზღუთ გამომავალნი".¹⁶ კონხლიოს concha ლოფორთქინმან, რამდენსა მრქვან კონხლიოს "ბას. ეს. აქუს. დღ. 105,11."¹⁷ როგორც ხანს, სულხანისეული ფორმებისათვის დამახასიათებელია ბერძნულ სიტყვაში ξ ბგერის გაჩენა საბას წყარო მითითებული არა აქვს.

საღმანდრა (მძრომ.) "პეტრიო შთამოთვლებისო, სწორი ისაერთოსა. ვინა მკობი(სა) ზეითქისა, ცეცხლისა (ცეცხლითა B) შინა შევალსო, თუთ არ(ა) დაიწვის(ო) და ცეცხლი დაშტებისო ZAB".

16. ნ. სარჯვლაცე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ 1995, გ. 101

17. ო. აბულაძე, დასახ. ნაშრ. გვ 210

როგორც ჩანს, სამა სხვისგან იღებს ამ ინფორმაციას. წყაროს არ მოუთითებს. ეს სხვა კი შეიძლება იყოს რომელიმე წყაროობითი ძეგლი. საღამათაჲს ენა ან პიროვნება ვანმარტებით ლექსაჲსში კითხვლობით: 1. კუდანი წყალ-ხველეთა ცხოველთა რომელიც გარეგნულად ჩამდგამდნ ხელის მიემსგავსება. 2. შუა საუკუნეების სრუ ჩრმებით ცეცხლის "ხელი" სიტყვა (მწამდათ, თითქოს ეს ცხოველი ცეცხლში არ იწვის, ცეცხლს კი აქრობს).

თჳსიჲსი ენრა, ო - ზოთ. სამაჲსაჲრა.¹⁸

საღამანდრა - ა ხელიცის მსგავსი ცხოველი. დიდი სქ. 174, 13.14.¹⁹

პლაჲმ (მძრომ.) მძლეური და დიდი ასპიტი ZABCD. სიტყვა არ უნდა იყოს ქართული. მგავ: ბერძნულს, მაგრამ ზუსტად ამ აღნიშვნით მსგავსი მნიშვნელობის სიტყვა ვერ მოვხაზეთ. შესაძლოა, ვადატანით მნიშვნელობა იყოს მიხეველი ცხოველის ჩიშის სახელად. - ძალჲსაჲ, ო - ხელის გული. ხელი. ცად. ძლეურებისა და მოხერხებულობის სიმბოლო); კიჲროეთ, ულოჲსა, ნასიჲსა...

ძე. ქართულის ლექსიკონებში ეს სიტყვა არ არის, აღმათ წყაროებში მისი არარსებობის გამო. ხოლო ნამდვილად არსებობდა თუ არა გველის ასეთი სახელი, გასარკვევია.

უცხო ფსალმუნში დასტურდება სიტყვა ვასილიცკა (მძრომ.) (ფსალმ. 90,13) ბასილიცკა, შამიანი გველი. დავითოწმით

სეპტუაგინტა: ἐπ' ἀσπίδα αἰ. βασιλίσκου ἐπιπίση...²⁰

ა. აბულაძის ლექსიკონში დასტურდება ფორმით "ვასილიცკა" დამოწმებულია მ.კ. 422V. ზ. სარჯველაძის ლექსიკონში გვხვდება ფორმით ბასილიცკა [ხოველები II, 26.7.8]. ბასილიცკა ბჭეთი სამხრ. ამერიკაში გავრცელებულ ხელიცს.²¹

აღნიშნული სიტყვა დაჩნა, ან მაშინვე იყო ხელიცის ერთ-ერთი სახეობის სახელწოდება. ვაჩნდა ამისა, აღნიშნავდა მითოლოგიურ უჩხხულს, რომელსაც ტანი მამლის, ხოლო კუდი გველისა მქონდა და

18. Дворецкий - დასახ. ნაშრ. გვ. 1461

19. ზ. სარჯველაძე. დასახ. ლექსიკონი

20. Septuaginta, editio Alfred Rahlf's. Deutsche B. belgesellschaft; wd 101/11

21. ბგლი. ტ. I. გვ. 986

ერთი შეხედვით უნდა სოცლებში წარმოდგენილი ასეთი მნიშვნელობა: "თუ-ღია მველელი გვილი" შექცეოდა ასეთი გაყვმა სწორედ მათოლოგიური პერსონაჟის თვისებებისგან შიღო.

ფსალტი (მძრომ) ბერძულად ვერძელა ჯაყ თუჯად სამან ცნობით, სიტყვა ბერძულთა წყაროს არ გვიკონკრეტებს. ბერძნულში მსგავსი ფონეტიკური აღნიგობისა და სემანტიკის მხრიოდ ერთი სიტყვა ვნახეთ:

φύσσιλος (ϕ) ὄ - φύσσαι (ρὸς ἡλιωσῆσιν ἕλκω).

ღელ ქართულ ლექსიკონებში იგი არ გვხვდება.

მსტრია ქართულად სტრილის ჰქვან, ხამანქას(ა) ჰგავს, უხრქსია ZA; ქართულია სტრილის ჰქვან, ხამანქას გავს B. (მძრომ.) სადაფი(ა) CDE - ნ. მსტრილი.

ჩოგორუ ხანს, სამსოვის მსტრია ბუნებრივი, კარგად ცნობილი სიტყვაა, რადგან ქართულად მიიწვეს. მაშინ, როცა: ὄστρειον, το - ლოკონაა ხამანქა სწორეგაით, ბრტყელი ლოკონა).²² ამავე დროს მსტრია, არც მსტრილი ჰე. ქართულის ლექსიკონებში არ გვხვდება.

მსტრაყე - ფრანგულად სტრილის ჰქვან (ოთხე.) სხვა ჩოგი ექა CD. განუშარტავია E. მსტრილი (თეგზ.) მსტრაყე ZA. სტრილისთან არის მიითვებელი: ნ. მსტრაყე, მსტრია. სამა გარსხეავენს "მსტრაყე" (ო-ბ : ! "სტრიას" (მძრომ) - გან მართლაც ὄστρειον, το - ხამანქაა, ὄστριακον - черепушожее животное.

"სტრილის" არ ჰგავს ქართულს, მისი სადაურობაც დასადგენია.

კარკოდინოს (+2 ნემესით ZAs) (მძრომ.) ბერძულია, ქართულად ხეთქი ჰქვან. κροκῶνδινος, ὄ - ნიანგი, ხელით. ი. აბულანის ლექსიკონში დამოწმებულია ფორმით: კარკოდინოს". "მტერ არს კარკოდინოს მქენჯარისა" ფიბ. XXVIII, 3.

ქართული არ უნდა იყოს სიტყვა ასკარა (მძრომ.) სამა ასე განშარტავს: მითრე გველს(ა) ჰგავს ZA, ბერძნულში დასტურდება სიტყვა: αγκάλη, η ხელი, მკლავი, αγκάλη, η - თოკი, კანაფი; გვილის ან ჩაიშე ცხოველის მნიშვნელობით მსგავსი ფონეტიკური აღნიგობის სიტყვა ბერძნულში ვერ ვნახეთ ვიქიქობით, შესაძლოა

22 ჰგლ-ი, გვ. 1327. ტ. VIII

ქართულში არნიშნული სიტყვის გაყენა ბერძნულში არნიშნული არაა. სიტყვიდან რომელიმეს უკეთესობადღეს.

მტკაჲში (მტრამ) მიწის დიდი მატლი ZAB.

როგორც ვხედავთ, საბას ლექსიკონში შესულია ლექსიკონი ერთიანი კომპოზიტია. მატლი - ქართულია, რაც განმარტებლანაც ხანს, ხოლო "კაში" რა არის, ან სადაურთ, ვასარჯვეთა. კაში ცალკე სიტყვადაც იმარტებოდა. საბა იმარტებს ომანანს: "შან დეჲმან კაში ხამოყრაო" καμιαή,ή (καμιατω) მარული, რაკლი. ვეჲქრობთ, ქართულში გაყენილი სიტყვის ძირი სწორედ ბერძნულ "καμιαή"-ში უნდა ვეძებთ.

ფელიტი (მტრამ) ZABC. საბასთვის უცნობია ამ ცხოველის რაობა, ის ქართული არ არის. ანუ წყაროზე მიგვითითებს. დასაშვებია, "ფელიტიც" ბერძნულიდან მომდინარეობდეს. ბერძნულ ლექსიკონებში მსგავსი ლექსიკონი ერთიანი ანუ სემანტიკით ვერ მოეხატებო. ან შეტყულებად რომელი სიტყვები უახლოვდება ფონეტიკური შემადგენლობით საბას მიერ ლექსიკონში შეტანილ "ფელიტს".

φωλιτός, ου, ό - თანამეჲმულე, თანამეტომე, ნათესავი ან თუ კომპოზიტად ხეთელით ამ სიტყვას:

φωλον, τό - გვართ, ტომი შთამომავლობა ან ფაჲლოν, το - ფიოთოლი.

λητις, ιβος, ή - добрыиства.

აქედან სიტყვა "ფელიტი", როგორც კომპოზიტი ორგვარად შეგვიძლია განვმარტოთ, მტაცებელი ფიოთოლი, ან მტაცებლის შთამომავალი, ან გვართ. ორივე შესაძლოა ამ ქვეწარმავლის თვისებებს უსყამდეს ხაზს.

კარკინო (კარკინი E) ესე არის დიდი ცხრაფევა, რომელსა ბერძენნი პალურის უწოდებდენ, ხოლო სომეხნი ხინაფარს (+2 ნემეს. ZAB) ZAB. ესე იგი არის კარკინი...

καρκίνος, ο - კობო ...

ბლურხა პაჩუს, ეია, ს - тольстий, тучный, крепкий, обильннстым, ვადიტ. грубый, неуклюжий, тупой, глупый. საბას აზრით, სწორედ ეს პალურია ბერძნული. ვეჲქრობთ, აქაც ამ ცხოველის თვისებების აღწერასთან უნდა ვეჲბრდეს სკამე. ყველ შემოთხეჲაში, მისი სახელი აქედან უნდა იყოს წარმომდგარო.

ამ ორი სიტყვისგან (კარკინო და ჰაღურა) რომელს ენიჭებოდა უპირატესობა ძვ. ქართულში, ლექსიკონები გვიჩვენებენ. "ჰაღურა" არ გვხვდება არც ერთ ლექსიკონში, ხოლო კარკინო" ა. აბულაძის შრომაში მოკცმულია და წყაროდ მითითებულია მ". ცხ. 425 წ. ACh - 12.122 v. უნდა აღინიშნოს, რომ აქ დამოწმებულ წყაროებში კარკინო ზოოლოგიური ტერმინის გარდა ავადმყოფობასაც ნიშნავს.

თევზებით აღნიშნული მინიშნების ქვეშ საბა აერთიანებს თევზებს, მედუნის, კუს, კობოების და ზოოლოგიური პერსონაჟების სახელებს. ბევრ მათგანს ბერძნულში ადვილად ეძებნება შესაბამისი; საბა მათ თვისებებს აღწერს.

ააალითაფი (ავალითაფი და პინასი CB) (თევზ.) (+1 ნემეს. ZAB) სადაფის მსგავსა ზღვაში ZAB.

ააასლიჭფი, ი - ზოოლ. მედუნა.²³ შენიშებიდან და საბასეული მითითებებიდან ვიგებთ, რომ სიტყვა აღებულია ნემესოსის წიგნიდან "ზუნებისათჳს კაცისა". ძვ. ქართულს ლექსიკონებში ვხვდებით: ავალითი-მედუნა არიან...ავალითნიცა (ფიფი ს.კ. 482)²⁴.

აააბსი(თერინასი BCD) (თევზ.) ZABCD. რაიმე სახის განმარტება საბას არა აქვს. ხოლო თუ რას ნიშნავს, ვიგებთ ბერძნული სიტყვის მარცხენარ - ის მეშვეობით. **τυβαα (ვაბა).**

მელო სათქმელია საბას ლექსიკონში ამ სიტყვის მოხვედრის გზა. იგი არ გვხვდება ძვ. ქართულს ლექსიკონებში.

სკანდალი (თევზ.) თევზი აღმომკობნელი ZAB.

თააბაიბ,ბ - ცააბ. (თევზი ტუზოსანთა იჭახიდან, თთიქოს იკობხებიან.

ა. აბულაძე მიუთითებს წყაროს: ბასილი კესარიელის "ექუსთა დღეთა" 98,27.

სკაროსი - ერთგვარი თევზი (შწკანებულელიანა).²⁵

23. **Διορειωνίμ**, დასახ. ნაშრ., გვ. 60

24. **ზ. სარკველამე**, ძვ. ქართული ენის ლექსიკონი

გვ. 1

25. **ზ. სარკველამე**, ძვ. ქართული ენა, გვ. 518

როგორც ვიხილავთ, სამას მითოლოგიურია პერსონაჟების სახელებზე შეატეს ლექსიკონში. სირინოზი (ფრან.) (+5 0,39 იერემ. 2) ZABCDE ო. აბულაძესაც დამოწმებული აქვს იერემიას ტექსტის იგივე ადგილი A. 35, 147 V · ps. "დედაქუთუთი არს შირინველი ერთი".

"ქართულ ლექსიკონში" განმარტებულია ასეთი ფორმებზე სირინ (სირინო, სირინოზი) ნ. ომბოლი; სირინი ბერძნულია ქართულად ურჩხული მჭეან, ZAB. "სირინი" სახელობითის ფორმა ბერძნული სიტყვისა სეირინ, ოვოს, ἢ "სირინოზი" კი ნათესაობითის.

სირინოზი (თევზ.) (43,20 ესაია) ამას იტყვიან ზღვაში ცხო(ვ)ებლსა, წყელს ზეთი ქალის მსგავსისა და ბოლოს თევზისასა, ტკბილად მჭობებლსა ZA. სეირინ, ოვოს, ἢ (МНФ. девы, обитавшие юж. берегов Италии, завлекавшие своим пением море плователей и убивавшие их.²⁶ ისინი ნახევრად ფრინველები ნახევრად ადამიანები არიან.

მითოურია პერსონაჟი უნდა იყოს სამას ლექსიკონში ცალკე ერთეულად შეტანილი "გაღიოს" (თევზ.) ZABCE. რაიმე განმარტება მას არ ახლავს. რაღონი, ἢ - ზღვის ნიშნა, გაღენა.

ბერძნულ მითოლოგიაში ესაა ნერეიდა, მშვიდი, წყნარი ზღვის გამოხატულება.

ფალენე (ფალენი CDE) (თევზ.) ZABCDE

φάλαινα, ἢ - ჯეშაი

ჯეშაი არიან ჯეშანი და ფალენნი (დოდი სჭ. 182,9).²⁷ აქ ჯეშანი და ფალენენი განიხილება ერთმანეთისაგან.

ფუკინი (ოთხფ.) ზღვის ძაღლი ZABCb. Φυκαίνα, ἢ - κυριὰ δελφίνου.²⁸ ო. აბულაძის ლექსიკონში გვხვდება "ფუკინი"-ი "ძაღლი ზღვისა და დელფინი და ფუკინი" ბას. კვს. დღ. 97,30.

თეთი სამასაც აქვს ცალკე ლექსიკონ ერთეულად შეტანილი ფუკინი (ფუკინი CDE) (თევზ.) ZA. აქ სამა რაიმე განმარტებას არ იძლევა. ეს იგივე არ უნდა იყოს, რაც ფოკინი, მაგრამ ისე ბერძნულიდან არის ქართულში გაყენილი ფაქოც, ou(ó) პატარა

26. Дворецкий, დასაბ ნ.შ. გვ. 1466

27. ნ. სარკელაძე, ძვ. ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 220

28. Дворецкий, დასაბ. ნ.შ. გვ. 1756

თვეზია, რომელიც წყალსაცავებში ცხოვრობს.²⁹

ბელინი სხვადასხვა რელიქტიაში მოიპოვება სხვადასხვაა. ZAB (თვეზ.) B (თვეზ.) C (თვეზ.) სადაფიფიო არის ZA. C. სხვა რიგი კვამი ერთი რიგი კვამი E. ბერძნულში ჯესანოჟ. η - კუ.

გაურკვეველია ასეთი სიტყვების წყარო, რომელიცაა: ალიტრონი, კრედი, კრედი რთხომოლი, ტრეფონი, პინა II პინალი. ისინი ბერძნული წარმოშობისაა, მაგრამ ბერძნულში ცხოველის სახელწოდებებად არ გვხვდება.

ალიტრონი (ესე ZA) ზღვის ცხოველი არის, მოკლეებულს სახაბებელს ჰგავს, თუ კაცმა აიღო, ველს წაუბღენს. იმ ალიოს 3.2 (ანც) ზღვის ტრავის, იოს, იმ ბტრედა თუ ეს სწორია, გამბარის, რომ ალიტრონი კომპოზიცია და "ზღვის ბტრედას" უნდა იმ შეიღეს, მაგრამ ბერძნულ ლექსკონებში იტყვნება ასეთი სიტყვითუ ἄλιτρος, η - заблуждение, преступление; ἄλιτρος, 2 = ἀλιτήριος - Грешный, хитрый, хитрец.

რთხომოლი (თვეზ.) ობტამოტი ZAB (თვეზ.) CD.

ბეზიფიბ - ნაბარო, ბორკვი; პიონს, პიონიფიბ - ფეხი. დამატებით რამე განმარტება ქართულ ლექსკონში არ გვხვდება. შეიძლება აღნიშნული ბერძნული სიტყვების მნიშვნელობათა მიხედვით ვიფიქროსო, რომ ეს არის ნაბაროს (ან ბორკვის) რაღაც ფეხებთან ცხოველი. იქ ქართულის ლექსკონებში არ იტყვნება.

ტრეფონი (თვეზ.) RACDE. ტრეფონი. არც აქ გვაქვს სადა რამე საბის დასასოთებას აღნიშნული თვეზისას. სახელი შესაძლოა მომდინარეობდეს ბერძნული სიტყვიბიდან: ტრე - რიოს 2- სამეგრ დამადებული და ტრე - რიოს, 2 - სამეგრთველი.

პინა II პინალი საბის დასასოთებით ესაა ზღვის ცხოველი. თვეზია, ვრძელია, სადაფის მსგავსი. ზღვის ნერვად უთქვამს ნემესოსის. "ოქროს მატყლის ზრდის, რომლის მგზავსი ვერავინ შეღებოს.

პიონი, η - ნაჭვარი, ქათვლი. პიონი, 10 - ძაფი

სადაფად განმარტავს სადა სიტყვის რთხომოლი (თვეზ.) საბასოთის ეს არის ზღვის ცხოველი, ნერვის მსგავსი, რადგან არ მოძრაობს, პინას ვერის, რაცა უნებე მიუთხლოვდება იუფმება, მარტოობისას "ქნილი არიან". ბერძ. სოტრიქ, იკოს, ო, η - ზღარბი.

კრავიდი (+ნეშს es) ბერძენულია, პატარა დუმიანს კობორჩხალს
პეტან ZABcb (1 ნეშს.) ჩვილკეთანი E.

κρεάδιον, το - ოდნაობითის ფორმა სიტყვიდან κρεάδι, το
ზორის ნაჭერი.

ქ. ქართულის ლექსიკონებში არა გვხვდება.

კრავენი სამას განმარტებით "კრავენი და კარკინნი" უთა
ცხოველნი არიან "კარკინი კობორჩხალი და კრავენი დუმიანი
კობორჩხალია", ლექსიკონის მიხედვით ვიგებთ წყაროსაც "კლემენტის
სხოლოონზე ეწერა". "ნეშსიოსის წიგნში უთაონი ცხოველნი კარკინნი
არს კობორჩხალი და კრავენი ვერ ესკან" E.

καρκίνος, ὁ - კობორჩხალი

κάρα, τὸ - თავი; κάρανος, τὸ - მეთაური, წინამძღოლი.

ფრინველთა სახელწოდებების განმარტებაშიც გამოიყვანა
რამდენიმე ხაზი. ზოგან მოკლე მინიშნებით კმაყოფილდება ავტორი,
ზოგჯერ თვისებებს აღწერს და ზოგჯერ სხვა სახელით აკონკრეტებს.
ჩვენთვის გაუგებარი სახელები ბერძენულს მეშვეობით შეიძლება
აიხსნას.

ასიდა (ფრინ.) (8,7 თერემ.) ბერძენულ ტექსტში ἡ ასინა (sept
II 670)

კენელ (კარკინი BCD) ბერძენულია კარკინი პეტან ... ZAB.

κύκνος, ὁ - გელი

სისანი (ფრინ.) ფოცხელი სორი უმკითხვია ZA.

თიჯ. თიტის, ὁ პეპელი, ჩხილის პეპელი

დლაყალი (ფრინ.) (2 შველ.) Zaa.

ვლანგ, ვენ - კოს, ἡ - ბუ

აიტონი (ფრინ.) (2 შველ.) ZAAb. ἰκτινός, ο - ძეჩა

ფელსი (ფრინ.) (3) ფრინველია, გელის მკამელი.

ἰβίς, ἰβίος, ἡ - ყანია.

პლავენი (ფრინ.) ალკიონი ამას მწყობროდენსა ფრინველსა
იტყვიან ზღვათა შორის შეიქ დღე ვერცხთა სკეს და შეიქ დღე
მარტეს დაზრდისი. ἀλκων, ὄνος, ზღვის ფრინველი.

[სკალავოტის ნ. მსევანი]

მსევანი (ფრინ.) (2 შველ. 14 ZAD)

ἀσκαλαρός - Ασκαλαφ. (ბუნ. სახეობა)³⁰

აღონი, აედონი, საბას ლექსიკონში ვხვდებით განმარტებული, აღწერილია მისი ზომა, ფერი გალობა აქინათ, ძირითადი ბუნებელი, აედონი.

ძე. ქართულში ორივე ფორმით გვხვდება: აედონი: ბუნებელი აღწერილეს, ეთარცა აედონნი ქაშუენიერნი [A=129132 V 23.24a] [XII-XIII სს.] აედონი, ბუნებელი სულიერითაგან ტუტაქი და აედონი... სტლ. 6.20] [XII ს.]³¹

ბატეხა (ფრინ.) ZAB... ბეხა, ივოს, ბ ქარკინა.³²

აქაც არის შემთხვევები, როცა საკამათოა ბერძნული წარმოშობის შემთხვევაში, რომელია მათი ბერძნული პირველსაწყისი. ძნელი შესაძლოა აღნიშნული ფრინველებს თვისებათა აღწერიდან მომდინარეობდნენ.

ბაკა (ფრინ.) (დაჩვენ. Zaa) ZABX.

ασκίτης, 2 - вохожий на мех.³³

ბეტა (ფრინ.) ZAB.

πετεργός, 3 დაფრთხიებული ფრენის შემძლე.

ბორა (ფრინ.) ბერას ზეაქს, უღიფა ZA

ბიბოს 3 - გაუმადლარი

ფსოვი(ფრინ.) საბას არწივად მიიხსნა, აღწერას, რომ მას იქეს ბოლო შავი, ზურგი თეთრი, კეს ატაკებს, კლდეს ახეთქებს და რომ გაიბება მისი ქაშაო...

თუ ამ ბოლო თვისებას მოვაქცევთ ვერაღებებს, იქნებ ეს სიტყვა დაეუყვამოროთ ბერძ. ψαα - ვანაწევრებ, ევოფ. ψαμάν, ბ ნაჭერი, ნაწილი.

კლუხა (ფრინ.) შიშველი ფრინველია ZABXE.

30. Дворецкий, დსაბ. ნაშრ. გვ. 247

31. ზ. სარკელაძე, ძე. ქართული ენის ლექსიკონი. გვ. 1; გვ. 93

32. Дворецкий, დსაბ. ნაშრ. გვ. 1620

33. Дворецкий, დსაბ. ნაშრომი, გვ. 248

კოლიძის - გალიკა, ჰია (მომცრო ფრინველი უბნისკენითა
- რაბისა) 24

ელანა (მწერ.) წყალზე შავნი ქუანი მიმოიბუნაღნი.

ბლოც, მოც, რბ - ჰაობი

კოტიზი (მწერ.) (+ბასილის 2) ბუნალაჲ ZAB. კოტოც, ო -
არსება, კოტოც, ო - თევზ ღორჭო.

1. როგორც ენაზეთ, ბერძნული წარმომავლობის
ზოოლოგიური ტერმინოლოგია ბევრსა საბას ლექსიკონში. მათ
უმეტესობას წყაროს შესახებ მითითება არა აქვს. ასეთია: იქნემონ,
თარალიშნა, დედალოსი, აზმანი, ბოაჲი, სკინდაფსნი, სამურაჲი,
კონქილოთ, პალამ, ფსალიტი, ოსტრია, ფელიტი, მატლკამპი, პალურთი,
თენასი, სკაროსი, ფალენე, გალიოს, ჰელონი, ალიტრიონი, ოთხოპოდი.

2. მითითებულ წყაროთა ძირითადი ნაწილი ნათარგმნი
ლიტერატურაა: ნემესოსი ემესელის "ბუნებისათჳს კაცობა", ბასილი
კლავდიუსის "ქუქსთა დღეთა", ბიბლიის სხვადასხვა წიგნი:
ფსალმუნები, იფრემოს წინასწარმეტყველება, 2 შერლოსა, ესაიას
წინასწარმეტყველება.

3. ზოოლოგიურ ტერმინთა ნაწილს ეძებნება ზუსტი
შესატყვისი ბერძნულში (არნი, იქნემონ, ოსტრიაჲ, ასპიტა, კონქილოთ,
სალამანდრა, ბასილისკო, ოსტრია, კორკოდილო, აკალიფადი, თენასი,
სკაროსი, ფალენე, ჰელონი, იადონი (აფდ. 50), სოსანი, გლაჯოსი,
იფოსი, ტეტრაქსი).

4. "ქართულ ლექსიკონში" გვაქვს მრავალი ზოოლოგიური
ტერმინიც, რომელთაც ზუსტი შესატყვისი ბერძნული ვნის
ლექსიკონებში არ ეძებნებათ, მაგრამ არის შგავსი ფონეტიკური
აღნიშვნის სიტყვები, რომლებიც საყარაუდოა, რომ აღნიშნული
ცხოველის ნიშან-თვისებაზე მიფიქროთებენ, ან განსაზღვრავენ მას რაიმე
თვისების მიხედვით. (დედალოსი, აზმანი, ბოაჲი, სკინდაფსნი, სამურაჲი,
პალურთი, ალიტრიონი, პინა II პინასი, კრავიდი, ვარაფნი, ასკატა, პეტრი,
ფსოფი, ელვანა, კოტიზი).

5. გვაქვს შემთხვევები, როცა ვყარაუდობთ, რომ ბერძნული
სიტყვებისგან მიღებული კომპოზიციის გაცემული ცხოველთა
სახელწოდებად: (თარალიშნა, მატლკამპი...).

6. საბას ლექსიკონში მითითური პერსონაჟები ვახუცემა, მძინეული ცხოველია სხელწოდებად (სორახო II სორახოში, გალიოსი).

7. როგორც აღეჩინეთ, მითითებულ წყაროთა დიდი ნაწილია ნათარგმნი ლიტერატურა, გამოხატულია ორიოდ სიტყვა: ახი (ესრამ აჰინდ), ასკატა (ასკატინი) (ფრან.) დარფ. ეს ენაში აღბრუნებული სიტყვები უნდა იყოს.

8. ბერძნული ზოოლოგიური ტერმინების დიდი ნაწილი საბას ლექსიკონში მათი ბიზანტიური წაკითხვის ვარიანტს გვიჩვენებს. ესაა ს "ი", აი - "ი", იჟი $\chi = j$ და შრავალი სხვა. ხშირია ფონეტიკური ცვლილებებით დადასტურებული შემთხვევებიც: აა-ს ნაცვლად "ა", აი - ს შეესაბამება ე, აი = ი ...

9. სხელები დამკვიდრებულია სახელობითს (აქნებონ, დედალოსი, ახმანი...), ან ნათესაობითს (ასპიტი, სორახოში, ოთხოპოდი, ლავკოსი) ფორმით.

ესაა ზოგადი სურათი საბას ლექსიკონში დადასტურებული ბერძნული წარმოშობის ზოოლოგიური ტერმინებისა. როგორც გამოჩნდა, აქ ბევრი რამ დასაზუსტებელია და შემდგომ ძიებას საჭიროებს. ძალიან საინტერესოა, ბერძნული წარმადელობის ლექსიკონი ერთეულია სემანტიკური ველის სხვა ჩველია შესწავლა ვაკურობით. ეს მთლიანობაში საკმაოდ ს. ინტერესი სურათს წარმოვიდგინებ.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში
დადასტურებული ბერძნული ლექსიკონის
სემანტიკური ველი

II

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი ყოფა-ცხოვრებისა თუ მეცნიერების მრავალი დარგის სხვადასხვა სფეროს მოიცავს. რის გამოც ბევრი მეცნიერის ინტერესს სავანს წარმოადგენდა: შრომებში განხილულია ქართული ლექსიკონის ხელნაწერები, წყაროები, გადამწერები [ლ. ქეთათელაძე, შ. ქეთათია, ვ. პეტრეველი, თ. ევაყა, გ. დედამიძეილი, კ. დანელია, ნ. გოგუაძე...] ლექსიკონის მნიშვნელობა [ა. შანიძე, ალ. ლლონტი...] ცალკეული რედაქციები [ს. ყუბნიშვილი, ს. ქანკვეი, გ. შარაძე...] ეკონომიკური ტერმინები [ნ. ქიაგა...], დიალექტური სიტყვები [რ. ქერდაძე, შ. ალავეცი], ცალკეული ლექსიკური ერთეულები [ნ. სარგველაძე, ა. ურუშაძე, გ. კოკოსაშვილი, პ. განუხილაძე], იტალიური ლექსიკური მასალა [ნ. ორლოვსკაია], თურქული ლექსიკური ნასესხობები [ც. აბულაძე] და მრავალი სხვ. ბერძნულ ლექსიკურ ნასესხობებს სხვადასხვა დროს მიეკუთვნა ი. ხანტლაძის¹ და შ. ბარნაველის² შრომები. მოძიებული მასალის შედეგად მიღებულია დასკვნა: ქართული ლექსიკური ერთეულების ნაწილი ფონეტიკურად ემთხვევა ბერძნულ ფარსს, გვაქვს ანტიკური ბერძნული წარმოთქმით გადმოცემული სიტყვებიც და მიზანტიური ხანის წარმოთქმითაც. ციმენ - κείμενος, მაგნიტი - μάγνηξ, ητος, ლაფრინითი - λαμπρήνითი λαμπύριονος - ორივენიტი წარმოთქმითაა; ბევრია ლექსიკონში ფილოსოფიური ტერმინები [ამოკრებილი უმთავრესად იოანე პეტრიწის ნაწერებშიდან], გრამატიკული ტერმინები [პროსოდის ნიშნები] მცენარეთა, ცხოველთა

1. ი. ხანტლაძე, ბერძნული ლექსიკონი სს. ორბელიანის "სიტყვის კონაში", უნივერსიტეტის სტუდენტთა XXII სამეცნიერო კონფერენციის თეზისები, 83-112.
2. შ. ბარნაველი, ბერძნული ნასესხობანი სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში, წიგნ. ქართული მეცნიერების საფუძვლები, თბ., 1993, გვ. 155-164.

სახელები, დამკრთობ სხელები, ზედათ დასაფრთხილი სახელები, ამხელუბათი სათაურები [საქმწიფო პეტრონი წიგნი სიღრმისა [რამა] მწიფა სადაო საკითხები, რაც დაინარჩუნებასა და ვადებურს საქართვებს, ზემოთ ჩამოთვლილია შირის არ არის ე.წ. სამედიცინო ტერმინოლოგია აქ სწორედ მასზე, ზედათული წარმოშობის სამედიცინო ლექსიკაზე, შეეხებადები.

ქართული მედიცინის ძველები ბორობიად სამ პერიოდადაა დაყოფილი ცნობილი მკვლევრის ლ. კობეტიშვილის მიერ. ეს პერიოდებია: 1. საბერძნეთის, 2. არაბეთ-ირანისა და 3. დასავლეთ ევროპის. ეს დაოფა ეტება XIX-ის 30 წლამდე პერიოდს, რომლის შემდეგაც საქართველოში სექიმო წიგნების წერა სრულიად წყდება, ვარდა ითიოფე ნიძეშისა, რომელიც პეტრე მდარე შინაარსით ხსნიათვება.³ პირველს ანუ საბერძნეთის პერიოდს ეუთეზიან სექიმო-ფალოსოფიური ძველები, მაგ., პეტრეარდის კრებულის XXX თავი "კაცის შესაქმნე," ვარჯილ ნოსელის "დაბადებნისათეს კაცისა" და ნეშესიოს ვმესელის "შენებნისათეს კაცისა". შემორე პერიოდს ეუთეზიან უსახელაო "სექიმო წიგნი" (XI-XII სს), XIII ს-ის ძველი "წიგნი საქიმოა" (გამოც. 1963 წ.) არაბულიდან ვადმოკეთებული ხოჯაფოფილის მიერ, "შეწარლ აბრამის" კარახადინი (ბელნაწ. №916, ფონ. II), XIV ს. შესამე პერიოდს ეუთეზიან XVI ს-ის ძველი "იდიფარ დუდი" დ. ბერჩატონისა. ამ ხელნაწერის ეტეს ვა...არტი და მისოფე ზედათულით დაწერილი საქიმოდ ბერჩი სექიმო ხელნაწერი.⁴ სამას ლექსიკონი შირიკეს სამოფე პერიოდის სამედიცინო ტერმინოლოგიას. შირიკეში ვატარებულაა მამონილელი შემეღვლებანი წარმოთვლობაზე, რაც მიმოყრატეს ე.წ. ბუმბორულ - მათოლოგიურ სისტემაში მფეომარეობდა. ეს კი გულისხმობს შემეღვეს: სხეულში ხეება ცარკულაცია წვეგებრსა, ეს არის სისბლი, ხაფრა, მალღამი და სეფა. ამ წვეგებს სწორი, ნორმალური ვარჯე ქნის სხეულის

3. იფე. გვ. 156.

4. ლ. კობეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართველოში. XVI ს. წიგნი; დ. ბერჩატონი, "იდიფარ დუდი". გამოხატევი შირიკეში, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა. ლექსიკონი და კომენტარები დუდიარ ლდი კობეტიშვილმა, თბ., 1985, გვ. 22.

5. იფე. გვ. 22.

განმარტოების, მათოლოგიური გარეა ო ადამიანობის* მ სისტემაზე ავბული სამეცნიეროსი და შემდეგ არაბის პედიკის, იგივე სისტემა უფეს საფუძელად ქართულ წერტილობითი პედიკისნს ძველებს, რომელითაც ემსწევთ ბერძნულ-არაბული პედიკისნს გავლენა. მიპირატეს მუშორულ-მათოლოგიურს სისტემს მკითხოვდენი ცელილებებით მოაღწია XIX სის ორმოცდაათის წლებამდე, რომელსაც Rudolf virchow-მ გამოაქვეყნა თავის "ცელულარული მათოლოგია", რომელიც გულისხმობდა, რომ "მთელი მათოლოგია არის უჩრედის მათოლოგია," ე.ი. არა სხედელში არსებული წყნების უჩრთეროგავლენის მოშლა, არამედ უჩრედში გაჩენილი ცელილებანი იქნა აღიარებული ვაფელგვარი ადამიანობის მოავარ მიზეზად." ყოფლოც ამის ცოდნა და გათვალისწინება აუცილებელია სამს ლექსიკონში დადსტურებული ბერძნული წარმომავლობის სამედიცინო ტერმინოლოგიის განხილვისას. აქ უნდა აღიხიშნოს ისიც, რომ სამსათვის ცნობილია მრავალი ძველი დაავადების ნიშნები და სახელწოდება, რომლებიც გვხვდეს თანამედროვე სამედიცინო ლიტერატურაში იმვე სახელწოდებითა და სიმპტომებით.

სამს ლექსიკონში დადსტურებული ბერძნული წარმომომის სამედიცინო ტერმინოლოგია მოიცავს ადამიანის სხედლის ნაწილებს, დაავადებებს, მკურნალებსა და სამკურნალო საშუალებებს. ავტორი "ძარღვების" განმარტების ქვეშ აქვეყნს რამდენიმე სხედამსხე სახელწოდებისა და ფუნქციის მქონე ორგანოს.

არტერია ძარღვია, რომელი ვიცხელთა ძარღვთა ბუნებით მისცემს სამკურნალებსა სხედისა ცხოველობრთვის ZAB.

არტერია არის ძარღვი მფეოქელი, რომელი გათქმას ვაცხს, მოცლებს Z არტერია არის ძარღვი ყანყარსტოს შემკურნელი, (მ)გერის საცეხი, (საცეხისა Cq) სხედისა სადგურ(ნი). შტრ: არტერია, გულის-ებო.

ἀρτηρία, ἡ - дыхательный канал (возд.), пульсовая артерия. 1. дыхательное горло, трахея. 2) артерия;

6. იქვე. გვ. 20.

7. იქვე. გვ. 20-21.

8. Вейсман А.С. Греческо-русский словарь, Москва 1991. ст.204.

3) кровеносный сосуд, жила.⁹ ბრქი - გლუხი¹⁰ არც ჭველი ქართულს ლექსონებში არც უნდაც არც უცხოურს "ქანაღობში", არც დ. ბაგრატიონის "ადრეგარ-დარდში" არც ვახუშტის სახის წყარო მითითებული არც აქვს, მაგრამ დამკვიდრდა და თანამედროვე სამედიცინო ლიტერატურაში კეთილდღობით: არტერია - артерия (ბერძ. αρι ბერძ. ιεραო ვიფარავ. ვიკავ). სისხლძარღვი, რომელიც გულთან სისხლს აწვდის ვეღა ორგანიზმსა და ქსოვილს, არტერიებს განეკუთვნება ფილტვის ღვრით (ფილტვის არტერია), სარტყა და ვეღა მათი განშტოება.

ძარღვად განმარტავს სახა ძქვარა და ოღუნარა სიტყვებს: ოღუნარა (ღუნით D) ძქვითობას ნახვ ZAB ... (26 ნემეს), ძქვით (ძქვითობა E) (26 ნემეს) ძქვით და ოღუნით ძარღვნი ათობს, რომელთა შორე აქვს მდრეველობა მუჯლთა და მარკალთა ZABCA თანამედროვე მედიცინაში ძქვით ტერმინები არც არცებობს.¹² არც ჭველი ქართულს ლექსონებში ვახუშტის ძინი და არც შუა საუკუნეების სამედიცინო ლიტერატურაში. იორჯიონ, იო - ნეარეპარა კოეთა, ნეარე.¹³ სურა, ი - პოპოკოპოკ.¹⁴ სახის წყაროდ მითითებული აქვს ნემესობის წიგნი "შენებობსათჳს კაცისა".

კათოლიკე ძარღვ (ქანაღ. ZAs) შვლავის შუა ძარღვი კაბოლიანდჳს 3 - კოეობანთ.¹⁵ კათოლიკე დამკვიდრებულია ძე. ქართულში "საყოფლთაოს" შვ-შენებლობით¹⁶, ლექსონში წყაროდ ქანაღარინა მითითებულია.

9. Дворецкий, Древнегрузинско-русский словарь, ст.241.
 10. Дворецкий, слав. №34. გვ.243.
 11. რ. დავითაძე, ა. აბქაძე, ქართულ-რუსულ-საბერძნული სამედიცინო განმარტებით ლექსონი, თბ., 1988, გვ.43.
 12. ვერდნიშვილი ზემოთ დასახვებული ლექსონის მონაცემებს.
 13. Веллман, слав. №104 გვ.639
 14. აქი, გვ. 620.
 15. აქი, გვ. 647.
 16. ა. აბულაძე, ძე. ქართული ენის ლექსონი, 1973, გვ.191.

კათოლიკე ძარღვი - ვენა¹⁷ (სოსხლის ძარღვი უენუი)
ნეჯრუს ძარღვი სოსხლმკითე ZAB.

ნერვი - დამკვიდრებულთა სამედიცინო და სყოფაცხოვრებო
ენაში. თსურთ, თ - жила, мускул. 2) волокино растении...¹⁸ ზე
ქართულის ლექსიკონებში აღნიშნული სიტყვა არ გვხვდება. საბა
წიქრო მითითებული არა აქვს, მაგრამ ფაქტია, რომ მის დროს იგი
აღსებობდა ენაში, ბოლო როდის გაჩნდა, არ ვიცით.

სენდომო, სენფომოს ნ. სენდომოს სენდომოს (4 ნემეს)
(რამეთუ CD) ტენონ(ნ)ი ორთავან არის: სენდომო(რ)თავან
(სენდომოსისთავან CB) და ძარღვებრიეთა ინოთავან. "ZABCD.
თსურთავან - anat.связка, сухожилие."¹⁹ ზე ქართულის
ლექსიკონებში არ გვხვდება. თანამედროვე მედიცინაში
დამკვიდრებულთა ფორმით: სინდესმოზი (ბერძ. SUN-თან(ა), desmos-
კემითი, ძუღვებს ეწვეთი შეერთება ბოკოვანი შემერთებელი
ქსოვილით.

ტენონი (26 ნემეს) ყოცელთ(ე) ძარღვი მერანობელი(თი) (და
CB+არსD) მრავალი (+და ZABD) უსმესი და დასაწესი ტენონთავან
(ტენონიდამ ZA) აქვს, ბოლო ტენონისა დასაწესი ძუღვთავან
(ძარღვითავან ZABCD) აქვს და ძარღვთა უფიც(ე)ლესი (არსCDE) და
უფრანგული (უფრანგობელი ZAB) და ოდესმე ბრტყელ(ი) ZABCDE
თსურთ, ართო, ბ (тёрша) жила, мускул.²¹ ზე ქართულის
ლექსიკონში არ გვხვდება თანამედროვე მედიცინაში მის აღსანიშნავად
დამკვიდრებულთა "შესი". მაგრამ მრავალ ტენონში ბერძნული
тёрша-ი ფიგურირებს: ტენიოლინთა, ტენალგთა, ტენორაფთა,
ტენორტომა...²² ამეე მნიშვნელობით საბას აქვს სიტყვა ტენონი
(ტენონი, ტენონი CD) ნემეს. [წიქრომთა "ტენონი"].

17. ზსა ფანს. ცრტელი-ციკიშვილი. სამკურნალო წიგნი კარსაღნი.
ტაქტიე მოამხდა. გამოცდრევაბი. შენიშენები, საძიებულები და
ლექსიკონი დაფრათი პროფ. მახვილ შენგელამ. თბ. 1988; გვ. 823.

18. Вейсман; დ. სბ. შრომა, გვ. 843.

19. Дворещкий, დ. სბ. შრომა, გვ. 1556.

20. რ. დგებუაძე, დ. სბ. შრომა, 246.

21. Вейсман, დ. სბ. შრომა, გვ. 1935.

22. რ. დგებუაძე, . აბესაძე, დ. სბ. შრომა, გვ. 264.

აღნიშნული დოკუმენტი წყვეტს მემკვიდრეობის უფლებას ნაწილობრივ
 სამქონდედარე Z.A. არც ძველი და სამხარეო ქართულის დეკლარაციებში,
 არც თანამედროვე სამხრეთის დეკლარაციებში ასეთი დეკლარაციის
 ერთგული არ გვხვდება. სამსახურ წყაროს შესახებ რამე უნდა არა
 გავს. ამდენად გარეგნულად, იგი თუ არა ასეთი უნდა შევადარებოთ
 ბუნებრივად დეკლარაციებშია ასეთი ფორმული აღნიშვნის
 სიტყვა, ვერ ვხედავ. რამდენადმე უმსგავსება ასეთ შემთხვევაში -
 безумствования, соворити или поступать перорально, მაგრამ
 შეიძლება ძლიერ განსხვავებულია.

ესეშიც სამს მითითებული აქვს მხოლოდ წყარო: ისი ზონაზე
 45.10.80გ არავითარი სხვა განმარტება დეკლარაციებში არ არის
 მოცემული. ამდენ დროს ბი-სამს, იბო, ი - მარა верхняя часть
 плечеи, где ключи соединяется с лопаткой. пост. плечо,²³
 არც ძველი ქართულის დეკლარაციებში, არც შუა საუკუნეების
 სამხრეთის დოკუმენტებში, არც თანამედროვე სამხრეთის
 დეკლარაციებში არ გვხვდება.

თორავა (4 ნიშნის) მემკვიდრეობით Z.A.

შარავ, ბიბო, ი - часть тела, груд.²⁴

ბი. ქართულის დეკლარაციებში იგი არაა დამატებული.
 თანამედროვე მხრეთის უნდა ასეთ ტერმინებს: თორავა, თორავა,
 თორავა, თორავა, თორავა, თორავა და სხვ.²⁵

კოლბი ეს არის ნაწილი, სადა სტრუქტურის აქვს Z.A. ბი
 ქართულში იგი არ დამატდება თანამედროვე მხრეთის
 კოლბი მსხვილი ნაწილის შუა ნაწილი. (ისი) ხილი, ბიბო, ი-²⁶
 ნაწილი გი. რი. ხილი.

ტერმინი უნდა იყოს ფანქარტელ-სიციშვილისთვის: კოლბი
 ნი [კოლბი] ნაწილია.²⁷ იგივე - დეკლარაციებში

23. Вейсман, დამბ. შრომა, გვ. 522.

24. Вейсман, დამბ. შრომა, გვ. 618.

25. ო. დეკლარაცი, ო. დეკლარაცი, გვ. 124.

26. Вейсман, დამბ. შრომა, გვ. 1347.

27. ფანქარტელ-სიციშვილი, დამბ. შრომა, გვ. 863.

“კოლბი”, “კოლიტი colitis”²⁸

შინი მამაკაცის ძლიერი სარტყინელი Z.A. ბერძნულ სიტყვას იძიებ, აქვს ზუსტად იგივე მნიშვნელობა.²⁹ ძე. ქართულისა და საშუალო ქართულის ლექსიკონებში იგი არ გვხვდება. არ დასტურდება არც თანამედროვე სამედიცინო ლექსიკონებში.

ბლუ (პალეო ABCD) დიდი ბუკალი ZAB

ααχςα, οα, ὀ - τοιαύτως, τυωως, ελαοτως, κρηταις.³⁰

არ გვხვდება არცერთ ლექსიკონში, არც ძველსა და საშუალო ქართულში, არც თანამედროვე სამედიცინო ლიტ-ში.

ბუკალი (ბუკალი, ბუკალი Cab, ბუკალი, ბუკალი CqD) ესე არის ოთხნი იგი ძლიერი ცხოველიანი: შინათუნი ნაღველი, რომელ არს საფრა, შერი ბაღლაში და სისხლი, ხოლო ეყითთა ფელგამი ბუკალ აღუქვითა Z.A. ὀσῆμα, ααα, ὀ - φασα, πεσασα. ბუკალიზმი ორგანიზმის შეშავიბედი ქარვლის (უპირატესად გულ-სისხლძარღვთა სისტემის) ატროფიული დაზიანებით მიმდინარე ინფექციური-ალერგიული დაავადება.³¹ ძველი და საშუალო ქართულის ლექსიკონებში არ გვხვდება.

სტუმბი 1. ტიპით S, 23 ZAB. სტუმბის მოსაღობი შინათუნი. ὀσῆμαχςα, ὀ (οσῆμα) ὀραα; 2) αααχςαα (αααα.)³² სტუმბი კუქის მნიშვნელობითა დადასტურებული ო. აბულაძის ლექსიკონში:³³

28. დავით ბერბატონი, ადგილარ დაფდი, გამოსაცემად მოამზადე, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და კომენტარები დავით ლადო კოტეტიშვილმა, გვ. 263.

29. Belesian, გვ. 827.

30. იქვე, გვ. 964.

31. ო. აბულაძე, ო. აბულაძე, დსაბ. შრომა, გვ. 232.

32. Belesian, დსაბ. შრომა, გვ. 1157.

33. ო. აბულაძე, ამოწმებს ტექსტებს შრომ. S - სინური სუნისა ორგანიზმისა მარხვისათვის და ორანასათვის. სისტემოდ მოამზადე კაიედარის წევრებმა ო. შინათის ბუკალით, წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით, თბ., 1959, გვ. 100-111.

მ.წ. - მამათა სწავლანი - X და XI ს-თა ხელნაწერების მხედველი გამოსცა ილია აბულაძემ ო. შინათის ბუკალით.

მ.წ. მამათა ცხოვრება კ. გველიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის ო. 1105 ხელნაწერით. ო. აბულაძე, დსაბ. შრომა, გვ. 413.

თან ფორმითაც დამკვიდრებული. ხოლო საბას ლექსიკონში დადასტურებული ანთაკი, ფორმა შეესაბამება ბერძნული აღნიშნული სიტყვის ბრალდებითი ფორმას ἀνθρακία

შელო ანაზ(ად) შიშხლოთ შიხნედა ZABC
ἀμαλός, 3 - μαλακίαι, в пер. малярия.⁴⁰ ზე. ქართულს ლექსიკონებში არ გვხვდება. თანამედროვე მედიკონში დასტურდება ტერმინი აშელია (ა - უარე ნაწ. melos - ძირ) უკიდურობა, ზედა ან ჰედა კიდურების უქონლობა.⁴¹ [amalesia]

შელუხობაობა (ამელიობაობა) ZA, ამელიობაობა BC) (144. კვშ.)
თვალ ტაყენიულთა რა თვალთ მხედვარება (ა) ვერა ვთოლად იყოს და ნათელსა ერთსა შუქმრავლად ხედვილეს და ხედვაში ურბოლეს (-ურბოლეს ხედვას შინა A) ZA

ამქსათია, η - τυφωσ αρანიε, малярия.⁴²
ამელიობა - მხედველობის შესუსტება თვალში ობიექტური პათოლოგიური ცვლილებების გარეშე.⁴³ [ლათ. amblyopia, ae. η] ვერაღდება მისაკცევა, რომ საბას ლექსიკონში აღნიშნული სიტყვა დადასტურებულია ბიზანტიური წყაროებით, ხოლო ზეგნი დროის სამედიცინო ლიტერატურაში კლასიკური წყაროებს ფორმით, რა ფორმითაც ლათინურშია დამკვიდრებული. ზე. ქართულის ლექსიკონებში არ გვხვდება [amblyopia].

დისპნია (ქრთვოლი დიოლოლი) ბერძნულია, სულის გუბების სენია ZAA ძველი ქართულის ლექსიკონებში არ გვხვდება. თანამედროვე სამედიცინო ლექსიკონში გვხვდება ფორმით: დისპნოე, ქოშინი, dyspnoe სუნთქვის გაძნელება. თან სდევს სუნთქვის უქმარობის უსიამოვნო შეგრძნება.

ბნო-ახოფ, ον - τινελο διαμαλακίαι.⁴⁴ ხოი, η - სუნთქვა.

40. Bellenan, დასახ. შრომა გვ. 62.

41. რ. დგებუაძე, ა. აბესაძე, დასახ. შრომა, გვ. 30.

42. Bellenan, დასახ. შრომა, გვ. 64.

43. ვ. თოდუჩია, ვ. ქვიჩია, ლათინურ-ქართულ-რუსული ოფთალმოლოგიური ლექსიკონი, განათლება, თბ, 1982. გვ. 10.

44. რ. დგებუაძე, ა. აბესაძე, დასახ. შრომა, გვ. 90.

45. Bellenan, დასახ. შრომა გვ. 355.

πανά (πανά) (დან.)⁴⁶ როგორც ჩანს, სასახ ლექსიკონში დადასტურებულია ფართული ფორმა ამავე სიტყვისა. ჩვენ თანამედროვე მედიცინაში ატიყური ფორმითაა დამკვიდრებული [двухное]

ავლადისი და კახისი (ავლადისი BC, ავლადისი D, ავლადისი E) სენი არის, რომელ კაც(ი) სმ დღე ავლადისი იქნება და შერბე გან)კოცხლდების ZA. ძველი ქართლის ლექსიკონებში არ გვხვდება. თანამედროვე მედიცინაში დასტურდება ფორმით: авлампсия esclampsia (მერს. esclampsia აფეთქება, უფერად აბთება.) მძივ დათადება, ახალთაებს ფსიქონური მოვლენები, ქართველული каротидный, საბილე არტერიის.⁴⁷ 'εκλειψις, εως η (εκλειψα) оставление, бегство, исчезновение, гибель.⁴⁸ eclipsis, is (-реч.) исчезновение.⁴⁹ κήρος, ὀ - глубокий, летаргический сон, лишать чувство, оглушать.⁵¹

[კათარო E კატარია] კატარია ფრანგულად სურდოს კათარო მქვიან და წამალი ჩამ არის, ქართულად კატარია სწავია. ცხვირის ცხებულსა სიმკრალის სენი აღარ ეწმისება. ფრანგულად სურდოს კათარო მქვიან, არ ეციოთ, ეს არის თუ სხვა. ჯ... შერბამ ისე მერონა Bich. კატარია ჩაღაცია, ცხვირითა ჩა იყბო, სიმკრალე აღარ მიეღონება. (მოვლადების D) Cat. D...

κατα-ρροος, стекание, топъ, об. паспорк.⁵²
ძე. ქართლის ლექსიკონებში არ გვხვდება. თანამედროვე მედიცინაში ფართოდაა დამკვიდრებული ტერმინი კატარა (Κατα-ρροος ჩამ-ვეღონები) катар, catarrhus რამე რჩენის ლაზროვანი გარისს ანთება.⁵³

46. იქვე, გვ. 1015.
47. რ. დგებუაძე, ა. აბუსაძე, დასახ. შრომა, გვ. 97.
48. იქვე, გვ. 140.
49. Вейсман, დასახ. შრომა, გვ. 398 С.
50. Маллион А.М., Латинско-русский словарь, Москва, 1952; гв. 211.
51. Вейсман, დასახ. შრომა, გვ. 662.
52. იქვე, გვ. 682.
53. რ. დგებუაძე, ა. აბუსაძე, დასახ. შრომა, გვ. 141.

კვები სხვათა ენა, ქართულად საყარო ჰქვან B. (უქმ) არ
 არის ქართული, ქართულად საყარო ჰქვან B. ეს კვები უკვე
 ენა, ეძნათ ვითარებით შემოუღიათ, ქართულად საყარო E.
 კარც, ცა; რბ - выпуклость, кривизна, ⁵⁴ ნაგინ.
 დამკიდრებულა ენაში. იბმარება XIX-XX სსის ⁵⁵ შერაღის
 თხზულებებში.

შინის ბერძულად) სულელს უწოდენ ZA. უქმ. ბერძულ და
 ლათინურად სულელს უწოდენ. B. μαρც, 3 глупый.

შინა, морна ლათ. moria ს 'ულელა,' ფიქვ. შეესაბამო ბეშერა
 შინარულება, მოუფიჭრებელი და ონმაზური ბაგა. გზებებს
 ზოგიერთი ინტოქსიკაციური ფსიქოზის, თავის ტვინის ტრავმული
 დაზიანებისა და ცრებრული სიმსივნის შემთხვევაში.

უბსტონი სენი არს, კაცსა ზურგსა ზედა მშვილდსავით
 გარდასდრეს, Z ბარცმიც 3 და 2. ⁵⁶ აააიში. ბე. ქართულს
 ლექსიკონებში არ არის. დღევანდელ მედიკონაში ვხვდებით ლექსიკურ
 ერთეულს: ობსოტონუსი ⁵⁷ опистотонус, opisthotonus (ბერძ.
 opisthoton) უკან, შემდგ: ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸ ¹³¹⁹ ¹³²⁰ ¹³²¹ ¹³²² ¹³²³ ¹³²⁴ <

როგორც დაინახეთ, დაეადებს აღნიშნული ბერძნული
 წარმომადგომის ბევრი ტერმინი სამს წყაროს შიშიშვებს გარეშე -
 ლექსიკონში შეტანილი. ფონეტიკურად ამ სიტყვათა უმრავლესობა,
 ბერძნულში დადასტურებულს ემთხვევა, ან უფრო ემგებება მას.
 ეძლე თანამედროვე მედიკონში დადასტურებული შესაბამისი ცნება
 იქნება შიშიშვილება. რომ დღევანდელი სამედიკონო ლიტერატურის
 ტერმინოლოგია ეყარება არა უშუალოდ ბერძნულს, არამედ
 ლათინურ ან აქედან რუსულში დადასტურებულ წყაროებებს
 ბერძნული სიტყვებისა, მაშინ, როცა სამსათვის ცნობილი იყო ეს
 ცნებები და შესაბამისად მაშინდელი საქართველოსთვისაც არ უნდა
 ყოფილიყო უცხო. სამს ეყარებოდა ან ენაში არსებულ ლექსიკონს, ან
 ბერძნულ წყაროებს, რომელთაც არ შეუთითებდა სწორედ
 უცხოენოვნობის გამო. ზემოთ განხილული დაეადებები და მათი
 სახელწოდებები დღევანდელი მედიკონის კუთვნილებაცაა, მაგრამ
 ლექსიკონში გვხვდება ასევე ბერძნული წარმომადგომის
 სახელწოდებები, რომლებიც თანამედროვე სამედიკონო ლიტ-ში არ
 დასტურდება და ბერძნულ ლექსიკონებშიც ეხედებით მათ
 განსხვავებული მნიშვნელობით.

ამ სურათის ცხადად წარმოსადგენად განვიხილოთ ყოველი
 მათგანი:

ამასარაკა, ამასარაკა ნ. ბასრანი.

ბასრანი გამარანი P1 სენია, რომელსაც ბერძნულად ამასარაკას
 უწიობენ.

ἀρασάριστος, неиспытанный, неисследованный.⁶¹

ὄκος, ὄος, ὄν - лекарство, целебное средство.⁶²

აღნიშნული ლექსიკონი ვხედავთ არ დასტურდება არც მე-
 ქართულის, არც თანამედროვე რომელიმე ლექსიკონში.

ამასარაკა - ბერძნული ქართულად წვლისა მსმელი⁶³

ამბობთ თოვლისაგან თულის ვნება Z

σμῖν - стирать, утирать, натирать, замазывать⁶⁴

61. Вейсман, დამს შრომა, გვ. 148.

62. Вейсман, დამს შ' იმა, გვ. 42.

63. დან სკერტელ-სოიკიშვილი, დამს შრომა, გვ. 248.

64. Вейсман, დამს შრომა, გვ. 1141.

არ გვხვდება, არც ძველი და არც ახალი ქართული რომელიმე ლექსიკონში.

[სსფიბა ნ. ტყეისა]

საქართველო

ტყეისა მუცლის ქიანობის სენია, რომელსა ბერძულად (ლ) ასევეა მკვანა ZA.

φασα. ηζ. η - пучение (в желудке)⁶⁵

პეროტეულესა ესე იგი არს, მოსწყდეს რა გონება, უფუნურ იქნას.

παραίρησασα - менять или терять перья.⁶⁶ არ გვხვდება ძვ. და ახალი ქართულის არცერთ ლექსიკონში.

სატლოდა სენია, მუცელსა მომსრეელი, შდრ. სატლი, სატლომა.

თამბრც 3 исворченый, большой⁶⁷

სატლომაა - მუცელსა ფაღარათი^{68,69}

ტომვანა ნ. ტაბლი

ტაბლი სენისგან რა მუცელში წვალი შეიქმნებოს, რომელსა ბერძულად ტო(პ)ვანის ეწოდებოს ZA.

Всѣх бѣдакъцаში მიითთებულთა წყარო კარბად. უნება ქარის ადგილსა მას იქნას, მოსგან წვალი იგი (რომელსა D) სახელ-უღებოს ტაბლი და ბერძულად ტომვანის Саг D.

τοπος, ο - место (вообн. всякое место в теле...)⁷⁰

გარდა სხეულის ნაწილებისა და კავადებათა სახელწოდებებისა საშედიცინო ტერმინოლოგია მოიცავს წამლებს ან სამკურნალო საშუალებათა სახელწოდებებსა და ზოგიერთი მკურნალის ზეწოდებასაც.

აფიტოლი ნ. ლევასა. ლევასა ესე ცხროა, რომელი მოატყუებს სხეულებსა ყვითოვ(-წებოსსა, უფთოვ გაუნადაცდა ZAB. ლევასა ცხრო არს, რომელი სხეულებსა(ა) მოატყუებს ყვითოვებოსსა, რომელსა ბერძენნი უწოდენ აფიტოლის.

65. Вейсман, დასაბ. შრომა, გვ. 1332.

66. იქვე, გვ. 1331.

67. იქვე, გვ. 1120.

68. ზ. ს. ჩველაძე, ძვ. ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1995, გვ. 182.

დამოწმებულია მამ. სტ. 248, 38.

69. ა. აბულაძე, დასაბ. შრომა, გვ. 72, დამოწ. ქ. ებ., 1972.

70. Вейсман, დასაბ. შრომა, გვ. 1249.

აღ-ისტიყა - отставлять, удалять.⁶¹

აფრემოს (სერო) სომხლთა ფანსკერტელ-სიციშვილთაოც,⁶²
არა ძველ და არა თანამედროვე ლექსიკონებში სხვაგან არ გვხვდება.
ემბლასტრა (ემბლასტრო BXE, ემბლასტო D)
ზღაპო BCD. წერებულა წამალი რამ არის.

სად წერებულა საბასთან არ ჩანს, თუმცა ძვ. მწერლობაში მისი
არსებობა დადასტურებულია.⁶³

ჭედტანო ცხენის მკურნალი ZAB. ბეტარა, ცხენთ მკურნალი C...

ქროც,ბ - ცხენი, სიძრვ,ბ - ეჭმი...

ძვ. ქართულს ლექსიკონებში არ გვხვდება, სამაგიეროდ ჩანს ახალი
ქართული ლიტერატურის ძეგლებში ზეითალი - საქონლის ეჭმი,⁶⁴
პეიტარი-ბრძენი, გამოცდილი ადამიანი.⁶⁵

ბებინე (43, II ფაბ.) ხის მანანაა, უღლებს არგებს, ტყილია და
მწენა(ა) ნ. რიტინი.

რიტინი 2(51,8 ფერვ. ZA) რომელ არს კულმუხი ას(არ)ე ეწერა. ZAB.
რომელ არს კულმუხი C.

ი. აბულაძის ლექსიკონში დადასტურებულია აღნიშნული ლექსიკური
ერთეულის მმართველს სხვა შემთხვევა: რიტინა - (კარაბ) "თეთრი
საყმელი ფისი.

ბებრაფარმაკოს (ბებრაფარმაკოს D) (+5 ნემეს. ZAB) რომელ არს
ოთხწამალი ZABCD.

ამ კონკრეტულ შემთხვევაში საქმე გაცილებით ადვილადაა. ვერ
ერთი, მითითებულია წყარო, მერე კი ლექსიკური ერთეული
უთარგმნელადაა დატოვებული, განმარტება კი ამ კომპოზიტის
შემადგენელი ორი სიტყვიდან თითოეულის თარგმანია.

61. Веллман, ფ. ა. შრომა, გვ. 232.

62. ნ. ფანსკერტ-ლ-სიციშვილი, ფას. შრომა, გვ. 852.

63. ნ. სარჯველაძე, ფას. შრომა, გვ. 77.

64. ჭიჭელი, ტ. I, გ. 1027.

65. ჭიჭელი ტ. VI გვ. 165-166.

76. ი. აბულაძე, ფ. ას. შრომა, გვ. 347.

77. ნ. ფანსკერტ-ლ-სიციშვილი, ფას. შრომა, გვ. 871.

τετρας, ὀδός, ἦ - φαρμακον, εὐ - φαρμακον.⁷⁸
ოღონდ ჩა წამლისა ეს, არ ვიცით. ამ ხვევებს არც ჩამუდომე სხვა
ლექსიკონი იძლევა.

საქართველო

ჩოგოჩუკ დავინახეთ, საბას ლექსიკონში დადასტურებული
ბერძნული წარმოშობის სამედიცინო ტერმინოლოგიის მიმოხილვას,
ბევრი ჩამ დასაზუსტებელია, უპირველეს ყოვლისა, ის, რა წყაროებს
მიმართავენ საბა, როცა განმარტავენ ამა თუ იმ დაავადებას, ან მათ
სამედწოდებას. განსაკუთრებით ეს საინტერესოა იმ
შემთხვევებისათვის, როცა მაშინდელი, საბასეულ "სწებები
თანამედროვე მედიცინაშია დადასტურებული.

78. Вейсман, დსახ. შრომა, გვ. 1239.
79. Вейсман, დსახ. შრომა, გვ. 1306.

ნასახელარი ზმნები საშუალო ქართულში
(XVI - XVIII სს. ლიტერატურული ძეგლების მიხედვით)

ნასახელარი ზმნები, ანუ ის ზმნები, რომლებიც პირველადნი არ არიან და რომელთაზე მეტყველების ნაწილის (ფეხლებრივ, სახელის) ფუძისაგან იწარმოებთან, იშვხად დიდსა და ორგანულ ნაწილის შეადგენენ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ლექსიკური ფონდისას, რომ მათ გარეშე უღარაჲ კი წარმოვიდგენია ქართული ენა, მაგრამ ისტორიულად უთარება ამ თვალსაზრისითაც განსხვავებული იყო.

ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში ნასახელარი ზმნების ხედრითი წილი ზმნათა საერთო ფონდში აშკარად მცირე იყო, მათი რიცხვი მეტწილად ვარდამავალ პერსონებში, განსაკუთრებით ე.წ. აღიარებულნი ხანაში და ვაცილებით დიდია ახალ ქართულში, რაც საცებით კანონზომიერია. რაც უფრო ვაიზარდა საერთო ლიტერატურის ხედრითი წილი და ამდენად ლიტერატურული ქართულის ლექსიკური ფონდი, რომელშიც დიდი ადგილი დაიჭირა თარგმნილი ლიტერატურის გზით შემოსულმა უცხო სიტყვებმა, ამაღლდა მწერალთა სიტყვათშემოქმედებითი პოტენციალი, მათ უფრო ვადიდდა ნასახელარი ზმნების რიცხვი ენაში. ამავე დროს, არამწიგნობრული, ხალხური მეტყველება იყო და კვლავაც რჩება წყაროდ ნათ-ნათი ენობრივი ინოვაციებისა და მრავალფეროვანი სიტყვაწარმოებისა.

არაზმნური ფუძისაგან ზმნის მიღება ყოველთვის გულისხმობს სიტყვის ლექსიკური მნიშვნელობის კვლას. მართალია, ამგვარად წარმოქმნილ ფორმებს არა აქვს საერთო საკატეგორიო ნიშნები, მაგრამ აღმათ სიტყვის ამგვარი კვლილება მარცხ სიტყვაწარმოებაში უნდა განიხილებოდეს და არაზმნათაგან წარმოებულ ზმნებს ლექსიკურ-სემანტიკური კლასები ლექსიკოლოგიის საგანი უნდა იყოს [6,135]. რაც არის კიდევ მართებულად მიჩნეული ქართულ საენათმეცნიერო პრაქტიკაში [7,117]. რაც შეეხება უცხო მიღებული ზმნური ფორმების კვლებას წარმოქმნის ზმნური კატეგორიების მიხედვით, ის შეიძლება კვლავაც განიხილებოდეს მორფოლოგიის

კურსში, ისე როგორც არის ეს წარმოდგენილი აქ შინაძის "ქართული
ენის გრამატიკის საფუძვლებსა" და სხვა ავტორთა შრომებში.

სახელთაგან ზმნური ფორმების წარმოების საკითხი მრავალი
მკვლევრის მიერ არის შესწავლილი საქართველოში, რომელთაც
საფუძველი დაუდო აკაკი შინიძემ 1919 წელს დაწერილი ნაშრომით
"ნასახელარი ზმნები ქართულში" [8,34 - 39]; ასევე შნიშენელოვანს
ლ. კეჩაძის "ძირეული და ნასახელარი ზმნები ქართულში" [4,163 -
177], ნასახელარი ზმნების წარმოების საკითხს საზოგადოდ ქართულში
ეჭება თითქმის ყველა მკვლევარი, ვინც კი განიხილავს ქართული ზმნის
გვარს, განსაკუთრებით - ენებისთ, რომელსაც ეძღვნება, მაგალითად,
ივანე ამნაიშვილის სოლიდური ნაშრომი "ენებითი გვარის ზმნათა
თავისებურებაანი ძველ ქართულში" [1,27 - 54], აგრეთვე ლ. ნოზაძის
გამოცემა "პრეფიქსული და სუფიქსური ენებითების
ურთიერთობისათვის ქართულში" [5] და სხვ. ნასახელარი ზმნები
განხილულია ლ. ტაყაძის "ქართული ენის" ყველა გამოცემაში [3,121]
და საზოგადოდ ქართული ზმნის წარმოებისა და უღლებებისადმი
მიძღვნილ მრავალ ნაშრომში.

აქ დასახელებულ და დაუსახელებულ ავტორთაგან
განსხვავებით, სერგი მიზანიძის არა ნასახელარი ზმნების წარმოების
განხილვა თავისთავად, რამდის, ტექნოლოგია საყოველთაოდ
ცნობილია, არამედ ასეთი ზმნების გამოყენების სახშირე და ხასიათი
საშუალო ქართულის სალიტერატურო ენის ძველებში, ყრბოდ, XVI -
XVIII სს. პერიოდის ლიტერატურაში, რომელიც ცნობილია
"აღორძინების" სახელითაც, მიხეულობს, რომ "აღორძინება ქართული
მწერლობისა ისახება შეთხუთმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში,
ფაქტად იქცევა შეთხუთმეტე საუკუნეში, ფებს ამგვარებს შევიღმეტეში
და მოაგრდება შეთხუთმეტეში [2,XVIII].

საკითხისათვის საჭირო მასალა ამოგვრებით მოცემული
პერიოდის მეტ-ნაკლებად შნიშენელოვანი ლიტერატურული ძეგლების
ცნობრივად შედარებით სანდო გამოცემებიდან. გამოვიყენეთ 50-ზე
მეტე ცნობილი თუ ანონიმური ავტორის ორიგინალური და ნათარგმნი
მხატვრული თხზულებების კრებულები, აგრეთვე არამხატვრული
ძეგლები: "ქართლის ცხოვრება", "ქართული სამართლის ძეგლები" და
სხვ.

როგორც ცნობილია, "ზმნათა ძალი ლექსიერი
ერთეულების წარმოქმნა ორი გზითაა შესახლებული: ერთი
უკავშირდება სახელებს (და სხვა თანრიგის სიტყვებს), მეორე - თვიონ

ზმნის ფორმებს" [7,116], დასახელებული გზებიდან ჩვენ გვინტერესებს პირველი, რომლის გამოყენების დროს "ზმნა მიიღება ყველგვარი თანხედის სიტყვაზე სათანადო საწარმოქმნო აფიქსთა და ბარის ნიშნითა დამატებით" [2,116]. რაც შეეხება თანხედს, ის ჩვენ წარმოდგენილი ვეძებს მეტყველების ნაწილებისა და სახელზმნების სახით. ამ შრომე ჩვენ მიერ შესწავლილ ძეგლებში ასეთი კონკრეტული ეთიარება:

ა) ზმნები ნაწარმოებია როგორც ქართული, ასე უცხოური წარმოშობის შემდეგ არსებით სახელთაგან: აზრი, აყანი, აღმასი, ანდამატი, ასაკი, აქიმი, ბაღურ, ბასი, ბავე, ბანი, ბარგი, ბინდი, ბურთი, ვზა, გიშერა, გული, და, დედა, ფერგი, დიდება, დრამი, დღე, ელდა, ელსბათი, ენა, ეშვი, ეჭვი, ეარდი, ვლური, ვზარი, ხაფრახა, ხეწარა, (შ)ზიოფე, ზომა, თავადი, თვალი, თხა, იადონი, იჭედი, ირემი, ისარი, კალითა, კანონი, კაცი, კიდური, კისერა, კლიტე, ლახვარა, ლექსი, ღებინი, შადლი, შასბინძელი, შაქაყალი, შგზაერი, შელა, შეფე, შეღერე, შზე, შახური, შტერი, შტერი, შუსაკა, შვილიდი, შილი, ნადირი, ნადველი, ნაკარი, ბეშანი, ბატრონი, ბერახვი, ეამი, რიგი, რკინა, რე, რული, რქა, სადილი, სადგური, საზღვარი, საშხარი, სარი, სსო, სატრფო, სახლი, სეტყვა, სობრინე, სიძე, სტინი, სტუმარი, ტალი, ტომი, ტვე, ფარი, ფელი, ქრამი, ქუხლი, დამე, დომე, დორა, ყმა, ყმაწილი, შალვა, შაქარი, შვილი, შივანი, შრო, შამი, ცვილი, ცოფი, ძეხვი, ძეფნი, წამალი, წვიმა, წიხლი, ჭიჭა, ხე, ხელშეიფე, ხელოვანი, ხელოსანი, ხერხი, ხმა, ხმელი, მერხი და სხვ.შრ. (აქვე მოხვდა საყუთარო სახელებიც!).

ბ) ხედსართაგან: აფილი, აფი, აზატი, აზო, ამპარტავანი, აბლი, ბაღრი, ბერი, ბნელი, მოზოტი, ბრიფი, გულოვანი, გრძელი, დიადი, ერთგული, ვაწრო, ზარქელი, კაცური, კითილი, ქრული, ლალი, ღებინანი, შალი, შამაკი, შართალი, შადალი, შდიდარი, შეწამული, შლაშე, შოკლე, შოწყალე, შრედი, შშვიდი, შწარე, შწიფე, შიძიე, შხარული, შათელი, შატრული, ხელი, ორსული, რიტორი, სათნო, სანუყარი, სსტიკი, საუყნო, საშუალი, სნეული, სუსტი, სწორი, სწრაფი, ტბილი, ტოლი, ტურფა, ტეშმი, ეფთესი, უპირატესი, უბარული, უსამართლო, უღონო, უჩინარი, უძღერი, ფიცი, ფრახალი, ქართული, შვი, შინაური, შიშველი, შორი, ცოცხალი, ცული, ცრე, ძაბუნა, ძალიანი, ძალუმი, ძერი, ძეღი, ძუნტი (ძუნწი), წითელი, წნარი, ჭაბუკი, ჭეშმარიტი, ჭიელი, ხელი (ოგამელებული), ხეშარა და სხვ. შრ.

გ) სახელ-ზმნებისაგან. (1) საწყოსები: ბაძი, დოჯი, ზნა, თაფანი, მნიშვნელობა, მექარა, სოფარული, ცოდინი (სოფარა, გავება), წყალობა ... (2) მიმღეობები: მგრები, მდგობი, მღვდელა, მიმღებელი, მყენი, მკრეფი, მომაკვდავი, მოსამართლე, მოსწავლე, მოგვარე, მოყვასი, მოციქული, მოწაფე, მოწყალე, მტერიანული, მფი, მკტეფი, მწუხარე, მჭერი, მხატვარი, სანუგვარი, სატრფო, სავარელი და სხვ.პრ.

დ) რიცხვითი სახელებისაგან: ათისი, ასი, მეტი, მრავალი, ოთხ, რვა, სამოცი, შვიდი და სხვ.პრ.

ე) ნაცვასახელებისაგან: სხვა, ჩემი ...

ვ) ზმნისხედებისაგან: ახლო, ერთხელ, შინ, წინაშე ...

ზ) შორისდებულებისაგან: ახ, ვა, ეფლახ, ეშ ...

ამგვარად, ზმნების წარმოება შესაძლებელია მეტყველების ყველა ნაწილისაგან და თვით ზმნისაგან მიღებული სახელისაგან (საწყოსისა და მიმღეობისაგან).

ტექსტში მრავლად დასტურდება ზმნები, რომლებიც ნაწარმოებია სხვადასხვაგვარი აგებულების კომპოზიტი სახელებისა, კომპოზიტი ზმნებისა და მათი სხვადასხვაგვარი შეკავშირებისაგან, მაგალითად: აფედაკაობა, ბედლაშობა, გულსიტება, გულჭირობა, ერთგულება, ზედწოდება, თანქობა, მღვდელმოქმედება, პირწმობა, სადიღ-ვახშობა, სახელდება, სიტყვატყულობა, უფლისწულობა, შეორავულება, შეპატრონება და სხვ.პრ.

შეიხვედრება იმისა, რომ დასახელებულ სიტყვათა სია არ შეიძლება სრული იყოს, მაინც შეინიშნება ერთგვარი თანაფარდობა ზმნის ფუძედ გამოყენებულ მეტყველების ნაწილთა შორის. ამგვარა, რომ ყელაზე დიდი რაოდენობით ზმნური ფუძეები წარმოებულა საზოგადო არსებით სახელთაგან, შემდეგ - ზედსართავთაგან, ამო მიძეება: მიძეობა, საწყოსი (ისინი ვათანაბრებულია სახელების), რიცხვითი სახელი, ნაცვალსახელი, ზმნიზედა, შორისდებული.

დასახელებული ლექსიური ერთეულებისაგან წარმოქმნილი მრავალფეროვანი შინაარსისა და ფორმის მქონე ზმნები, რომლებიც საქართველისაგან არიან გარდამავალიც და გარდაუყვალიც, დაუბრკოლებლად დაითავებენ პირის, მწკრავის, თემის, გვარის, ქვეყნის კონტაქტის მაწარმოებელ აფიქებს, აქეთ დროის, გვხისა და ორავენტაციის გამოხატვის უნარს. ისინი ბუნებრივი და ზოგჯერ ხელოვნური წარმოების გზითაც მიძეებთან პირველადს ზმნებს უღლებსა და წარმოქმნის კატეგორიებს მიხედვით ფორმაცვალაშ.

ამ თუ იმ ფორმის წარმოების მექანიზმი ზოგჯერ ძალიან ნათლად
თანამედროვე ქართულს თვალსაზრისითაც, ზოგჯერ - არქაული ან
თავისებური, რასაც ხშირად ქმნის თემის ნიშნის დათვლა
დაფორმება ან მათი შეწყვეტა.

ნასახლარ ზმნათა უღლებს ნიმუშებს წარმოადგენს იმ
სახით და იმ ჩაოდნობით, რის საშუალებასაც იძლევა მოპოვებული
მასალი. რა თქმა უნდა, ანგარიში ეწევა ზმნის გვარს, ტყუას და სხვა
კატეგორიებსაც.

საილუსტრაციო მასალას წარმოადგენს შერჩეული მიხედვით.

ა წ მ ე ო

გარდამავალი ნასახლარი ზმნები აქმუში იყენებენ თემის
ნიშნად: **⊗** (წულს), - ებ-ს, იშვიათად - ებ-ს, ხშირად - ე - ბ-ს (ა - ებ, ა
- ებ კონფიქტებს), შავალითები:

⊗ - თემის ნიშნიანი აქმუ: დაწესა ე ს ე ტ ე ე და ვარდას
ვაზრობ (მონ. ბ., 17,51,2)*, მ ბ ე კ დ ს ქაოენას თესსა გულთა შინა
(გ.აელ., 54,27)...

უთემისნიშნო შემთხვევები იშვიათად და ისინიც არქაიზებული
სტილით ან ლექსის საჭიროებით აიხსნება.

- ეგ: თუნდი ფ ი ც ა ე ს (შაბნ., 292,1060,1); არშენას ს ა მ -
ზ დ ე რ ა ე ს ჩრდილოეთით საქართველო (იბატ., 152,22,2)...

- ე (ა-ე): ჩვენ გ ე მ ო ნ ე ე ნ ტყეწიერნი (ნ. ციკ., შე.
მთ. 41,293,2)...

-ობ: მას შინა ე გ უ ლ ე ო ბ მე ყველსა ბედნიერებასა
(გ.აელ. 289,37); ეშმაგი შირად თავის მაცდურობით გ ე ნ ა დ ი რ ო -
ბ ს (მულ.წ. 290,33); ვით გ ე ძ ა ბ უ ნ ო ბ ს ერთი ბილწი ზაუღული
(ნ.ციკ., შე.მთ. 130,1060,2); ვასცა შენ წ ე ა ლ ო ბ (ს.თან. 80,590,3);
თავს რაღად მ ა რ თ ლ ო ბ (მეს. 32,2,2)... შდრ.: გ ა მ ც რ ო ბ ს
ერეკლე (მაბრ. 463,34,22).

* დამოწმების შემოკლებული სიტყვები ასწილია ნაშრომის ბოლოს;
რომელი ციფრი აღნიშნავს ტომს, შემდეგი რიცხვები: გვარს,
სტროფს, სტრიქონს.

უბ თემის ნიშნით წარმოება შესაძლებელია უფრო სწრაფი
ქვეყნის ფორმებითან (ი - ებ); მაგ.: ქვეყნად ღარსა არ ი ტ ო ლ ე ბ ს
(სათან. 97,263,3); შენღამი ე კ რ უ ლ ე ბ, შენღაფე ე ი ნ ა ტ რ უ ლ ე ბ
(ბეს. 141,17,7)...

- ებ უფრო ხშირად გამოიყენება სასხვისო ქვეყნის პრეფიქსთან
ერთად, მაგ.: კრძალსა და ლახტსა ა რ ე ი მ ე ბ ს (შაჰნ. 640,2375,3); ამ
ნასყიდს ვის ვ ა ა ხ ა ტ ე ბ ო (მეფსაღ. 274,18); ქიქსა მე ე ა ქ ი ქ ე ბ ო
(თეიმ. I, 2,45,3); უფდაფარ, გნებაეს ვისაჲ, აკოცხლებ და ა მ ქ ე ლ ა -
რ ე ბ ო (დ.გურ. 85,413,4); კლი ა ქ ა ბ უ ე ე ბ ს ნიდაგ კაცსა ლხინსა
ქაღება (ნ.ციც. შგ.მთ. 18,123,4); შხოლოდ იმეფოფენება მ ა მ ა მ ა ე ე ბ ს
(გ.აგალ. 458,3); ა ვ ა რ ვ უ მ ე ბ ს ტყესა ზესა (ვახტ. VI, 193,76,4).
შდრ.: ა ტ ე ე რ ე ბ თმათა (ჩაბრ. 466,48,43).

გარდაუვალი ზმნების ნაწილი ვნებითის ყალიბს იკეთებს,
ნაწილი - საშუალო გვარისას. ე - პრეფიქსისა და უბ თემის ნიშნით
იწარმოება ორპირიანი გარდაუვალი ზმნები აწმურში, მაგ.: თქვენი
გული მ ე მ ო წ მ ე ბ ი ს (შაჰნ. 433,1584,3); ვის უობრანე ქირნი
უშენოს, სხვა ვინმეა მ ე ი მ ე ღ ი ს ა (თეიმ. I, 71,90,3); რ ა ე წ ა მ ღ ე -
ბ ი ს თეით ხელსა, დამწვარსა, გულდაღუღლსა (ნ.ციც. შგ.მთ.
18,120,4); რ ა ე ე წ ა მ ღ ე ბ ი ს, უწამლე (იქვე. 18,124,3); ივრარბი ქე
მკირედლა არ ე ს ხ უ ა ე ბ ი ს ვითართაჲ გარეგანობითა ნათესავთა
თესთა (გ.აგალ. 208,36)...

სხვა შხაფე ანალოგიურ ფორმებში S₂ პირის ნიშნად - ა
სუფიქსი გამოიყენება, მაგ.: ე ი მ ე ღ ე ბ ა საძეოდ (ონ.ქობ. 110, 320, 4);
ის ე ტ ე ბ ი ღ ე ბ ა (მელ.წ. 313,92,4); ტარიელისთვის საჭებრად მის
ენა ე ა დ ო ნ ე ბ ა (ოუიადონება: ნ.ციც. შგ.მთ. I, 6,3); ... ამ საბრალოს კ
ე უ ს ა მ ა რ თ ლ ო ე ბ ა (იბატ., ვალმ., I, 94)...

სხვა პირები სუბიექტად: ვიცი ამად მ ე მ ტ ე რ ე ბ ი (ბეს.
151,19,1); თქვენ არაჲ რას გ ე მ ა რ თ ღ ე ბ ი (შაჰნ. 653,2424,4);
საქვრეტელად მ ე მ ა ლ მ ა ღ ე ბ ი (ონ.ქობ. ბარამ., 125,426,3) -
უთემისნიშნოდ: რად მ ე ქ ე კ ო ლ ამუბობსა (ომარნ. 62,392,1)...

ე - პრეფიქსითან ერთად ზოგჯერ ე (<ე>) სუფიქსიც გამოიყენება:
სიზმარს ე ე მ ო ნ ე ი თ მიღ შეკონებით (ბეს. 47,5,1)...

ე - ნიშნიანი ვნებითი ფუძედ იყენებს ზოგჯერ არა უშუალოდ
სახელისგან მომდინარე ფორმას (მაგ., ტუბილი), არამედ ნაწილობით
საწყისს, მაგ.: ტუბება > ტუბობა, აქედან: ჭო, მ ე ტ ე ბ ო ბ ი ს
სიკვდილი სიკოცხლეგამწარებულსა (დ.გურ. 65,112,4); კაცსა ლხინსა
არ ე ტ ე ბ ო ბ ი ს, არ უნებაეს თუჲა ქირი (ნ.ციც., შგ.მთ. 9,59,4)...

აქმოში საშუალო გვარის ზმნების დიდი რაოდენობა ფორმებსა
 იწარმოებს - ობ თემის ნიშნით. მათა მხოლოდ მცირე ნაწილია
 ორპირიანი ვარდაუადლი ზმნები, უმეტესობა ერთპირიანია.
 ორპირიანის მაგალითები: მე მუშე თმის შერისაგან მ ს უ რ ა ნ ე ლ ო ბ ს
 (არჩ. I, 192,473,2); იქ მოვიდთან, ვინც მ ე მ ო ბ დ ა (არჩ.II, 41,348,1);
 რ დ ლ ო ბ დ ა (არჩ.II, 34,283,3); ნუ მ ი მ დ ლ ა ვ რ ე ბ, ნუგეშისეც,
 გ ე ქ ე რ ი ო ს უ ნ ა ნ გ ე ო ბ ლ ო ს (არჩ. I, 199,23,2); ვის ბ მ ი ზ ნ უ -
 რ ო ბ (ნ.ცი. 55,422,2); ვისაც ეს ომან გ მ ო წ მ ო ბ ს თ (ქსდ, VII,202);
 ახლას უ წ ი თ ლ ო ბ ს ლ ა წ ე ბი (თეიმ. I, 106,58,2); ძოწით მარგალიტი
 უ ე ბ ი ლ ო ბ ს (არჩ.I, 198,523,2); ბაგე-ვარდი უ ბ უ ტ ე ო ბ დ ა (არჩ.
 I, 130,25,2)... შტარ: ლაწე უ მ წ ე ა ზ რ ო ბ ს (შახრ. 456,6,10). ასეთ
 შემთხვევაში - ობ სუფიქსთან ერთად ერთგვარი მაწარმოებლის
 რაოდენი გამოდის სასხვისო ქცევის უ პრეფიქსაც პირის ნიშნთან
 ერთად. იშვიათია - ვბით წარმოება: ვინ პატრონს მ ო ნ ე ბ ს
 გულწმინდად (ფეშ, 60,340,4)...

- ობ სუფიქსიანი ერთპირიანი საშუალო გვარის ნასახვლარი
 ზმნებია: მ ი ე ლ ა ლ ო ბ თ საშოვნებით (ს.თან. 26,175,3); გ ქ ე რ ი ო ბ
 (გ.აუა. 289,34); მ ხ ნ ე ო ბ (ს.თან. 231,17,76,1); ლ ე ქ ს ო ბ
 (არჩ. I, 92,84,2)... შრავლად ვხვდებთ S, პირის ფორმება: ს წ რ ა ფ ო ბ ს
 ნახვითა თქუენითა (შაძვ. 363,1325,4); ჩერეთ მოლი არა მ წ ე ა ნ ე ო -
 ბ ს (იქვე. 564,2089,9); ლადთან ლ ა ლ ო ბ ს, ბრაული ს ა თ ო ბ ს ...
 მზერა სკობდა, თუ ა ს ა ე ო ბ ს (იქვე. 369,2482,1); იგი ხ ე ლ მ წ ი -
 ფ ო ბ ს (ომიან. 12,90,11); ე ა ე ო ბ ს (ს.თან. 282,2181,4); მუფე თუ
 ძ ე ი რ ო ბ ს (იქვე. 63,45,7,2); ა ს ა თ ა ს ო ბ ს ცხენა, რომე შეუტრია
 იმათ ჯოგი (ს.თან. 222,1701,1); ვარდი ზ ა ფ რ ა ნ ო ბ ს (ონქობ.
 172,778,3); შუე მ ზ ო ბ ს (იქვე. 46,331,3); მვერული მ უ ქ რ ო ბ ს
 (ფეშ. 51,277,2); არ ხ ო რ ე ი ე ლ ო ბ ს (ს.თან. 3,3,3); საღმრთო ა ლ -
 მ ო მ ზ ე ო ბ ს ეგვპით (ანტ.,წვ. 149,19,1); სიძე ... შ ი ნ ა ო ბ ს,
 საუკუნეთა მეფობს (იქვე. 203,403,5); ასპარეზი ხ მ ო ბ ს (ბეს.
 143,22,1); ყირაგი შ ი შ ე ლ ო ბ ს (იქვე. 130,35,4); ეშმაკობით მ ო -
 მ ა ე ე დ ა ო ბ ს (იქვე. 163,84,2); შ ა ლ ე ა ო ბ ს და ე ლ ი ს ბ ა რ ო ბ ს
 (ბეს. 139,52,1); ხმა მუნებური მკრეფობს, რაქელი შეილი მ ე ე ფ ო ბ ს,
 მუძე ნაღლითა მ ე ქ ე ფ ო ბ ს, ქუბილი მ ქ ე ხ ო ბ ს, ვრგვინვა
 ელვათა მ გ რ ე ბ ო ბ ს, სიყდილი მ ე ე ხ ო ბ ს, ლომსა მძინარეს
 ფ ე რ ხ ო ბ ს (ბეს. 139,70,13,3-9); ძ უ ნ ძ უ ლ ა ო ბ ს, ძ ა ლ ლ უ ა ო -
 ბ ს, ძ უ ბ ე ს ო ბ ს, ძ ლ ა რ ბ უ ა ო ბ ს, წ ე რ წ ე ტ ა ო ბ ს, წ ა -
 წ უ ა ო ბ ს, ძაბლუნძილი წ ა რ ბ უ ა ო ბ ს, კ ე ქ ე ლ ა ო ბ ს, კ ა ე უ ა

ობს, კირ-კმუნეთია კ ი რ ბ უ ა ო ბ ს, ზან ხმოთაცა ხაზურამს ზან
 ხელურად ბ ა რ ბ უ ა ო ბ ს (მეს. 97,8,1-4); თვითველი უამს ლომი
 მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ს ხუთთა სხვადასხვა საგანთა (ი. ბატკალმა, 234);
 ანტონის ტ ი ბ ო ბ ს, მოწაფე წ ი ნ ა ს ი ტ ე ვ ო ბ ს (გრატი, ანტ. წყ.
 9); ხშირად მ ტ ვ ი რ თ უ მ ლ ო ბ ს უგრძობელსა წიადსა შინა თქსა
 (გ. ავალ. 53,42); ამით ოდენ დ ი დ ე ბ ო ბ ს სასახლეც ესე (გ. ავალ.
 57,1); სრულიად ს ხ უ ა ო ბ ს (იქვე, 81,36); ადგილი ... მ უ ნ ტ ო ბ ს
 (იქვე, 93,42); თვადი მითურთ თქათთა ზ მ ნ ო ბ ს მოსლავად
 იერუსალიმსა (იქვე, 144,4 3); არაზრუმი ესე მ დ ი დ რ ო ბ ს (იქვე,
 333,41); მრავლით უ პ ი რ ა ტ ე ს ო ბ ს (იქვე, 26,19); კალთაა ზღუსა
 ესრეთ ვ ი წ რ ო ო ბ ს (იქვე, 35,38); აწცა ბ ა ა ს ო ბ ს (იქვე, 13,33);
 მიწვეუ ბ ო რ ო ტ ო ბ ს (მ. ბარათ. 93,327,2); თვადი თ ვ ა ლ ო ბ ს და
 გულიცა გ უ ლ ო ბ ს (იქვე, 82,241,4); ბუღბული მ წ უ ხ ა რ ე ო ბ ს
 (ზ. ბარათ.: ტრ. რუბ. 223,15); კიჭებრ კ რ ე ლ ო ბ ს (გორბ. 343,12);
 მ ა ე რ ო ვ ნ ო ბ ს (იქვე, 343,16) და სხვ. მრ. შდრ.: ც ი ს კ რ ო ბ ს
 მოხედვა; გ რ ძ ე ლ ო ბ ს ყლი (ზაბრ. 464,40,10; 466,49,45)...

შეშველ ზნისანი ფორმები: გაგაზული ვარ, იქ ე ს ა ხ ლ ო ბ -
 ვ ა რ ო (ქსდ. VII, 459); დიად ეს ადვილს ე ს ა ხ ლ ო ბ ე ა რ (იქვე,
 171)...

ცალკე დავიმოწმებთ ნ, პირის მრავლობითი რიცხვის
 ფორმებს: ა მ პ ი რ ტ ა ვ ნ ო ბ ე ნ (სათან. 67,493,3); ფ ა ფ ა რ უ ქ ო -
 ბ ე ნ, ხარობენ (იქვე, 144, 1091,4); ქართულნი მეტად მ უ ქ რ ო ბ ე ნ
 (ფეშ. 53,300,4); მიდიან, მ ი ნ ა დ ი რ ო ბ ე ნ (ონ. ქობ. 156,548,3);
 აესოს ძირთა მეფენი ტ ო მ ო ბ ე ნ დასაბამითა (იქვე, 207,146,1); მ წ ი -
 ფ ო ბ ე ნ შტილნი (ანტ. წყ. 245,617,2); შაირნი მისნი ს ა ქ ე ბ ე ლ ო -
 ბ ე ნ (იქვე, 282,806,1); შელაენი აღვის შ ტ ო ო ბ ე ნ (დ. ბერ.: დ. ზუბ.
 ქრ. 79); წყალნი დ ი დ ე ბ ო ბ ე ნ მრთველობითა (გ. ავალ. 53,9)...

თითო-ორიოლა ზნა ებ სეფექსითა ნაწარმოები, მაგ.: ე ს ნ ე -
 უ ლ ე ბ (გ. ავალ. 302,33); მ დ გ მ ო ე ბ ს (პირამიდა - ლკ.) რამოდენიმე
 მომადლოდ მისა (იქვე, 159,30); ახლა უკუე ა მ ო ვ ა ე ბ ს უ მსა ზედა
 ზემსა ... ა მ ო ვ ა ე ბ ე ნ სიღრმით გულისათ (იქვე, 130,12; 43,32)...

სამუდარი გვარის ერთპირიანი ზნები წარმოადგენალია ი-
 პრეფიქსის (ენებითის) დართვით და მიღებულთა ერთგვარი
 კონტამინირებული ფორმები, მაგალითად: ვაფელითა ერთ ამა ქალაქის
 აოკრებას ი ე კ ო ბ ე ნ (მეფესალ. 246,17); იადონობს, ი ს ა ტ რ ფ ო -
 ო ბ ს ივია (დ. არქ.: ტრ. რუბ. 218,2); სად ი მ ს ა ხ უ რ ე ბ ი? (ო სად
 მსახურობ? - გ. ავალ. 151,16)...

უწივეობის შერჩევაში გარდასული ზმნები ჩვეულებრივ უმსუფთეს დაითვან, პრეფიქსად კ - სხვადასხვა ტყუის ნიშანს (ა.რ.უ.) მავალითება: არვის გაუშეებს სოფელი, ბილოს არღაუ მისამეებდღა (თეიმ. I, 52,215,2); ბუღბუღს ვარდი რადღა უნდა - მისედ ხმასა მანეებდღა (თეიმ. I, 85,206,3); რაცა მხეალნი მყეს, მათცა მამქიკალეებდღა (ჭილ.: ს. ვებ. II, 366,19); იავუნდს გააოროებდღა (ონ.ჭიბ. 131,465,3); თუ თქვენს შეუღღეს ენებებნა, თქვენ გავარქიანეებდღა (გ.ავალ. 413,19); იგ მისგან იაქიშეებდღა (ონ.ჭიბ. 83,165,4); შეფი ოსებს ზილისანს გუდედეებდღა, უდეებდღა (თეიმ. I, 70,85,1)...

მრ.რ. (S₁-ტ₂-ტ₃): აღამეებდეს (ჭილ.დამ. 345,9)... უმსუფთესიანია: დობეს დობეებდღა (ჭიბ. VII,201)...

უფემისნიშნო ფორმები: შექსა შექქდღა (მაშუქებდღა); სჩუქდღა (არჩ. I, 128,12,1...)

გარდაუვალოთვან საშუალი გვარის ერთპირიანი ზმნები ჩვეულებრივ უმსუფთეს დაითვან, მაგ.: ნადირობდოს (შეფსალ. 264,3); არც აკლდა, არცა მვეტობდღა (თეიმ. I,70,84,2); შეფი დავდა სანადიმოდ, სერი უცხოდ სანუკვრობდღა (იქვე, I, 74,115,3); ერთი იყო მზარეული, იგ შეორე შედეინობდღა (იქვე, 89,239,1); თესა მართლობდე ივინი (ფემ. 54,298,2); გამქიშობდღათ და ეწუბდებოდით (ს.თან. 232,1782,4); მამინ მტყარი მდიდროობდღა (ი.ტფ. 9,44,1); მათზედ ქალი თავადობდღა (ნ.ცი. 29,204,3); ქართა ქირობდე არკუდმდარენი (მეს. 128,26,6); შეეტღაობდი იდუმალი (მ.ორბ.თხზ. 79, 210, 2); არამკორედ მწუხარეობდღა (ყარ. 140)...

გვხვდება ორპირიანი ენებითის ფორმები ე პრეფიქსით: ჰეყანაზედ არენ ვსწოროებდღათ (იმატ. კალმ. II, 11,34); დიდნას ეეუარებდღი (გ.ავალ. 97,7); შეუარებდღის; ეუარებდღის (იქვე, 21,14; 33,38)...

ორპირიანი საშუალი გვარის ზმნებიდან უწივეობაში გვხვდება ნასახელარი ზმნები: ნაომარს გულშიგ უმქიშეებდღა (შაპ. 35,110,3); უმქიშდღათ მისი ასეთი სიყვით (არესულ. 7,15); მას მემობდღა ყოვლი ჰეყანა (ნ.ცი. 151,1239,2)...

უმეტესად ერთპირიანი ფორმებია ნასახელარ დონიან ენებითებში, მაგ.: ერთმ.: აღარა სიტყვით აღარ დავმშვიდეებდღო-

ღ ი (რუსულ. 174,8); გ ა მ ა რ თ ლ დ ე ბ ო დ ე ს უ ლ დ ა რ ი
(იქვე, 602,15); დ ა მ ა ტ რ ო ნ დ ე ს ჯ ო ნ ე ბ ა ს ა (ქმძ. I, 227); ვ ე ლ ი მ ე -
წ ა მ ე ლ ო ბ დ ე ს (რუს. 81,31); გამელაგნებას ძეგლობდეს (თეიმ. I,
55,232,2)...

აქაოქ გვხვდება ნასახელარი ზმნების უწყობის
ბოლომდებობით ფორმები (გარდაუვალი), მაგ.: ბ უ რ თ ო ბ დ ი ს დ ა
ნ ა დ ი რ ო ბ დ ი ს (შამხ. 211,794,3); იქ გ ა მ ა ს პ ი ნ ძ ლ დ ი ს
(რუსულ. 403,3); მ ო ს ი მ ა რ თ ლ ე ო ბ დ ი ს ხ ე ლ ი მ ი ე ე დ ა მ ო წ ვ ა -
ლ ე ო ბ დ ი ს (რუსულ. 568,7); გ ა ე ხ მ ო დ ი ს, გ ა ე ხ ლ მ ო დ ი ს,
ღ ა ი ს მ ო დ ი ს, დ ა ი ს რ ო დ ი ს... მ ა ი ე მ ო დ ი ს, მ ა ი ხ ლ მ ო დ ი ს
(რუს. 134,58,4)...

I კეშირებითი მწკრივი შედარებით ფართოდ არის
წარმოდგენილი, ოღონდ გარდაუვალი ნასახელარი ზმნებით (წნებით
და საშუალო გვარის ფორმებით), გარდამავალი იშვიათია. წნებით
გვარი უ ს უ ფ ი ქ ს ი თ არის გაფორმებული, მაგ.: რ ო მ ე ლ ი ც გ ა ა მ პ ა -
რ ტ ა ვ ნ დ ე ს (მელ.წ.ბ. ყუბ.ქრ. II,315,3); ბ ნ ე ლ ი გ ა ნ ქ ა რ დ ე ს
ღ ე თ ი ს მ ო ს ე ლ ი თ (თეიმ. II, 100,819,4); ა მ ა ლ ლ დ ე ს გ ე ლ ი მ ლ ა ბ ა ლ ი
(მ. ბარათ. 72,160,4)...

საშუალო გვარის ზმნები I კეშირებითში უძ ს უ ფ ი ქ ს ი თ არის
წარმოდგენილი, მაგ.: ვ ის გ ა ნ მ ო ს წ ა ე ლ ე ო ბ დ ე ს ღ ე ლ ა ნ ი
ს ა ტ ე ე ლ ის ა დ ა წ ე ბ ა ს ა (რუსულ. 602,20); მ უ რ ე ე მ ი უ კ ე თ ე ს ო ბ -
დ ე ს (თეიმ. I, 159); მ ე თ ჭ ე ნ ა დ ნ ა ც ე ლ ა დ ე მ ე ე ფ ო ბ დ ე
(ნ.კაც. 197,1641,4).... (შდრ. ანალოგიური ფორმები "ვისრამანაიდან"
და "ვეფხისტყაოსნიდან": ვ ის თ ი ა ე ლ ხ ა ნ ო ა ნ ო ბ დ ე (ცისარ. 171);
ე მ ო ყ რ ო ბ დ ე (იქვე, 22); დ ა ვ ა რ ო ბ დ ე ს, შ ე ნ ი ე (ეც. 1271,4)...

ახალი მყოფადის მწკრივის გარდამავალი ნასახელარი ზმნები
წარმოდგენილია ქვეყნის პრეფიქსისა და უძ ს უ ფ ი ქ ს ი ს დართვით ა - ე ბ:
მაგ.: მ ო გ ა ლ ო რ ე ბ (ონ.ქობ. 140,530,3); გ ა მ ა ე ე ლ უ რ ე ბ
(რუს. 165,94,5); ისტორიკოსი გ ა ნ ა ს ა უ კ უ ნ ო ე ბ ს ღ ი ლ ე ბ ა ს ა
ჩ რ ე ბ ე ლ თ ა მ ო კ ე დ ა თ ა (ი. ბატ. I, 108); რ ა ო დ ე ნ თ ა მ ე ღ ღ ე თ ა
შ ე მ ღ ღ ო მ ა დ ვ ა ე ო დ ი ნ ე ბ მ ა ს უ ე ე ლ თ ა მ ა თ ო უ ს (ტ. ავალ: 155,38)...

ი - ე ბ: დ ა ვ ი ს ი ძ ე ბ თ ა ე ა დ თ ა გ ა ნ, ე რ ნ ღ ი ღ ე უ ა რ თ ა ო ს უ -
ღ ო რ ე ბ ს (ფეშ. 63,356,1); ა მ გ ვ ა რ ი ც ო ლ ი ა რ გ ო ო რ გ უ ლ ე ბ ს
(დ. გურ. 350,389,1); რ ო მ ე ლ ნ ი ც ა ნ ა მ უ ო ს ა ს რ უ ლ ს ა დ რ ო ს ა გ ა ნ ო კ ო -
დ უ რ ე ბ ე ნ ე დ ა მ უ ო ბ ა დ ს ა შ ი რ ა ლ (ტ. რეკტ. 78,31)...

უ - ე ბ: ს ი კ ე დ ი ლ ს კ ა ტ ი ვ ე რ უ წ ა მ ლ ე ბ ს (ნ.კაც. 47,346,2).... ამ
მწკრივში გარდაუვალი ზმნების დიდი ნაწილი უ ს უ ფ ი ქ ს ი თ ა

წარმოები ქნებით; მათი უმეტესობა ერთბირიანია, გვხვდება
 ორბირიანად, მაგ. (ერთბ.): თუ შარტო გ ა ვ ვ უ ლ ი ს დ ე ბ ი, ზღუდა
 ადრეულად წყნითა (შამბ. 379,1388,4); ვისაცა ქედი სიბარბისა საქითა
 გ ა ბ რ ქ ე ლ დ ე ბ ი ს, ბოლოდ შერაცხეხნისა ხრამლითა მოიკვეთების
 (ქლ. კრბ. II, 396,43); სოფლის ნივთთა შემსკვალული კაცი ბოლოს
 გ ა მ წ ა რ დ ე ბ ი ს (თეიმ. I, 841,97,2); უცხონი მოუღუნ, გ ა ვ მ დ ე -
 ბ ა, ბერნი გ ა ვ მ ა წ ე ი ლ დ ე ბ ი ს ა (ონ.კობ. 146,567,1); ნუ გ ა უ -
 ლ ო ნ ო ე დ ე ბ ა ო (ქლ. 383,15)... ღრბ.: ყველნივე მოვისყენებთ და
 საზრდელიცა გ ა გ ე ი მ რ ა ე ლ დ ე ბ ი ს ო (ქლ. 399,8); როდესაც
 სოცხე გ ა მ ო მ ნ ე ლ დ ე ბ ა ... (გ.ა.აღ.თარგმ.ტრ.არუბ.486)...

გვხვდება ონიანი და ჯნიანი ქნებითის ფორმებიც, მაგ.: ი - ებ:
 დღე სიყდისლისა ოქროთ არ შ ო ო კ რ თ ა მ ე ბ ა (ომან. 4,28,4)... ე -
 ებ: შ ო ე ა ხ ლ ო ე ბ ი რ ა ვ ა ლ ა ე ა ს ა ა მ ს, მპოვნებ მომცრო იქროსა
 ჟღისა (გ.ა.აღ. 21,32)...

როგორც I სერიის ძირითადი შექრავთა აწმუა, ისე
 შეორისათვის აჩის წყეტოლა ადრენად, ყველგვარი წარმოების
 ზმნები ყელაზე მეტი რაოდენობით გვხვდება სწორედ ამ შექრავში.
 შრადღად გამოელისნდა როგორც გარდამავალი, ისე გარდაუვალი
 ნასახელარი ზმნის სხვადასხვა გვარისა და ტყვეის ფორმები.

სამბირიან გარდამავალ ზმნებში სუბიექტულ სხვადასხვა ბირთა
 წარმოდგენილი, ბოლო შექრავის ნიშნად უ სუფიქსითა გამოყენებული.
 ამ გზით შექმნილი წყეტოლის ფორმებში სახელთა ვაზმნაყებას
 ემსახურება ე.წ. მაქსივრები: ა, მ, ი, უ. მაშასადამე, ტყეობითოფანილი
 ზმნები მიღებულია ვალობით: ა, ი, უ, ე - ს ბღუს სათანადო ბირის
 ნიშნები ფონეტურური ვითარების გათვალისწინებით. მაგალითები:
 დიმიტრის თავი ვ ა მ ო ნ ე (მეს. 115,4,2); ვ უ ხ უ მ რ ე მე მისწილსა
 ჩემსა სვიმონს (გ.ა.აღ. 94,39); ოდესცა დ ა ე უ ქ ა რ თ უ ლ ე, განმკრთია
 ესე (იქვე, 94,39); მტერნი თქვენნი დ ა გ ა მ ო ნ ნ ე (ნ.ც.ა. 167,1376,3);
 შე საფარულსა გამყარე, ძმანი არ მ ა მ მ ე, ასეე და (ონ.კობ. 1265,430,3);
 ჟიღოსანთ კაცთა უ ტ ე უ ბ ე თ (ი.ტფ. 8,42,3); ყოველთა უ ს უ ს ტ ე თ
 (ი.ბატ. I,231)... შიგან შუქი დ ა მ ი ბ ი ნ დ ა (ომან. 17,126,4); დიდი
 სიფარული უ ი მ ე დ ა (შამბ. II,384); გ ა უ ო უ ლ ა უ ლ მწიფოება
 (იქვე, 30,93,3); უ ს ა მ ა რ თ ლ ა, ვითა ვამდა (ნ.ც.ა. 3,51,4); კოშკები
 გ ა ა ა ხ ლ ე ბ ი ნ ა (კალმ. I,61); მას ჭებანი უ მ ა ლ მ ა ლ ნ ე ს (ომან.
 18,133,2); მაშინ მკურნალთა უწამლეს (ონ.კობ. 89,171,1); მათ თავიანი
 უ ს ა მ ო ო ნ ე ს (ნ.ც.ა. 36,258,4)... შტრ. ანალოგიური ფორმები:

სივანი დღე უ პ ა ე მ ნ ე ს (სივ. 15); მან მადლი გ ა უ ა ა ა ა : ა (სი
1434,3)...

ორპირიან ნასახელარ ზმნებშიც (ვარდამავლებში) წვეტილის
შწკრებს - უ სუფიქსი აწარმოებს მაქვერებთან ერთად, მაგ.: ვ ა - ე (ს,
პ.); ვით გ ა რ დ ა ე ლ ე ქ ს ე ამბავი (ს.თან. 285,2204,3); მის დღესაც
დ ა ე ა ღ ა მ ე თ (რუსულ. 257,37); სარულად ვ ე ლ ნ ი გ ა ე ა წ ი თ ლ ე თ
(ს.თან. 131,985,3); კაცი ჩემს მზგავსად გ ა ე ა მ ხ ა ტ ე ა ე ნ ე (დ.გურ.
405,18,1); ეშმაკისა ბოროტება ღმრთისა ძალით განეკარგე (მ.ბარათ.
71,154,4); შენგან მომეცა თვალთა ჩენანი, გ ა ე ა მ უ ს ი კ ე რ აღგან
ენანი (დ.ბაგრა.: დ.რუბ.ქრ. 80); დ ა ე ა მ ე შ მ ა რ ი ტ ე - ეღვი ესე
არს-მეთქი (ვ.ორბ.: დ.ბრეგ. 325,16); ოდესცა დ ა ე ა ს ა მ უ ა ღ ე თ
გ ზ ა ნ ა მ ა მ ტ რ ე ვ ის ა ღ, გაეთავადანებით (გ. ავალ. 13,1)...

ს₂ პ. (ა - ე): რასათვის გ ა ა გ უ ლ ი ს ე ვ ა ს (რუსულ. 330,39);
პური მივე გამოცემულსა, ამით უფრო გ ა ა მ რ უ დ ე (თეიმ. I, 156,პ.);
აწე მე მ ა მ ა ღ ო რ ე თ (ოპიან. 30,6); გ ა ნ ა გ უ ლ დ ი ღ ე, გ ა ნ ა მ -
პ ა რ ტ ა ე ნ ე (დ.გურ. 405,18,3); ვინება ა მ ზ ე (ანტ.წკ. 253,655,5);
ჩვენზედ გული მ ო ა მ შ ე ი დ ე თ (შაპვ. III, 368,1); გ ა ნ ა მ ა რ -
თ ღ ე თ მართალი და გ ა ნ ა ც რ უ ე თ ცრული იგი (ქსპ. I, 223); მელნის
ტბა ა ე შ ხ ე, ტურთად მოარე, ისრე ა მ შ ე ი ღ ღ ე, სათნი ის ა რ ე,
ლაწეები ა ვ ა რ ღ ე, შეენვა იემარე, ა ს ა ღ ა ფ ე მ ა ნ გ ნ ი, ვრცელსა
იდარე... ა წ ე ა რ ო ე ე ცრემლნი მხშირ მომდინარე (დ.თუმ.: ტრ.
რუბ. 182,12)...

ს₂ პ. (ა - ე): დ ა ბ ე ქ დ ა (ს.თან. 54,395); მხარულად ა ს -
ტ უ მ ა რ ა (შაპვ. 271, 4945,3); მან დ ა ა ბ ნ ე ღ ა მ ნ ა თ ო ბ ნ ი (თეიმ. I,
39,109,2); გ ა ნ ა ბ ო რ ო ტ ა კთილი (დ.გურ. 169,582,1); დღე და
ღამე გ ა ა ს წ ო რ ე ს (რუსულ. 402,21); ვარ ქვეყანა მ ო ა მ ტ ე ე რ ე ს
(ს.თან. 65,472,3); მე თქვენთა სურვილთა გ ა მ ა ე უ დ ე ს ა (ონ. ქობ.
125,427,4); ხვანთქარი ჩემთან საივლეულად დ ა ა მ უ ხ ღ ა (ს. ლიონ.
313); პირი მიწას გ ა ა ვ რ თ ე ს (ნ.ციც. 36,258,4); დ ა ბ ი ნ დ ნ ა
თვალნი (ბეს. 46,3,2); გ ა ა მ ა ო ა თხოვია ჩემი (გ. ავალ. 304,38)...

ბ - ე: ისევ დ ა ე ღ ი ტ ე ს (რუსულ. 437,38); გაქუსლა ცხენი
(მეფ.საღ. 264,4); ამისთვის მე არ შე ე ე ს ძ ე ძ ვ ე (დ.გურ. 36,3,1);
კვლაცა მისმან ვრა მკვერტმან ზოგერ ვ უ შ ე, ზოგერ ვ ა ხ ე რ
ციც. 58,446,3); ანდროად გ ნ ე რ გ ე ს, არ მცირედ გღერავს (მ.ბარათ.
49,57,1)...

ი - ე, ს₁ პ.: დ ა ე ი მ ა ღ ღ ე და შევიძღვენ (შაპვ. 508,1861,2);
მაშინ მიწა ე ო ა ე ა ნ ე (რეშ. 84,496,4); ქაჭი ვ ი მ ე, ეშმა ვ ი ღ ე

(ნ. სიყ. 131,1077,2); გზანი საელად არ თუ ვ ი გ ზ ე (ნ. სიყ. 59,457,4); პირი შენი ჩემთვის გაესით მ თ ე ი ბ ა დ რ ე (ონ.კობ. 155,644,2); ღომისა გულნი მით გ ა ვ ი თ ხ ე ნ ი თ (მეს. 92,12); შ ე ე ი ე ლ დ ე (ვაჟალ. 97,13); ე ი წ ი ნ ა შ ე ი გი, რომელმანცა მიმიყვანა (იქვე, 50,4)...

ს₂ პ.: ჩემი საყვლილი ჩად მ თ ი ა დ ე ი ლ ე? (თეიმ. II, 217,4); ესე გან ა გ უ ლ ე (ქილ. 396,10); ის ა ნ ა ტ რ ე ლ ე (არს. I, 231,33,7); თუ არ მოგვეს, ჩად არ ი თ ხ ე? (თეიმ. I, 85,203,4); მელხირის, ჩემთვის წალობა თუ თქვენა ი ა ზ რ ე ნ ი თ ა (ომან. 99,435,3); ლეხომან უსხო შ ე მ შ ი ტ ე ბ ე (ონ.კობ. 147,577,1); ვტლი შენი მ ი წ ი ნ ა შ ე (იქვე, 115,357,3)...

ს₂ პ.: ი ნ უ მ ა მან ერთგულობა (შაჰნ. II, 13,3081,1); ჩოგორ ი ძ ა ბ უ ნ ა მან ბილწმან (ჩუსუფ. 183,39); ერ გ ა გ ი ე უ დ ა შეერება (ონ.კობ. 114,345,2); მან მოგდო მათი საქმე, მ ი ი ე ი ს რ ა; ისულღმერათა (თეიმ. I, 92,260,4); მან ი შ ე ე ლ ა (თეიმ. II, 92,752,4); თაგეთა ბრძოლა, ქერში ქროლა სიმხნით გ ა ი ა ნ დ ა მ ა ტ ა (ზ.გამ.: დ.იუბ.ქრ. 22,1,4); მან-უხარამა მ ი ყ მ ო შ ო ს ე (მეს. 117,12,2); ი ბ რ ი ყ ვ ა ჩასლა ბებერი (მეს. 154,37,4); გაცხარდა ბერი ბებერი, გ ა ი ა ლ მ ა ს ა ენები (მეს. 154,38,4)...

დაახლოებით იმავე ჩაოდენობით არის წარმოდგენილი აღნიშნული ხანის შერლობაში ვარდაუფალი ნასახელარი ზნეები წვეტილის შეროებში. მათგან შესამჩნევად მეტია დღნიანი და ენიანი ენებითი, ველაზე ნაკლებია ენიანი ენებითის ფორმები, როგორცაა: დ ა ვ ი ს ე ტ ყ ვ ე ნ ი თ (ქალმ. I, 81); ი ე ა შ ლ ე, ი ს ხ ლ ე (არს. II, 65,563,2); ის ა ა შ ე თ (არს. I, 63,551,1)...

დღნიანი ერთბოროანი ენებითის შემთხვევებია: ე შ მ ა ი გ ა უ - ჩ ი ნ ა რ დ ა (შაჰნ. II, 21,1); გ ა ძ ა ლ უ შ დ ა (იქვე, 15,35,1); დ ა ბ ა - რ გ დ ნ ე ნ (იქვე, 27,83,1); იქ დ ა ს ა დ გ უ რ დ ნ ე ნ (მელ.წ. ა. ეუბ. II, 311,84,2); დ ა ე გ უ ლ ო ე ნ დ ი თ (ჩუსუფ. 286,21); გ ა ა მ ი ყ დ ა ღ ო მ ი (ს.თან. 86,628,2); მოფარე გ ა ა ხ ლ დ ა (ონ.კობ. 176,800,4); კლა უ ლ მ წ ი რ ე დ ა უ ძ ლ უ რ დ ა (ნ. სიყ. 5,40,2); გ ა ბ ა ა დ უ რ დ ი ი მ დ ლ ს ა (ა. ტ. 31,198,4); ვენახის ღვინო დ ა ძ ვ ი რ დ ა (დ. გურ. 36,2,1); ეთა დ ა ვ ლ ა მ დ ი, ისე გ ა ე თ ე ნ დ ი (დ. გურ. 174,6,4); სით მ ო გ - შ ა ვ დ ი (ზ. გამ. 25,34,4); თქვენ და ეს ბერი დ ა მ ო ყ ვ რ დ ი თ (ქალმ. II, 16,36); მე რომ დ ა ვ ტ ყ ვ ე ვ დ ი (ქმ, VII, 85)...

ანალოგიური ფორმებია: ოღენ დ ა ე მ ი წ დ ო, დ ა ე მ ა ე უ -
რ დ ი (ტ. 512, 4); გამოძრწა დ ა გ ა მ ო მ ე ლ დ ა (ტ. 761, 2); ერთა
მკვდარი გაყოცხლებულიყო, ეგრე გ ა ლ ხ ი ნ ი ა ნ დ ა (სოსრ. 284)...

აქვე დაეძომწმებთ ერთპირიან საშუალო გვარის ზმნებსაც ე
პრეფიქსით წყვილში: მათ ერთობ ი ს ა ე უ ა რ უ ლ ე ს
(შაშ. 372, 1361, 3); მათ ი ბ უ რ თ ე ს მერვეს დღესა (იქვე. 293, 5114, 1);
ი ა მ მ ა რ ტ ა ე ნ ა საბურ (ამირ. 95); ხელდახელ ი რ კ ა ნ ე ს
(რუსუდ. 132, 20); ღობემან ვლარ ი ს ა რ ა (თეიმ. 1, 66, 25, 3); ვურ ი ს ი -
ბ რ ძ ნ ე ს, ერთა ღირდა, თავნი მათნი გ ა ი ვ ი რ ე ს (თეიმ. 1, 89, 237, 4);
კიდევ ი ს ა ს ო ე ქრისტე მტკიცის სასოებით (მელ. წ. 312, 90, 5); ამა
სარგებლით ი ე ე ლ მ წ ი ფ ე ს ტატხუდა (მეფ. სალ. 246, 5);
დედოფალმან მათთანავე იტირა და ი მ დ უ ლ ა რ ა (ონ. კობ.
189, 910, 1); თქვენ აქ კარგად ი ფ რ თ ხ ი ლ ვ თ (სარ. 395);
აღუქმანდრემან... ი კ ო ნ ს ტ ა ნ ტ ი ნ ა მოქცეითა შენ შერ
(დ. რეკტ. ტრ. რუბ. 66, 8); შ ო ვ ი ს ა დ ი ლ ე თ ერთად (გ. ავალ. 14, 15)
და სხვ. მრ.

ორპირიანი დონიანი ენებითის ნასახელარი ზმნები სასხვოსო
ქცევის პრეფიქსებით არსებითად ისეთივე აგებულებიანა. განსხვავებას
ქმნის მხოლოდ არიბი თბივტის მომატება, რაც პირველ-მეორე
პირებთან ე - პრეფიქსით განსაზიორდება, შესამესთან კ - უ -
თავსართით, მაგალითად: ბედი ავი გ ა მ ი მ ლ ა მ დ ა (შაშ.
772, 2870, 3); მოსვენება გ ა მ ი მ წ ა რ დ ა (შაშ. 24, 66, 3); მამაკობა
გ ა მ ი ე უ დ დ ა (ომან. 61, 385, 3); დ ა მ ი მ ძ ი მ დ ა, კვლავ დამიქნა
გული ცეცხლთა ნადებარი (ომან. 15, 112, 2); მართ ივაცა დ ა მ ი წ ე -
ნ ა რ დ ა (ომან. 14, 101, 2); ეტლთა ბრუნვა გ ა მ ი მ რ უ დ დ ა
(თეიმ. 1, 48, 182, 4); რადგან ვნახე, გ ა მ ი მ ქ ა რ დ ა, გული მქონდა
ავლამურად (ონ. კობ. 181, 846, 4); ერთი ციხე გ ა გ ე ი მ ა გ რ დ ა (შაშ.
36, 114, 1); ლხინი ჩვენცა დ ა გ ვ ი ძ ე ი რ დ ა (ომან. 21, 157, 4); დ ა გ -
ე ი ლ ა მ დ ა წყაროსა თანა (გ. ავალ. 208, 23); მსებურად გ - უ ფ ი ე ხ -
დ ა (სათან. 95, 698, 1); დღენი დ ა უ მ ო კ ლ დ ე ს (შაშ. 596, 2210, 4);
არწივი კვაბს გ ა უ მ ტ ე რ დ ა (მელ. წ. 300, 1); გ ა უ თ ა ს დ ა ქარნი
(ონ. კობ. 138, 512, 3); იგი არც უოლ დ ა უ ტ კ ბ ი ლ დ ა
(ნ. ციცი. 146, 1195, 4); ყველი სამძივი გ ა ნ უ მ ს უ ბ უ ქ დ ა
(დ. ვურ. 402, 5, 4)... გვხვდება უქცევისნიშნო ფორმაც, რომელსაც
თანამედროვე ქართულში ენიანი ენებითი ცვლის: ჩემთა დ ა მ ო წ მ -
დ ი ნათქვამთა (ომან. 58, 366, 4)...

ე - პრეფიქსიანი ენებოიები, რომელთაგან ზეეს ე წ. კუქუქუა და მიწვეუს ენებოიობრ: სტილისტიკური ელფრა აქთა მატ სუბიექტური წყობით: დღესა ერთსა მოქალაქე კაცი მოდგა, ვ ე უ ც - ხ რ ვ ე (ომან.14,100,1); რაცა მკითხა, ყველა უთხარ, უთაქმადღე, ვ ე ს ა თ ნ რ ვ ე (ომან.14,100,3); ამბარას ვ ე ვ ე მ ე ათანდილ (ზეს.115,1,2); ქუქუაქუს მ ი ე ვ ე მ რ ვ ე რ ე (ზეს. 120,30,2); დ ა ვ ე - ხ რ მ ი ე რ ე ფერკია ზედა მდგომი მდგარსა ამას (ც.აეალ.57,40); მ ი - ვ ე მ ა დ ლ რ ზ ე რ ა მსოფის წმინდას შეუფესა ამას... (ც.აეალ.195,43); ვ ე უ ა რ ვ ნ ი თ მადლობითა უკანასკნელსა მას შინა (ც.აეალ.12,7); მ რ ვ ე ა ხ ლ რ ვ ნ ი თ რ ა თარსუს... (ც.აეალ.283,39)...

ობიექტური წყობით: აწე შე დ ა მ ე მ რ ვ ე რ ე (თეიმ.11,155,39); აქ დ ა მ ე მ რ წ მ ე ნ ი თ ა (თეიმ.1,132,52,3); შენგან ამისი კადრება შე დიდად მ ე ი მ ე დ ა რ (ონ.კობ.155,641,4); შე, თაქმან შენმან, მ ე ტ უ რ ფ ა მისი ქვევა და ზრდილობა (ონ.კობ.154,629,1); გ ი მ უ ხ თ ლ ვ ესე, ეფოცა მენესე (ზეს.41,6,10); ელოზბარ ენაზე, მ ე კ ე თ ა (ზეს.116,5,2)... გ ვ ე კ ე თ ე უცხო უცხოთა (ონ.კობ.144,554,3); რა დავინახეთ, გ ვ ე უ ც ხ რ ვ ე დ ა გ ვ ე ხ ა რ ა (არესუდ.185,3); მრავალს გ ვ ე მ რ ც ი ქ უ ლ ნ ე ნ და მრავალფერად ეკადრენ(არესუდ.357,18)... შემოქმედსა შეტრია, შეუხეწა, მ ე ვ ე მ რ - ნ ა (მაშვ.108,353,3); დიდად ვ მ ა ლ დ ა შინარა (მაშვ.191,636,1); მამისა მშვილდსა მოზიდა, ვოლე არ ე მ ა ლ ი ა ნ ა (მაშვ.321,1159,3); ვ უ ც ხ რ ვ ე და უბრძანა (მაშვ.462,1674,2); რა ესე ამბავი ესმით, ვ უ - მ ი რ უ ლ ა თ (არესუდ.120,8); ვრცე ე მ რ ვ ე ს ა, მოინდობა ისიც სათელით გასარულად (ს.თან.314,2425,4); მოვიდა და მას შეუღაბნოს ვ ე მ რ (ქილ.დამ.366,9); მოეწონა და ე ტ უ რ ფ ა (ონ.კობ.118,376,4); დიდად მ ი ვ ს ი ვ ე ა რ უ ლ ა (ყარამ.185); სიბრძნის-მოუფარე დ ა ე - მ რ წ ა ფ ა სიბრძნეს (ვახტ. VI; ანტ. წყ. 281,800,2)...

შეორე კავშირებისაყ დაუბრკოლებლად აწარმოებენ ნასახელარო ზმნები, როგორც გარდამავალი, ისე გარდაუვალი (ძირითადად ენებოიო გვარის) ფორმებით, ჩვენს შავალითებში მწკრივის ნიშნად ყველგან - ე სუფიქსა გამოყენებული.

გარდამავალი ზმნები გამოყენებულა როგორც საარვისო, ისე სათავისო ქაყვის დანიშნულებით, იშვიათად - სასხვისოსიც, შავალითები:

ს ა ა რ ვ . წავიდეთ და მჯუენი მოვსარნეთ, ზეენ მინდორი გ ა ვ ა - წ ი თ ლ რ თ (მაშვ.699,2591,3); ჩვენ გ ა ვ ა ს წ რ ა რ თ მთავორი (მაშვ.214,803,3); ინდო უბითა დ ა ვ ა მ რ ნ რ თ (მაშვ.); ამაუბნა

ქიქიყითა, ლამის მგეა გ ა მ ა მ ე რ ც ხ ლ ო ს (თეიმ. I,4,11,3); თავის
 ქონება კეთილად ა მ გ ზ ა ე რ ო ს (ქილ.დამ.352,6); უნდა გ ა მ ა რ -
 მ ე ც ნ ი ე რ ო (მელ.წ.303,7); ოდეს გული გ ა უ ე რ თ ო, გავლასდ
 დაფარული (ომან.50,301,1); მ ო გ ა ლ ო რ ო, მემკაცუნა ამხანაგთა
 ზეშთა თრევად (ონ.კობ.148,586,4); აწ გ ა ნ ე ა ფ ი ც ხ ო რისხეთა
 მწრაფელ გული ფარაოსთა (თეიმ.II,17,132,1); კაცი დ ა ე ქ რ თ ა -
 მ ო თ (დ.გურ.323,273,1); თავისი თავი გ ა ა ქ ე ლ მ წ ი ფ ო ს
 (ქსა.I,207)... შტრ. ანალოგიური ფორმები "ვეფხისტყაოსნიდან":
 სამეფოსა ე ა პ ა ტ რ ო ნ ო თ, სახელმწიფო შ ე ვ ა ნ ა ხ ო თ
 (ვტ.509,3)...

ს ა თ ა ვ . ქ ე .: რაი ვ ი ლ ო ნ ო და რაი ვ ი ხ ე რ ხ ო ?
 (ქილ.დამ.398,2); შენ გ ი შ ე ვ ი ლ ო ს საზართ მეფემ
 (სათან.236,1819,4); მეცნოერი და ჰკუიანი უნდა გ ა ი შ ი ნ ა უ რ ო ს
 (ქილ.დამ.362,13); თავი გ ა მ ო ი მ ა რ თ ლ ო ს (ქილ.დამ.369,4);
 კედელს ამოუფარება, რომე მ ო ი გ რ ი ლ ო ს (მეფესალ.255,36);
 ღმერთის შობელმან ნურა გ ა კ ა ნ ო ნ ო ს (ქსა.II,315); ვნსაფენ
 ი ქ ი რ ა ვ ო ს მიწა... (ქსა.I,206); ვნსც თავისი ამხანაგი ი ბ რ ი ვ ო ს ...
 (ქსა.I,255)...

ს ა ს ხ ვ . ქ ე .: სადაც მღვიანბეგმა იმისი სამუქყო მიწა სთხოოს, იქ
 მი უ ზ ო შ ო ს (ქსა.IV.119)...

იშვიათია ერთობრიანი, ენიანი ვნებითის მაგალითი ნასახელარ
 ზმნებში, მაგ.: მოვლეთა ყოველთა... ი კ ე ლ ო ს ნ ო ნ (ქსა.I,374)..
 ანალოგიური ფორმები "ვეფხისტყაოსნიდან": გული მინდორს არ
 გაიქრას, არ ი ი რ მ ო ს, არცა ი თ ხ ო ს (ვტ.667,2)...

ენ ი ა ნ ა ე ნ ე ბ ი თ ა: მოყარესა კელა ე მ ო ყ ე რ ო ს და მის
 მტერსა დ ა ე მ ტ ე რ ო ს (ნ.ციც.74,581,3); აწ გ ე ს ი მ ო და თებ
 ზემი ულად შენად შეეწა (ბახთიარ.121,34); ნეტარ მას ვნ ე ბ ა ვ ო ს
 (= ბაგე შეაბოს) და თავი არ გაიშმაგოსდა (ვ.თუმან.ტრ.არუბ.189,15);
 თუ ვროს კაცს ე ფ ა თ ე რ ა კ ო ს განმგებელი, კაცი გაიპატივოს
 (ქსა.I,404)...

ერთგან ენიან ვნებითში მწკრივის ნიშნად ვ არს
 გამოყენებული II კავშირებითში (ღ-ს ნაცვლად), ვფიქრობთ, რათმის
 მიზეზით: სად არს იგი მზეებარ მნათი, რომე ტანი აღვად მ ე ხ ე ს ?
 (ნ.ციც.58,454,1) ამ სიტყვაში ამოსავალ ფუძედ ზე მიგეანია, თუქო
 არ გამოყრიცხავთ, რომ იგი გულისხმობდეს ზნა შ ე ხ ე ბ ა ს (აქ
 შეხეს-შეშეხოს, თუ: ხედ, აღვის ხედ მომეღიანოს?...).

ძვარე სერვისი მწკრივითაგან ჩვენი ჰერაოდის ქართულ სალიტერატურო ენაში გერ კიდევ გამოიყენება მეორე ბოლქობითა მ მწკრივს დაუბრკოლებლად აქარმოებენ ნასახელარი ზმნები. მწკრივის ნიშანი, რაოდორც ყოველითის, აქაც - ი სუფიქსია. არაერთარო სპეციფიკური მაწარმოებელი ნასახელარ ზმნებს არც აქ არ უქმნის ზმნის ფორმები ერთმანეთისაგან გაჩუქულია მხოლოდ გარდამავლობის, გვარის, ქვევისა და ბარის (სავეე რიცხვის) მიხედვით. მაგალითები:

გ ა რ დ ა მ ა ვ ა ლ ი ს ა ა რ ვ ი ს ო ქვეით: მის დღივამ აბურთის, ანადირის, ათამაშის (რუსულ.268,17); ცვარნი ზღვად შექმნის ძლიერმან, აგრე ზღვაგაარ უდისა (რულდ შექმნის, გ ა ა რ უ ი ს ა < რუ. წინა საართომო სიტყვები: გაურუდისა,.... მრუდისა,.... ბრუდისა,.... გაარუდისა. ეფაქრობთ, ეს უკანასკელი კონტამინირებული ფორმა შექმნილია რაოდორც პოეტური ლიცენცია სხვა სიტყვებთან შერთომისათვის: მ.ბარათ.თბ.88,284,4); მცემელნი ხუნდა მშვიდობისა მიმღებლო ბდიანეე მასულ ხუნდა ვრამოდცა (გ.აელ.14,4,1)...

გ ა რ დ ა მ ა ვ ა ლ ი ს ა თ ა ე ი ს ო: ერთმანეთი მოიკითხის და მოთალერსის (ქილ.დამ.369,19); მთეიისრით (ოსრით ვინადირებლით ბოლმე), ნადირთაგან ეპოვით რა თუცა ტყნი (მ.ბარათ.75,182,3); მოვარემან ღრუბლით შეურულმან (ქალის შეტაფორაა - ღკ.) მკრალად სიტყვა გ ვ ი მ ა ქ ა რ ი ს ა (მ.ბარათ.87,274,4)...

გ ა რ დ ა მ ა ვ ა ლ ი ს ა ს ხ ე ი ს ო: წელული ვერო დ ა ვ წ - ელ უ ლ ი ს (ნ.ციც.54,416,6)...

ე ნ ი ა ნ ი ე ნ ე ბ ი თ ი: ვის ეს ავეარლის იგი მზე მუნ ღხინთა უამესათა (ნ.ციც.31,222,3); მუნ ეს ავეარლის ყოველთა (ნ.ციც.55,425,2)...

ღ ო ნ ი ა ნ ი ვ ნ ე ბ ი თ ი: ბნელნი განათღის ცნობითა (შ.პნ.779,2900,4); მათ შებრძოლთათვის გაბლდის მიწყე ეთ და უები (ნ.ციც.97,775,2)...

ს ა შ უ ა ლ ი გ ვ ა რ ი: არ აბურთის მზარულად, ვით საღბინოდ არ იქმობდა (ნ.ციც.39,281,3); ვით მოყვდაქსა, შაბი მომბედეს, ვის უდარა, ეიზეწარი (ნ.ციც.197,1642,4)...

შედარებითი სასრულისათვის მოვიყვანთ ნასახელარი ზმნების III სერვისი I და II თურმეობითების ფორმებსაც.

I თურმეობითის ფორმები, როგორც წესი, ახალი ქართლის წარმოებას მიძეება, იშვიათი გამონაკლისია ძველი მაგ.: ჩქმა დიდებულთა თანა შ ე მ ი ე რ თ ე ბ ი ბ ა რ ო (ქლ.365,14); სასტუმრო საგანე კეთილად ვ ა ნ გ ვ ი წ ე ს ე ბ ი ა ო (ქლ.დამ.356,6); რომელთაც საქმეთა შინა სამხუბარი რამე გ უ ლ ე ე ბ ი ა თ, აღარა უწიათ (ქლ.დამ.397,15); მას დემიხევის უფურა, ეშმა დად ვისკა უ დ ი ა (—დად გაუხლია): ნ.ციკ.57,439,4 - შტარ.: ტარულ ფატმას უბრძანა: შე თავი შენი შ ი დ ი ა (ტრ.1443,1); რომელსა რაოდენი წელი უ მ თ ა - ვ რ ი ე ს (—შთავრად ყოფილა) და რომელსა წელსა გარდაცულია (გ.თვლ.41,13)...

II თურმეობითისთვის აქაც ნიშნულია ე-პრეფიქსი: მას უკან აღარავის ე ნ ა დ ი რ ა დეი სანადარო (არუსუდ.333,19); წაშწმით გული მ ო ე ლ ა ხ ე რ ა (ნ.ციკ.37,263,4); ერთი დამწული მყანდა, ის თაისთავის შვილად უნდოდა, შემდგომ თაისა იმას ე მ ე უ ა (მელ.წ.298,31,2); მოშაირეთ ე რ ო ტ ო რ ა თ ("უწინარეს ვერ ებოვათ, ამად იყო უღუქსავად, მოშაირეთ ერთკორათ, არ უნდოდათ საარსავად: ონ.კობ.70,35,3); ვარდსა ბალი გ ა ე წ ი თ ლ ა არეუბით(მეს.54,5,1)...

კ ო მ ბ ო ზ ი ტ ი ზ მ ნ ე ბ ი

შინათა ერთ ნაწილს შეადგენენ რთულფუძიანი ზმნები. ასეთი ზმნების ფუძელ გამოყენებულია: 1) ერთზე შეტყუებიანი სახელები, რომელთაგან ყველა არსებითი სახელია; 2) არსებითი და ზედსართავი სახელი, რომელიც მას საზღვრავს; 3) მიმღეობები; 4) არსებითი და მიმღეობა; 5) ზედსართავი და მიმღეობა; 6) რთული საწესი; 7) რიცხვითი სახელი და არსებითი ან ზედსართავი; 8) ზმნიზელა და სახელი; 9) თანდებული და სახელი; 10) ნაწილაკი და სახელი...

მაწარმოებელთა როლში აქაც გამოვლიან: თემის ნიშნები - ობებ, გვარისა და ქცევის ნიშნები: და და ია უ. პირველი სერის ფორმებში პრეფიქსებთან ერთად აღნიშნული თემის ნიშნებზე მონაწილეობენ ზმნის გვარის შესაბამისად.

საილუსტრაციო მაგალითებს ამყვრად მოვიყვანთ არა შწკრივების მიხედვით (ნასახელარი ზმნების შწკროვთა წარმოების უნარის დამასაბუთებელი მასალა ზემოთ საკმაოდ წარმოვადგინეთ), არამედ მხოლოდ მაწარმოებელი ელემენტების გამოყოფით, ძე მაგალითად:

ა) გ ა რ დ ა მ ა ე ა ლ ნ ი :

ა- მ ა თ ა ნ ა მ დ ე ბ ე ს ვ ლ უ რ ე ა დ ა მ ი ა (გ ა ე ლ . 3, 17)

აინა+მღები; აფხაზი-ქართული საშუალო ვანტანგ დიდის სხვა და სხვა წილი ა ე რ თ ვ უ ა მ ა გორგი < ერთ-ერთმა > (ანტ. წგ. 242, 599, 2); იქრო ცხოვრებამან მათმან ა ვ უ ლ ი ს ს ი ტ ყ ე ა ბ ე რ ა ს ა (იმატ.კალმ. II, 157) < გულის+სიტყვა; ა ნ ი შ ა ნ შ ს ს გ ე რ ბ ლ ნ ა წმიდა მოძრაობანი (იმატ.კალმ. II, 11 - ანტონის აამბიკოდან) < ნიშან+მსგებრად; ესრეთ ა თ ა ყ ე ა ნ ა ს ე ე მ ა ხ ა ლ ბ ი (იმატ.კალმ. II, 137) < თაყვანის+ცემა (თაყვანის+ცემა); ლუარსამს სისხლი ა ს ა რ - დ ი ო ნ - ტ ო მ ა ზ ე ბ ს, ა ნ თ რ ა ე - ა ა ს პ ე ბ ს, ა ა ა ე ი ნ თ - შ ე ვ რ ა ლ ე ბ ს, ა ო ქ რ ო - ქ ე ა ე ბ ს, ა ბ ი ვ რ ა ო ტ - ა ნ ი ო ხ ე ბ ს, ხოლო სანშინლე ა ს პ ე ტ - ა მ ა რ გ ა რ ი ტ ე ბ ს და სიძნე წმიდა ა შ ე თ ვ ა ს ტ ო - ა ქ ი ტ ე ბ ს (ანტ. წგ. 244, 613, 1-5) < სარდონ+ტომას, ანთრაციოსს, იაყანთ+მჭურვალ, ოქრო+ჭვა, ბეჭრიტ+ნიობ (?), სტეტ (აქ)+მარგარიტ, ამეფესტო+აქატ.

შენიშნება, რომ ზოგ კომპოზიტს ზნაღ ვარდაქცევსათვის ერთი უპრეფიქსი მყოფნის წინსართად, ზოგი კა სხვა პრინციპით არის წაწარმოება: კომპოზიტს ჟოველ შემაღვეწელს ცალკე დეფიციუს ა (მაგ.: ამბეტ-ამარგარიტებს).

ა- შ ე ა მ ა ტ რ ო ნ ე მ ე ს, პატევი მააყრა დსაყვებად (ს.თან. 277, 2142, 1); ზემი უფროსი მია გაიგულა და მე დ ა მ ი მ ა რ - ტ ო ხ ე ლ ა (ქ.ს.დ. VII, 18, 28) < მარტო+ხელ...

ბ) გ ა რ დ ა უ ე ა ლ ნ ი

გ- შ ე ნ მ ი თ ე ს შ ე ყ რ ა ს ა ლ ბ ე ნ ა დ ს ს წ რ ა დ ე თ მ ე მ ა ლ მ ა ლ ე - ბ ა (ონ.ჭობ. 164, 709, 4) < შალ(ე)+შალ(ე); შ ე გ ა ნ რ ე მ შ ო შ ე ბ ი ს - ე ო მ ი ზ ე ს ა ე ბ რ გ ა მ ო მ ა ტ ვ ა მ ი ს ა ს ა ბ რ ე გ ე ვ ი კ ა ლ ა მ ი ზ ე მ ი (გ.აეაღ. 304, 22) < ან+რე+შზომ.

დ- (ნ.გვ.) ო ს ა ხ ე ლ დ ე ბ ი ს ე ა მ ე უ დ რ ა დ ა მ ი ს ო ვ ს, მ ი თ რ ა მ ე თ უ ა რ ა რ ა მ ე ი ბ ო ვ ნ ე ბ ი ს მ ა შ ა ნ ა ც ხ ო ვ ე ლ ი (გ.აეაღ. 207, 24) < ასეღ+ღება.

ე (ნ.გვ.) ზ ე მ ო ვ ს ნ ე დ ა გ ვ ლ ა ე ო რ დ ე ბ ი (მაპ6. II, 19, 3083, 1) < ვულ+ქორ; დ ო ო რ ს ე ლ დ ა დ ე დ ო ფ ა ლ ი (ონან. 7, 45, 1) < ორ+სულ; შ ე ნ ნ ე შ ე ო რ გ ვ ლ დ ე ბ ი დ ა გ ე მ ი ნ ე შ ე ბ ა ლ (მელ.წ. 312, 90, 4) < ორ+ვულ; ქმარი მოკლა ჭაფიითა და თვით გ ო ა ე დ ე დ ა კ ა ე დ ო ერთის წამის სიამოვნებისათვის (თეიმ. II, 181, 38) < ვ+დედა+კაც; მღვანზვეო, დ ლ ი გ რ ა ე ლ დ ი

(ი.ბატკალმ.1,97) <დღე+გრძელ; დღეგრძელდეს იმპერატორის
როსისა ალექსანდრე პირველი (გ.აელ.129,21)...

საშუალო გეარის ზმნები: **გეარობდა**

- **ებ:** ცოდვითა ზედანს უღვრძელებ (თემ.1,14,95,3)
<უღვრძელ; ზენ ბასაიებ, ბალასან-კინამოებ, შიონ-
არომატ წარმოკლილ მწელსაცხებლებ, ყარამფილ-გარ-
დებ, იაკოსტ-ვაყანოებ, რტო-კიპაროსებ, ია-
შაშპრა-სოსანებ, ბოლო წალოტებარ შრავალ-ყუპვიღე-
რებ (მიმართავს ამ სიტყვებით ანტონ ბაგრატიონი არჩილ I მეფეს:
ანტ.წყ.235,559,1-5).

- **ობ:** ყარგად რასმე სიტყვაპრტყვლობ
(თემ.1,102,25,1) <სიტყვა+პრტყვლი; ვანებითა ზედნითა უფუნუხი
ბედმლაშობდა (შაბ.695,2572,4) <ზედ+შლაშე; არერთპი-
რობდა მათზედა სოფელი ესე უბანო (ონ.კობ.113,339,2) <
ერთ+პირ; შით დანება მეფობა და იგი უფლისწულობდა
(ნ.ციც.90,726,4) <უფლის(უფალ)+წულ; ანტონი სტინობს, მოწაფე
წინასიტყვობს (ანტ.ბაგრ.წყ.9) <წინა+სიტყვა; ხნათანა-
კშიათობს თქვისა თანა სხვლისა რიცხვითა და პირითა...
(გ.რეკტ.129,28) <თანა+ება; სრულხნისა შინა მისსა ეერთავსმდე-
ბლობს ძალი ზეში (გ.აელ.129,22) <ერთ+ავ+მდეზულ;
არმიებ-
დებლობდროს ამს განშორებდათეს თქუნისა ზეშა
(გ.აელ.78,37) <არ+მიმდღე; ნუშრუ - შრიცხლობ, სწორედ
გაქნდეს შენ ეგ შენი ანგაჩისი (დ.გურ.სწ.290,1) <მრულ+მრავალ;
ანალოგიურა ფორმა იოანე მავთელთან: ძაყებარ პირამშობ
კურთხევით (მათ.126,27,3) <პირ+მშო...

საშუალო გეარის ზმნები (ე.წ.მედიაქტივები) ჩაგორე
ჩვეულებრივ, აქაც მთორე სერიის ფორმებში დ-პრეფიქსს დაერთავენ, -
რომელიც წარმოშობით სათავისო ტყუის ნიშანია გარდამავალ
ზმნებში. მაგალითები: სხვა ხერხებით ვსოდენ იღონისძია...
(ქილ.დამ.348,5); ერთი რამ მიღონისძიოსო (იქვე,371,13); თანე
ეთქუა მამათმოყარა პირველ, ვინ ოქროპირი ინართიულ-
სახელა (ანტ.წყ.251,646,4);... სადათ ანტონი ინათელ-ციხ-
კარმთენა (ანტ.წყ.217,471,5); ზენ ფილოსოფოსს სამართლად
იხედწოდე (ანტ.წყ.269,737,1); ზაქარიასთავან იწინამეთქუა
ქუარი (ანტ.წყ.178,259,3); იზლაპარქებავლინთ აღმოჩენანი
(ანტ.248,632,1); იკაცისმკვლეელა, იმურდიობა, უფლის

საბოლოო მთხუნა, განმგაზა (დ.გურ.403,10,3); იწვაროტკბა-
 ლებს მსმელი კვლის ფალოსა (მეს.109); ვისადილ - ვანშშვ
 ერთად კარავს შინა ზეშა (გ.ფაღ.298,41); დამადგინა თქათანა
 საყურთხველსა, რომელსაცა შინა მღელუდელშოქშედ
 არქებოსკობოსმან დარითვის (გ.ფაღ.198,15); როგორც თვეთის
 მამებისაგან გავერბოსთ, ისე უნდა ის უღღმერათონ (ჟამ.V,635)....

სენ არ დავევით კომპოზიტები იმის მიხედვით, თუ
 რამდენცნებიანი იყო ისინი, რადგან სასაბუღარა ზმნათა წარმოების
 თვალსაზრისით ამ გარემოებას თითქმის არავითარი მნიშვნელობა არ
 მქონდა. არსებითად ერთნაირად არის წარმოქმნილი, მაგ.: ს უ ლ გ რ -
 ძ ე ლ ე ბ (უბ) და ი ი - შ ი შ პ რ ა - ს ო ს ა ნ ე ბ (უბ), ასევე: გ რ თ შ ი -
 რ ო ბ ს (-ობ) და ვ ე რ თ ი ე მ დ ე ბ ლ ო ბ ს (-ობ).

დასკვნები

1) XVI - XVIII საუკუნეების საშუალო ქართული
 ლიტერატურული ფართო დარგულ ძეგლებში მნიშვნელოვანი
 როლს თამაშობდა ვ.წ. სასაბუღარო ზმნები, მგერად უფრო მეტი,
 ვიდრე ის არის ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში.

2) მოცემული ზმნის ძეგლებში გვხვდება როგორც ქართული
 წარმოშობის, ისე უცხო ენებიდან (განსაკუთრებით, არაბულ-
 სპარსულ-თურქული წარმოშობის, აგრეთვე ბერძნული ან ლათინური)
 მომდინარე სიტყვები, ერთად, ზმნური ფორმები, რომლებიც
 წარმოქმნილია სახელთა (ან სხვა მეტყველების ნაწილთა) ფუნქციებისაგან
 ქართული ფნობრივი სისტემის კარგად ცნობილი ელემენტებით.

3) ზმნის საწარმოებლად გამოყენებულ ფუნქციასგან ზედის
 სკარბობს არსებითი სახელება, შემდეგ მოდის ზედსართავი, მიმღეობა,
 საწყისი, რაცხვითი სახელი, შირისდებულა და ნაცვალსახელი. არ
 შეგვიხვედრია თანდებულთაგან, კავშირთაგან ან ნაწილაკთაგან
 ნაწარმოები ზმნები. აღნიშნული მეტყველების ნაწილები
 მონაწილეობენ რთული ფუნქციისაგან წარმოქმნილ ზმნებში.

4) ყველა შემთხვევაში წარმოქმნის აუქციების როლის
 კერძულობენ ზმნის სხვადასხვა კატეგორიის მანაწარმოებელი
 ელემენტები: გვარის, ქვეყნის, თემის, პირის ნიშნები, ზმნისწინი და სხე.

5) ნასახელარო ზმნების გამოყენების სიბმარჯეს და თავისებურებებს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მწერლის დამოკიდებულება სათქმელისადმი და თვით სიტყვისადმი. აღნიშნული წარმოების ზმნების გამოყენების შემთხვევათა დიდი წილი მოდის ამ პოეტურ ტექსტებზე, რომელთა ავტორებს აქვთ სურვილი და შესაძლებლობაც, რომ წერონ ხაზგასმული წიგნური სტილით, მაღალფარდოვანი ენით. ზოგჯერ ამგვარი სტილით გატაცებული ავტორები ეშვებენ მთელ რიგ პოეტურ ლიცენციებს, ქმნიან გრამატიკულ ინოვაციებს.

6) სტალური თვალსაზრისით შეინიშნება ერთგვარი კანონზომიერება:

ა) რაც უფრო ძველია ლიტერატურული ძეგლი და დაწერილია ნორმატული სალიტერატურო ენით, მით უფრო ცოტაა მასში ნასახელარო ზმნები და - პარაქაი;

ბ) ნასახელარო ზმნები ყოველთვის მეტია ლექსში, ვიდრე პროზაში;

გ) მნიშვნელობა აქვს ლიტერატურული ძეგლის ენის: ზღაპრულ-სათყუარადსაველო, მოგზაურული ხასიათის, საქმიანი საბუთების, ისტორიული თხზულებების ენაში ნასახელარო ზმნები მკაცრე რაოდენობით მოიპოვება. ამკარად მეტია ლექსად დაწერილ საბოტბო თხზულებებში, ამბანთქებებში, სერითოდ, ვინმეს ან რამმესადმი მიძღვნილ ნაწარმოებებში.

7) მხატვრული ტექსტებიდან ნასახელარო ზმნათა სიღარიბით გამოირჩევიან: "რუსუდანიანი", "შამხამეს ქართული ვერსიები", "ომიანიანი", "შვიდი მთიები", "ზარამგურიანი", "შირანი", "ყარამანიანი", ფეშანგის, იოსებ თბილელის, თემურჩხ მკობრის, ვახტანგ VI-ის, სულხან-საბა ორბელიანის და სხვა ავტორთა თხზულებები. არამხატვრული ტექსტებიდან - "ქართლის ცხოვრება" და ქართული სამართლის ძეგლები.

აღნიშნული წარმოების ზმნებით მდიდარია: თემურჩხ პარყელის, არილის, ბესიკის, გურამიშვილის თხზულებების ნაწილი, ანტონ ბაგრატიონის, შამყვა ბარათაშვილის, ვიორჯი ავალიშვილის ნაწარმოებები, განსაკუთრებით კი ანტონ ბაგრატიონის, შამყვა ბარათაშვილისა და ვიორჯი ავალიშვილისა, რომლებიც ენობილი არიან განსწავლულობით და სიტყვათმთხველობის დიდი უნარით. მათი ლირსეული წინაპრები ამ მხარეც არიან: ხაბრუხაძე, ბეტრიაძე, რუსთველი.

- ანტანე** = ანტონ ბაგრატიონი, წვობილსიტყვაობა, თბ., 1980.
- ანბ.** = ანბალი, თხზულებათა სრული კრებული დრ. ტომები, ტ. I - თბ., 1936; ტ. II - თბ., 1937.
- ბესე** = ბესარი (ბესარიონ გაბაშვილი), თხზულებანი, თბ., 1962.
- ბაგრატი** = გიორგი ფელიშვილი, მგზავრობა თბილისიდან იერუსალიმში, თბ., 1967.
- ბარბტ.** = გაიონ რექტორი, ქართული დრამატყა, თბ., 1970.
- ბაბურ** = დავით გურამიშვილი, დავითიანი: ქართული პოეზია, ტ. 4, 1975.
- ბაბუშ.** = დამიტრი თუმანიშვილი, ბრწყინვალე პირბადა: ტრ. რუბანე, ძველი ქართული ლირიკის ისტორიიდან, თბ., 1954.
- ვახტ. VI** = ვახტანგ მეექვსე, ლექსები: ხუენი საუნჯე, ტ. V, თბ., 1960.
- ვასრ.** = ვისამიანი, თბ., 1964.
- ვტ.** = შ. რუსთაფლის "ვეფხისტყაოსანი", თბ., 1951.
- ზაგაბ.** = ზ. გაბაშვილი, კატის თბა: დ. ხუენიანი, ქართული ჟესტომათია, II, 1863.
- ფეი. I** = ფეიშურაზ I, თხზულებათა სრული კრებული, ტფ., 1934.
- ფეი. II** = ფეიშურაზ II, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1939.
- ფბატკალ. I ან II** = იოანე ბატონიშვილი, ვაღმასობა, ტ. I. ტფ., 1936; ტ. II, 1937.
- შელ.წ.** = შელის წიგნი: ს. ყუებანეიშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურის ჟესტომათია, ტ. II, თბ., 1949.
- შეფსალ.** = შეფეთა საღარო: ს. ყუებანეიშვილის "ძველი ქართული ლიტერატურის ჟესტომათია", II, 1949.
- ნკაც.** = ნოდარ ციციშვილი: შუიდი მთებში, ბარამ-გურთი, თბ., 1930.
- ონან.** = იმანიანი (ეტიორი ქაბოსრო), ტფ., 1937.
- ონ. კობ.** = იონანა კობულაშვილი, ბარამგული იონანი: დ. ბრეგაძე, ქართული მწერლები რუსეთში, თბ., 1958.
- რუსუდ.** = რუსუდანიანი, თბ., 1957.

ს.თბ. = სულხან თანიაშვილი, ამიან-დარეჯანიძე, თბ., 1941.

ს.ლომ. = სოლომონ ლომიძე, მოიქმით ტირილი...
ნ. კანდელაკი, ქართული შპეერმეტყველება, თბ., 1968.

ფემ. = ფეშანგი, შანავაზიანი, თბ., 1935.

ქლ. = ქლილა და დამანა, თბ., 1975 (ანს. ცუბანეიშვილი,
ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია, II, თბ., 1949.

ქმ. = ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1963; ტ. II, თბ.,
1965; ტ. III, 1970; ტ. V, თბ., 1974; ტ. VI, თბ., 1977; ტ. VII, თბ., 1981.

ყარ. = ყარაშინიანი, თბ., 1965.

შპშ. = შაშაშეს ქართული ვერსიები, ტ. I, 1916; ტ. II, 1934,
ტ. III, 1975.

ხაბრ. = ხაბრუბაძე, თამარიაძე: ჩვენი საუნჯე, ტ. II, თბ., 1960.

დ ა მ თ შ ი მ ე ბ უ ლ ი ლ ი ტ ვ რ ა ტ უ რ ა

1. ამნიაშვილი ი., ვნებითი გვარის ზნათო თავისებურებანი
ძველ ქართულში: ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, II, თბ.,
1968.

2. აკელიძე კ., წინასიტყვაობა: შვიდი შიოცე, თბ., 1930.

3. აკაშაძე ლ., ქართული ენა, ნ. I, თბ., 1981.

4. აკაშაძე ლ., ძირეული და წასახელარი ზნებები ქართულში:
თსუ შრ., XXVIII, 1946.

5. ნოზაძე ლ., პრეფიქსული და სუფიქსური ვნებებების
ურთიერთობისათვის ქართულში: ქართულურ ენათა სტრუქტურის
საკითხები, II, თბ., 1961.

6. ფომბლა ბ., ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.

7. დღონტი ა., ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები, თბ.,
1971.

8. შანიტე ა., თბზ., ტ. I, თბ., 1957.

ირინე გელიძეშვილი

ზმნურ ფორმათა I, II და III სერიის
ურთიერთმიმართებისათვის
ქართულურ ენებში

ნომინატიურ და ერგატიულ (აქტიურ) კონსტრუქციათა
ურთიერთმიმართებისათვის

ქართულურ ენათა ზმნური ფორმების დაწვეუება სამ სერიად მოაფოლოგიურ კრიტერიუმებთან ერთად სინტაქსურ კრიტერიუმსაც ემყარება: პირველი სერიის ზმნურ ფორმათა ქვეშედად სახელობით ბრუნვაშია, მეორე სერიაში გარდამავალ და მედო-აქტიურ ზმნათა ქვეშედად მოთხრობით ბრუნვაშია, ხოლო მესამე სერიაში ასევე გარდამავალ და მედო-აქტიურ ზმნათა ქვეშედად მიჯემით ბრუნვაშია. შესაბამისად დაპარაკობენ I სერიის ნომინატიურ კონსტრუქციაზე, II სერიის ერგატიულ კონსტრუქციაზე და III სერიის დატიურ კონსტრუქციაზე. გარდავეალ ზმნებს - მედო-აქტიური და აფექტური (დატიური) კონსტრუქციის ზმნათა გამოკლებით - ქვეშედად სასავე სერიაში სახელობით ბრუნვაში შეესაბამება.

გარდამავალი ზმნა

გარდავეალი ზმნა

- (I) ბავშვი სურათს ბატ-ავს
- (II) ბავშვი სურათი და-ბატა
- (III) ბავშვს სურათი და-უ-ბატ-ავს

- ბავშვი მიდის
- ბავშვი წაეიდა
- ბავშვი წასულა

ესადა, დგება ამ სამი სერიის კონსტრუქციათა ურთიერთმიმართების საკითხი. ქართულური ენები არის ენები, რომლებშიც გარდამავალი ზმნა სამ განსხეაებულ კონსტრუქციაში მონაწილეობს. ტიპოლოგიური თეალსაზრისით ძირნი ველაზე აქლოს დგანან საშეალო ინდო-ირანულ ენებთან, რომლებშიც გარდამავალ ზმნათა პერფექტულ დროთა ფორმებში ერგატიული კონსტრუქციაა წარმოადგენილი, ხოლო დროთა იმპერფექტულ (უსრული ასპექტის) ფორმებში - ნომინატიური¹. ინდო-ირანულ ენათათვის განკითარებდს ხაზი ნომინატიური კონსტრუქციოდან პერფექტულ ფორმათ პოსესიური კონსტრუქციოდან გზით წარმოქმნილი მეორეველი ერგატიული კონსტრუქციისავენ, სრულიად ნათელია. გაკილებით

უფრო რთულ პრობლემას წარმოადგენს ქართულურა წით. ნომინატიურ და ერგატიულ კონსტრუქციათა ურთიერთმიმართებას საკითხი. შედარებით გამჭვირვალეა მესამე სტრას ფორმის აგებულება და აქ ჩამოყალიბებული დატიურ კონსტრუქცია შედარებით ადვილად ემპედება ახსნას. ამიტომ ამ სამ კონსტრუქციის ურთიერთმიმართებას ელევს მესამე სტრას ფორმის ანალიზით დაუწყებთ.

მესამე სტრასში წარმოდგენილი დატიური კონსტრუქცია მთლიანად შეესაბამება ერგატიული კონსტრუქციის განსაზღვრას: სახელობითშია გადამავალი ზმნის პარადიმატი ობიექტი და გარდაუვალი ზმნის სუბიექტი, ხოლო გადამავალი ზმნის სუბიექტი ირობი ბრუნვით - დატივით არის წარმოდგენილი. წარმოება ამკარად მეორეულია და განხორციელებულია მოქმედი კონსტრუქციის გზით, რომელიც ქვეყნის კატეგორიის ემყარება.

ე. ბენვენისტმა გამოავლინა პერფექტის ფორმისა წარმოების და კლავფარმოების სიღრმისეული პრინციბი, რომელიც სხვადასხვა ენაში სხვადასხვა ზედაპირული ხერხების მეშვეობით რეალიზდება. იგი პერფექტს განსაზღვრავს როგორც ფორმას, რომელშიც "მდგომარეობის ცნება, შეერთებული ფლობის ცნებათა, დაკავშირებულია მოქმედ პირთან; ფორმას, რომელშიც მოქმედი პირი წარმოგვიდგება როგორც განხორციელებული მოქმედების მფლობელი". ე. ბენვენისტმა თავის შრომებში განიხილა მოქმედი კონსტრუქციის და შესაბამისად პერფექტის ანალიზური წარმოების ორი ტიპი: 1. "ჰინა" ზმნა + მიმღეობა; (გერმანიკული, რომანული ენები) habeo factum, Ich habe gemacht, I have done ტიპის წარმოება; 2. მეშველი ზმნა "არის" + მიმღეობა, ჰემდებარე ჩვეულებარე მიცეობა ან ნათესაობით (ან ლოკატიურ) ბრუნვაში (ინდურ-ირანული ენებ, სომხური ენა); mana krtam astiy "მისი გაკეთებული არის" ტიპის წარმოება. ამ ტიპის კონსტრუქციათა საფუძველზე წამოყალიბდა ინდურ-ირანულ ენებში პერფექტულ დროთა ერგატივისებური კონსტრუქცია.

ე. ბენვენისტმა განიხილა ანალიზური მოქმედი კონსტრუქციები და პერფექტის წარმოების მათზე დამყარებული ხერხები. ეთონილების სემანტიკა ენაში შესაძლებელია გამოხატოს სინთეზურადაც, ზმნაში, ქვეყნის კატეგორიის მეშვეობით. ამის ნიმუშს წარმოადგენენ ქართულური ენები, ფლობისა და კეთონილებს გამოხატვა ქვეყნის კატეგორიის კრძო მნიშვნელობათა შორის მათგან

შიშველობას წარმოადგენს. ამ კატეგორიის ზოგადი შიშველობა კი შეიძლება განისაზღვროს როგორც მოჭველების მიმართულებით გამოხატვა იმ ენებში, სადაც არსებობს ქვეყნის კატეგორია, დაპირისპირების წვერი, რომელიც გამოხატავს მიმართულებას ადრესატისაკენ (ანუ ირიბი ობიექტისაკენ), აგრეთვე აფექტურ ზმნათა სუბიექტისაკენ, შესაძლებელია საფუძვლად დაედოს პერფექტის ფორმათა წარმოებას. ასეთია, მაართლაც, პერფექტის წარმოების ხერხი ქართულურ ენებში, რომელიც შესაშე სერვის ფორმათა ჩამოყალიბებას დაედო საფუძვლად.

ქართულურ ენათა სასხვისო ქვეყნა გამოხატავს მოჭველების მიმართულებას ადრესატისაკენ (ირიბი ობიექტისაკენ), რომელიც ჩვეულებრივ ეუთენილება-დახაშნულების - (თვის) კონკრეტული სემანტიკის სახეს იღებს:

- ის მე მი-წერას
- ის შენ გ-ი-წერას
- ის მას უ-წერას

ამის გარდა, იგი გამოხატავს მიმართებას აფექტურ ზმნათა ჰემოფებარესთან:

- მე მ-ი-ფერ-ს
- შენ გ-ი-ფერ-ს
- მას უ-ფერ-ს

ქართულ ენაში აქტიურ ზმნათა შესაშე სერვის ფორმათა საწარმოებლად აღებულია ზმნათა შეზღუდული ლექსიურ-გრამატიკული კლასი - სტატიკური ზმნები. აწმყოს მწეროში ამ ზმნებს შესაძლებელია ეწნეთ როგორც აქტიური, ისე არააქტიური ბარის ნიშნები და ქვეყთი დაპირსპირებები:

- ვ-წერ-ი-ვარ
- ვ-ა-წერ-ი-ვარ
- ვ-უ-წერ-ი-ვარ
- მ-ი-წერ-ი-ა
- მ-ი-წერ-ი-ა

პერფექტული (მესამე სერის) ფორმების წარმოებისას ბევრ ნეიტრალიზაცია, ერთის მხრივ, აქტიური - ეს რიგის და არააქტიური - მ-ს რიგის პირის ფორმებისა; რჩება მხოლოდ არააქტიური რიგის (ადრესატზე, გამონათქვამის არააქტიურ, არააგენსურ პონაწილზე ორიენტირებული) მ-ს რიგის პირის ნიშნები. მეორეს მხრივ, ბევრ ნეიტრალიზაცია ქვეითი დამირისპირებებისა; რჩება მხოლოდ სასხვისო ქვეის ფორმები, ორიენტირებული გამონათქვამის არააგენსურ წვერზე (ადრესატზე), ვიდრე ფორმებს:

მე წერილი და - მ - ი - წერ - ია
 შენ წერილი და - გ - ი - წერ - ია
 მას წერილი და - უ - წერ - ია

ჩვენ " და - გვ - ი - წერ - ია
 თქვენ " და - გ - ი - წერ - ია - თ
 მათ " და - უ - წერ - ია - თ

ამგეარად, ფლობის, პოსესიურობის სემანტიკაზე დამყარებით არის ნაწარმოები ქართულურ ენებში მესამე სერის პერფექტული დროები. სასხვისო ქვევა, რომლის ძირითადი კონკრეტული სემანტიკაა ეუთენილება-დანიშნულებითი მიმართება ადრესატთან - (საბოლოოდ ორიენტაცია, როგორც ამას ი. შანიძე განსაზღვრავს), III სერიაში გადაიქცევა ერთადერთ ქვეის ფორმად, მას არა აქვს საპირისპირო საარვისო (ნეიტრალური) ანუ მარჯვრიანი და სათავისო (სასუბიექტო-ი მარჯვრიობის ნიშანთა ერთევი) ქვევათა ფორმები. მაგრამ ეს სასხვისო (საობიექტო) ქვეის ფორმები ორიენტირებულად გამონათქვამის სუბიექტზე (დატიური მარკირებით) და ამდენად III სერიაში ისინი სასუბიექტო ფუნქციისაა, მსგავსად არააგენსურ ქვემდებარეზე ორიენტირებული სასხვისო ქვეის ფორმებისა აფექტურ (მი-ფარს, გ-ი-ფარს, უ-ფარს ტიპის) ზნებში.

ამრგვად, ვხედავთ სრულ შესაბამისობას ე. ბენვენისტის მიერ გამოვლენილ პერფექტის წარმოების პრინციპთან:

მდგომარეობის სემანტიკა (გამონათქვამი სტატუტურ ზნათა ფორმით) + ეუთენილების სემანტიკა (გამონათქვამი სასხვისო ქვეის ფორმით) - იძლევა რეზულტატურობას, პერფექტულობის შინაარსს, რაც ცნობილ ენათა უმრავლესობაში სორციელდება ანალიზური გზით: მიმდებარე (შემაჯექს მდგომარეობის კომპონენტი) +

“ქნაფილის” ან “არსებობის” გამომბატვლი ზნა + S არის ბრუნვაში (ამგვარად გადმოიცემა ეუთენილების სემანტიკა) - ქართულ ენაში ბრატელდება სინთეზურად - სტატიკურ ზნათა ფორმისა და სასხვისო ქვეყის სემანტიკის შეერთების შედეგად ელვბთ დატიურ კონსტრუქციას ზნურ ფორმათა III სერიაში.

მას დაუწერია = მას დაწერილი აქვს = მისი დაწერილია

ეს კონსტრუქცია კი ინდურ-ირანულ ერგატრისებურ კონსტრუქციათა სრულ ანალოგს წარმოადგენს როგორც სინქრონიული ტიპოლოგიის, ასე დიაქრონიული ტიპოლოგიის (სამოვალაბების გზის) თვალსაზრისით.

ამრიგად, სრული უფლება გვაქვს, რომ III სერიის დატიური კონსტრუქცია მივიჩნიოთ ერგატრისებურ კონსტრუქციად, რომელიც სამოვალაბებულა პერფექტულ ფორმათა პოსესური წარმოების ხარეზე.

გაკილებით უფრო ჩიულა ქართულურ ენათა ზნური ფორმების I და II სერიის ურთიერთმიმართების საკითხი. ამ ფორმათა წარმოება ისეთი გამჭვირვალე არ არის, როგორიც III სერიის ფორმებისა. შესამე სერიის ფორმათა ამკარა შეორეულობა მით ხეენბას რელეანტობას უკარგავს ქართულურ ენათა ოდინდელი კონსტრუქციის ძიების საკითხისათვის. საკითხი ასე ასმის: რომელი სერია შეიძლება მივიჩნიოთ უფრო ძველად, ამოსავლად - I თუ II და ამის შესაბამისად - რომელი კონსტრუქცია არის ამოსავლი, უფრო ძველი ქართულური ენებისათვის: ნომინატიური, რომელიც პარველ სერიის ახასიათებს, თუ ერგატრული (აქტიური), რომელიც ახასიათებს II სერიის. სწორედ ამგვარად სვამს საკითხს არხ. სეპობაეა და გარვეულ პასუხსაც იძლევა; იგი წერს: “ძველი ქართული ენის მონაცემთა ანალიზმა გამოავლინა, რომ გარდამავალ ზნათა ნომინატიური კონსტრუქცია შეორეულ მივლენას წარმოადგენს; იგი დროთა ჩამოვლიბების პროცესის სინქრონიულია; საუღღებელ ფუქთა განუითარების უფრო ადრეულ ეტაპზე. ჩიღვსაც პარადიგმატულ ფორმებში განიჩიეოდა დიურატრული და მომენტობრაფი ასპექტები, გარდამავალ ზნათა სუბიექტი მხოლოდ ერგატრეში იღვა და ერგატრული კონსტრუქცია ძველ ქართულ ენაშიც გარდამავალი ზნის ერთადერთი კონსტრუქციის წარმოადგენდა, ისევე

როგორც მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებში. განსხვავება ქართულ ენასა და ამ უკანასკნელებს შორის მეთრეულია.

არნ. ზეჰობაგი I და II სერხის ფორმათა ურთიერთმიმართების საკითხს ცალსახად II სერხის პარველადობის, ამსავლობის სასაზღვბლოდ წვეტს. მისი არგუმენტაცია შემდეგია: დროით დაპირისპირებათა ჩამოყალიბებას ქართულურ ენებში წინ უსწრება ასპექტურია დაპირისპირებები დიფრატიული და მომენტობითი ფორმებასა. ამ დაპირისპირების რელიტეს წარმოადგენენ II სერხის ფორმები II ხელშეობითიოსა და წვეტილიოსა. ამგვარად, II სერხიაში არის წარმოდგენილი უძველესი ზმნური დაპირისპირებები ძველ ქართულში (აქსკ, ასევე როგორც სხვაგან, ებედებით ტერმინის "ძველი ქართული" თავისებურ ზმარებას). მე არ შეეუდგები ამ კონცეფციის კრიტიკულ ანალიზს, თუმცა ბევრი რამ მასში ასტრაქტული მჭელომბისა და პრაიბლემატურობის განკდას იწვევს. გაუგებართა, რამდენად არის შესაძლებელი ენათმეცნიერებასათვის მისაწევრობი შეთადების (სტორიოულ-შედარებითი ენათმეცნიერება, შინაგანი რეკონსტრუქცია) მეშვეობით ქართულურ ენათა განვითარებას ასეთ დონებზე გადწევა, როდესაც დროის კატეგორია ჩამოყალიბებული არ არის და ზმნური უღვლილება ოდენ ასპექტურ დაპირისპირებებს ემყარება.

შედეგები ქართულურ ენათა I და II სერხის ფორმების ურთიერთმიმართება განვიხილო "მარკარების მიმართებას" თეორიის თვალსაზრისით. ეფექტობ, რომ ეს არის თეორია და შეთადი, რომელსაც ამ შემთხვევაში სრულიად გარკვეულ შედეგებამდე შეუძლია მიგვიყვანოს.

მარკარების მიმართება ასახავს დაპირისპირებულ ენობრე ერთეულთა ურთიერთმიმართების ძირითად პრინციპს, ამ ურთიერთმიმართებათა ასპექტრიულ ხასიათს. ენა ოპოზიციითა დაპირისპირებათა ბადეა, ამ დაპირისპირებებს კი ასპექტრული ხასიათი აქვს. რ. აკომსონი გრამატრულ კატეგორიათა აგებულებას ამგვარად იხზრება: ერთი კატეგორიის ფარგლებში ერთმანეთს უპირისპირდებათ არა A და B (მაგ. მხოლობითი და მრავლობითი რიცხვი, სრული და უსრული ასპექტი, აწმეო და წარსული დრო), არე A და მინუს A (არა-A), არამედ A-ს სიგნალიზაცია (ე.ი. აღნიშვნა) და A-ს არასიგნალიზაცია (აღუნიშვნელობა). ოპოზიციის წევრ, რომელშიც გარკვეული Δ ნიშანი აღნიშნულია, სიგნალიზირებულია მარკარებულ კატეგორიას კნის, ხოლო ოპოზიციის საპირისპირ

წვერი, რომელშიც A არ არის სენზალიზირებული - არამარკირებულ, ზოგად კატეგორიის ქმნის. სემანტიკურ დონეზე ამ აზრს ათვალსაძინოებს ძველი ობოლიცა, როგორც არის ქართულში კაცი-ქალი დაპირისპირება, სადაც კალი (მდედრობითი - სქესი) მარკირებული კატეგორიაა, ხოლო საპირისპირო ერთეული "კაცი" - აღნიშნავს როგორც ზოგადად ადამიანს, ასე მდედრობითი - მამრობითი დაპირისპირების არამარკირებულ წვერს, მამრობით სქესს. რ. იაკობსონი მიუთითებს იმაზე, რომ ენობრივი ლოგოცა ისეთი ხასიათისაა, რომ არამარკირებული კატეგორია ათვსებს ზოგადი (არასპეციფიზირებული) კატეგორიას და მარკირებული კატეგორიის საპირისპირო კატეგორიის შინაარსს ენობრივ დაპირისპირებათა, ი.e. კატეგორიათა სამოყალიბება მამლინარეობს ისე, რომ ხდება გარკვეული მარკირებული კატეგორიის სპეციაფიკაცია, ხოლო საპირისპირო ერთეული ინარჩუნებს ამოსავალი არასპეციფიზირებული სემანტიკის მიერ სიზაღვლესა და ზოგადობას. მაგრამ, ამასთან ერთად იგი იტენს კრძოლ შინაშენლობას, რომელიც სპეციაფიზირებული კატეგორიის საპირისპირო შინაშენლობას წარმოადგენს. ენობრივი ენობრივებისათვის ეს სპეციფიკურია, კრძოლ შინაშენლობა, როგორც უფრო კონკრეტული, უფრო ადვილად ეჭმოდება გაცნობიერებას, ვიდრე ზოგადი, გვარეობითი შინაშენლობა. ასე, მაგალითად, აქშიუ - წარსული დაპირისპირებისათვის მარკირებულ კატეგორიის წარმოადგენს წარსული, ხოლო საპირისპირო კატეგორია, რომელსაც ხვეულებრივ აქშიუს ეუწოდებთ, ითვსებს ზოგადი განუსაზღვრელი დროის შინაშენლობას და იგი შეიძლება ნახშირი იყოს მომავლისა და წარსულის შინაშენლობითაც. ამრიგად, ენობრივ დაპირისპირებათა ძირითად თვისებას დამეტრიულობა, იერარქიულობა წარმოადგენს: მარკირებული წვერი შოლოდ კონკრეტულ შინაარსს გამოხატავს, არამარკირებული კე მოიცავს გვარეობით შინაშენლობასაც და მარკირებულ წვერთან დაპირისპირებაში წარმოქმნილ კონკრეტულ შინაშენლობასაც.

ობოლიციურ წვერთა ურთიერთმიმართება იმპლიკაციური (კალმბრივი გაპირობებულობის) წესებს სხვით ვლინდება, რადგან არამარკირებული კატეგორია არის განსაზღვრელი, ამოსავალი, პარცელადი, დამინანატური კატეგორია. ამ წესებს ძველი სახე აქვთ: თუ ენაში არის მდედრობითი სქესი, მაშინ მასში იწება მამრობითიც, თუ ენაში არის წარსული დრო, მაშინ მასში იწება აქშიიც, თუ ენაში არის ზერეპტული ასპექტი, მაშინ მასში იწება იმპერეპტული ასპექტიც.

და ა.შ. რ. იაკობსონმა თავის ბრწყინვალე ნაშრომში "ბავშვის ენა, აფაზია და ზოგადი ბგერითი კანონები" აჩვენა, რომ იმპლიკაციური კანონზომიერებები ასახევენ ბავშვის მიერ ენის ათვისების თანმიმდევრობას, აფაზიის დროს ენობრივ კატეგორიათა დაკარგვა აღდგენის თანმიმდევრობას და ენობრივ კატეგორიათა გაქენსას და დაკარგვის თანმიმდევრობას ენაში - ე.ი. დიაქრონიული განვითარების რიგს. ამრიგად, იმპლიკაციური წესები: თუ B, მაშინ A, ასახევენ:

- ა) ერთ გარკვეულ ენაში A-ს (არამარკირებული კატეგორიის) ფუნქციონალურ უპირატესობას,
- ბ) A-ს ენებში გავრცელების უზიფერსალურ უპირატესობას,
- გ) A-ს ამოსეაღ, პირველად ხასიათს: B არ წარმოიქმნება, თუ არ არის A და A არ დაიკარგება, თუ არ დაიკარგა B. იმპლიკაციური კანონზომიერებათა შესაბამისად ხდება როგორც სისტემის გაშლა, ისე მისი შეკუმშვა.

რ. იაკობსონი ლაბარაკობს იმპლიკაციურ კანონზომიერებათა (ეს არის ოპოზიციურ ერთეულთა მიმართების აღმნიშვნელი კანონზომიერებები) აქრონიულ ხასიათზე. ისინი განსაზღვრავენ როგორც ენობრივ სინქრონიას, ისე დიაქრონიას, როგორც ოპოზიციურ ერთეულთა ფუნქციონირებას, ისე მათ ცვალებადობას.

მარკირების მიმართების თვალსაზრისით აველდება ბერი გამოიხენილი ენათმეცნიერი ენის როგორც ფონოლოგიურ (ნ. ტრუბეკოვა, რ. იაკობსონი, ვ. ტრინკა, ვ. მათეზიუსა...), ისე მორფოლოგიურ (რ. იაკობსონი, ლ. ფელსლვეი, ა. კუროლოვიჩი, ე. ბენვენისტი, ჟ. გრინბერგი) დონეებს. ჟ. გრინბერგი აჟამებს მორფოლოგიურ დონეზე ოპოზიციურ ერთეულთა მარკირების მიმართების ამსახველ ნიშნებს და იძლევა შემდეგ მახასიათებლებს:

1. არამარკირებულ კატეგორიას აქვს ზოგადი შინაშენილობა, იგი ფუნქციონირებს მთელი კატეგორიის რებრე ბენტანტის სახით.
2. არამარკირებულ კატეგორიის ხვეულებრივ ნულოვანი აღნიშვნა აქვს.
3. დისტინქცია მარკირებულ და არამარკირებულ კატეგორიებს შორის ხშირად ნეიტრალიზდება მარკირებულ კატეგორიაში - სინკრეტისმის მოვლენა.
4. პარტიციპაცია ანუ კონტექსტუალური ნეიტრალიზაცია. ნეიტრალიზაციის პოზიციებში ელინდება არამარკირებული წევრი.
5. მარკირებულ ფორმებს არარეგულარობის ნაკლები ხარისხი აქვთ.

6. დედამთავრისა - მარკოვებულ კატეგორიას აქვს ბევრი დამხროსპირება, რომელიც არსებობს არამარკოვებულ კატეგორიაში.

7. შეთანხმება - ჩამდგნივ სანდერელთან გამოყენებული მსაზღვრელი ეთანხმება რიცხვში, სქესში და ა.შ. არამარკოვებულ კატეგორიაში დასმულ სიტყვებს.

8. არამარკოვებული კატეგორია ხასიათდება ხმარების უფრო მაღალი სიმართით, ვიდრე მარკოვებული კატეგორია.

თუ მარკოვების მიმართების თვალსაზრისით შევხედავთ I და II სერის შერჩევას ურთიერთმიმართებას ძველ ქართულ ენაში, ასეთ სურათი წარმოგვიდგება:

I სერია

II სერია

1. აწმყო

1. წვეტილი

ვ-წერ
ს-წერ
წერ-ს

ვ-წერ-ე
ს-წერ-ე
წერ-ა

2. აწმყოს ხოლმეობითი

2. II ხოლმეობითი

ვ-წერ
ს-წერ
წერ-ბ

ვ-წერ-ბ
ს-წერ-ბ
წერ-ბ-ს

3. ეწვეტილი

ვ-წერ-დ
ს-წერ-დ
წერ-და

3. II ბრძანებითი

4. I ბრძანებითი

წერ-დ
წერ-და-ბ

წერ-ე
წერ-ე-ბ

5. უწყებლის ბოლმეობითი

ე-წერ-ღ-ი
ს-წერ-ღ-ი
წერ-ღ-ის

6. სკვმრებლით

ვ-წერ-ღ-ე
ს-წერ-ღ-ე
წერ-ღ-ეს

4. II კავშირებითი

ვ-წერ-ო
ს-წერ-ო
წერ-ოს

პირველი და მეორე სერიის ფორმების ძირითადი განმასხვავებელი კატეგორიაა ასპექტი. I სერიის შწკრეები უსრული ასპექტისაა, ხოლო II სერიის შწკრეები - სრული ასპექტისა. III სერიის ფორმები შედგეობბრზე, რე ბულტატურ ასპექტს გამოხატავენ.

III სერია

1. I თურმეობითი

პ-ი-წერ-ი-ეს
გ-ი-წერ-ი-ეს
უ-წერ-ი-ეს

2. II თურმეობითი

პ-ე-წერ-ა
გ-ე-წერ-ა
ე-წერ-ა

3. III ბოლმეობითი

პ-ე-წერ-ი-ს
გ-ე-წერ-ი-ს
ე-წერ-ი-ს

4. III კავშირებით

მ-ე-წერა-ის
გ-ე-წერა-ის
ე-წერა-ის

ამ ასპექტური დაპირისპირებების თვალსაზრისით ოპოზიციაში უსრული - სრული ასპექტი უსრული ასპექტი ანამარკოზებულ კატეგორიას წარმოადგენს. სრული ასპექტი მოქმედებს ზღვარს უღებს. იგი გამოხატავს მოქმედებას იმის აღნიშვნით, რომ მოქმედება დაწყებული ან დამთავრებულია, მაშინ როდესაც უსრული ასპექტი მოქმედებას გამოხატავს დასაწყისისა და დასასრულის შიითობის გარეშე - წერს რ. იაკობსონი ნაშრომში "რუსული ზმნის სტრუქტურისათვის". შეიძლება არსებობდეს შემდგომი ასპექტური დაპირისპირება: "იტერატივი", მოქმედების მრავალგზისობის გამოხატველი მარკოზებული, ნიშნის ფორმა - ფორმები ამ შნიშვნელობის გამოხატვის გარეშე. ამ კატეგორიას ქმნის ქართული ზოლშეობითი, რომელიც სამსაფ სერიაში (I სერიაში ორგერ-აქშოსთან და უწვებილთან მიმართებით) ფუნქციონირებს მარკოზებული კატეგორიის სახით. I სერიის ფორმათა ანამარკოზებულობა მეორე სერიის ფორმებთან მიმართებით ექვს არ უნდა იწვედეს. ამგვარი ვალიფიკაციისათვის მრავალი არგუმენტის მოტანა შეიძლება:

1. I სერიის მწკრივები უსრული ასპექტისა, II სერიისა - სრული ასპექტისა. ასპექტურ დაპირისპირებაში უსრული - სრული უსრული ასპექტი ანამარკოზებულ კატეგორიას წარმოადგენს.

2. I სერია უფრო დიფერენცირებულია მარადგმეტულად. იგი შეიცავს ექვს მწკრივს, მაშინ როდესაც II და III სერია ოთხ-ოთხ მწკრივს მოიცავს. და ეს მაშინ, როდესაც აშკარად შეიმჩნევა სერიატის სიმეტრიული აგებისა და მიდრეკილება: მრავალგზისობის, კავშირებითობის კატეგორიები სამივე სერიაში ფუნქციონირებს და ქმნის სათანადო მწკრივებს. როგორც უფრო ენახეთ, ანამარკოზებული კატეგორია სეულებრივ უფრო დიფერენცირებულია, ეფრე მარკოზებული.

3. I სერიაში ზმნური ფორმების შედარებით რთული აგებულება - თემის ნიშნებით გართულებული ფაქტ - ასევე ამ ფორმათა დიფერენცირებულობის გამოხატულებაა. თემის ნიშნები

ზმნათა დეჰსიკურ-გრამატიკული (მორფო-სემანტიკური) კლასების მარკირება. ეს დიფერენცირებული კლასიფიკაცია ზმნების ომბს ნიშნების მეშვეობით II სერიაში სეოტრალიზებულია.

4. სახელზმნები - მიმღეობური ფორმები და მასდარ, პირველი სერიაში ფუძეს ემყარება:

აწმყო

სახელზმნები:

მღრ. აწმყო: ა-ყთა-ებ-ს -

წვეტილი: ა-ყთა-ა

ყთა-ებ-ა

მ-ყთა-ებ-ული-ა

გა-ყთა-ებ-ული-ა

გა-სა-ყთა-ებ-ული-ა

ნა-ყთა-ებ-ა

გა-უ-ყთა-ებ-ული-ა

5. დეჰსიკური პარადიგმის მქონე ზმნები ჩვეულებრივ I სერიაში მწკრივებს აწარმოებენ, ხარვეზები პარადიგმაში კი II და III სერიაში მწკრივებზე მოდის. ასეთებია, მაგალითად, ზმნები, რომლებსაც აკეთ შინიძე სამ-მწკრივიან ზმნებს უწოდებს. ეს არის საშუალო გვარის ზმნები, რომელთაც მარტო აწმყოს წრის მწკრივები მოეპოვებათ, სხვები კი აკლიათ და ვერც იხებენ დანაკლისს. ასეთებია: ჩანს, ქირს, მწიფს, ყეფს, ზურს, უშვს, უძიძს, უყირს, უშენის, უსტრფის, უმზარის, უსწეფს და სხვ.

საშუალო-ენებითი და სტატეკური ენებითის ჩვეულის ზმნებს ასევე ახასიათებთ მწკრივების კლება (ან II სერიაშია მოლიანად, ან უწვეტილისა და აწმყოს კავშირებითისა I სერიაიდან). ამ ზმნებს ა. შინიძე უღვლილებს IV ტიპს მოკუთვინებს. ანუ ერთ ამ ზმნს არ აკლია აწმყოს მწკრივი.

6. I სერიაში შედის აწმყოს მწკრივი, რომელიც დროით დაპირისპირების თვალსაზრისით (აწმყო-წარსული) არამარკირებულ კატეგორიას წარმოადგენს; იგი იხმარება განუსაზღვრელი დროის გამოსახატავად (მაგ. ოქრო არ იყანგება), იხმარება გარკვეულ კონტექსტებში მომავალი და წარსული დროის მნიშვნელობითაც: მაგ. ზეალ სოფელში მივდივარ; გუშინ გზაზე მივდივარ და უცებ ვხედავ... და მისთ. ასევე იყო ძველ ქართულში - უღროო, მარადიული მოქმედებებისა და პროცესების გამოსახატავად აწმყოს წრე

გამოყენებოდა (სულს ქეშმარიტებისა, რომელი ყოველგან ზარ და ყველაფს აღავსებ შადლითა შენითა).¹⁰

7. ახალ სალიტერატურო ქართულში I სერია კიდევ უფრო და დიფერენცირებული ვახდა. ზმნისწინმა შეიძინა ასპექტური დამპირისპირების გამოხატვის ფუნქცია და ჩამოყალიბდა მყოფადის წრე აქმყოს წრის შწკრითა პარალელურად.

ამ ნიშნითა რიცხვი შესაძლებელია გაიზარდოს. ეფუძრება, ესეც საკმარისია იმის დასასაბუთებლად, რომ I - II სერიის დამპირისპირებაში არამარკირებულია I სერია; ეს კი იუციალებლობით ნიშნავს, რომ პირველადობა - მეორადობის პრობლემა თუ დადგება, I სერია უნდა შეიქნნით პირველადად, II სერია კი - მეორეულად. შესაბამისად, კონსტრუქცია, რომელიც დასტურდება I სერიაში - უნდა იქნეს მიწვეული ქართულურ ენათაათვის უფრო ძველად, ვიდრე კონსტრუქცია, რომელიც დასტურდება II სერიაში. სხვა მრავალ საბუთთან ერთად ესეც არის II სერიისეული ერეგატიული (აქტიური) კონსტრუქციის მეორეულობის მოწმობა.

ჩა სახის კონსტრუქცია გვაქვს პირველ სერიაში და ჩა სახისა - მეორე სერიაში? არც პირველი არის უქმო და კლასიფიკური ნომინატიური კონსტრუქცია, ხოლო მეორეს ერეგატიულ კლასიფიკაციის კი ძალიან ბევრი პრობლემა ახლავს თან.

I სერიის შწკრებში როგორც გარდამავალი, ისე გარდაუვალი სუბიექტის ბრუნვა არის სახელობითი, შოლოდ აფექტურ ზმნებს (მოყვარს, მძულს, მომწონს, მკონია, შნია, შწყურია, მღვდისეს, მძინავს...) აქვთ დატიური კონსტრუქცია. კლასიფიკური ნომინატიური კონსტრუქციისაგან გადაბეგვას შნის პირდაპირი ობიექტის ბრუნვა. პირდაპირი ობიექტი დვას მაცემითში. ქართულ ენას აკუნატივი - (პირდაპირი ობიექტის ბრუნვა ნომინატიური კონსტრუქციის ენებისა) - არა აქვს. ამის შედეგად პირდაპირი და არაბი ობიექტის (აღრესატის) ბრუნვები ერთმანეთს დაემთხვა - ორივე მაცემითში. ამისთან დაკავშირებით ორი რამ შეიძლება ითქვას:

1) აკუნატივი დაყარგული აქვთ კავკასიური არეალის ინდოევროპულ ენებს - სომხურსა და ოსურსაც.

2) ქართულურ ენათა მიმართ მიანც არის შესაძლებელი ლამარაკი აკუნატიურ ფუნქციითა გამოხატვაზე. ისევე როგორც კუთვნილება-დანიშნულების კატეგორია, აქტანტებთან - სუბიექტთან და ობიექტებთან მიმართება ქართულურ ზმნაში გამოხატება სინთეზურად, ზმნაში, კვევის კატეგორიის მეშვეობით. კვევის ნიშანი ა

გამოხატავს ფუნქციას სწორედ იმ კონას, რომელსაც გამოხატავს ინდოევროპულ ენათა აკუზატივი. ეს ფუნქციებია:

1. მიმართება პირდაპირ ობიექტთან: ა-კეთ-ებს სკამს
2. მიმართება მოქმედების რეალურ შემსრულებელთან, იძულების პირთან: ა-ბატ-უნ-ებს ბავშვს სურათს
3. ლოკატიური მიმართება: ა-ბის, ა-დგას, ა-წევს...

ქვეყნის ნიშანი ი/უ გამოხატავს მიმართებას ადრესატთან, გამოხატუქამის არააქტიურ ცოცხალ მონაწილესთან. ე.ა. მიცემითურ მიმართებას:

უ-კეთ-ებს ის ბავშვს საქმელს

უ-ყვარს დედას ბავშვი

ამდენად, ძირითადი სიღრმისეული მიმართებები აქტანტებთან, რომლებიც ინდოევროპულ ენათა უმრავლესობაში ბრუნვათა მეშვეობით არის გამოხატული, ქართულურ ენებში ზმნური კატეგორიის - ქვეყნის მეშვეობით გამოხატდება. შესაბამისად, პირველი სერია შესაძლებელია ნომინატიური კონსტრუქციის შიგნით იქნეს მიჩნეული, რადგან სინკრეტიზმი პირდაპირი და ირავი ობიექტის ბრუნვისა - მიცემითი ბრუნვის სახით - იხსნება ქვეყნის კატეგორიის მეშვეობით:

ის ბავშვს ვახს უყვარავს

ამ ფორმაში ორ მიცემითურ ობიექტს შორის განსხვავებას ამჟღავნებს უ-სახეისო ქვეყნის ნიშანი, რომელიც ადრესატს მიემართება და ამგვარად იხსნება ომონიმია ნივთის ობიექტსა და ადრესატს შორის.

II სერიის ზმნურ ფორმათა ერგატიულობა ბევრი თვალსაზრისით შეიძლება იქნეს მიჩნეული პრობლემატურად. ის, რომ სახელობითი ~ მოთხრობითი ბრუნვების განაწილება ზმნურ კლასებს შორის ხდება არა გარდამავლობის, არამედ აქტიურობა-არააქტიურობის თვალსაზრისით (მოთხრობითშია საშუალო მოქმედებით გარდაუვალ ზმნათა სუბიექტივ), გ. კლამოვს საფუძვლზე აძლევს აღაპარაკოს აქტიურ და არა ერგატიულ კონსტრუქციას. ამგვარად, სახელის მორფოსინტაქსის თვალსაზრისით (სუბიექტ-ობიექტთა ბრუნვის ნიშნებით გაფორმება) კონსტრუქცია უფრო თანმიმდევრულად აღიწერება როგორც აქტიური და არა როგორც ერგატიული.

კიდევ უფრო ნაკლებ შესაძლებლობას იძლევა ვრცელყოფილი
 ევლიფიციაციისათვის II სერისი ზმნური ფორმები. აქტიური (ეს
 რიცხს) და არააქტიური (მ-ს რიცხს) რიცხის პირის ნიშნები II სერიაში
 ზუსტად იმავე წესით ნაწილდება; როგორც I სერიაში:

ძველ ქართულში:

ამჟამად

წვეთალი

ე-წერ	ე-წერ-თ	ე-წერ-ე	ე-წერ-ეთ
ს-წერ	ს-წერ-თ	ს-წერ-ე	ს-წერ-ეთ
წერ-ს	წერ-უნ	წერ-ა	წერ-ეს
მ-წერ-ს		მო-მ-წერ-ა	
გ-წერ-ს		მო-გ-წერ-ა	
მ-წერ		მო-მ-წერ-ე	
გ-წერ		მო-გ-წერ-ე	
გ უმ/წერ-ს		მო-გ უმ/წერ-ე	
გ უმ/წერ		მო-გ უმ/წერ-ა	

ამგვარად, I და II სერისი ფორმებს შორის არავითარი
 განსხვავება არ არის აქტიურ (ეს რიცხს) და არააქტიურ (მ-ს რიცხს)
 პირის ნიშნითა მხარვების თვალსაზრისით. ზმნური მორფოლოგია I და
 II სერისისა ერთსა და იმავე სინტაქსური კონსტრუქციის გამოყენებას
 წარმოადგენს.

კონსტრუქციითა განსხვავება გვაქვს მხოლოდ სახელთა
 მორფოლოგიის დონეზე. I სერისი გარდამავალ (უფრო სწორედ
 აქტიურ) ზმნათა სუბიექტი სახელობით ბრუნვაში დგას, ხოლო მეორე
 სერისი აქტიურ ზმნათა სუბიექტი მოთხრობით ბრუნვაშია. ამასთან,
 საკუთარ სახელთა ბრუნება ძველ ქართულში, I და II პირის,
 ნაცვალსახელთა (მე, შენ) და კითხვითი ნაცვალსახელის (ვინ-) ბრუნება
 არ განარჩევს სახელობით და მოთხრობით ბრუნვას:

- მე ვა-კეთებ - მე ვა-უ-აკეთ-ე
- შენ ა-კეთ-ებ - შენ გა-აკეთ-ე
- ვინ ა-კეთ-ებ-ს - ვინ გა-აკეთ-ა
- ამრამ შობს ისაყის - ამრამ შვა ისაყ

ამ ქველსებში I და II სერის კონსტრუქციას განსხვავება არც სახელურ ღონეზე არ არის გამოხატული.

ისტორიულ-შედაჩებითი მორფოლოგიის თვალსაზრისითაც მოთხრობითი ბრუნვის რეკონსტრუქცია უაღრესად დიდ სიზნელებთან არის დაკავშირებული. ქართული /-მა/-მ/ და /-ნ/ ნიშნები, შვრულ-ლაზური /-ჟ/, სვანური /-ღ/, /-ვმ/ ნიშნები ძველია ერთ არქტიპზე დაფუძნებით [ონიანი, კლიმოვი], თუმცა არის ედა, რომ სერთო-ქართველური მოთხრობითის ნიშნად ¹¹ /-ნ/ იყოს რეკონსტრუქციებული¹² [ონიანი]. გ. მაქვარიანი ¹ აღ, ² ღ, ³ ნ/ აღომორფებს რეკონსტრუქციას ახდენს.¹⁴ მაგრამ ქართულურ ენებში მაწარმოებელია განსხვავებულობა და სიმრავლე, ასევე რეკონსტრუქციის საფუძელად გამოყენებულ ერთეულთა ფუნქციური მრავალფეროვნება (მოთხრობითობა, ლოკატიურობა, ადერბიალურობა) სვამს კითხვას - მათი ურთიერთზე დაფუძნის შემთხვევაში რისი რეკონსტრუქცია ხდება? მოთხრობითი (აგენტური) ბრუნვისა თუ რაღაც პოლიფუნქციური იწამბი ბრუნვისა, რომელიც გამოკვეთილად მოიცავს ადერბიალურ და ლოკატიურ შინაარსებს?

წინამდებარე ნაშრომის ამოცანა იყო იმის ხეენება, რომ მარჯაების თვორიის თვალსაზრისით დიდი სახდლოდით არის შესაძლებელი I და II სერიების ფორმათა მიმართება გააზრებულ იქნეს ისე, რომ II სერია მარჯაებულად შეიქნაით I სერიის მიმართ. I სერიის არამარჯაებულობა კი აუცილებლობით გულისხმობს, თუკა ამოსაგლობა ~ მორჩეულობის პრიბლემა დადგება, ამოსაგლად იქნეს მიხნეული დაბირისბირებს არამარჯაებული წვერი. შესაბამისად, არსებობს საფუძველი, რომ ქართველურ ენათათვის უქველესად მივიხნაით ნომინატური კონსტრუქცია, რომელიც ამ სერიას უკავშირდება.

1. Л. Пирейко, Основные вопросы эргативности на материале индо-иранских языков, М., 1968 М. Сахокия, Посесивность, переходность и эргативность: Типологическое сопоставление древнеперсидских, древнеармянских и древнегрузинских конструкций, Тбилиси, 1985.

2. Э. Бенвенист, Пассивное оформление перфекта переходного глагола; მისეფი : Глаголы "быть" и "иметь" и их функции в языке, Общая лингвистика, М, 1974, გვ.192-225.

3.W. Allen, Transitivity and possession, Language, V 40, №3, P.1 1964 გვ.337-343. И. Мелкишвили, Перфект в общекартвельском и общендоевропейском, Материалы конференции "Ностратические языки и ностратическое языкознание, М, 1977 გვ. 24; Ю. Кортава, Перфект индоевропейский и картвельский, მეცნე, ვნისა და ლიტერატურის სერია, 1981, №1 გვ. 109-115; И. Мелкишвили, Перфект в картвельском и индоевропейском, Историческая лингвистика и типология, М., 1991, გვ. 127-135.

4. ა. ჩიქობავა, ვრცვართული კონსტრუქციის საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, 1, თბილისი, 1948; А. Чикобава, Проблема эргативной конструкции предложения в языках различных типов, Ленинград, 1963, გვ.15.

5. R. Jakobson, Zur Struktur des russischen Verbums, Charisteria V. Mathesio oblata, 1932; Signe séro, Melanges de linguistique offerts a Charles Bally, 1939; 1966. ან საკითხზე ანსებული ლიტერატურისათვის ა. ა. ჭელიჭიშვილი, მარკარების მამართობა მონგოლოლოიაში, ტომოდოლოგია მიუბანა, თბილისი, 1994, გვ. 25.

6. R. Jakobson, Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze, Selected Writings, I,'s - Gravenhage, 1962.

7. J.H. Greenberg, Language Universals with Special Reference to Feature Hierarchies, The Hague, 1966.

8. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, 1980, გვ. 487.

9. დასას ნაშრ. გვ. 489.

10. ზ. ხარაგეიძე, ძველი ქართული ენა, თბილისი, 1997, გვ. 83.

11. Г.А. Климов, Типология языков активного строя, М., 1977.

12. ვ. ნუბუერიძე, არსებობს თუ არა ურგატორული კონსტრუქტა ქართველურ ენებში? მაყნე, ენისა და დიალექტურის ხერხა, 3, 1987; მსიფე: როგორი სისტემა უნდა აღდეკ ქართველურ ფუძე-ენაში? მაყნე, 2, 1988.

13. ა. ინიანი, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები, თბილისი, 1989, გვ. 113-152

14. G. Machavariani, The System of Ancient Kartvelian Nominal Flexion as Compared to those of the Mountain Caucasian and Indo-European Languages, Theoretical Problems of Typology and its Northern Eurasian Languages, Budapest, 1970.

სუბიექტური მეორე და ობიექტური მესამე პირთა
გამოსატყა თანამედროვე ქართულში

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის ნიშნების ხმაზედა ძველი გაჩვენდა კანონზომიერებას არ ემორჩილება და საერთოდ შეუძლებელი შეიქმნებოდა ამ პრეფიქსთა ბუნების დადგენა ცხანდელი სალიტერატურო ძეგლების მიხედვით. თუ, რა თქმა უნდა, ქართული ნიშნებს შესასწავლად და S_2 და O_3 პირთა პრეფიქსების გამოსაყვლად არ გავითვალისწინებდით, ძველი სალიტერატურო ძეგლების გარდა, დღევანდელ ცოცხალ კლავებსაც.

S_2 და O_3 პირთა ნიშნების ხმაზედა იქნა კიდევ ძველ ქართულშივე აღარ ემორჩილება მტკიცე წესს. ამაზე მკვლევარებს ის დარღვევები, რომლებიც აღიქმობოდა ამ პრეფიქსთა ხმაზედის საკითხში ძველი წერილობითი ძეგლების მიხედვით (1, გვ. 195-215; 2, გვ. 389-393; 3, გვ. 100-160).

უღლებს ნორმათა შერყევა და ამის გამო ფორმათა აღრევა S_2 და O_3 პირთა პრეფიქსების ხმაზედაში თანდათან იზრდებოდა და უფრო და უფრო მკრედილობდა საშუალო ქართულში. ამავე დროს თანდათან ძლიერდებოდა ცოცხალი კლავების გველენა სამწერლობო ენაზე, რის გამოც სალიტერატურო ძეგლებში ხან ერთი დასაქმებული ფორმა იქნება თავს და ხახაც - მეორე.

თანამედროვე ცოცხალი კლავები ძალიან განსხვავდება ერთურობისაგან მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის პრეფიქსების ხმაზედის საკითხში და ეს განსხვავება, რა თქმა უნდა, სალიტერატურო ენაშიც პოვეს თავის გამოხატულებას, რადგანაც "აღიარებულა, რომ ესა თუ ის დასაქმებული საერთოდაც ლიტერატურული ენისა და დაუშვებელი წყაროა შემდგომში მისი განვითარებისა" (4, გვ. 161-162).

S_2 და O_3 პირთა პრეფიქსების ხმაზედის თვალსაჩინოთი ხვერა საყვლევი ვორის, კამისა და ქარელის ჩაორნები მოყუოვინებან ცენტრალურისა (ვორისა და კამის ჩაორნები) და დსაყლურ (ქარელის ჩაორნი) ქართლურის. ჩვენს ხელრ არსებელი

დიალექტოლოგიური მასალების საფუძველზე შეიღება ითქვას, რომ S_1 და O_1 პირთა პრეფიქსების ხმარება განსხვავებული ზემოთ დასაველებული რაობების მიხედვით და ეს განსხვავება უფრო ხელშესახება ცენტრალურებს და დასავლურ ქართლურს შორის.

საქართველოს
ინსტიტუტი

შეორე სუბიექტური პირის გამოხატვა ქართლურში

შეორე პირის სუბიექტური და შესამე პირის ობიექტური პრეფიქსებს ხმარების წესის მიხედვით ა. შანიძე ცოცხალი კოლოებს ორ მთავარ ჯგუფად ყოფს: აღმოსავლურად (ქართლური, კახური, ქიზიურთა, ფშაურთა, პთილურ-გუდამაურთა, ხევსურთა, მიხეურთა და თუშურთა) და დასავლურად (ზემო და ქვემო იმერული, გურული და რაჭული).

ქართლურ კოლოს, ა. შანიძის აზრით, აღმოსავლური კოლოებისაგან ერთი განმასხვავებელი თვისება აქვს: ეს არის S_2 პირის პრეფიქსის დაკარგვა და თხრობითისა და ბრძანებითის ერთიმანეთში არგვა (თხრო: დაწერე, ხმ დაწერე) (1, გვ. 228).

S_2 პირის პრეფიქსის ხმარებისთან დაკავშირებით დასავლურ ქართლურის ქარგლის რაობის მერყეულება მართლაც მიშვეება შანიძისვე მოსაზრებას, რადგანაც ამ უკანასკნელში S_2 პირის პრეფიქსი თითქმის ახმარება არც ხმოვნით დაწყებულ ხმნებთან, სადაც იგი ფონეტიკურ მიზეზების გამოა დაკარგული, და არც თანხმოვნით დაწყებულ ხმნებთან, რც გამოც საერთოდ წაშლილია განსხვავება თხრობითისა და ბრძანებით კოლოებ შორის: პური ქამე და წაყ ხალხსა (ქოლოვეი); გაყდეი (ტახტიძის) ხამობრძანდი ხემ ჰადვალში (ტახტიძის); შეანამამდი თუ მოინაჩჩენებდი რამდენი ხანიც ვინდოდა (ქოლოვეი).

გამონაკლისის სახით შეგვხვება S_2 პირის პრეფიქსის ხმარება რამდენიმე შემთხვევა:

ა) აფრიკატებით დაწყებულ ხმნის ძირებითან:

ს: ყურბენი დასწერიო (ტახტიძის); დასწეამ ხახესა და ეხბო (ტახტიძის).

შ: გაყდე და პური შქამე (ტახტიძის); და ისე შქამ (ყინწისი); ისინ უნდა და შქრა (ყინწისი);

ბ) არს ხმასთან, რომელიც ვერ კიდევ ჰქონ ქართულში საზოგადო
წესების გამოხატვის წარმოდგენა (1, გვ.128):

ბ: თქვენ კაცის შედეგები ხართ (ხედურობით); შენი ქართული
გუთნო, დამპყრობელი ხარ ყდახას (ჩრდის).

ამრიგად, სამდენში გამოხატვის თუ არ ვაგვიფიქსირებთ,
დასველურ ქართულში, და ყრბოდ, ქაჩელის ჩაიონში S_2 პირის
პრეფიქსი ძირითადად დაკარგულია, რის გამოც გვხვდება
თხრობითა და ბრძანებითი ერთმანეთში აღრევსა და შიტი
ფორმალური განუარველობის შემთხვევები.

ქართულისათვის დამახასიათებელ ძირითად მოვლენებს
დაწვრილებით განხილავს ვა.ამნაიშვილი, რომლის თხრობით, S_2
პირის პრეფიქსის ხმარება სავსაოვოდ არ ემორჩილება რაიმე
გარკვეული სახის კანონზომიერებას და ხშირად სულ არ ახმარება,
თუმცა ზოგან შანც შეინიშნება მისი ხმარების შემთხვევები
(ძირითადად ტარაფონის ველის სოფლებში) (5, გვ.219).

ჩვენ შერ პოძებულ დიალექტოლოგიურ მასალაზე
დაყრდნობით ვადასტურებთ S_2 პირის პრეფიქსულ წარმოებას არა
შა.ტო ვორის ჩაიონში, ტარაფონის ველზე მდებარე სოფლებში,
აქამედ კასბის ჩაიონის შეტყულებაშიც. S_2 პირის პრეფიქსის
ხმარებასთან დაკავშირებით ცენტრალური ქართულის ვორისა და
კასბის ჩაიონების შეტყულებაში უნდა ვაგვიჩაიოთ რაი შემთხვევა:

1) S_2 პირის პრეფიქსი არ გვხვდება:

ა) ხმოვნით დაწყებულ შ.ას ფუძებთან, რის გამოც წამოლილია
განსხვავება ბრძანებითა და თხრობით შორის:

ვორის რ-ნი: შერე კანს უშამ (ხედისთ.); კასბის რ-ნი: აშიიდებ,
წამაიდლებ, კამაუცელი (ჭ.ქალა);

ბ) თანხმოვნით დაწყებულ ხმებითადაც, რაც აგრეთვე იწვევს
თხრობითი და ბრძანებითი კლასის ფორმებს აღრევსა და შიტი
შორის განსხვავების მოშლას:

ვორის რ-ნი: შელი, რად ტარო (ხედისთ.); შტრის პარდაპირ
დგებოდე, შამულისთვის ბრძოლობდე (ხედისთ.);
თქვენ რამე შენიშნეთ სიგიყუო (მანდისთ.);

კასბის რ-ნი: რა მოწყვეტამ, ფოთოდ გააქლი (ჭ.ქალა);
სერაფი რა გაუსტელდება, გამინტამ თეფშედა
(ჭ.ქალა);

2) S₂ პირის პრეფიქსი დასტურდება სხე დასხე ფორმებში სხესხეობებით:

ა) უმეტესად წინაენისძიერი თანხმოვნებით დაწყებულ სიტყვებში:
გორის რ-ნი - ს: ხახვი კარტი უნდა დასკრათ (მაშვე, ნ-ერთი სხელი დასდგი (ზიდისთ.);

ს-ამ: დაშვრით ხორც წყრილად (მაშვე); ქართული ქაბები მოშვერით (შინდ.);

ს,პ-ამ: გამარეცხამ (მაშვე); შერე დაადგამთ ცეცხლზე (მაშვე); შერე ბარს გადმოადგამ (მაშვე);

კასპის რ-ნი - ს-ამ: წვანულ დაშვრი (ტეკალა); გაშვრი ბაღრაქანსა და გულში საუღეფ (ტეკალა); დაშხველვტამ შერე (ტეკალა);

ს-ამ: შაზდგამ და მოხარშამ (ტეკალა); რა დაეს- რულდებსა ხარშვთ, გადმოზდგამთ (ტეკალა);

შპ-ამ: ზადღებ იმას წვალშა (ახალც.); რა მოაწველი ძროხასა, გააწურამ (ახალც.); შაყდები და წახეალო (ერთაწმინდა); შენ კი ამოაწვი (ზანდაცი); დაალოცამ იმ ქერსა (ახალც.);

ბ) შედარებით იშვიათად უკანაენისძიერი თანხმოვნებით დაწყებულ სიტყვებში:

გორის რ-ნი - შ: შერე ჩაბვრა ბრინჯსა (ზიდისთ.); რა შქენითო (შინდ.);

კასპის რ-ნი - შ: შერე პირ მოშვრამ და შარხამ (ტეკალა); ზვიდან ვით ფონ ნიახურ დაახვე და შაყრამ იმითი (ტეკალა);

შ-ამ: თითისტარზე დაართამ, შერე დააგვრებამ (ფაშანია); საქანელს რა დააგლამ (ახალც.);

გ) არს, ვიდ, ვალ სიტყვების ძირებით:

გორის რ-ნი - ხ: ჰქარა უნდა მოხვიდე (ზიდისთ.); თქვენ ხართ შერე მონადირეო (ზიდისთ.);

კასპის რ-ნი - ხ: შაყდები და წახეალო (ერთაწმინდა).

S₂ პირის პრეფიქსი შეიძლება წარმოადგენილი იყოს გაქვავებული სახითაც: გასწიე, ჰქარა წადიო (შინდ.); გასწიე (გარდაუვალი, წართქმითი ბრძანებითი) ფორმაში ს- პრეფიქსი დაკლილია პირის გაგენისაგან, რაც დასტურდება ამ პრეფიქსის არსებობით III პირის ფორმაში: გასწია, ანდა ამავე სიტყვის 'ხე' სიტყვისწინიან ფორმებში: მოსწია, მისწია (გარდაუვალი).

ველი შემთხვევაში ს - პრეფიქსი ზედმეტია და იგი ვაიფება არა პირის
ნიშნად, არამედ ფუნქსი შემაღლებელ ელემენტად, რაც ერთხელ კიდევ
მიუთითებს ამ პრეფიქსის ფუნქციის რღვევას და მოწინავე
ამაგად. ცენტრალური ქართლურის გორისა და ვაშლის
რაიონების მეტყველებაში S₂ პირის პრეფიქსის ხმარება სისტემურ
ხასიათს არ ატარებს. მართალია, ეს პრეფიქსი უფრო ხშირად არ
გვხვდება, მაგრამ არც თუ იშვიათად დასტურდება მისი ხმარების
შემთხვევები.

შესამე ობიექტური პირის გამოხატვა ქართლურში

რატორს ვიცით, ობიექტური პირი რატორია: პირდაპირი და
ირიბი. შესამე პირდაპირ-ობიექტურ პირს ახალ ქართულში
საკუთარი ნიშანი არა აქვს არც მხოლოდობით და არც მრავლობითში,
ხოლო შესამე ირიბ-ობიექტურია პირის ნიშანი იგივეა, რაც
სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა, ამიტომაც იგი შესავსავლ
ფონეტიკურ კანონებს ემორჩილება და იმავე ფონეტიკური
საბეკვლილებებით იხმარება, რაც მეორე სუბიექტური პირის
პრეფიქსს ახასიათებს.

O₂ პირი ირიბდამატებთან ხმნებთან

ძველი სალიტერატურო და სალიტერატურო ძეგლებს შესწავლის
შედეგად ა. შანიძე ასკვნის, რომ O₂ პირის პრეფიქსი ძველ
სალიტერატურო ქართულში აუცილებლად მოეპოვებათ მხოლოდ იმ
ხმნებს. რომლებიც მიკეშითის დამატებას მოითხოვენ რატორს
აქმყოში, ისე - ნამყო სრულში, ხოლო ის ხმნება, რომელთაც
მიკეშითის დამატება მხოლოდ აქმყოს ჩვეულის დრო-კილოებში აქვთ,
ხოლო ნამყო სრულის ჩვეულებაში კი - არა, ხან დაერთავენ O₂ პირის
პრეფიქსს და ხან - არა, იმისდა მიხედვით, მისდევნ ძირი მყოფს
ტიპის უღლებას, თუ ქადაგებს ტიპისას. ა. შანიძე შემოიხილაფს
ფრთხილ ცოცხალ კილოებსაც. ქართლურა, მისი აზრით, "იხმარებს
ძველი სალიტერატურო ენის წესს, რომლის მიხედვითაც ობიექტური
პრეფიქსი შესამე პირისა ხმნას მხოლოდ მაშინ უნდა მქონდეს, თუ
დამატებას მიკეშითში მოითხოვს" (1, გვ. 229).

კუთხეების მიხედვით განასხვავებს ქართლურს, აგრეთვე, O₂
პირის პრეფიქსის ხმარების მიხედვით გრ. იმნიშვლოვ, რომელს

აზროთაც, ეს პრეფიქსი ჩვეულებრივ იყარება დასავლური ქართულურში, ხოლო გამოჩაყლისისა და ახალციხის გამოჩაყლებით იგი გამოჩაყლებად გვევლინება სრულიად, სამხრულ და ცენტრალურ ქართულურში მისი აზრით, არაბდამატებისა ზმნებისა შესაძვ ობიექტური პირის პრეფიქსი, ან ფონეტიკური მიზეზით არ დაიყარება, ვეხედება თითქმის ყოველთვის თავისი ფონეტიკური სახესხვაობებით: მ, ს, შ, ბ, მ, ზ, მბ, მს (5, გვ. 216).

ო, პირის პრეფიქსი ცენტრალურ ქართულურში, ვიჩინა და კასპის რაიონების შეტყველებაში, არაბდამატებისა ზმნებით 1) წარმოადგენილია თითქმის ყოველთვის, 2) დაიყარვლია.

1) ო, პირის პრეფიქსი თითქმის ყოველთვის იბმარება თავისი ფონეტიკური სახეცვლილებებით; ვიჩინა რაიონში: მ; ს; ს→შ; ს→ზ; მ, ს→მ; მ; მ→მს; მ→მბ; კასპის რაიონში: მ; ს; ს→ზ; ს→შ; მ, ს→მ.

ვიჩინა რ-ნი

მ: დაძმებული მყამდათ მგომურები (მურგაღ.); მერე მკითხა იმ ქალს (მიდისთ.); თვალი მომკრა ნესტან-დარეჯანს (შინდ.); რა მოაკიდა ხელი (შინდ.); ამკადეს აქლემს (მიდისთ.); გამოშქონდათ თავისი ქერი (მეშე); იქაური ქალი მყამდა (მელთ.);

ს: მისცეს (შაშე.); მისცა ფული (მიდისთ.); მური სობოვა (მიდისთ.); ყველს სჭომნიდა ეს დეთონათლული (მიდისთ.); დასტაცა ხელში (შინდ.); დასცა და იჭე შოკლა (მიდისთ.); მაგრამ შარი მოხდო (შინდ.); ზეტი მოსტეს (შინდ.); რაფორ სდარაფობს ჭარია (მიდისთ.).

ს→შ: რა? ოქროს თმა არ გამოშენიყო (ატ.);

ს→ზ: ძალი მიზდევა (მიდისთ.);

მს: აღარ მიმსცეს მიწათ (დიდი ატ.);

კასპის რ-ნი

მ: თუ ღილა არ მჭონდა, მაშინ მისცემდა ერბოს, ქათამს (სამთ.); დიდი იყო მჭონიყო (ჭე.ქალა); შვიდასი სული მყანდა (ახალ.); ქარჭეტი მიმსეშ ქლაქიდან მომჭონდა (ჭე.ქალა); იქ დამხოციყო შვილები (ჭე.ქალა);

ს: მელელში მყრიდა და მემოეს მისცემდა ცარიელსა (სამთ.); მერე მისცე უფლებათ (სამთ.); სეფისკერ მისცემდა (ერთაქმ.);

ს→შ: მიტებ გაშენიყო სამნი (ჭე.ქალა);

ს→ზ: საქონლისთვისაც შეღავათი იყო, თაღები გაზდევა (სამთ.).

ვათიფურთას აღნიშნული აქტა, რომ ქართულურში პრეფიქსებ გამოყენებულია მს, მბ, მ, მს, მ დღლისბერების წინ და რომ "მს კომპლექსს პრეფიქსად გამოყენება არ ყოფილა, ასე ვთქვათ, ორთოგრაფიულ ნექტრთმა, როგორც ეს ანტონ I კათალიკოსის გრამატიკაში გახლავ

არამედ მისი გამოთქმა რეალურია უნდა ვთვლიყო ენაში უსათიურად" (6, გვ. 148).

ა. შანიძის აზრით, მს პრეფიქსი მიხვედლია მ-ს განვითარების შემდგომ საფეხურად. "განსაკუთრებით ხშირია მერმონღელ (DK-XI საუკ.) ძეგლებში დედის ბგერათა წინ გარდამავალ საფეხურზე (სრულ ასიმილაციამდე) მდგომი მოვლენები, როდესაც მავს თუმცა მთლად არ უნდა მქონოდა დაკარგული თავისი ბგერითი სახე, მაგრამ იმდენად უნდა ვთვლიყო დაახლოებული წარმოთქმის მხარე სანთან, რომ ამ ახალი ბგერის გამოსახატვად ერთი საგანგებო ნიშნის მაგიერად ორი უხმარაოთ (მს) სწორედ ასე უნდა ვთვლიყო ახლა (მს) ჩვეულის წარმოშობა დედის ბგერებით დაწყებულ 'მნებში' (7, გვ. 420).

გრა. იმნაიშვილის აზრითაც, მისი მიხედვით პრეფიქსი (მს), რომელიც წერ კიდევ ძველ ქართულშია დადასტურებული, მესაყენ გარდამავალ საფეხურზე უნდა მიუთითებდეს (5, გვ. 28-30).

გოთისა და კასპის რაიონების მეტყველებაში O_3 პარის ნიშნად დადასტურებულია a , am , და as პრეფიქსები, რომლებიც აუსტრეურად ახლოს დგანან z და sz პრეფიქსებთან. მს კომპლექსი პრეფიქსად გვხვდება შეცხრამეტე საუკუნის მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების ენაშიც. გრა. იმნაიშვილის აზრით, "ლიტერატურულ ენაში საბმარი z და sz პრეფიქსები (განსაკუთრებით წინაუწინმოვლებსა და აფრიკატების წინ) ფონეტიკურად უფროს იმსვე, რასაც a , am და as უკლებლ მეტყველებაში ... ჩაღვან a , როგორც ორფონოგრაფიული ნიშანი, ხმარებიდან ამოღებული იყო" (5, გვ. 29).

აღსანიშნავია, რომ a O_3 პარის ნიშნად გვხვდება ცენტრალური ქართლურის როგორც გოთის, ისე კასპის რაიონებს მეტყველებაში, ხოლო ორმაგი პრეფიქსაცია: ms , am , as მხოლოდ ცენტრალური ქართლურის გოთის რაიონის მეტყველებაშია დადასტურებული.

$z \rightarrow a$, $s \rightarrow a$, $z \rightarrow am$, $z \rightarrow as$ ძირითადად გვხვდება ხმოვნის მომდევნოდ:

ა) როგორც მარტო, ისე რაღაც ზმნისწინებითან:

გორის რ-ნი:

ს→მ: თორეზი მიდცა, ტანისამოსი მიდცა(ატ.); ღარ შამწონდა
ჭეჭლანთუბანი (ქეკ.უბ.);

მ→მს: შედმოდუნენ ვრამანეთს (მოშერი); ბიჭმა ხმალი დამსტო ჭიშკას
(ატ.); იქ დამსტოვა (ატ.);

მ→ამ: წამაყვა ეს ღარიბი მს (მოშა.); რამდენი რამე შედამატა იქმს
(მოშ.); ერთ პატარა წიყწიყელას მთიდან თვა სამომავლოდა (მოშ.);
კასპის რ-ნი

მ→ამ: კარებ წამ.აკრა ფეხით (ერთაწმ.); იმს ვამაყვა (ფაშანი);

ს→ამ: სანამ ვამკდებოდა გოროდსა, ცხენზე იქდა (ერთაწმ.); ჭიში რი
შომტაცა (ერთაწმ.); უნდა დამწვედეს ამ ბიჭსა (ერთაწმ.); ის რქა
შომტეხა (თემისბ.); იქიდან იმ ღმერთმაკ ეგ სამომამა (თემისბ.);
სულღი რი ამომტეგებათ (თემ.); პატარა შამწიარო იმათი
(შარბამანთყარი);

ბ) ქსევის ან გვარის ხმოვნების მომდგენოდ:

გორის რ-ნი:

ს→ამ: მოხუცი შეათანა მის ემსტუშრა (ატ.); იმს ვამსწიელოღით (ატ.);

გ) წინა სიტყვის ხმოვანთან, რომელთანაც იგი დიფთონგს ბჭნის, რაცა მს
უპრეყარბოა და წინა სიტყვა ხმოვნით თავდება:

გორის რ-ნი:

მ→მს: მოურავი მაინცა მსცემდა გივას (ატ.);

მ→ამ: იმსა მჭონდა თვეში თუშანი (დიდი ატ.); ვასდსა სერდისა უნდა
მჭონდესო (დიდი ატ.); სამჯანა მჭონდათ ხერხები (დიდი ატ.);

კასპის რ-ნი:

მ→ამ: ზოგ ვღებსა არა მჭონდა ხუთი თვისა (სამთ.); ყელას არამჭონდა
ჭეპი (ჭე.ქალა); ესა რა მჭვიან, რაგორაც პოყარი (ერთაწმ.); რადუ
მჭონდათ (ერთაწმ.); რა ვიცა, რესულათ რა მჭვიან (ერთ.წმ.); წინ
ბაგა მჭონდა (ფაშანი); სხელი არა მჭვიან (ფაშანი); იმ ხემწიყესა
შეილი არა მყანდა (ერთაწმ.); დურიტა მჭვიან (ამალ.); ღმ
ცხოვრება მჭონდათ (ამალ.); ესეთი რამეი ყელასა მყვა (ამალ.);

2) შესამე ირბ-ობიექტურა პირის პრეფიქსი დაკარგულა: ა) ხმოვნით დაწებულ ზნებთან, ბ) ზოგიერთი თანხმოვნით დაწებულ ზნის ბრებთან.

ა) შესამე ირბ-ობიექტურა პირის პრეფიქსი ხმოვნით დაწებულ ზნებთან ფონეტურა მიზეზების გამო ყოველთვის იკარგება:

გორის რ-ნი: ქიტქამ უარა უბრა (ზიდისთ.); უამბა თავისა უბედურებაი (ზიდისთ.); მინაბებმა შიამეს ოთხი კამეჩი (ზიდისთ.); გაუბედა ხეშოფესა (ზიდისთ.);

კასპის რ-ნი: გუთანში უბამდით ამქ უღელსა (სამთ.); ანეულს უსბლით მავსა (სამთ.); ამბ ქალღლი დაუწერა (ტქალა.); მავარი რა იყო, დაარტყეს კიდელი (ტქალა.);

ბ) O, პირის პრეფიქსი შეიძლება დაკარგოს ზოგიერთი თანხმოვნით დაწებულ ზნებთანაც, ძირითადად უკანაენისძიერ თანხმოვნებთან და აფრიკატებთან. იგი ყოველთვის იკარგება პირველ სუბიექტურ პირთანაც. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ირბდამატებინი ზნების უპრეფიქსოდ ხმარების შემთხვევები ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონების შერეულუბაში შედარებით ხელსაყობა, ვიდრე პრეფიქსიანი ფორმები.

გორის რ-ნი: ცხებებს ქონდათ საყარაულეები (დეგეულა.); შეხედა შოურაგა ქიტქამს (ზიდისთ.); დამე სამი ვაკი ვარაულოფს (მავშ.); ნეზნათა წევ, ძინამ (აბ.); სარკეს კობამდა (ზიდისთ.); ზოგს კბენდა (ზიდისთ.); შემოყრა და მოკლა წყული (შინდ.); არ ცოდნოდა ვაქსა და ქალსა (თორტ.); შენი ცოლი მისა ვარობს (ზიდისთ.);

კასპის რ-ნი: მამახეში ბატონ გამოტყვევა (ტქალა.); მაროლ მოცეგბო, ვალს დავაღებთ ზეიდან, რა არ დაობდეს (ტქალა.); საქონელი ძალიან ბევრი ვანდა (ამბლც.);

აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ შესამე ირბ-ობიექტურა პირის პრეფიქსმა შეიძლება სასხვესო ქვეყის უ ნიშნის მავიჯობაც ვასწიოს: წვალ-წვალ გამყვა [ვაბტა-ვაფუვა (შინდ.); კოშკიდან ვადმოსძება ამირანსა [ვადმოსძება-ვაფადმოუძება (შინდ.); იქიდან იმ დმერთიდაც ჩამოაძება [ჩამოაძება-ჩამოუძება (თემისბ.); მავრამ შარი მოხლო [მოსლო-მოულო (შინდ.)].

ამრიგად, ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონების შერეულუბაში O, პირის პრეფიქსი ირბდამატებთან

ზმნებთან ძირითადად ყოველთვის იხმარება თავისი ფონეტიკური სახესხვაობებით. ორმაგი პრეფიქსაცია: მს, მამ, მამს დამახასიათებელია მხოლოდ გორის რაიონის ქართლურისათვის. შედარებით აშუალო ამ რაიონების მეტყველებაში მესამე ობიექტური პირის უპრეფიქსო წარმოება უკანაენისმოჭრი თანხმოვნებითა და აფრიკატებით დაწვებულ ზმნებთან და თუ არ ვავითვალისწინებთ O_3 პირის უპრეფიქსო ფორმითწარმოებას სიმკობრეს, შეიძლება ითქვას, რომ ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონების მეტყველება ძირითადად მიეყვება ძველი სალიტერატურო ენის ტრადიციებს.

O_3 პირი პირდაპირდამატებთან ზმნებთან

ა. შინძე ძველ სალიტერატურო ძეგლებზე დაყრდნობით განიხილავს O_3 პირის პრეფიქსს სახელობით დამატებთან ზმნებთან. მისი აზრით, O_3 პირის პრეფიქსი ძველ სალიტერატურო ქართულში ადგილებზედ მოეპოვება ირიბდამატებთან ზმნებს, ხოლო სახელობით დამატებთან ზმნება, რომელთაც მიეკმთის დამატება მხოლოდ აწმყოს გგუფის დრო-კილოებში აქვთ, ნამყო სრულისაში კი-არა, ხან დაირთავენ O_3 პირის პრეფიქსს და ხან-არა, იმისდა მიხედვით, მისდევნ ანინი მყოფს ტიპის უღლებას თუ ქადაგებს ტიპისას. მისივე აზრით, ძველ სალიტერატურო ქართულს სახელობით დამატებთან ზმნებთან O_3 პირის პრეფიქსის ხმარების საკითხში აწმყოს წარმოებას დროს "აქლია ის ერთსახეობა, მთლიანობა და გარკვეული სისტემა, რომელიც მას ნამყო სრულში ამშვენებს" (1, გვ.195). შინძე, განიხილავს რა ცოცხალ ვალოებდაც, კერძოდ ქართლურს, ძველს, რომ O_3 პირის ხმარების საკითხში სახელობით დამატებთან ზმნებს აწმყოს წარმოებას დროს ისეთი მერყეობა არ ეშინება, როგორც ძველ ქართულს (1, გვ.229).

სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ქართლურს გრამატიკულმაყ. მისი აზრით, O_3 პირის პრეფიქსს პირდაპირდამატებთან ზმნებთან ირიბდამატებთან ზმნების ანალოგიით გასწავლით პრეფიქსი ნაცვითი აწმყოს წყებაში: მოამკლამდა; მურს შქამდა (ძველი.), ხოლო ნამყო ძირითადაც და ვაგშირებით მყოფში უმეტეს შემთხვევაში უპრეფიქსოდ იხმარებთან და მხოლოდ ზოგჯერ ვადაამყებათ ხოლმე პრეფიქსი: მოამკლა (სვენ.); სათე (ზურგ.) (5, გვ.218-219).

ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონების მეტყველებათა ანალიზის საფუძველზე აღსანიშნავია, რომ პირდაპირ დამატებთან ზმნები განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებენ I და II სერიაში.

პირდაპირდამატებიანი ხმები | სერიაში

თუ ღერ ქართულში, აქმოს დროულადში პირდაპირდამატებიანი ხმები ძირითადად ორ დარღვევით მიმართულებას მიბეჭდობს (პროფს და ქადაგებს ტიპის უღლებას); ასეთი სისტემური დაჩვევები ხმებისა ამ ჩაობების ქართულურში დღეს სავსებით შეუძლებელია ერთი და იგივე ხმები ყოველგვარი კანონზომიერების გარეშე ხან პრეფიქსულ წარმოებას გვიჩვენებენ და ხან უპრეფიქსოდ იმსარებთან. თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ ცენტრალური ქართულურის გორისა და კასპის ჩაობების მეტყველებაში პირდაპირდამატებიანი ხმებთან ქარბობს შესაძლო ობიექტური პირის უპრეფიქსოდ იმსარების შემთხვევები:

ა) ხმოვნით დაწყებულ ხმებთან:

გორის რ-ნი: ანთო (თფლი); ცხვარს რო გაუშეფს (შეშე.); დაღებდა და იწყებდა საქმეს (გერბ.);

კასპის რ-ნი: დაირტყა და გულზე შერღსა (ერთაწმ.); დაიდებდა ქადაღდა და მიწერამდა (თაშანი); შეაყებდნენ აყრსა (თფმ.); ამეყებს და ისე მქამს (ერთაწმ.);

ბ) ამ ხმებთან, რომელთაც სტრუქტურა პირველ პირში შეწყობათ.

გორის რ-ნი: იქიდან მიყვლით ამხანაგობას (შაშე.); შერე რო დამიყვლით. გაუშეფით ცხვარსა (შეშე.); მყოფლობით მარღსა შეყერისხეში (შეშე.);

კასპის რ-ნი: იმაზე ლამაზ მე სოფელში არას ეჭდამდი (სამთ.); მოყრეფამთ, რო - დეყარგდება (ქქალა); ვენწ მოყაცილებით. გავრცეხამთ (ქქალა); შერე აყრ-ნამთ (ქქალა);

გ) თანხმოვნით დაწყებულ ხმებთან:

გორის რ-ნი: ლესამდნენ ჰემ დაწნულ ქაჭანს (სერბ.); დედ-მამა ნახამდნენ (თორტ.); დანიშამდნენ (თორტ.); გახლამდა, თოხნიდა (გერბ.); დღებამდნენ (გერბ.); შერე დუქას დაეკავეს (შეშე.); ჰემი სამშობლო რო სურერას გაშლოდა (გერბ.); სუფილა მის შხესა ლოყამს (ზიდისთ.); სუ გლეიდა იჭაურობას (ზიდისთ.); ხნაედა მიქასა (ზიდისთ.);

კასპის რ-ნი: რო მოხნამდა მიქაყში, დათესამდა, შომიყიდა (სამთ.); შერე ამაში დამიწერამდა დაღდა (სამთ.); რადღ-შული გავინქამდნენ (სამთ.); მარტში ხნამდნენ და თანაე

ფარცამდნენ (სამთ.); ისინი ქვას თლიდნენ (თეძმ.); შერე
ესე ბაზამდა (ფაშინი); ბედელში ჩაყრიდა (სამთ.);
შინქამდნენ ამ გოგონას (ფაშინი).

ა. შინიძის აზრით, სახელობით დამატებთან ზმნებს აწმყოფს წარმოებს
ღრისს სიტყვადგად პრეფიქსული წარმოება აბასიათებს და თანაც "O₂ ად
გამოდის უმთავრესად მე, რომელიც შერეად სესტი ბეგრას და აფილად იეს
დაკარგვა გამოთქმაში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც წინ თანხმოვანი
მძურღლის ხოლმე" (1, გვ. 229).

გორისა და კასპის ჩაიონ ქმის შერეა ლეზაში პირდაპირ დამატებთან
ზმნებთან O₂ პირის პრეფიქსი, როცა იგი მოკეშულია ზმნის ფორმაში, მეს
გარდა გვხვდება სხვა ფონეტიკური სახეცვლილებებითაც: ს, შ→მ, ს→მ,
შ→მ, ს→მ, ს→შ, შ.

გორის ჩანი:

ს; მიწაში მიწას სთესამდნენ (ზადისთ.); ერთი კაცი თაფლს სკამდა (შინდ.);
თავის ნაშრომს არ დასთმობსო (ზადისთ.); მანლის ცოლები პურს
აქობდნენ, სწველამდნენ (ბერბ.); ახითო ცეცხლი და სწვამს შვედს
(ზადისთ.);

შ→მ: დამნიშამდნენ (თორატ.); ქორწილის შეორე დღეს პატარძალი სახლს
დამგვის (ბერბ.).

ს→მ: შერე ცოცხ დამდებენ (ბერბ.);

შ→მს: ნაფუცქენებსა მსქამენ (ბოშ.); დადგებოდა გლეხებს და მსყებდა
(აბ.);

კასპის ჩანი:

შ→მ: დამთესამდა, დამბარამდა (თეძმ.); დაარტყმს წყბლებსა და
მოამკლამს (ერთაწმ.); სიშინდ ჩამყრიდნენ (ფაშინი); ესა მღერამდა
(ბარნაბაბანთყარი);

ს→მ: შეტყამდნენ აბასა (ერთაწმ.); ესე დამადებდა ქალღვლსა და
დამწერამდა (ფაშინი); ამფაფებს და ისე მქამს (ერთაწმ.); ქვეყანას
მცნობდა (აბალც.); ნამგლით რო მთობამდნენ (თეძმ.); წნელსა
დამწნამდნენ (ერთაწმ.);

ს→შ: ისინი ქვას თლიდნენ და შქრიდნენ (თეძმ.); ფოთოლს შქამდა
(ბარნაბაბანთყარი);

შ: შეტყრამდნენ პოხითა (თეძმ.); შამტრამენ ერთად (თეძმ.);

ამოგად. ცენტრალური ქართულის ვოკალს და კასპის ჩაოხების შეტყულებაში O_2 პირის პრეფიქსის ხმაურმა პირდაპირ დამატების ხმებითან I სერის ფორმებში სისტემურ ხასიათს არ იტარებს: ერთი და იგივე ხმები ყველგვარი კანონზომიერების გარეშე ხან პრეფიქსულ წარმოებას გვიჩვენებენ და ხან უპრეფიქსოდ იხმარებიან. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ცენტრალური ქართულის ვოკალს და კასპის ჩაოხების შეტყულებაში პირდაპირდამატების ხმებითან I სერის ფორმებში ქართბოს O_2 პირის უპრეფიქსოდ ხმარების შემთხვევები.

პირდაპირდამატების ხმები II სერიაში

ცენტრალური ქართულის ვოკალს და კასპის ჩაოხებაში პირდაპირდამატების ხმები II სერიაში დამატებას სახელობით ბრუნვაში შეიწვობენ და სველებზე არ დაითრავენ O_2 პირის ნიშნს, თუმცა ზოგიერთ მარცხ ვებდება დაზღვევა გამოხატვის სახით, უფრო მეტად ვოკალს ჩაოხება, როგვსაც O_2 პირის ნიშანი ხმებს I სერიიდან II სერიაშიც გადაყვებათ ხოლმე.

უპრეფიქსო ფორმები მესამე პირდაპირ-ობიექტურა პირისა II სერიაში:

ვოკალს რ-ნი: მამული დაყვს (მელი); გაყვდეს ცხვარი (მიდის); მერე თქვა ამილაბყარმა (შეშე.); მოკლა წველი (მინდ.); ყხარმა დაკლა ძაღლი (მიდის); მოკლა, გაატყავა, ვათალა (მიდის); გველეშაპმა შემოყო თავი (მიდის).

კასპის რ-ნი: მერე ედელამ არები მოკლა (ჰ.ქალა); მურამა უნდა შექაშოს (ჰ. ქალა); დანიშეს (ჰ.ქალა); პრეფიქსული წარმოება O_2 პირისა პირდაპირდამატების ხმებითან II სერიაში ძალზე იშვიათად ვებდება და თითქმის ყველთვის ხმისწინიან ფორმებში დასტურდება:

ვოკალს რ-ნი:

მ: შეება პარცეცხლიანსა და მოძკლა (მინდ.);

ს: მინაძებმა დასოესეს (მიდის); ახიებული ცეცხლი დასტოვეს (მიდის); ყხარა გარეთ დასტოვა (მინდ.);

ს→შ: ხორციელ რი დაშქრას (მიდის);

მ→მ: რძე ძირს დაამდგა (ატ.); მერე იმანა ხაღბი შამყარა (დიდი ატ.); ხარა მოამკლა (ატ.);

3-ად: იქ დამატოვა (ატ.);

კ.პის რ-ნი:

ს-ად: ისე, რო ბეჭედაშდე გადაამწვედ (თუქმისბ.);

3-ად: ადღო, ვადამყრა (ტრიაწმ.);

ამრიგად, ცენტრალური ქართლურის გორისა და კაპის რაიონებს ჰებტველებში O₂ პირის პრეფიქსი პირდაპირ დამატებთან ზმნებთან II სტრიაში, ზვეულებბრე, არ იხმარება.

ქართული ენის დალექტები საქართველოში ჰებტ-ნაყლებ განიკლიან ურთიერთზემოქმედებას, რის საფუძველზეც წარმოიქმნება გარდამავალი დალექტის ზონა, რომელიც შეიცავს მომხმარებელ დალექტის თავისებურებებს (4, გვ.174). ასეთი გარდამავალი დალექტის ზონად შეიძლება წაითვალოს ქართლის დასავლეთი ნაწილის სოფლები, რომლებიც განიკლიან დასავლური დალექტების, კერძოდ იმერულის, ზეგაულისა და ორი დალექტის, ქართლურისა და იმერულის, ურთიერთზემოქმედებას ხელი შეუწეო, რომ დასავლეთ ქართლის სოფლებში, მათ შორის ქარელს რაიონშიც, გავრცელებულია დასავლური დალექტებისათვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენები (5, გვ.60-64).

სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ დასავლურ დალექტებში S₂ და O₂ პირის პრეფიქსები დაკარგულია და თითქმის არ გვხვდება (1, გვ.251; 5, გვ.88). ასევე იშვიათად გვხვდება აღნიშნულ პრეფიქსები დასავლურ ქართლურში, კერძოდ, ქარელის რაიონში.

O₂ პირის პრეფიქსის ხმარებასთან დაკავშირებით დასავლური ქართლურს ქარელის რაიონის ჰებტველებში უნდა განვიხილოთ ორი შემთხვევა: 1) O₂ ძირითადად დაკარგულია, 2) O₂ იშვიათად გვხვდება.

1) O₂ ძირითადად დაკარგულია:

ა) თანხმობებით დაწებულ ირიბდამატებთან ზმნებთან: აკოდებდით ვარ ორ კოყას (დირბი); ბერი და ქერი მოყანდათ (ჭებნატ.); დასატ სანუთები (ამანო); იქ დამადებია ვაგი (ველვე); ცოლი იქ დატს (წოლ.); არ წაყვა ის ბიქი (წოლ.); სახში არისო, მაგრამ ბინაში (დენი); ქალსა მუცელი ტყვა (შექშაქი); ებლა ამ ბიქსა კანს (ტატტი); ველაფერს გუნაიდედა ხელმძღვანელობდა (ჩუის); ხალხმა აბლა სხვა დონეს მიმართა (ჩუის);

ბ) თანხმობებით დაწებულ პირდაპირ დამატებთან ზმნებთან I სტრიაში: როდესაც მოვლენამდა სათაფს (ჩუის); ჩაჭრიდნენ და ისინი წაწკამდნენ (დირბი); ებლაყ თესამენ ხმირათა (ბერტქ.); კოლექტიები სულა ზეზაფდნენ (ტატ.); ქაბსა ქწინდა (ჩუის)

თურმე საქონლი ნაწლაჲს გაქიმადუნ (ჩუხი); გუთანსა ფხვამდუნ (ჩუხი); გუთნებითა ეხამდით, ეფსამდით (ძლევიყ.); შორეკანდა გუთნელს (ჩუხი);

გ) თანხმოებით დაწებულ პირდაპირ დამატებთან ზმნებთან II სერიაში: ის ბიქი გაზარდეს მეყანწიშუალებას (ბარცა); გახმა და ამოფეხეთ (ძლევიყ.); შოკლა ბატონი (ძლევიყ.); თორმეტო კაცი სერზე გადაყარა (არადეთი);

დ) ხმოებით დაწებულ ზმნებთან: ხანგალი დაუკვა კისერში (ზედუარ.); გვირდუნ ბატონშეფესა (ზედუარ.); უბოება რემატიზმეს (აბანო); დაუწვეს იმათ სივლი (აბანო); შეწასჭელიეს დაუძასა (ჩუხი); ყვეს უთხრა (ტაბტოდ.);

2) O_2 პირის პრეფიქსი იშუაადა გვხვდება აფრეკატებითა და უკანაენისშიერი თანხმოვნებით დაწებულ

ა) ირიბდამატებთან ზმნებთან:
ს: ბაგრატიონეს მეტი მამული მისცეს (აბანო); ბატოესა სცემდუნ (ჩუხი);

შ: მას ოთხი შვილი შუალია (მაქმაქ.); ტოროლა რი ფრთოსა შემოპკანდა (ჩუხი);

ს-ბ: დაშვიდებენ ერამანეთს (არადეთი);

ს-ზ: დიდბანსა ზღია ბატონსა (ეროდ.);

შ-ბ: სუ დამოცილებსა მღვანანო (ზებნ.);

ს-ბ: მარტო კობტას არ მძინამსო (ზებნ.);

ბ) პირდაპირდამატებთან ზმნებთან I სერიაში:

ს-შ: შკამდუნ ბურსა (ჩუხი); გადაიღებს და შეშკამს (ერწე.);

ს: ღმერთმა დასწველოს (ზებნ.);

შ: ქალი ქალობისთვისა შინდა ეურკას გამყრიტამს (ტაბტოდ.);

გ) ერთბაშისანი ზმნების ფორმებში, რაც ამ პრეფიქსის ფუნქციის მოშლასა და რღვევაზე უნდა მიუთითებდეს: ის კაცი შესწუბდა ბიენა (ტაბტოდ.); ზედ ბეწვის ზიდი სდემს (დეგარო); ეთერი შესწუბდა (ტაბტოდ.);

ამრიგად, დასავლური ქართლურის ქარელის რაიონის შერეულუბაში ზმნები, სველუბებოვ, იმპარება O_2 პირის პრეფიქსისა და მისი ბგერისა ცვლის გარეშე და აღნიშნულ პრეფიქსს მხოლოდ აქა-ქა. შედარებით ნაცლებად, თუ წაგაწვეებით.

ამგვარად, ზეგნს ხელთ არსებული სათანადო დიალექტოლოგიური მასალების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ: დასავლური ქართლურის ქარელის რაიონის მეტყველებაში, თუ არ გავითვალისწინებთ ზოგიერთ გამოხატვისა და დარღვევას, O, პირის პრეფიქსი ძირითადად არ იხმარება. ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონებს მეტყველებაში O, პირის პრეფიქსი შემდეგი ფონეტიკური სახესხვაობებით არის წარმოდგენილი: ბ, ს, ზ, შ, ძ, ძმ, ძს, მს. ორმაგი პრეფიქსაცია: მს, მმ, მს და მამასიათებელია მხოლოდ გორის რაიონის ქართლურისათვის. სავსებით არ ვხვდებით მხოლოდ პრეფიქსს კასპის რაიონის მეტყველებაში O, პირის პრეფიქსის ხმარებისთან დაკავშირებით ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონების მეტყველებას შერეული წარმოება ახსიათებს: ირიბდამატებთან ზმნებთან ქარბობს მესამე ობიექტური პირის პრეფიქსული წარმოება, ხოლო პირდაპირდამატებებთან ზმნებისათვის, როგორც I, ისე II სერიაში, უმეტესად მესამე ობიექტური პირის უპრეფიქსო წარმოება დამახასიათებელია. ამრიგად, ცენტრალური ქართლურის გორისა და კასპის რაიონების მეტყველებას მესამე ობიექტური პირის პრეფიქსის ხმარება თვალსაზრისით ამგვარად გამოკვეთილი მხარეობა ახსიათებს, რაც ერთდროულად კიდევ მიუთითებს ამ პრეფიქსის ფუნქციის მოშლაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ა. შანიძე, თბილისელებანი, II, თბ.; 1981
2. ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ.; 1984.
3. გ. ახვლედიანი, რაი ერთსავე პრეფიქსი ქართულ ზნაში: ღენი შეცნოერება, №1, 1923.
4. ე. თოფურია, ქართულურ ენათა დიალექტების შესწავლის მდგომარეობა და ამოცანები: ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, III, თბ.; 1963.
5. ვ. ამნაიშვილი, ქართულური დიალექტი, შეცნოერება, 1974.
6. ე. თოფურია, ქართულურა: არილი, 1925.
7. ა. შანიძე, მადმეტობა ადიშის საბარებაში: ტფ. უნივე. მოამბე, II, ტფ.; 1922-1923.

სიტყვის სემანტიკური ველი
და მისი თავისებურებანი

ქართული და რუსული ენების მონაცემთა მიხედვით

როგორც ცნობილია, "ენა ადამიანთა საზოგადოებაში არსებული, ამ საზოგადოების მიერ შექმნილი განვითარებული სისტემა" /3, გვ. 66/. გადაწვეტილია აგრეთვე ის საკითხიც, რომელსაც ზერ კიდევ ძველი ბერძნები წამოჭრიდნენ: "სახელი ბუნებრივი ბასიათისაა, თუ შეთანხმების შედეგით?" "ესა თუ ის ბგერათა კომპლექსი იმპოტომ აღნიშნავს ამა თუ იმ მოვლენას, რომ მკაზ მიღებული ამა თუ იმ კოლექტივში", - აღნიშნავს ბიონა ფომბუ /3, გვ. 23/ და ამის საილუსტრაციოდ მშუენიერ მაგალითს ასახელებს ქართული "შუხა" და რუსული "Myxa" იმის მიუხედავად, რომ მკვავი ბგერათაკომპლექცებია, სედ სხვადასხვა რამეს აღნიშნავენ: ქართულში - ხის ჭიშა, ხოლო რუსულში - შწერს. ანალოგიური მაგალითებია ქართული "ტუნი" (ბაგე) და რუსული "Tyun" (დრუბლები) და ა.შ. ამჩავად, იმის მიუხედავად, რომ სიტყვა რეალურად არსებული საგნის სიმბოლოა, იგი არ წარმოადგენს საგნის უშუალო ანაბეკტს. როგორც ცნობილია, "ენათა მიზანი საერთოა, განსხვავებულია გზები ამ მიზნის მისაღწევად" /2, გვ. 132/. ყველ ენაში სიტყვას თან ახლავს ის კონკრეტული რომელშიც უაუფენილია ადამიანთა კოლექტივის დამოკიდებულებს სათანადო მოვლენასთან თუ საგანთან /3, გვ. 28/. ამპოტომ, თუმკა ბგერადობა და საგანთან მიმართება სიტყვის ფუნქციონირებას აუცილებელი მომენტია, აუცილებელია კიდევ ორი პარობა: ენობრივი კოლექტივი და სხვა სიტყვებთან ურთიერთობა - სიტყვის ვალენტობა ამასთან დაკავშირებით სამართლიანად აღნიშნავს ბ. ფომბუ: "როდესაც სიტყვებს ებასიათებთ შოლოდ "ბგერებს ზღუ მნიშვნელობას". ამით საზოგადოდ, ბუნებრივი ენის და, კერძოდ, სიტყვის ამგვარი ორმხრივი დაბასიათებთ, შეგნებულად უნდა აღებულყოფთ იმ ფაქტს, რომ ბგერადობის და მნიშვნელობის კავშირი თავისთავად კი არ არის მოცემული, არამედ ხორციელდება

გარკვეულ ენობრივ კოლექტივში. ამ კოლექტივის მიერ" მკვლევარს
მიძინია, რომ "ენის ადრეობის" გათვალისწინებული უნდა იქნეს
ფრაგმენტისაგან გაუთიშვი რამდენიმე ფაქტორი: ბევრადონა / ენის
ფონეტიკური სისტემა, გრამატიკული სისტემა, რომელიც ენის
ნიშნადი ელემენტების გარკვეულ შესაბამისობას გულისხმობს,
მიმართება გარე სამყაროსთან, რომლის სიმბოლურ დახვედრე
წარმოადგენს ენა, და აგრეთვე, ადამიანთა გარკვეული საზოგადოება,
ენობრივი კოლექტივი, რომელიც აყარებს მიმართებებს ბევრადონასა
და გარე სამყაროს სავსებს შორის. "3, გვ. 180/

ყოველი ენა გადმოგვექვს ადამიანის პოზიციის სავსეთა მიმართ
და ამით თვითონ სავსებს, - აღნიშნავს გ. რამიშვილი /2, გვ. 138/, როცა
მკვლევარს ბუნბოლტის თეორიის შესახებ, რომ "ენათა განსხვავება
დასახანია არა მხოლოდ ბევრადონასა და გარეგან ფორმაში არამედ
უფრო ღრმად - სავსეთედეის წესშიც" /2, გვ. 112/.

და თუკი ბევრათა კომპლექსი ენობრივი კოლექტივის წევრთა
შეთანხმების შედეგად იქნეს შინაშეგულობას და იქცევა სიტყვად,
ბუნებრივია, ყოველი კონკრეტული ენის ლექსიკური ფონდსა და
სიტყვათმებაშეხებულ წესებში ასახება ამ ენის შემქმნელი ენობრივი
კოლექტივის დამოკიდებულება გარე სამყაროს მიმართ. ყოველი
კარკვეული ენობრივი კოლექტივის წევრთა მეტაფიზიკით ბევრადონით
არსებითი სახის განსხვავებებს ვეითყენებს, რომ ენათმეცნიერთა აზრით,
"დეება საკითხი იმის შესახებ, თუ რა როლს ასრულებს შედარებით
ენათმეცნიერება ზოგად ანთროპოლოგიურ მეცნიერებათა სისტემაში
და რა ღირებულებებით განიზომება მისი როლი ადამიანის
შესწავლაში" /2, გვ. 132/, გამოდის, რომ მხოლოდ ენები კი არ არიან
შესწავლის ობიექტი, არამედ თვით ენის შემოქმედი ადამიანიც
შესწავლება ენის საშუალებით ანთროპოლოგიურ დონეზეც კი.

ამრიგად, აღნიშნველსა და აღსანიშნს შორის დგას ადამიანი-
ენობრივი კოლექტივი, რომლის მიდგომა ჩველური სინამდვილის
მიმართ განსხვავებულია და ამიტომ არის, რომ "ენა სინამდვილის
ფრაგმენტია ან ძალი არ არის. უფრო სწორად, ყოველი ენა
სხვადასხვაეგარი "ვადაღება" სინამდვილისა /2, გვ. 144/.

განსხვავებული ენობრივი პოზიციიდან წამოსული
ანტილექტუალიზაციის ფორმებით სავსეთა ონტოლოგიური
მოყულობის... სხვადასხვა სექტორი "ნათღებარ", - აღნიშნავს გ.
რამიშვილი /2, გვ. 133/.

ამის უამრავი მაგალითის დასახელება შეიძლება, მაგ.: სიტყვაში საბერძნული/რუსული შესატყვისი mex / სახელდებისას ქართული აღსანიშნის დანიშნულებაზე მიაყრდნობს ვერადღებებს ჩემოვ, ხოლო რუსულში იმავე სავნის სახელი მასალაზე მიუთითებს, რისთვისაც ნეთის დამზადებული /mex - ტყავი, ბეწვი/. ერთი და იმავე ფერის აღქმა სიტყვებში ცხვერა და голубის ქართულმა ცა დაუკავშირა, რუსულმა - შტრედს. ან ასეთ წყვილში როგორცაა გულითადობა/ душевность, ქართული გულს სამიხსამიოდ რუსული სულს იყენებს. ასევე წყვილში: გულშრუდი და криводушный და სხვ. მსგავსი მაგალითებია:

крестить (სიტყვიდან крест - ჭვარი) და ნათლვა (სიტყვიდან - ნათელი)

выдворять / სიტყვიდან двор - ეზო / და გამოხსნა / სიტყვიდან ხსნა/.

безобразный სიტყვიდან образ - სახე / და უმსგავსი / სიტყვიდან მსგავსი/.

вдохновение სიტყვიდან вдох - სუნთქვა, ჩასუნთქვა / და შთაგონება / სიტყვიდან გონება/.

კიდევ უფრო საგრძნობია სხვაობა ენებს შორის, როცა საქმე სიტყვის ვალენტობაზე, ვერბოდ, სემანტიკურ ვალენტობაზე მიღება, ვალენტობა, ანუ სიტყვის სხვა ელემენტებთან სინტაქსური კავშირის დამყარების უნარი, გრამატიკულ კავშირთან ერთად სემანტიკურ შეხამებადობასაც ვარაუდობს / შტრა. ცნობილი მაგალითი: ცხენი ჭიჭინებს // ჭათაში კაკანებს და არა ცხენი კაკანებს // ჭათაში ჭიჭინებს.

როგორც ცნობილია, სიტყვათა კავშირი სინამდვილეს ემყარება. "სიტყვიერი კონტაქტი არის სიტყვათა გარკვეული ურთიერთიმპრეგება, შეპირობებული ამ სიტყვებით მითითებულ სავნებისა და მოვლენების რეალური სიბოლოვით საზოგადოებრივ პრაქტიკაში" /3, გვ. 251/, ანუ ამ სავნებისა და მოვლენების ურთიერთკავშირით ობიექტურ სინამდვილეში. მაგრამ შეხამებადობა მეორეულია სავნობრივ მიმართებასთან შედარებით და, როგორც ზევერსცევი ფიქრობს, მის მართებულობას ენობრივი გრძნობის განაპირობებს / Теоретическая и практическая лингвистика,

M., 1967 / . უნდა ვიფიქროს, რომ მას ეფუძნება ყველ ცალკეულ
ენაში არსებული და თვალს დასაფიქსირებელი ჩვეთი შეპირობებული
სიტყვათშემაშებანი, რომლებსაც ეძიებთან სიტყვათა სემანტიკაზე
დაფუძნებულ შემაშებებს.

თითოეული სიტყვის ფუნქციონირების არაფერი ძირითადად
ლექსიკური სინტაგმატიკით არის განპირობებული, ანუ თითოეული
სიტყვა ვარაუდულ კონტექსტს მიეკუთვნება / ეს ე. პირსიტყვის
დაფიქსირებაა: ქრამ თმა, ღაფა ენით... ამრიგად, ლექსიკური
ერთეულის პარაფრაზიული "სემანტიკური კლი" იგივე ლექსიკური
პარაფრაზიკის ფაქტია.

მართალია, ელემენტთა ვაერთიანება სისტემაში ძირითადად
შინაარსობრივი კრიტერიუმის მიხედვით ხდება, მაგრამ ყელა ენაში
გვხვდება ისეთი სიტყვათშემაშებანი, რომლებსაც ავტონომიური არიან
"სემანტიკური შესაძლებლობათაგან და მათი "პარაფრაზული"
არაფრაზიული" / 3, გვ. 56/. ეს ენობრივი კოდექტის წყაროთი
შეპირობებითი კლასის საფუძველზე აღმოცენებული ენობრივი ჩვეთი
შეპირობებული სიტყვათშემაშებებია.

აქედან გამომდინარე, სხვადასხვა ენაზე მოსაუბრე კოდექტის
შეპირობებითი დამყიდრებული ლექსიკური სინტაგმებისაგან
ავტონომიურად მდგომი ენობრივი ჩვეთი შეპირობებული
სიტყვათშემაშებანი შეტწილად განსხვავებულნი არიან და ეს სრულიად
ვასაგები, ბუნებრივი მოვლენაა.

თუ ამ თვალსაზრისით ერთმანეთს შევადარებთ ქართული და
რუსული ენების მონაცემებს, საინტერესო სურათს მივიღებთ. ამგვარი
პარაფრაზების გავლება - დაფიქსირება გამოფავადდება ქართულ -
რუსული ფილოლოგიის ფაქტობრივ სტუფენტებთან შეშაობისას,
რომლებსაც ეკითხებით ქართული და რუსული ენების
შეპირობებითი ვრამატრია. შესადარებლად მართი, ბ. ფოქტუს
ტერმინოლოგიით, "ვასკალკეებელი" შესიტყვებები უნდა
გამოვიყენოთ. თუმცა ხშირად კომპოზიტების შედარება -
შეპირობებითაც თვალსაზრისით წარმოასენს სხვადასხვა ენაზე
მოლაპარაკე ენობრივი კოდექტის განსხვავებულ შეპირობებით
კლასებს.

ასე მაგალითად, ქართულ რთულ სიტყვას რომელიც
შეტწილად შესიტყვებლად შეიძლება ვაეაზროთ / რუსულში
წარმოქმნილი სიტყვა შეესაბამება.

გულმეიწი - вечная

- თავქარანი - беспутный
- ყურადღება - внимание
- თავისუფალი - вольный
- ერთგულება - верность
- სულისამღვმელი - вдохновитель

შეიძლება პირიქითაც იყოს - ქართულ წარმოქმნილ სიტყვას ირანულში კომპოზიტი მიესადაგოს:

- უსაფუძელო - голословный
- დატექსტა - головонойка
- ელვისებური - иволженосный

საინტერესოდ გვეჩვენება ის შემთხვევები, როცა კომპოზიტი კომპოზიტი შეესატყვისება, მაგრამ ერთერთი კომპონენტი განსხვავებულია. ეს ფაქტობრივად სიტყვების სემანტიკურ შესამებათა თავისებურებების გამოვლინებაა:

- გულმარუდი - кришодушный
- სხივმოძლი - лучезарный (зарница - ელვარება, ციალი)
- კეთილდღეობა - благополучие
- ახლომხედველი - близорукый

ზოგჯერ ორივე კომპონენტი განსხვავებულია: დღევრძელობა - многолетие, შამასყო - мухомор და სხვ.

კიდევ უფრო მკაფიოდ ელინდება სიტყვათა სემანტიკური შესამებადობის თავისებურებანი შემდეგ მაგალითებში:

რუსული много მეერი. მრავალი ქართულში მეტწილად დღეს შეესამება: многоуважаемый - დიდგმადტოვებული, многоотражный - დიდტოჩაყანი, многозначительный - დიდმნიშვნელოვანი... შეიძლება много-ს მრავალი შეესატყვისებოდეს, სამაგიეროდ წვილისცალები იყოს განსხვავებული: многоотрадный - მრავალფეროვანი, ან ორივე კომპონენტი განსხვავებული აღმოჩნდეს: многолетие - დღევრძელობა...

ენობრივი კოლექტივის მეტყველებითი ქცევის თავისებურებანი, როგორც აღვნიშნეთ, განსაკუთრებით სინტაქსის დონეზე გამოვლინდება. ამის საილუსტრაციოდ გამოვიყვანებ, მაგ., რუსული "ნაёт" ზმნის შესატყვისობანი შესამამის ქართულ შესიტყვებებში: ნაёт по лицу - სახეში ურტყამს, ნაёт барабан - დოღს უკრავს

бьет в ладоши - ტ.მ. უბნებს / ქართული უბნები ამ შესატყვისებში
 განსხვავებულ მნიშვნელობებს გამოხატავს. бьет скот - სპორტულ
 ზედაც. свет бьет в лицо - სხვათა თვალებში შუბს. ружье
 хорошо бьет - თითქმის კარგად მიაქვს. кровь бьет из раны
 სისხლი მოხვედრს ქრატობიდან. бить врага - მტრის დამარცხებში.
 бить карту - კარტის გავტყა. бьется сердце - გულს უბნებს. бьется
 головой о стену - ძველს თავს უბნებდა. бьется над решением
 вопроса - თავს იბრუნებს საკითხზე. бьется из-за куска хлеба -
 ღუბის პერსონაჟის წყალობაში.

სხვა მავალითები: вабить яйцо - ავრცხის ათქვეფა. вабить
 шерсть - მატყლის გაბნეტვა. вабить волосы - თმების ასევე.

- შხველი ჭიშკა - крупный весок
- ღიღი მწერალი - крутой писатель
- შუკუბი ხასიათი - крутой характер
- ქვეყნის წყალი - крутой напиток
- ღიღი თანხა - круглая сумма
- შთხალი წელი - круглый год
- ღიღიანობის თხოვლი - круглый сирота
- მოქმედების ანუ - круг деятельности

რუსულ ხედალ ს რიბელის ქართულად "შეხად" ან
 "შეხედვად" ითარგმნება. სინტაქსურ წყობაში ხშირად "თვალი"
 შესატყვისება:

- თვალი შეუღო - бросил взгляд
- თვალი მოუღო - обвел взглядом
- თვალის მოთრეფება - отвести взгляд
- თვალს არ აცილებდა - не отрывал взгляда
- თვალებით შეხვდა - взгляды встретились

სხვა შემთხვევებში პირდაპირი თარგმანის გაცემა: შეხრას
 გავსკა - избегать взгляда. გამოხედვა დაიჭრა - уловил взгляд.
 შეხრას გაუძლო - выдержал взгляд. გულსივი გამოხედვა -
 бесстрастный взгляд და სხვ. ამ შესატყვისო უბნალოდ კალკებთან
 გვიჩნდეს საჭივ.

რუსული ენის ღუბისათვის მომუშავე მოსწავლისათვის
 სინტაქსურ უბნა იყოს სხეულის ნაწილებს აღნიშნული აქტიურობა

ლექსის ეთენილი სიტყვებისა და სიტყვათშეხამებათა გაცნობა,
როგორცეცა:

- თვალის კაკალი - глазное яблоко
- სალოცი თითი - указательный палец
- ცუჩი - большой палец
- თმის ძარები - корни волос
- სახმო სიმები - голосовые связки
- ენის წვერი - кончик языка
- ფეხის წვერებზე - на цыпочках

ქართულ "წვერს" რუსულ შესიტყვებებში შეიძლება სხვა
სიტყვებაც მიესადაგოს: ხის წვერზე - на макушке дерева, მთის
წვერზე - на вершинке горы, ფანჯრის წვერის წათლა - точка
карандаш / აქ წვერი საერთოდ არ ფიგურირებს /.

ყურის ბიბილოები - мочки ушей

ქათმის ბიბილო - гребень

და ა. შ.

ასეთი სახის ვარჯიშობისათვის სასურველია ლექსიონების
გამოყენება. ამით სტუდენტის სიტყვათა მარაგსაც გაეაზღვრება,
ლექსიონებზე მუშაობისა და მხატვრული თარგმნის ჩვევების
გამომუშავებაშიც შეუწეობთ ხელს.

1. Звегинцев В.А. - Теоретическая и практическая лингвистика, М., 1967.
2. რამიშვილი გ. - ენის ენერგეტიული თეორიის საკითხები, თბ., 1978.
3. ფომბუა ბ. - ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.
4. Учебный словарь сочетаемости слов русского языка, М., 1978.
5. რუსულ-ქართული ლექსიკონი, სამ ტომად, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამოცემა, თბ., 1956 - 59.
6. დ. ჩუბინაშვილი - ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.

მცხ ნაწილაკის ერთი ფუნქცია ძველ ქართულში

1918 წელს აკაკი შანიძემ ეურნალში "პრომეთე" (№1) გამოაქვეყნა სტატია "მცხ ნაწილაკი ძველ ქართულში". მან მიუთითა: ა) მცხ ნაწილაკი ძველ ქართულში დაერთვის თბრობითი კილოს ფორმას და მას კავშირებითის მნიშვნელობას ანიჭებს; რაათამცა მოკლეს იგი, მ. 26,59; ბ) კავშირებითი კილოს ფორმებთან მცხ ნაწილაკის ხმარება გამოირიცხებოდა; რაათა მოკლან იგი, დაუშვებელია; რაათამცა მოკლან იგი [1].

მას შემდეგ მცხ ნაწილაკს მრავალი მკვლევარი შეეხო [2;3;4;5;6]. აკაკი შანიძის შერჩეული წამოყენებული ორი დებულება ურყევი დარჩა.

ბ. გაჩეჩილაძემ შენიშნა, რომ მცხ ნაწილაკიანი ხმნური ფორმა II თურქობითის მნიშვნელობას იძენს: არა ვერ-იფოა შენდაცა, რაათამცა შეიწველე მოყვასი იგი შენი, მ. 18,33; არა უწყადა, რაამცა მიუღლა, მრკ. 9,6 C და სტ. [3, გვ.248].

1976 წელს ა. შანიძემ "ძველი ქართული ენის გრამატიკაში" გამოყო მცხ ნაწილაკის კიდევ ერთი ფუნქცია: იგი გამოაყენება პირობით-შედეგობით წინადადებაში. ა. შანიძე წერდა: "თუ რთულ ჰექსობილ წინადადებაში მოცემულია პირობა და მისი შედეგი, ორსავე წინადადებაში (მთავარშიც და დამოკიდებულშიც) ჩვეულებრივია მცხ ნაწილაკის ხმარება. დამოკიდებულ წინადადებაში იხმარება "უეუ - ეთუმცა" (ან "თუმცა"). მაგალითები: უაუეთუმცა აქა იფო, არამცა მომკედარ იფო ძმაი იგი ზემი" (ა. 11,21) - აქ რომ უოფილრყფ, არ მოკედებოდა ზემი ძმა; ესე უაუეთუმცა იფო წინაწარმეტყველი, უწყადამცა, ვინ და რაბამი დედაცატი შეეხების მას (ლ. 7,39) - ეს რომ წინასწარმეტყველი უოფილიფო, ეკოდინებოდა, ვინ და რაფორი ქალი ეხება მას" [5, გვ. 166; იხ. აგრეთვე 6, გვ. 55]. აქვე უნდა აღნიშნოთ, რომ ამ ტიპის ფორმები შემსწრელი ჰქონდა ბ. გაჩეჩილაძესაც [3, გვ. 245], თუმცა მან მათი სათანადო კვალიფიკაცია ვერ მოგვეცა.

გ. ნინუამ მიუთითა, რომ მცხ ნაწილაკი დაერთვის თბრობითი კილოს ფორმას და მას ბრძანებითის მნიშვნელობას ანიჭებს [4]. მის ნიმუშებია: ესემცა იყით, მ. 24,23 DE; შდრ.: იგი უწყადეო C; ნუმცა იყოფინ, მ. 16,22 C და სტ.

ძველ ქართულ ტექსტებში ჩანს შუა ნაწილად კიდევ ერთი ფუნქცია: შუა ნაწილადანი ეთარა ხშირად "ითიქის" ნაწილად ფუნქციით გამოიყენება:

ეთარა ძალიან ხეუხება: ევონა, ეთარამედ დვა იგი მდინარესა ზედა და ამა, ესერა, ეთარამეცა მდინარისაგან გამოვიდოდეს შუანი ზრობანი, შესაქე 41,1-2 0; ძილსა ხეშსა შვეონა, ეთარამედ ევონა კიდესა მდინარისასა, და ეთარამეცა მერა მდინარით გამოვიდოდეს შუანი ზრობანი, იქვე 41,17-18 0; ეთილედ მერამე ხეუხებასა: და ეთარამეცა შუანი თაენი ეუეღისანი აღმოვიდოდეს ადგილსა ერისა, სავსენი და ეთილნა, იქვე 41,22 0.

ვეფხრობით, ძველი ქართული წერილობითი ძეგლების გადახედვა ამ თვალსაზრისით ამ ტიპის სხვა ნიმუშებსაც გამოიყენეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ა. შანიძე; შუა ნაწილადი ძველ ქართულში პრომეთე, №1, ტფ., 1918.
2. ნ. კოტინოვი, - შუა ნაწილადის ფუნქციები ქართულში: ისე ასპირანტთა და ასადგ. შეენ. შეშაყთა VII სამეცნიერო კონფერენციის თეზისები, თბ., 1956.
3. პ. გახეილასე, კვლე - შუა ნაწილადისათვის: ივე, XII. თბ., 1960.
4. გ. ნინუა, - შუა ნაწილადის ერთი ფუნქციის შესახებ ძველ ქართულში: "შაენე" (ენ. და ლიტ. სერია), 1971, №2.
5. ა. შანიძე, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 1976.
6. ნ. კოტინოვი, კლასიკური გრამატიკის და სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი ქართულში, თბ., 1986.

- ილ სუფიქსიან ნაზმნარ სახელთა შესახებ ქართულში

მასდარისა და შიმღვობის ურთიერთობის საკითხს ელენესათვის საფურადღებოა სახელზმნურია - ილ სუფიქსიანი წარმოება საკუთრივ ქართულში (და არა მხოლოდ ქართულში). - ილ სუფიქსი ქართულში აწარმოებს არ მარტო მასდარებს: დუმ-ს - დუმ-ილა-ი, წუბ-ს - წუბ - ილ-ი, ს. წყურ-ი-ს - წყურ-ილ-ი..., არამედ შიმღვობებსაც: ს-წურთ-ი-ს - წურთ-ილ-ი, დაფჩხნ-ი-ს - დაფჩხნ-ილ-ი, შ-ქ - ი-ს - და - შ-ქ - ილა-ი და სხვ.

- ილ სუფიქსიანი მასდარები მასდარის უძველეს ფორმებადაა მიხნეული და ჩაოღენობრივად არცთუ მრავალრიცხოვანია [1, 564 - 565]. რაც შემთხვევაში, ილ სუფიქსი სი - პრეფიქსის ეროდ აწარმოებს მასდარის ფორმებს (სი-ცბ-ილა-ი, სი-ბორც-ილა-ი, სი-ჩხუ-ილა-ი, სი-შში-ილა-ი...), რომელსაც ზოგჯერ სი - ულ პრეფიქსულ-სუფიქსური წარმოებაც ენაცდლება. ულ სუფიქსი დიაქრონიულად ილ სუფიქსის პიზიკოტური ვარიანტია [2, 197 - 200].

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ილ სუფიქსით ნაწარმოები მასდარები უმეტესად გარდაუდელი ზმნებისა. გარდამავალ ზმნათაგან, ა. შანიძის თქმით, ამ ქგუფს განეკუთვნება ჩივ-ილა-ი (ჩივ-ი-ს). აქვია განხილული ბაზ-ილა-მამ-ილ მასდარიც (მამ-ავ-ს ზმნის მასდარის ფორმა) და სი-ნან-ულ-ი (ი-ნან-ი-ს) [1, 564-565].

უნდა ითქვას, რომ არც ჩივ-ი-ს ზმნა და არც ჩივ-ილა-ი ძველ ქართულში არ დასტურდება. ძველ ქართულში დამოწმებული [3] შ-ჩივ-ან შიმღვობის ფორმა კი თავისი წარმოებით უფრო ამოსავალი ზმნურია ფორმის გარდაუდებლობას გულისხმობს (შდრ., შ-ტყუ-ან-, შ-ტყი-ან-, შ-სივ-ან-, შ-კივ-ან...) [4, 193]. "ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში" ჩივს, აქვე, ი-ნან-ი-ს ფორმაც დახასიათებულია როგორც გარდაუდელი სტატისტიკური ზმნა [5].

რაც შეეხება მასდარის ბაზ-ილა-მამ-ილ ფორმას: ბაზ-ილა-ბაძეს გარდამავალი ზმნის დიალექტური ფორმაა (-ბაძეა). "შენს შექამა სოფელი, ბაზილმა (ბაძილმა) ააშენაო (ანდ.) [1, 564]. გარდამავალ ზმნათა - ილ სუფიქსიანი მასდარები შეიძლება შეეხებოდეს რაჭულში, იმერულში, გურულში (ქუბილი, ხუჩილი

სახელი იყარაულება (ს - ტყვის, მ - სურის მის იგი), მასდაღებო ასევე
გრაზიტყული სუბიექტის მდგომარეობას ასვენობრებენ:
"სტყოლის გულნი" ეს. 19,20 (მძრ. გულსტყოლი), სწუთის
წყალი (მძრ. წყლის წვერყოლი).

ან. სიქობაჲ ამგვარად ვასუბსტანტოებულ სახელეს
"სუბიექტის ნათესაობითებს" (genetivus Sybjectivas) უწოდებს და
განასხევეს "ობიექტის ნათესაობითებს" (genetivus Objectivas) -
გარდამეულ ზმნათა მასდარუბისაგან: წერს წერილს - წერა
წერილისა, ქრის ტყს - ტყს ქრა... [8, 209].

გარდამეულ ზმნათა ობიექტური ინტენცია დახდება - ღო-
ულ/სუფიქსის წახსული დროის მიმდევობის ფორმებში: წერთო-
ლი - ვინც გაწერთნეს, ან ვინც გაიწერთნა გათხრა-ლი - რა
გათხრაეს, ან რა გათხრა და ა.შ. რელიურად ამ რიგის სახელებში
ობიექტზე დამართული მოქმედების შედეგის ნომინაცია თხაბება.

1. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, მორფოლოგია, მეორე გამოცემა, თბ., 1973.
2. ა. არაბული, ძველი ქართულის ნამყოფი დროის საობიექტო მიმღეობის მორფემული ანალიზი - სსამ, 96, №2, 1979.
3. ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, მასალები, თბ., 1973.
4. ე. ოსიძე, მიმღეობის წარმოება ქართულში, თსუ შრ., ტ.67, 1957.
5. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (რეატიომეული) არხ. ჩიქობავას რედაქციით. ტ. VII, 1955.
6. შ. კობახიძე, ქართული ფილექტოლოგია, I, თბ., 1990.
7. G. Deeters, Das Kharthwelische Verbum, Leipzig, 1930.
8. არხ. ჩიქობავა, სხელის ფუნქციური უბედესი აგებულება ქართულურ ენებში, თბ., 1940.

სიტყვა “სა-კუთ-არს”-ის გენეზისის შესახებ მოსაზრება თითქმის ერთდროულად გამოქვეყნდა ორ წიგნში. პირველი გამოცემა მოსკოვში (გ. კლიმოვი, ქართულურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, 1964 წ.) მეორე კი - თბილისში (თ. გამჭყვლიძე, გ. შაკვატაძის, სინანტოს სისტემა და აბლაური ქართულურ ენებში, 1965 წ.). ავტორები, როგორც ჩანს, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად მივიდნენ ერთნაირ დასკვნამდე, რომლის საწყისი დებულება ასეთია: “სა-კუთ-არს”-ის ძირეული სეგმენტი “კუთ” წარმოადგენს “კუთ” ძირის სახესხვაობას. იგივე აზრით გატარებული მკვლევარებისა და შესაჩვენაბის წიგნშიც - “ქართულურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი” (თბილისი, 1990 წ. გვ. 180).

გ. კლიმოვი ფიქრობს, რომ ორივე (“კუთ” და “კუთ”) ძირისათვის “საერთო ქართულური ფუძე ენის დონეზე უნდა აღვადგინოთ” “კუთ(ს.)თ” ფორმა რომელშიც ქართულში მოგვცა “კუთ”, მეგრულში - “კუთ”, ქანურში - “კუთ/კუთ”. ეს ძირითა - წერს ავტორი - ფართოდაა დადასტურებული ქართული ენის გერ კიდევ ადრეულ ძეგლებში (“მოიკეთეთ იგი და განაგდე” მთ. 5 10, მასდარი “მოკუთა”) ანაღ ქართულში ეს ძირი ნულ-ნულა იღვრება “ქრ” ძირისაგან. ზანური ძირის გახმოვნება (მეგრ. “კუთ”, ქან. “კუთ”-ო-კუთ-ო) კანონზომიერი შესატყვისია ქართული და სვანური “ე”-სი. სვანურში დასტურდება გახმოვნების ნულოვანი საფუძურიც, შერ მასდარი “ლი-კუთ-ენი” (შე-აგრეთვე ქართული სა-კუთ-არსი “სომხტყენნი”, გვ. 111).

“სა-კუთ-არს”-ის შესახებ ამის მეტი არაფერია ნათქვამი. თ. გამჭყვლიძე, გ. შაკვატაძის წიგნში თითქო შეშინებულია “კუთ” ძირის “კუთ”-თან კლიმოვისეული დაკავშირების მწირო საბუთთანობა, თუ უფრო შაკვატად ეტყვიო, უსაბუთობა და ავტორები უდალობენ, დებულების შტოცებას ფონეტიკური საფუძელი დაუტყბნონ. ძანი წერენ: “ველ ქართულში თანხმოვნებს შორის შეიძლება გვქანდეს როგორც [უ], ისე [უ].

^ ვ	ვ
სუფილი	საყუთარი
შეშუდილი	აურთხვეს
ვუჭერა	სულერი
ქარბა	ფილფის
ქარბა	მუდრო
ქარესა	ღაფაფილი

მიგალოთების ანალიზი საინტერესო სურათს იძლევა: თუ "ურდუქყო" ფრაქ (ვ) -ს შეიკავს, რედუქციის შემდეგ ეს (ვ) თანხმოვნებს შორის მოქცეული მარცხ უმარცვლო რება. ამ დებულებას სამეგალითოდ ჩამოვდელია პირველ რიგში დასახელებული ძირები. (გვ.48)

ფტოლები განაგრძობენ: "ისეთი შემთხვევების ანალიზი, სადაც ერთსა და იმავე მორფემაში "ურდუქყო" და "ნარდუქყო" ფორმათა მონაცდულობა რეგულარულ ხასიათს არ ატარებს და სადაც ფტომოლოგიური კავშირები უფრო დიდი ხნიდან არის გაწვეტილი, გვაფიქრებინებს, რომ "ვ"-სა და "უ"-ს მიმართება ქართული ენის განვითარების უბედეს პერიოდში არ უნდა ყოფილაყო იგივე, რაც ღელ ქართულში, კერძოდ, "ურდუქყო" ფორმებში ხმოვნის წინ უნდა გვეჩინოდა (ვ). ხოლო ნარდუქყოლ ფორმებში თანხმოვნებს შორის - მარცვლოვანი (უ).

C[^]ვV

ვაქუთი
განვ-ვაქუთ-ე
ქუფრთბი
ქუფრცხლ (ბერკი)

C[^]ვC

საყუთ-არი
აურთხ-ვეს
ახ.ქართ.მო-ყურცხლა
(მდრ მეც.კურჩხი, სვან.ქიშხა-ქიშხ-ყურჩი-ი "ფეხი", გვ.49)

ე.ი. იგულისხმება, რომ "სა-კეთ-არ"-ის "კეთ" მოღებულა "კეთი"-
დაგან, სადაც "ე"-ს რედუქციის შემდეგ გვრჩება "სა-კეთ-არ" და
რადგან თანხმოვნებს შორის უმარცვლო [ქ] იქცეოდა მარცვლონ [ქ]-
დ "კეთი" ძირისაგან მივიღეთ "კეთ" ფორმა.

ფორმალური თვალსაზრისით ამ მსჯელობაში ვერაფერი
რიგზეა. ოღონდ, ზეინი აზრით, მოიკლებულს დებულებებს სემანტიკური
მხარე, კრძალ, როგორ მიუხედავოთ "მოკეთა", "მოქრა"
მნიშვნელობა, რასაც "კეთი" ძირი უკავშირდება "სა-კეთ-არ"-ს, რაც
სრულიად საძირისძირის ნიშნავს?

ამ ხარვეზს ატორებოც აწინევენ და სკოლიოში განმარტავენ:
"საკეთარი" ეტიმოლოგიურად "ვისთვისმე მოსაკეთი, მოსაქრელი",
შდრ. აქართული იდიომატური გამოთქმა: ("თავისთვის მოითალა",
ე.ი. "დასაკეთრა", იქვე).

ამ ახსნას ორი ნაკლოვანი მხარე აქვს: პირველი, "ვისთვისმე"
მოსაკეთი, "მოსაქრელი" რატომ უნდა იყოს მანკდამანკ "ზეინი
საკეთრება", ან საერთოდ ვისიმე საკეთრება, გაუგებარია; მეორე, და
უფრო უცნაური ისაა, რომ მსჯელობაში შემოტანილია ახალი სიდიდე,
სხვა ზნა - "მოთლა", რაც ლოგიკურად დაუშვებელია. "მოთლა" იქნება
მართლაც ნიშნავს "თავისთვის" "მოქრა"-ს, "დასაკეთრა"-ს, მაგრამ
რამუთაშია აქ "სა-კეთ-არ-ი". ამ საბუთით განა დადგინდება, რომ "მო-
კეთ-ი" ან თუნდაც "მოიკეთ-ი" დასაკეთრებას ნიშნავს?!

თუ აზროვნების ქვეშაობიტი ლოგიკიდან გამოვალთ, როგორც
იხიქა, "მო-კეთ-ი" "სა-კეთ-არ"-ს ეს არა, პირიქით, მოკლებულს
მოშორებულს ნიშნავს და ამიტომაცაა, რომ "მოკეთილი" თემდამ
განდევლინს მნიშვნელობათაა ნახშირი ეავა - ფშაველასთან.

ერთი სიტყვით, "მო-კეთ-ი" ("მო-კეთ-ი") და "სა-კეთ-არ-ი"
სემანტიკურად ერთმეორეს ვერ დაუკავშირდება ქართული ენის
განვითარების ვერც ერთ დონეზე. ამის ბრწყინვალე დამტკიცება "ზეინი
ქართული ენის ლექსიკონი". რომელშიაც "კეთი" ძირთან
დამოწმებული სიტყვები: ძაოკეთილი, აღმოკეთა, აღმოსაკეთილი,
გამოკეთი, გან(ნ)-კეთი(ი-ლი), განკეთილება, განკეთილი,
გარდაკეთი, დაკეთი, დამოკეთი, ენაკეთილი, ელდაკეთილი,
მკეთილი, მკეთარი, მოკეთი, ნაკეთი, საკეთილი, სასო-კეთილი,
სასოწარკეთილი, ვერდაკეთილი, ვერკეთილი, შეკეთი

გარდამავალი ყოფა, წარყვთა, წარმოყვთა, ჩამოყვთა, რომლებთანაც დაკავშირებულია მნიშვნელობები: გაქრა, მოქმა, მოყვთა, მოყოლება, მოშორება, მოწყვეტა და მისი ჩამოყვრულია, არცერთ ამ სიტყვასთან დასაბუთებული არაა "საყუთარი" და "კეთ" ძირთან დაკავშირებული სიტყვები: კეთენა, გამოყუთენა, საყუთარი, რომლებთანაც დაკავშირებულია მნიშვნელობები: განსაზღვრა, მოყუთებება, საყუთარი.

ჩვენს ამ დებულებას მხარს უჭერს ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებაც "სა-ყუთარ" სიტყვის ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით, რომელიც მას გამოთქმული აქვს წიგნში - "ქართული სამართლის ისტორია" (მეორე ნაწილი, მესამე ნაკვეთი, 1929 წელი), სადაც ვკითხულობთ: "ტერმინი 'საზებურის' ანალოზშია საშუალება მოგვეყავადგინო, თუ როგორ წარმოიშვა ტერმინი 'საყუთ' და საყუთარების ცნება. ამგვარ მხარს მისაღწევად, ჩამოყვრულია, ტერმინი 'საყუთარის' ძირითადი, თავდაპირველი მნიშვნელობის გამოჩვენება სქიზო. უხადია, რომ საყუთარი, საყუთარება, განკუთვნია ერთდროულად ძირისგან წარმომდგარი ტერმინებია და ნაწარმოებია, როგორც 'სანუგარი', თავსართი 'ს', 'გან'-ისგან და ძირისა 'კეთ'-ისა და -ბოლოსათვის 'არი', 'რება' 'განა'. ამ ტერმინების პირველადი მნიშვნელობის გაგება გავფიქრებულვინდა, ამ ნაწარმოებთა ძირის მნიშვნელობა რომ გვეცოდნოდა.

სამედნიეროდ "კეთენა" ძველ ქართულში თავის-თავადაც იმპირება. დასაბუთებს თარგმანის წყალობით. მისი მნიშვნელობა არცერთა. მაგ: "კეთენად ჭელთა და ქათა (ეზრაელი 2032) უღრის ბერძნულს "του λατρευειν ουλος και λιθους", ლათინურს "Colamus ligna et lapides".... ამ მაგალითებიდან ირცევა, რომ ქართული "კეთენა" ბერძნული λατρευειν-ის (ლატბეგინისა) და ლათინური "Colere-ის მსგავსად მსაზრებებს, თავიანთსცემს, ზრუნვასა და მოვლას მნიშვნელო-ამის მიხედვით "საყუთარი" თავდაპირველად მოსაგლის, საზრუნავის, სათავსებელის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. ამგვარად, საყუთარება ის იყო, რაც საზრუნავი და მოსაგლელი, თანაც სათავსებელი იყო, ის სურათისა და საზოგადოსა, საზიაროსისგან განსაზღვრად, რომლისთვისაც თვითველ წყურს მზრუნველობა არ, სპირიტუბა (ივ. ჯავახიშვილი, თბ. 12 ტომად, ტ. 7, გვ. 286).

მაშასადამე, "სა-ყუთ-არ"-ი ნიშნავს ისეთ ჩანბე, ჩანაც განსაკუთრებული გაურთიხილება. მოვლა, პატრონობა სქიზდება,

განსხვავებით იმისგან, რაც ასეთ ურთედლებს არ იმსახურებს. ამდენად,

"საკუთარის" "კუთ" ძირი ვერ დაუკავშირდება "კუთი" ძირს.

ახლა იმის შესახებ, თუ რას უნდა ნიჭ მნაუფეს, უფრო სწორად, საიდან უნდა მოდიოდეს "კუთ" ძირი.

ჩვენი აზრით, იგი უნდა დაეკავშიროთ ხმამაძეთი სიტყვასთან "კუთავს", რომელიც თავის მხრით, აღბათ, უკავშირდება ქ.გ.ლ.-ში მითითებული რედუბლაციურებულ ძირს "კუთ-კუთ"-ს. ამ უკანასკნელს კი იმავე ლექსიკონის ჩვენებით ეხმარება ძირები: "კუთ-კუთ" და "ქუთ-ქუთი".

"კუთ-კუთ"-ის შესახებ ქ.გ.ლ.-ში ვითხულობთ: ფრინველთა დაბალი და ვაბშული ხმანობა. შდრ. "კუთ-კუთ". "კუთ-კუთ"-ის განმარტებას კი ნათქვამია: ხმამაძეთი, ზოგი ფრინველის ხმანობა... წიწილების მოხმობა კრუნისგან გადატანით "ერთმანეთის მოაღერება ადამიანთაგან" (სტ.მენთ.), ხოლო "ქუთ-ქუთ"-ის გასწერვო შოკლედა მითითებული - "იგივეა, რაც "კუთ-კუთ".

ამ ამონაწერებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სტ. მენთეშაშვილის მიერ დამოწმებული მაგალითი, რომლის მიხედვითაც "კუთ-კუთ"-ის თქმით ადამიანები ეაღერებებიან ერთმანეთს. მე კი გურიაში გამოგონია "შვილებს კრუნით "დაქუთქუთებს" თავზეო, ე.ი. ეაღერება, ზრუნავს, სწებს მათთვის. მხოლოდ წუხილის გამოხატავად კი იხმარება "კუთ-ვა" ხმნა. სამწუხაროდ ეს ხმნა არც ქ.გ.ლ.-შია ასახული და არც აღ. ლონტის "კილო-თქმათა სიტყვის კონაში". იქ "კუთავს" ხმნა მიჩნეულია იმერულ ფართად, თანაც მხოლოდ, კრუნთან დაკავშირებით ("კუთავს, (იმერ), კრუნის კრამი, კრამი". ჩვენი აზრით, ეს განმარტებაც კორექტივს მოითხოვს. "კუთავს" "კრამი" არაა. "კუთავით" კრუნი "ელამარაყება" წიწილეს, ეაღერება მათ.

რაც შეეხება ადამიანებს, ისინი გარულ მებრუნებაში "კუთ-ავს", როცა რამზე სწუხან. "რამდენიც არ უნდა იყუთო, ამ საქმეს აღარაფერი ეშველება" გამოგონია გურიაში.

იგივე, ხმნა უნდა იყოს დ. ზებანაშვილს ლექსიკონში დამოწმებული "ქოთება"- (ე-შქოთებ-თე) ელაღლებ, ვგოდებ; "ქოთა (ე-შქოთავ-თე) ერთ ადგილზე მოსვენებით არ ვზოვარ.

ერთი სიტყვით, "კუთ-კუთ"-ი "კუთ-კუთ"-ი, "ქუთ-ქუთ"-ი "ქოთ-ქოთ"-ი ("კუთავს", "ქოთავს") დაკავშირებულია წუხილთან, ზრუნვასთან, აღერესთან, ამდენად მოველასთან და ძატრონობასთან. რაც "მოკეთებას" და "მოკეთილზე" არასდროს იღებთ არ ითქმის.

ნათქამიდან, ვფიქრობთ, აშკარა უნდა იყოს, ეტიმოლოგიური
ლექსიკონების მოთხოვნილი ადგილებიდან "საერთაში" უნდა
მოვიღოთ დანახები მსჯელობა, რომელიც "ქვეთი" ძირს
დაეშორება, რასაკვირველია, ქვმსახურთა და უნდა დაჩქეს
დახელად.

პრედიკატული სახის ელიფსური კონსტრუქციები ქართულურ ანდაზებში

ქართულ სენსიტივური ლიტერატურაში წინადადების სისრულე-უსრულობა მთავარ ან არამთავარ წევრთა არსებობა-არარსებობის მიხედვით განისაზღვრება.

"უსრულია წინადადება, როცა გამოტოვებულია ერთ-ერთი მთავარი წევრი" (კიზორია, 1982, გვ. 70).

ლუი ეკატის მიხედვით, "უსრულია წინადადება, თუ მასში გამოტოვებულია ერთი ან რამდენიმე წევრი (მთავარი თუ არამთავარი), რომლებიც ადვილად იგულისხმება კონტექსტისა ან სხვა რაიმე ვარკვეული პირობის მიხედვით" (ეკატე, 1988, გვ. 206).

რუსული ენის ჰელფანთის ერთი ჩვეუი ერთმანეთთან ათვრებს ელიფსურსა და უსრულ წინადადებებს, შერჩენი ელიფსურ გამოხატვას უსრული წინადადების სპეციფიკურ სახედ ან დამოუკიდებლად ნახმარ ფრაზად მიიჩნევს. საგულისხმოა, რომ უშეტესად ტერმინით "ელიფსურა" სწორედ ისეთი წინადადება აღინიშნება, რომელშიც შემასმენელი არ არის და არც გამოტოვებულად იგარანდება.

"Эллиптическими... мы называем самостоятельно употребляемые предложения особого типа, в которых сказуемое не названо и не является необходимым для выражения мысли" (გუფა, 1978, გვ. 234).

"Эллиптическими называются... предложения особого типа, спецификой структуры которых является отсутствие глагольного сказуемого..." (ვალგინა, 1991, გვ. 211).

ჩენი აზრით, უსრული წინადადება გულისხმობს გამოტოვებულ წევრს, რომელიც ვრცელი კონტექსტით ადვილად აღდება, ხოლო ელიფსურ კონსტრუქციაში აზრი სრულად გასაგება მოკლე გამოხატვებშიც და არ მოითხოვს რომელიც წევრის აღდგენის აუცილებლობას.

კონკრეტულ მასალაზე დაყრდნობა გვიჩვენა, რომ ელიფსურ წინადადებათა უშეტესობას უშემასმენლო ფრაზები ქმნიან, ამიტომ ჩენი მყელობის ობიექტია პრედიკატული სახის ელიფსური კონსტრუქციები ქართულურ ანდაზებში.

შემდგენელი, როგორც სტრუქტურული ერთეული და
სებით წყვილი, იმდენადვე დიდი კომპლექსური
მნიშვნელობისაა. სხვა წყვილების შედარებით, იგი გასულებით
ხშირად რეალიზდება გამონათქვამში" (ვაჭაძე, 1997, გვ. 112) ამის
მოტივებზე, უმეტესწილად ადასტურებს სრულად შესწავლულ
აღიქმების, მსგავსად ექვემდებარე წინადადებას "რომელშიც
ქვედადამატე არ მოადრეება და არც იუარაღება" (ვაჭაძე, გვ. 209).

სენისძეობა აღმართის წარმოდგენაში ლექსმა ანდამა შედევრ
სოციალის იქვე: ლაგონური, სხატე, ხაზის სობანის
მეტყველები სიტყვიერი ფორმულა ანდამა მუდამ იყო და დღესაც
ათის მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ელვის ობიექტი, იქნება ეს
პარეპროლოგია თუ ლინგვისტიკა, ფოლკლორისტიკა,
ისტორიოგრაფია თუ ფილოსოფია... ამ ფენომენის უამრავი
განსაზღვრე არსებობს როგორც ქართულ, ისე უცხოურ სპეციალურ
ლიტერატურაში.

"ანდამა ათის აღმწრდელობითი ხასიათის აღგებრიული
გამონათქვამი, რომელიც ერთ წინადადებაშია მოქცეული და
რომელშიც დამრჩეველობითი შინაარსი მნიშვნებით გვერდებს"
(ტრთელიშვილი, 1957, გვ. 109).

"ანდამა ხაზის მეტყველებაში შესული ამა თუ იმ ახრის
მკვეთად გამომატველი პოეტური ფორმულაა, რომელსაც,
მსგავსად არაქისა, ხართულთა, ანუ გადტანითი მნიშვნელობა
ასმითებს" (სინარულიძე, 1960, გვ. 311).

"Пословица - коротенькая притча... это суждение,
приговор, поучение, высказанное обиняком и пущенное в
оборот под чеканом народности" (დალი, 1989, გვ. 14).

"Пословицы и поговорки при всей своей видной
простоте представляют собой весьма непростые
образования. С одной стороны, это явления языка,
сходные с обычными фразеологизмами, с другой, -
накне - то логические единицы (суждения или умозаключе-
ния); и с третьей, - художественные миниатюры, в
яркой чеканной форме отражающие факты живой
действительности (პერმაკოვი, 1970, გვ. 9).

სანდაზო წინადადება სოციალი ტყვეობითა და როელი
სტრუქტურული აღნაგობით ხასიათდება აქ ნახმარ ყველ სიტყვას
განსაზღვრული ადგილი და ფუნქცია აქვს. სავსებით მტყვებრივია, რომ
ხაზის იდეალებს, მისწრაფებებს, რწმენა-ტრადიციებს,

შეხედულებების ერთ ფრაზაში "ჩატყის" ანტიკლერობა და საანდაზო ფილოსოფიის არსებობა ხელს უწყობს ელიფსის გაჩენას. ანდაზა ხომ - ელიფსური იქნება იგი თუ სრული - შინა "დასარულმბული წინადადება" (ჩანდუკლი, 1964, გვ. 156), იგი "განსაკუთრებულ მისწრაფებას იქნეს ფრაზის შემოკლებისაკენ" (ლევია, 1959, გვ. 142): "Синтаксические формы, как и логические, подчиняются важному закону жанра - экономии словесного материала - тенденция к сжатию фразы оказывается в строе предложения (შორაზოვა, 1972, გვ. 6 - 7).

"ქართულ, ზეგრულ, ლაზურ თუ სვანურ ანდაზებში... ძალზე ხშირია ელიფსური წინადადებები, რაც უნივერსალია ჩანს..." (ი. ხანტლასე, ლ. გულუდანი, 1996, გვ. 284). ზეგნი აზრით, უშემასშენლო ანდაზებისათვის ენა ქმნის ფილოს, რომელშიც თავსდება გამონათქვამები მკვეთრად დაპირისპირებული ოპოზიციური ცალკებით, (ერთმანეთის განმსაზღვრელი ადგილის, დროისა თუ თვისებების თვალსაზრისით).

რასაკვირველია, არ გამოერიცხებით ამა თუ იმ ადგილს გადაქცევას ცალკე შორიულ, ელიფსურ ანდაზად, რომელიც საგულუბრედ შემასშენებს შესაბამისი ვრცელი კონტექსტის მიხედვით გვეყარაუდებინებს. მაგ.:

"გოქსა სამინდი თუნდა ჭქოში, თუნდა ცხრა მოას იქით"; შტარ: "ღორს უთბარეს: ჭქოზე ჭქრი გიყრა - მე ბირი არ მიძიქვდება და ვითომც ცხრა მოას იქით ყრილა".

"შე, შეი, გურიკოზე, სი ჭკიდი დო მა კობალი" (შე, შეი, გურიკოზე. შენ მქალი და მე პურიო); შტარ: შებატონე გურიკოზემ ვინ ცოლი შეაცდინა, მობერებულმა ვამ სამაგიერო გადაუხადა მას და როცა ერთმანეთს შეხედნენ, ვამ ეს ანდაზა უთბრა: შენ ვინ ცოლი გერგო, მე კი ბატონისაო (ქართული ხალხური სიტყვიერება, 1991, გვ. 463). ნათელია ანდაზაში მოცემული შედარების ნათესაულობა: სამეგრელოში მქალი, ჩვეულებრივ, ჯილა ოჯახში გამოიყენებოდა, პური კი უფრო სამატიო საკვები გახლდათ.

რომელიმე უშემასშენლო ანდაზა რომ აღვიქვათ ალგორითულობას მოკლებულ ფრაზად, მაშინვე განიღვება შემასშენლის უმარისობის, წინადადების დაუსრულებლობის გრძობა; თუმცა ზოგჯერ ცოცხალ შეტყულებებში და ლიტერატურაშიც არსებობს სრულიად ბუნებრივი და ხელაღწერობას მოკლებული ელიფსი.

ქართ.: "სიყვლის ქორწილი, ვოცისელის ხატი" (სიყვლის ქორწილი ვოცისელის ხატი იყო)

შეკვ.: "ვოცისე ცხონდა - იტყობიში მოხდა" (ვოცისე ცხონდა - ყველის ხატი). შერ. ვოცისე ცხონდა იტყობიში მოხდა რე (ვოცისე ცხონდა ყველის ხატი).

ღამ.: "ნაყო ბერე, ჰყო იბოთი" (ჩამდენი შუილი, იმდენი სახლი). შერ. ნაყო ბერე ვაძენენ, ჰყო იბოთი ვაძენ (ჩამდენი შუილი ვაძენ, იმდენი სახლი ვაძენ).

სკან.: "ტანემ ღარებ ვსერა ღაფლემ ი ღაფრამ - ღეოემ" (ტანსაცმელი - დღისით და ქვეშავეები - ღამით); ამ ანდაზაში ნაგულისხმევ აზრს დღეს სიყველ ღამულაში

აც გამოხატავენ: ტანემ ღარებ ღაფლემ და ღაფრამ ი ღეოემ (ტანსაცმელი დღისით აზრს საქით და ქვეშავეები ღამით).

ზემოაღიწილ და შგავს ანდაზებში შემსახენლის ჩარევა ხელოყნურთა და ზოგჯერ სავითოდ მიუღებელი იყვლება წინადადებათა ლექსაუთი, მორფოლოგიურა თუ სინტაქსური მხარე: ირღვევა სიტყვათა რიგი, განსხვავებულია სინტაქსათა ჩაოდენობა, იმლება ზღვარი თამაზიკურ ნაწილებს შორის და ა.შ. პაროქით ეი. ნებნსიურთი გამონათქვამის უყვლედი საბით ხმარება ბუნებრივად ჩოვორე მოქმედის, აც მსმენელისათვის.

ქართულურ ანდაზებში გამოვლინდა ჩვეუთი ელიფსური წინადადეგებისა, რომელთა კონსტრუქციაში შემსახენლის ფუნქციის ითავსებს სახელ-ხმნა (ნაწყის; მოქმედებითა, ენებით ან სამუდელი გვარის მიმღეობა). ეს ფრაზები შინაარსობრივად სრულთა, შეიცავენ ინფორმაციის მოქმედ სუბიექტზე, საგნის მოქმედებასა და მდგომარეობაზე.

ქართ.: "შამო, შენი აფლამა და სეში აფლამა".

"არე ვამრა და არე ვამეაო".

"ვაი ვამდავას, ვაი ანდაკავეაო".

შერ.: "ვარა თელა დო ვარა ღუნაგა!" (ან სიციცხლე და ან სიყვლილი!).

მე ჰერხელადა დო მე სერგელადა (რა ვამოცება და რა ვათრევაო).

სკან.: "ღამში ევრა-ზანს, ღაქარი-შეანს" (მართლის შოფნა-სამეგრელოში, ხმარება-სეანეთში).

ქართ.: "ერთის (შეილის) შემყურე წალში საყურთა".

"ენა ტყბილი, ენა მწარე, ენა ქვეწარს, ამოშედებო".

"შეშველი და არა შეშველი".

"ხუტისო და ხუთმუცლო, ხუთი დოქის გამოძლიერი".

შეგბ.: "შეშველებელი - შა და ვიცო, შეშველებელი - ეხოდ-ეითი!"
(მოძუშავე - შე და ვიცო, შეშველებელი - ოცდაათი!).

"შეათხვე და შეარბელებელი, დღეში ეგუბარბელებელი" (მეთხთხვი და მარბანკალი, თუთიონ გაუბარბელნი).

ჭარბ.: "ენა ებად აღებულა, წყალწალებული"

"ქამაში გამარჯვებული - საქმეში წყალწალებული"

"დედაკაცის ფიცო, გაყრუებული ფიცო"

"ცხენი მწოლიარე, ხარი მდგომარე"

ხშირია ანდაბები, რომელთა ელიფეს იწვევს მოქმედის მიერ მათთვის რიტმისა და რითმის შენარბუნება, შემადგენელ ნაწილებს შორის მკვეთარი ზღვარის გაქლება, გამოორების თავიდან აცილება:

ჭარბ.: "ეთან-აგი, კარგთან-კარგი".

"თეებში მარბევაში, ცხენი აღმართში".

"ინდიშული, მინდიშული, რაც დედ-მამა - იგი შეილი".

"მტერს ხმადლი, ეპარს-თეთარი, წისკვილს-წყალი, გუთანს-ხარი".

"მორცხვი ქალი-ერთ ქალაქად, მორცხვი კაცი-ერთ ქალაქად".

შეგბ.: "შახინ(ქი)ს - ართ სოდა და მინჯეს - ოშა" (ქურდს-ერთი სოდა და მარტონს - ასო).

"მტერს ხისართი და მოქვირეს-ატარითია" (მტერს ვობთა, მოყვარეს კოვხითთა").

"ეფშა ჭარა - გურაფეს ხარა" (სავსე მუცელი - სწავლის ხარა).

"მარა ნამარესია და წყარი ნაწყარესა" (ცხა ნაგზურს, წყალი ნაწყურსო).

დაშ.: "ბოზო ნანა-მამაშენი, ბიჭა-თი-მეშენიშენი" (ვოვო დედ-მამისთვის, ბიჭი თავისთვის).

"ქუცარიში ვარი - ქუშე და წყარი" (ღარიბის საქმელი - მარილი და წყალი).

"ოზორ-მამული-გაღე დაღელა" (სახლის მამული-გარეი დედალი).

"კაი თრანგიშენ, ბატი კოხიშენ" (კარგი-ღმერთისაგან, ცუდი-ადამიანისაგან).

"კობი კობიონ, ღობეი მგებნიონ" (კაცი კაციონ, ღობე ბობიონ, შერი კაცი კაციონ, ღობე ქაკიონი).

სქან: "ღაფსობი ვსერ-ზერალს ი მერხილ - ღვაფარას" (ფრეცხი ღვაფარას და ცელი მამაკაცს).

"ღიგნი . ვსერ-ღიგნიში ი ღიგნი-ღიგნიში" (ტორილი-სტორილის დროს და სიმღერა-სიმღერის დროს).
ნ ნე კაცხეი შქაროლ, ნ ნემ ზოერ-თაქაროლ (ერის წერ-შქაროლ, ენის ძარში ხანძაროლ).

"მღენ ვსერ-მღერაქ ი მოღ-მავ" (მღენი-მავთახი, ქითამი ცხენიო).

ზოგიერთი ანდაზში ვაქცს მსაზღვრელ-საზღვრელის პრეპოზიციური თუ პოსტპოზიციური წყობა. მსაზღვრელი ატრინებულა ან შართულ-შეთანხმებული, რომელიც შინააქთი ელფინილებითა ურთიერთობის გადმომცემა.

ქართ.: "ზარი მქლე, ორბი მსუქანი".
"სოტყა ბარაქანიო, საქმე ტალახანიო".

მგერ.: "გემუანი ნინა-ბედნიერი ბინა" (ცხელი ენა ბედნიერად ვოფნა).

"წობ ღვანი ბედი და ვუღლიანი-გერდი" (წინანდელი ბედი და მერმინდელი-ნახვეარი).

ღან.: "ქართი სხე-გური ენა" (ცხელი თეთრი-გული შუე).

"ქიტა იღალაღე დო დიდი დეღა" (სოტა ღამარაქი და ბერი საქმე).

სქან.: "მღიქ ვსერ - თეთნე მ კე ი გვი-მუბერ-მუწვარტ" (ცხელი-ქიქია და გული - მწელიო).

ქართ.: "საბელი მგლის, საბრაე-მღვდლის", ამ ანდაზის ორივე ნაწილში პოეტნიკურად შესაძლებელი შემსაძენელი იგულისხმება როგორც მოქმედის, ისე მსმენელის მიერ (საბელი არის მგლის; საბრაე არის მღვდლის). შემსაძენლის ხართვა გამოაწვევდა ღვაქიურ სქარბეს, დარღვილად იმ შინააქსისა თუ არონას, რომელიც ხალხმა ხადი ანდაზაში. მსგავსი მსგავლიობა:

"ნაწენი შემოდგომისა, ნადარი ვაზუფხელისა".

"ფანა-ფუნი კასრახისა, ხმალი მარხუარისა".

მგერ.: "ვახანში ნღობა და თხოუმეში ღაფაქობითა" (ვახანის ნღობა და თხემლის ნაყერ-ცხელიო).

"უო ლაფში ძურგეში დო კობენალი ხეტეში" (ტაფში ძურგესი და დასაქლოში ხეტესი).

გებეღება დიდაქტურალეგორიული გამონათქაშებო, რომელთა აგებულეშაში უშემსძენლოშის საკომპენსაციოდ გამოყენებულთა ნაკეალსახელები (ჩენებთითი, კობენითი, კუთინილებთითი, შიმართებთითი, განუსაზღვრელობითი), რიცხვითი სახელები, ადგილის, დროისა და შიმართებთითი ზმნიხელები, შაცალკეებელი კავშირები. თითოეული მათგანი ცალკეულ ანდაზაში ნახართა თრ-თრგერ, რაც, თავის შირი, ახოვრებს ანდაზის სემანტიკას და მოქმედებს მის სტრუქტურაზეც.

ქართ.: "რაც-პატრონი, ის-საქონელი".

"როგორც-პირმარხე, ისეთი-დიდმარხე".

"ჭერ ძილი, შერე სიზმარი".

"წინ-წყალი, უკან-შენყერი".

"ვისიც შიში, იმისი-ჩიდიო".

"ზოგი-თხისკენ, ზოგი-შგლისკენ".

"ზან-სიყვილისასა, ზან-სიბერისას".

ღაბ.: "ნაკო შერე, შეკო თხორი" (რამდენი შვილიც, იმდენი სახლი).

სვან.: "ფს-ფსუნ-კაჩო ი ფს-ფსუნ-კაჩუ" (ზოგჯერ-აღმართში და ზოგჯერ-დაღმართში).

"ზონ ესერ თხერემ ნევეფ, ზონ-უაღვემ" (ვინდ შგლის ნაებნი, ვინდ-ძაღლისო).

ანდაზა ადვილად გადადის ხალხიდან ხალხში, ერთ კუთხიდან შეორეში. ხშირად ბრძნული გამონათქაში, რომელიც უშემსძენლო წინადადებთათა წარმოდგენილი ქართულში, ასევე უშემსძენლოა შეგერულ. ლაზურსა და სვანურ ენებში როგორც ხანს, ეს მოვლენა განხორციელებულია შინაგანი სემანტიკით, "შინაგანში შინაარსში განსაზღვრა ანდაზის ვარჯჯანი სახე, მისი შოცელობა, არქიტექტონიკა, თვით წინადადების ტიპიც, სიტყვათა წყობაც, ინტონაციაც" (ღლონტი, 1957, გვ.14). ეტყობა, ადგილი მქონდა თარგმნასაც.

ქართ.: "კაცი კაციითაო, ღობე ქაცვიითაო"

შეჯრ.: "კობი კობითია, ვა ფოსეიშითია" (კაცი კაციითაო, ხე-ფს-ვებითაო).

ღაბ.: "კობი კობითენ, ღობეი შმგუჩითენ" (კაცი კაციითა, ღობე ბობითა).

ქართ.: "შმა შმისთვისო, შაგი დღისთვისო."

შეჯ.: "ქიმა ქიმაშო-უჩა დღამი" (მა ძმისთვის, შეგი დღისთვის)

ქართ.: "ქერ თავი და თავი, ჰერე ყოლი და შეილი".

ღებ.: "და მან დო ოყულე სი" (ქერ შე და ჰერე შენი).

ქართ.: "გზა ნაგზურს, წყალი ნაწყურს".

შეჯ.: "შარა ნაშარესთა და წყარო ნაწყარესთა" (გზა ნაგზურს, წყალი ნაწყურს).

ღებ.: "შვეე ქერ ნამშვეს ი ბოგ ნამოგს" (გზა ნაგზვეს და ბოგი ნამოგარს).

ანდამა სუვეუქეთა მანძილზე გადგეყმა თაობიდან თაობას, ამიტომაც იგულისხმება, რომ აგი სერის (წინაპრის) შეთხზულია. ბუნებრივია, შესაბამისი ლექსებში სიმბოლურ, უაღრესად, ნაღვანთა, იტყობან თქმულა) შეიძლება გამოვეყოთ, მათ ფუნქციას კი სტილისტიურად ასრულებს სხვათა სიტყვის ნაწილაკი - ე. წ. ზეფულეზ-არე, შემომოყვანილ და მგავს ანდაშენში "აღდგება" არის მუშაველი ზმის სხვადასხვა მწკრივის ფორმა.

სახანდამო ფრანსს ორშემადგენლობა განსაკუთრებით იგრძობა უშეშამენლო წინადადებაში, აღმათ იმითომ, რომ ოპოზიციური ცალგბის დამირისპირება უშეტესად შედგენილი შემსამენლის სახელად ნაწილებს ემარება. მგ.: "დედნაყალი - დეაში ნაკარი" (დედნაყალი არის, არის ნაკარი) და მგ.

ამრიგად, მრედიკატული სახის ელიფსური კონსტრუქციით ანდახსიაფეს, როგორც ლაკონური სიტყვიერა ფრანშელისათვის, სრულიად ბუნებრივ მოვლენად უნდა ჩათვალოს, რადგანაც სინტაქსურად "არასრული" წინადადება სემანტიკურად ერთ მთლიანობას წარმოადგენს, იგი უნაკლოა, მშრეწელი აფეილად იყებს და ითვისებს მის შინაარსს.

ელიფსური კონსტრუქციები უფრო მეტადაა ვაერყელეზული ინდო-ევროპულ ენებში, ვიდრე ჩვენს სინამდილეში. ეფექტობით, ამ შემთხვევაში ვერადდება უნდა მოგვსეს არა მხოლოდ იმას, სალიტერატურო ენათთან გვაქვს საქმე თუ ოცხალ შეტყელეზმასთან, არამედ გასათვალისწინებელია ენრობბრივი დიფერენციებაც. ღელი წერალობათი ნათარგმნი ღვლუბის უშეშამენლო წინადადებათა ჰერე წილი ასხნოლია ჰერანულ - სომხურ და სირიულ ენათა სტრუქტურის გავლენით (ღანელია, 1983, გვ. 304; სარყელაძე, 1984, გვ. 157 - 162; მელიქი-შეილი, 1975, გვ. 190). აღმათ ეს განამბრობებს იმ ფაქტს, რომ უწერლობი ქართულურ ენებში შედარებით იშვიათია

პრედიკატული საბის ელიფსი, ვიდრე სლიტერატურო ქართულში;
ამასთანავე, ამ თვალსაზრისით შესაბამის კონსტრუქციებში სიბნელის
პრობლემატს ინახუნებენ ანდა - გამოყენებ (ჩვეურობ
ქართულში, ისე შევარულ, ლაზურსა და სვანურ ენებში).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. დავითიანი ა., სენური ანდაზები, თბილისი, 1973.
2. დანელია ვ., ქართული სამწერლო ენის ძეგლის საკითხები, თბილისი, 1983.
3. ერთელიშვილი ფ., ანდაზის ენების საკითხისათვის, "შათობი", №3, თბილისი, 1957.
4. ზანდუყელი ფ., ანდაზისა და სიტყვის მასალის ურთიერთობისათვის, ქართული ფოლკლორი, I-II, თბილისი, 1964.
5. კარტიანი გ., ლაზური ტექსტები, II, თბილისი, 1993.
6. კვაჭაძე ლ., თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბილისი, 1988.
7. კვაჭაძე თ., წინადადების წყვილი კონსტრუქციულ და კომუნიკაციურ მნიშვნელობათა მიმართების საკითხი, სულხან-სამა რობელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის შრომები, III, თბილისი, 1997.
8. კობია ა., პარტიკული წინადადების შედგენილობა ქართულურ ენებში, თბილისი, 1982.
9. ლავდა ლ., ქართული ანდაზების ენა, ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბილისი, 1959.
10. შელიძეშვილი დ., ირანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბილისი, 1975.
11. სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ძეგლის შესავალი, თბილისი, 1984.
12. სობარულიძე ქ., ანდაზა, ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედება, I, თბილისი, 1960.
13. ქართული ანდაზები, შერჩეული დოქტორისპირელის და ვ. გამბროსიძის მიერ, ტფილისი, 1935.
14. ქართული ანდაზები და გამოცანები, შერჩეული ქსნდულიშვილის მიერ, თბილისი, 1991.
15. ქართული ხალხური სიტყვებები, II, თბილისი, 1991.
16. ღლონტი ა., ჩვეული ქართული ანდაზები და სიტყვის მასალები, თბილისი, 1957.
17. ი. ხანტელაძე, ლ. გულუბანი, ქართულური ანდაზები, ქართულური შემკვიდრება, I, ქუთაისი, 1996.

18. ხალხური სიტყვები. I, შეჯამული და ლაზური ანდაზები, შემდგენლები რ. შერაზია, თ. ჰემიშიძე, თბილისი, 1994.

19. ხალხური სიტყვები. V, ანდაზები, მახერსიტყვობა, გამოცანები, შემდგენლები ლ. ლეჟია, ა. ცანავა, მ. ჩიქოვანი, ქ. ბარდაველიძე, თბილისი, 1975.

20. ხალხური სიტყვების მასალები, II, შეჯამული ქ. სონღულაშვილის მიერ, თბილისი, 1957.

21. Валгина Н.С., Синтаксис современного русского языка, Москва, 1991.

22. Гужва Ф.К., Современный русский литературный язык, II, Киев, 1979.

23. Даль В., Напутное, Пословицы русского народа, I, Москва, 1989.

24. Пермяков Г.Л., От поговорки до сказки, Москва, 1970.

25. Морозова Л.А., Художественные формы пословиц, Вопросы жанров русского фольклора, Москва, 1972.

მიხეილ მხაიძის სტატიის გამო
"Новое учение о языке Н.Я. Марра"

პროფ. მიხეილ მხაიძე - ხუთი დროის გამოჩენილი ლინგვისტი, უფრო-უფროსი ოქანის ენათა განთქმული სპეციალისტი ფართო სახელისა - კარგად ეღობა ამ ოქანის ისეთ ენებს, როგორცაა ფრუნი, ესტონური, ლაღანდიური ანუ სამოედური, შორღოული, შარიული, უღმურტული, კომი-შირაული, უნგური, ვაგულური, ხანტიური, აგრეთვე სამოედური ტომების დიდებუნი. ჰეშმარიტმა პოლიგლოტმა იყოდა 25-ზე მეტი ენა, მათ შორის: ინგლისური, გერმანული, რუსული, უკრაინული, იგი, კერძოდ, საყოველთაოდ აღიარებული სპეციალისტი ვახლათ შარიული ენისა, რომელ ზეც ისე ლაღარაკობდა, როგორც შშობლიურ ქართულზე. ამიტომ სავსებით კანონზომიერი მოეღენა იგი, რომ მისმა დიდმა მოძღვარმა, აკადემიკოსმა ნიკო შარმა, სწორედ მას მიანდო საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მეორე შარიული სამეცნიერო ექსპედიციის ხელმძღვანელობა. შ.პ. მხაიძის საანგარიშო მოხსენება ამ სამეცნიერო ექსპედიციის შედეგების შესახებ გამოიცა ცალკე წიგნად ნ.შარის წინასიტყვაობით: "Предисловие к работе М.П. Чхидзе "Вторая марийская этнолингвистическая экспедиция". იმის გამო, რომ ამ წინასიტყვაობაში გამოთქმული იყო ბევრი ახალი აზრი ელფისპირეთის იაფურტრ ენათა თავისებურებების შესახებ, ის შეტანილია ნ.შარის რჩეული შრომების V ტომში (ИР.V, М.-Л., გვ.534-536).

შარიულსა და სხვა უფრო-უფროს ენას ეძღვნება შ.პ. მხაიძის ასზე მეტი შრომა, თავად შარიული ენა შარეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სკოლებში დიდი ხნის განმელობაში ისწავლებოდა (ისწავლება ახლაც!) შ.პ. მხაიძის შრომებით (რამდენიმეჯერ გამოიცა მისი "შარიული სინტაქსის საკითხები").

უანასკნელ წლებში მიხეილ მხაიძე მეშაობდა მათემატიკური ლინგვისტიკისა და ტექსტის ავტომატური თარგმანის პრობლემებზე, რასაც რამდენიმე მონოგრაფია მიუძღვნა. მონოგრაფიებმა უართო გამოხმაურება გამოიწვია სპეციალისტთა შორის. მისი შრომების ძირითადი ნაწილი გამოქვეყნებულია რუსულსა და უცხოურ ენებზე. რამდენიმე წიგნი ქართულადაცაა გამოცემული, ავტორმა დიდი ამაგი

დასდო ქართულ ფელორისტებს. მან კახეთის რეგიონში მოხსოვა
ნაშატანის ეპოსის ეროვნებები და განამორცელა მისი შექნორული
ქუბლიყაცია.

იგი გახლდათ უფრო-ფინური ენების ერთადერთი ქართველი
სპეციალისტი, რომელსაც კონსულტაციისათვის მიმართავენ
შრავალი ქვეყნის ლინგვისტები.

მიხეილ ჩხაიძე ოცაბ წლებში დაამთავრა ზეტერბურგის
უნივერსიტეტი. ასპირანტურა გათარა საბჭოთა კავშირის
შეცნორებათა აკადემიის ენისა და აზროვნების ინსტიტუტში ნიკო
მარის ხელმძღვანელობით. წლების განმავლობაში შეშაობდა ამ
ინსტიტუტის სწავლულ მდივნად. ორმოცდაათიან წლებში გადმოვიდა
საცხოვრებლად თბილისში, შეშაობდა თბილისის უნივერსიტეტსა და
ი. გოგუბაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო ზედაჯოვიურ
ინსტიტუტში - ასწავლიდა რუსულ ენას, თელავის ზედაჯოვიურ
ინსტიტუტში განაგებდა რუსული ენის კათედრასაც. შრავალი წლის
განმავლობაში მოღვაწეობდა საქართველოს შეცნორებათა აკადემიის
გ. წყაბელის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში.

ცნობილი საენათმეცნორეო დისერტისი შემდგ. 70-იან
წლებში, შექმნა მონორაფია "ნიკო მარის ახალი მოძღვრება ენის
შესახებ მოწაფის თვალთ". ნაშროში მოწონებულ იქნა გამოსაცემად.
ენაიდან წიგნის გამოცემა დაგვიანდა, ზე მას ეთბოვე ერთ შკორე
მოცულობის სტატიაში დაელაგებინა მონორაფიის ძირითადი
დებულუბები. მან ეს თბოენა სიამოვნებით შეცსრულა. გააშადა
სტატია, გადაბეჭდა საწერ მანქანაზე და ერთი ცალი მოსკოვს
გაუგზავნა პროფ. ვიორგი კლიმოვს, ერთი ცალი კი ზე გადმოშცა
გასაცნობად. მიხეილ ჩხაიძე ისე გარდაიცვალა, რომ ვერ შეცსწრო
ვერც მონორაფიისა და ვერც სტატიის დაბეჭდვას. სტატია ინახებოდა
ჩემს არქივში.

სტატია ქვეყნდება ავტორის მიერ ჩაწორებული ღებნის
მიხედვით. ეფიქრობ, იგი სარგებლობას მოუტანს ნიკო მარის
მოძღვრებით, დაინტერესებულ სპეციალისტებსა და უართი
საზოგადოებრობას. აბეჭდება უახლესად.

ა. ლინძე

10.10.1997 წ.

თბილისი

М. П. Чхандзе

Новое учение о языке Н.Я. Марра
(глазами ученика)

В статье освещены следующие вопросы: Яфетическая теория, как она есть, слово о том, что ценно в учении Н.Я. Марра, в защиту яфетической теории Н.Я.Марра (глазами ученика).

Дискусией 1950 года был положен конец господству так называемого "нового учения" о языке Н.Я. Марра. Тем самым был открыт путь свободного научного творчества для всех тружеников языковедческого фронта, в результате чего советское языкознание в своем дальнейшем развитии неуклонно поднимается на новые и новые ступени.

Вместе с "новым учением" была отвергнута и так называемая "яфетическая теория" Марра, в основном как теория происхождения языка. Она оригинальна и, - как я стараюсь показать ниже, - не содержит тех "грехов", которые находили и находят у Марра, вернее, приписывали и приписывают ему большей частью по недоразумению. Несомненно, мы должны отбросить все легкое и наносное в языкознании, обусловленное специфическими условиями периода поиска путей развития советского языкознания. Но заодно с ним отбросить и яфетическую теорию, по моему убеждению, не следует; ибо это было бы равносильно тому, если бы мы выплеснули на Таал вместе с грязной водой и ребенка.

Изложенное ниже суть мои комментарии к яфетической теории Н.Я. Марра. Смело брать на себя эту миссию на следующем основании. Я имел счастье

прослушать все учение Марра у него же, будучи его студентом (4 года), аспирантом (3 года) и, наконец, научным сотрудником (всего в течение восьми последних лет его жизни - 1926 - 1934) в Ленинграде. Все эти годы я старался проникнуть в его теорию, сидя за партой и уставившись глазами на доску, на которой он иллюстрировал свои положения с присущим ему пафосом. Напечатал я монографию с его предисловием, в котором дана, как будто, неплохая оценка.¹ Тем не менее, все нижеизложенное есть мой личный взгляд на яфетическую теорию и в возможных оплошностях в этой работе никто, кроме меня, не ответствен.

Основные методические указания и комментарии к яфетической теории Н.Я. Марра

В яфетической теории Марра есть два положения, которые являются основополагающими и которые можно принять за заповеди Марра, из которых вытекают и развиваются другие его положения и без которых решительно ничего нельзя понять во всей теории. Мы эти положения возьмем в качестве постулатов.

Первый постулат: ВСЁ ПО СТАДИЯМ! На протяжении всей истории языка мышление человека (а заодно с ним язык) менялось коренным образом и несколько раз. Когда мы говорим коренным образом, это значит, что вновь возникшее мышление на новой стадии до того отлично от предыдущего, что без научно вооруженного глаза не видно преемственности между ними. Когда говорим несколько раз, это значит: до нынешнего логическо-технологического мышления дологическое мышление было не одно. Оно делится на несколько этапов,

¹ Н.Я. Марр, Сочинения, том V, стр. 534.

степеней или стадий. Одна стадия мышления сменяла другую (временн на такие смены было достаточно, ведь язык и мышление развивались по меньшей мере в течение полумиллиона лет!). Накопление для таких смен происходило эволюционно, а переход на новую стадию - революционно, путем ломки всех старых норм мышления и перехода на новые нормы. Марр пишет: эти стадийные "сдвиги были настолько мощны, настолько громадны по создававшемуся за сдвигами изменением, что новые поколения по языку кажутся пришедшими из другого мира сравнительно с теми прежними, от которых они произошли".² Марр успел обрисовать эти стадии в общих контурах; будущим поколениям предстоит уточнить эти стадии.³

Естественно, встает вопрос: а что происходило с языком при смене мышления? Ведь язык развивался всегда неразлучно с мышлением! Мнение Марра в этом вопросе полностью совпадает с известной формулой Ленина, поставившего знак равенства между языком и мышлением: "язык - мысль".⁴ Конечно, и язык менялся вместе с мышлением. Но есть и разница между этими двумя изменениями: мышление, с его техникой, меняясь, не

2 Н.Я. Марр. Язык и современность, Л., ГИИМК, 1932, стр.12.

3 Там же. Кстати, неверно мнение, будто Марр, вслед за Лени-
Брюлем, утверждал, что предшествовавшее современному
дологическое мышление не было логическим (см.В.В.
Иванов, Очерки по истории семантики в СССР, М., 1976,
стр.38). Во всяком случае в последних своих работах он
утверждает обратное. Он утверждает: "Дологическое
мышление... было тоже логическим, но мене абстрактным,
более наглядным..." и т.д. (см. Н.Я. Марр, "Язык и
современность", стр.13).

4. Там же, стр.9.

оставляло следов в самом себе для доказательства того, каким оно было на предыдущей стадии развития: язык с его техникой, меняясь, переходя на новую ступень, приспособлялся к новой системе мышления, вместе с переупорядочением своих (языковых) элементов на новый лад, сохранял, аккумулировал; отлагал элементы своего старого состояния. Марр их называет отложениями или **пластами** (напластованиями). Именно по этим напластованиям в языке мы и узнаем сейчас, каков был язык и каково было мышление на предыдущих ступенях стадияльного развития.

Поведение мышления в этом отношении можно сравнить с магнитофоном, который, записывая новый текст, предварительно стирает старый. Стирает в том смысле, что не остается следов, которые вели бы нас к восстановлению картины предыдущего состояния мышления. А язык сохраняет старое, правда, не полностью, а в виде реликтов, отложений от разных ступеней развития. И когда умеем их читать, мы можем восстановить картину всего прошлого. Марр это умел. Умел вскрывать старые формы и значения слова по всем пройденным стадиям, анализируя каждое слово и определяя, на какой стадии оно произошло и какие значения оно принимало на каждой новой стадии.

Итак, анализ языковых явлений означает прослеживание их значения и звучания по стадиям - **все по стадиям** (а не в одной плоскости, горизонтально).

Второй постулат: ВСЕ ПО СЛОЯМ! Вопрос здесь касается не языков, а обществ, которые говорили на языках этих древних стадий.

Мы знаем из учебников, что сперва был род, потом племя и племена в дальнейшем своем развитии превратились в народности и нации. Эта упрощенная схема не удовлетворяла Марра. Он считал, что нужно

пересмотреть этнический состав племени. Наше обычное представление о племенах, как о каком-то изначально социально цельном образовании, не подтверждается языковыми данными. Он утверждал, что первые людские коллективы организовались не по принципу кровного родства его членов, а по принципу характера производства, которое они вели. Кровное родство между членами общества, конечно, было, но не оно играло организующей и направляющей роли в древнем обществе, а то, какой способ производства у них был налажен на каждой стадии развития. Все началось с диффузного, не расчлененного состояния базиса и надстройки, труда и его осознания. Они выступали вместе.³ Марр это состояние называет термином "труд-магическое действие". Магическое означает тогдашнее примитивное (дологическое) осознание тогдашним человеком всего того, что он добывал трудом. Содержание магического менялось по стадиям. В начале оно означало тотем, сверхъестественную силу, которой первобытный человек приписывал свой успех или неуспех. Затем, на другой стадии магическими стали космические тела и явления - солнце, луна, гром и т.д. Затем - микрокосмические, лицо, глаз, рот и т.д. И на последнем этапе тотем принял в сознании людей облик бога, черта, ангела и прочее. Языковые факты показывают, что производственные коллективы рано начали расслаиваться: в них стали выделяться слои, руководящие производством, и слои неруководящие, рядовые труженники. Причем на следующих стадиях их роли менялись.

В этих трудовых коллективах происходило расслоение в результате двух причин: внутреннего деления коллективов, вызванного налаживанием новых и новых видов производства, и внешнего фактора - объединении

³ Н. Я. Марр. Язык и современность, 1932, стр. 14.

коллективов по роду производства (коллектив рыбаков, коллектив охотников и т.д.). Так по производственному принципу коллективы развивались, и никакой профилирующей роли в их развитии каноэ-родегг людей не играло. Не играли также роли и границы коллективов как факторы, ограничивающие пределы их экспансии: коллективы объединялись, сходились, образуя слои в одном новом производстве. В дальнейшем эти слои превращались в более крупные группировки (более сложные). У Марра они носят название "производственно-социальные группировки", это предки современных племен и национальностей. При анализе современных национальных языков в них обнаруживается столько слоев а (отложенный), сколько коллективов участвовало в их образовании.

Древние коллективы сходились и расходились, перекрываясь социально и меняя свой этнический облик на каждом новом этапе. А это положение Марра исключает возможность этнически изолированного происхождения какого бы то ни было современного народа. Кстати, из этого утверждения хорошо видно, в сущности, насколько глубоко интернационально учение Марра.

Поэтому нельзя подходить к современному языку (какой бы он ни был) с предвзятым мнением, будто он всегда был такой этнически цельный, каким он представляется сейчас. Все языки суть результаты напластования языков тех коллективов, которые принимали участие в их образовании.

Занимствование, которое мы обнаруживаем сейчас между языками, есть факт позднейшего, неоглоттогонического периода, и отражает результат других, новейших закономерностей отношения между языками, отличных от закономерностей предыдущих стадий. Поэтому если кто захочет узнать доисторическое прошлое языка, он должен

уметь анализировать его элементы (данные сейчас синхронно) диахронически, по слоям, и определять вклады коллективов, участвовавших в его образовании. Марр это умел. Об этом идет, в конечном счете, речь во всех его работах (особенно позднейших), собранных в пятитомном сборнике его сочинений.⁶

Особенно рельефно сказанное выражено в следующей формулировке Марра в его работе "Первая выдвигенческая яфетидологическая экспедиция по обследованию мариев".⁷ "Ведь по истории мариев (как, конечно, и по истории всех других народов. - Чх.) приходится материал не просто утрачен, не просто погребен в обломках под залежами построек позднейших эпох, но по камешкам разобран и разнесен в историческое строительство тех, которые наследовали мариям в хозяйственно-общественном строительстве того же края". На одном из занятий с нами, аспирантами, Марр так прокомментировал это место из его книги: "Спорят, кто такие по происхождению чувашки, татары, или финно-угры. Если исходить из предположения, что они и раньше были такими отдельными, изолированными племенами, как сейчас, то вопрос вообще нельзя решать. Предположим, что в данном месте стояло семь домов. Их свесли, а кирпичи сложили вместе; потом из этих кирпичей снова сложили семь - десять домов. Спрашивается, можно ли опознать, какой кирпич из старого дома в какой новый дом попал,

6. Сочинения Н.Я. Марра в пяти томах выходили в годы 1933-1935, издательство Соцекгиза, Москва-Ленинград.

7. Н.Я. Марр, Сочинения, том V, стр.442. Марр называл мариев народ Поволжья, официально их называют "марийцами".

если нет соответствующей метки об этом о каждой кирпиче? Такую метку обнаруживает в кирпиче наш палеонтологический метод, иди по пластам, иди по глазам коллективов, участвовавших в строительстве".

Итак, в языке все складывается не по племенам, якобы изначально цельным единицам, а по слоям в них, как отложения участвовавшим в этом современном племени коллективов. Всё по слоям, такова вторая заповедь Марра.

О других положениях яфетической теории

Нижеперечисленные положения и выводы теории Марра надо считать такими же важными для понимания яфетической теории, как и вышеуказанные заповеди. Они тоже являются основополагающими. Ниже мы группируем эти положения вокруг следующих пяти узловых вопросов.

1. Вопрос о палеонтологическом методе

Как известно, Марр свой метод исследования называл палеонтологическим методом⁸ (этимология этого термина такова: "Учение о древней сущности"). Предметом его является древнее состояние языка. Это - период палеоглоттогонии в отличие от неоглоттогонического периода, который является и является объектом современного языкознания вообще. По общераспространенному среди ученых мнению язык (как средство общения) существует не менее полумиллиона лет.⁹ Марр и этот срок считал недостаточным для размещения всех наличных языковых явлений по стадиям.

8 Н.Я. Марр, сочинения, том IV, стр.63,95. Также: Язык и современность, 1932, стр.49.

9 См. специальную работу по этому вопросу: Lyla De'esi, Sprachherkunftsforschung, Band I, Wiesbaden, 1977, стр.9

Из этих полумиллиона лет на долю палеоглоттогонии приходится 450 тысячелетий, и только 50 тысячелетий падает на долю неоглоттогонического периода. Возможно, такая протяженность времени существования языка покажется кое-кому преувеличенной; чтобы не было никакого спора, сократим этот срок в 10 раз! Чтобы наверняка, без просчета были наши суждения, - будем считать, что язык существует самое меньшее 500 веков! На них на долю неоглоттогонического периода приходится примерно 50 веков (пусть 100).¹⁰ Это - тот отрезок времени, который изучался и изучается языковедением - идя отсюда, от современного нам состояния, в глубь истории, опираясь на письменные и прочие достоверные источники. Для изучения языковых факторов этого периода вполне годился и годится классический сравнительно-исторический метод исследования со всеми его направлениями. Но для изучения палеоглоттогонического периода, который длился, стало быть, 450 веков (какой громадный срок!) не годен сравнительно-исторический метод (какой бы он ни был). Для древних веков, по Марру, годен только палеонтологический метод, основанный, как мы видели выше, на двух заповедях. Послушаем самого Марра по этому поводу: "Индоевропейская лингвистика не может не признать, что она есть наука о языке за исторические эпохи (т.е. неоглоттогонического периода. - Чх.). В вопросах генетических, ведущих в доисторию человеческой речи, она бессильна что-либо сделать непосредственно".¹¹

10 Клиннописный текст шумеров в Месопотамии датируется как памятник 50-вековой давности (Н.Я. Марр, Сочинения, том III, стр.101).

11 Н.Я. Марр, Сочинения, том III, стр.33.

Существенной особенностью палеонтологического метода является его комплексность. Комплексность палеонтологического метода заключается в том, что для объяснения языковых явлений опираться следует не только на самые языковые факты, но и на все другие явления базиса и надстройки, взятые вместе (Марр это называл увязкой языковых явлений с явлениями других областей знаний, прежде всего с историей материальной культуры). Ибо иначе "языковые факты - не факты, если они не освещены в их генетической, диалектико-материалистической причинности". Требование комплексности в палеонтологическом исследовании хорошо видно из неопубликованного предисловия Марра к дипломной работе М.П. Чхандзе "О синтаксисе грузинского языка". Там сказано: "... по явлениям надстроечного мира, в частности языковедным, мы имеем дерзость восстанавливать не только ступени стадильного развития хозяйства, материальной базы, - а с формой социальной структуры и мировоззрения, - но и общественно-творческий облик коллектива, говорившего на языке с теми же явлениями"¹². Показания, даваемые перечисленными областями должны сообщать, без внутренних противоречий, доказать, что данный языковой факт нужно понимать именно так, а не иначе.

Не учитывая этого, противники Марра часто недоумевали: согласно Марру де слова переходят друг в друга без всякого фонетического и морфологического основания и оправдания. Для него, к примеру, уха и საზ одного происхождения, тогда как, мол, уха есть уха и საზ есть глаз, и ничем не мотивировано, говорили они, то, что Марр грузинское слово საზა kitxal - объявляет как

12. Архив Ленинградского Восточного института за 1930 год.
Цитирую по копии документа, выданного мне Институтом.

слово, состоящее из двух элементов: кир (глаз) и схал (вода) (в целом глазная вода), тогда как, во-первых, в грузинском слово вода производится не как схал-, а как сқал-, а глаз - не как қиг-, а как твал-, и, во-вторых, имея в виду то, что в грузинском қиг- в виде қиг значит ухо, Марр объявляет ухо и глаз словами одного происхождения без надлежащего доказательства как фонетического (перехода қал в схал, қиг в қиг), так и семантического (перехода названия глаза на ухо, или наоборот).

Конечно, если иметь в виду действующие сейчас фонетические и семантические законы, такие сопоставления мотивировать трудно. Но Марр опирался на установленные им древние законы (действовавшие в языке раньше и коренным образом отличавшиеся от теперешнего), вскрытые специальными комплексными приемами анализа.

Нужно особо подчеркнуть, что этимология слезы у Марра (как многие другие его этимологии) позднее поразительно подтвердилась конкретными фактами многих других языков разных систем. В частности, в марийском языке слезы (шничавуд) представляет собой обычное сочетание слов глазная вода шича глаз и вуд вода. А что қиг (қиг-) значит в грузинском и ухо и глаз, это доказывается живыми примерами самого грузинского языка: қиг значит ухо и в то же время глагол тш-қиг-е: значит смотри на меня! а не слушай меня, <<слушай меня>> скажут тш - зшп - е!

"Не следует смущаться, - пишет Марр, - что новая языковедная теория (т.е. афетическая теория. -Чх.) вторгается в компетенцию всех обществоведческих областей знания..., потому что язык, немисланный без неразрывно связанного с ним мышления, является надстройкой всех сторон и всех моментов производства и производственных отношений... В языке находят свое

полное надстроечное отложение и другие категории самой надстройки".¹³ Вначале речь с разумом находилась диффузно, нерасчлененно в самом производстве... Потом, с выделения языка и мышления, в них начинается процесс отпочкования¹⁴ ...

Моему читателю нужно иметь в виду, что Марр обладал широким диапазоном знаний во всех привлекаемых к анализу областях. Как об этом не раз писалось, он был языковедом, историком, историком материальной культуры (возглавлял Институт истории материальной культуры), в частности археологом (возглавлял археологические раскопки города Ани в Армении), этнографом, этнологом, нифологом и др. Это и обеспечивало ему возможность применения комплексного метода исследования. Но, разумеется, Марр не был настолько всемогущим, чтобы провести такой анализ всех слов всех языков мира. Он только наметил векн к осуществлению такого анализа в будущем; это считал он и задачей будущих поколений.

Более того: чувствуя необъятность материала, он постоянно просил помощи, сотрудничества специалистов смежных областей знаний.

Особенно усердно он домогался помощи историков вообще, в первую очередь историков материальной культуры. В 1928 году на первом заседании секции материалистической лингвистики в Москве (27/12-28г.) он в своем докладе в Комкадемии "Актуальные проблемы и очередные задачи алфетической теории", обращаясь к историкам и социологам-марксистам, говорил: "Наше построение продолжает оставаться в недоработанном виде именно в отношении увязки учения о языке с историей

¹³ Н. Я. Марр, Язык и современность, Ленинград, 1932, стр. 35.

¹⁴ Там же, стр. 14.

долгийства, техники форм социальной структуры. И вот это представляет одну из основных проблем и очередных задач - доработать эту бесспорную увязку".¹⁵

В другом месте Марр говорит: "Наши положения будут висеть в воздухе, пока не будут они увязаны с соответственно проработанным освещением вещественных памятников... от палеолита до наших дней".¹⁶ Или еще: "Процесс глоттогонии (языкотворчества) генетически разъясняется не внутри языка, а в хозяйстве и общественности, в увязке речи с ними".¹⁷

2. Законы фонетики. У яфетической теории свои законы фонетики. Они наложены в работах "Абхазский аналитический алфавит" (1926 года)¹⁸ и повторены в так называемом Бакинском курсе общего учения о языке (1927 г.)¹⁹. Толкование их содержания не входит в мою задачу. Ограничусь методическими указаниями, способствующими их усвоению.

Нахожу нужным подчеркнуть, что описание звуковых законов построено у Марра на других принципах, чем оно строится классическим языкознанием (напр., у Трубешского). У него фонетика построена на исторических принципах. Конечно, есть между ними и сходства, но разница более разительная. Для понимания этой разницы нужно учесть два обстоятельства - объективное и субъективное. Объективное: Марр построил систему алфавита, приспособленную к палеоглоттогоническому периоду, тогда как классики учитывают в этом деле факторы неоглоттогонического периода; субъективное: при

15 Н. Я. Марр, Сочинения том III, стр. 61.

16 Н. Я. Марр, Сочинения том IV, стр. 199.

17 Его же, Сочинения том II, стр. 10.

18 Там же, стр. 321-334.

19 Там же, стр. 5-126.

желании понять принцип построения аналитического алфавита нужно особо заострить внимание на первой и основной заповеди Марра об исторической стабильной изменчивости категории языка и мышления. Марр так комментирует это положение: "для индоевропейцев и мыслящих в их путях языковедов аналитический алфавит - мало сказать не известен, ... он непереварим, ибо он требует перестройки их научно-языковедческого мышления".²⁰

"Между тем, - продолжает Марр, - ни отдельных звуков, ни даже представления о таких отдельных звуках не существовало и тогда, когда человечество стало пользоваться звуковой речью. Впервые сложившаяся речь разлагалась не на отдельные членораздельные звуки, а на отдельные звуковые комплексы, цельные слова, в своей цельности членораздельно произносимые всего четыре основы (четыре лингвистических элемента. - Чл.), из которых слагается основной лексический состав языков всего мира".²¹ И далее: "доречевая фонетика, уже членораздельная, была, однако, диффузной в степени трехзвучности".²²

Марр дал строгую генетическую схему развития звуков,²³ показав, как из первоначальных диффузных звуков получаются потом простые звуки. В его аналитическом алфавите "Нерв системы - это цифровая трактовка звуков".²⁴

20 Н.Я.Марр, Сочинения том II, стр.339.

21 Там же, стр.84.

22 Там же, стр.92.

23 Н.Я.Марр, Сочинения, том V, стр.22.

24 Его же, Сочинения, том II, стр.6.

В истории развития речи простые звуки вычленились последними.

Обособляющая особенность афетических языков, отличающая их от всех других, это "три ступени озвончения каждого сильного простого согласного". Эти согласные расположены последовательно в порядке их возникновения:²⁵ глухой звук t , звонкий звук d , звук средней звонкости δ . Их три ряда; губные: $p \rightarrow b \rightarrow \varphi$, зубные: $t \rightarrow d \rightarrow \delta$, заднеязычные: $k \rightarrow g \rightarrow q$ и т.д.²⁶

В этой системе определение последней буквы каждого ряда как выражающая звук средней звонкости может вызвать спор с точки зрения акустической. Но это не существенно. Может быть, лабораторное исследование докажет, что тут нет никакого признака звонкости; в таком случае надо для них искать другое, более подходящее название. Однако, при этом система строения марроканского алфавита не должна быть нарушена. В связи с этим вспоминается реплика Л.В. Щербы тбилисскому профессору Г. Ахмедзани, утверждавшему в своем докладе (на сессии по кашгарским языкам в январе 1941 года в Ленинграде), что звуки третьей степени озвончения (по Марру) при лабораторной проверке оказались звуками без всякого озвончения, и надо, следовательно, систему Марра перестроить (цитирую по памяти). В ответ на это

²⁵ Н. Я. Марр, Сочинения том II, стр. 336.

²⁶ Эти начертания букв соответствуют следующим, ныне употребляемым во международной транскрипции начертаниям (восходящим к системе Трубачевского): $p=p$, $b=b$, $f=f$, $t=t$, $d=d$, $\delta=t$; $k=k$, $g=g$, $q=k$.

^{26*} Подробно об этой сессии см. С. Джорбенадзе, "Учреждения АН СССР и Тбилисский университет", Тбилиси, 1974, стр. 209.

Л.В. Щерба бросил реплику: "Нет, не так! у Марра система построена по генетическому принципу, это историческая фонетика, и Вы не имете права судить на основании одной акустики".

Любопытно, что такого содержания спор имел место между двумя выдающимися фонетистами и, что особенно знаменательно - между официально признанным марристом Г.С. Ахвледиани и официально "непризнанным" марристом Л.В. Щербой (хотя мы знаем, что Щерба глубоко симпатизировал Марру и его теории, сотрудничал с ним в Институте языка и мышления, работая по своей особой тематике).

3. Законы семантики

Семантика изучает значение слов. Но мы знаем, исходя из учения Марра, что значение слов исторически менялось до неузнаваемости. А палеонтологическая семантика при анализе слов должна показать эти "мощные сдвиги" от стадии к стадии. Такого способа анализа до Марра не было (и по сей день нет). В этом смысле надо понимать слова его, когда он говорит: "В старом учении существовали законы фонетики, ... но не было законов семантики".²⁷ В индоевропейском языкознании, конечно, известны были законы семантики, о чем во всех учебниках мы можем прочесть в разделе лексики. Например, метафора - перенос названия по сходству предметов - по форме, цвету, характеру движения и т.п. ("птичье гнездо" - "дворянское гнездо"), метонимия - перенос на основании смежности соприкасающихся вещей ("бюро" в прежнем значении слова "бюро коллектива"), синекдоха - перенос названия части предмета на целое ("скот" это голуб

²⁷ Н. Я. Марр, Языки и современность, Ленинград, ГИИМКА, 1932, стр.12.

скота) и др. Но они выведены из фактов по современному состоянию языка, из фактов неолитологического периода: понятно, такая трактовка законов семантики не могла удовлетворить Марра. Он искал также законы семантики, которые объясняли бы ему переносы значения с одного предмета на другой, имевшие место на древних ступенях стадильного развития речи,²⁸ которые объясняли бы ему, например, почему название собаки переходило на лошадь и т.д. или почему название неба переходило на солнце, луну и т.п. Древние законы были вскрыты палеонтологическим анализом речи.

В результате палеонтологического анализа Марр выяснил, что на ранних стадиях особенно мощно проявлялись себя два семантических закона переноса слов: 1) закон перехода названия одного предмета на другой по функции (функциональная семантика), 2) закон перехода названия целого предмета на его часть (назечение части по целому). Причем первый закон является основным, всеобщим, второй закон есть частное проявление первого. Действие первого закона (функциональной передачи слов) широко иллюстрируется примерами, где название собаки как тягловой силы (первоначальной) в дальнейшем перешло на лошадь, на слона, на верблюда и всех других животных, которые брали (в разное время у разных народов) функцию собаки как средства передвижения. Действие второго закона (наименование части по целому) прослеживается на фактах перехода прежних космических названий на микрокосмические: название неба становилось названием солнца, луны, затем глаза и т.д.

²⁸ Надо иметь в виду, что слова "язык" и "речь" у Марра употребляются в одном и том же значении, без противопоставления их в смысле сословной дихотомии.

Иллюстративными материалами широкого действия этих законов насыщены почти все работы Марра, и без учета этих законов ничего в этих работах не понять, во всяком случае может показаться неубедительным.²⁹ Нельзя без этого понять, почему, на каком основании Марр сличает друг с другом слова, имеющие сейчас самые различные значения, и к тому же, взятые из самых различных языков, которые не признаются родственными. Возьмем следующее утверждение, основанное на законе функциональной передачи: русское конь означало некогда и собаку, что подтверждается словом конура, которое состоит из двух элементов - кон и ура, а -ур- значит тоже собаку в баскском языке.³⁰ В романских языках слово лошадь имеет основу kabal (caballus), но в русском кобель значит собака, а в сегментических языках gama! значит верблюд.³¹ С русским словом конь связано французское heppig ржать (корень hep), оно же имеется в грузинском слово схел лошадь (скрещением из с и hep, а это разновидность французского слова chien собака, бретонского kip в том же значении.³² У латыни dep производится leo (le-on-is), а у грузин lo-m. У сванов lwe-m (два элемента lwe-m), у евреев la-bit (в женском роде), отсюда русское лать (la-a+t), у армян la-kot (буквально kot дити la собаки) - щенок, а щенок

29 Эта мысль так иллюстрируется у него самого: "Значения слов возникали не по форме, не по материалу, не по технике, а по функции, определившейся общественностью и мировоззрением, и без учета этой идеологической стороны... никакой генетической истории нельзя строить" (Н.Я. Марр, Сочинения, том III, стр.59).

30 Н.Я. Марр, Сочинения, том V, стр.503.

31 Там же.

32 Там же, стр.240.

33 Ег. ж. том IV, стр.176.

по-грузински - *le-ka*.³⁴ Или же баскское *hug* вода, грузинское *hug* огонь (в глаголе *ga-a-hug-a* накалил), армянское *hug* вода,³⁴ турецкое *su* вода и др.

“Конечно (делает оговорку Марр. - Чх.) эти факты, равно вызываемые ими соображения, можно просто отвести как “анекдоты”, особенно когда, при непонимании техники (анализа. - Чх.) яфетической теории, сопоставления кажутся маловразумительными, еще больше, когда научное мышление лингвиста... заковано в шоры того или иного национального мира”.³⁵ Но надо иметь в виду, что при каждом случае, когда читателю кажется, что якобы у Марра все слова переходят во все другие слова произвольно, без твердого закона, то это впечатление только кажущееся, основанное на забвении комплексности доказательства при валеонтологическом методе анализа, а также на забвении того, исходного положения яфетической теории, согласно которой языковые факты, сколько бы их ни приводить, не являются доказательствами, пока они не освещены в их причинной связи с другими явлениями базиса и надстройки, и что законы функционального перехода названий в древности были иные, чем сейчас.

В связи с тем, что мы уже разобрали валеонтологическую сторону развития слов (термин Марра), - развитие значения слов, - теперь предстоит выяснить, как Марру представлялась формально - техническая сторона развития слов, как звучали слова в момент зарождения и как они развивались.

Для этого целесообразнее начать с учения о четырех элементах.

³⁴ Марровскую транскрипцию мы заменяем современной международной транскрипцией, имея в виду большую доступность последней.

³⁵ Н.Я. Марр, Сочинения, том V, стр.248.

IV. Четыре лингвистических элемента

На этой теме беру три вопроса:

1) определение, 2) техника применения, 3) достоверность наличия именно четырех элементов во всех языках (почему именно четыре?).

1) Общее определение этого термина начну со следующих слов Н.Я. Марра: "У нового учения о языке (у афетической теории. - Чх.) своя терминология, свои новые термины, свое осмысление старых терминов. Так, например, лингвистический элемент. Это первичный звуковой комплекс. ... не только как элемент звучания, но и как элемент мышления. Их всего четыре элемента во всех языках и обозначаются нами четырьмя буквами латинского алфавита (A B C D)".³⁶

Латинскими буквами A.B.C.D. Марр стал обозначать элементы на последнем этапе своего творчества (тридцатые годы). Раньше он обозначал их цельными словами - элементами по-русски - САЛ-, -БЕР-, -ЙОН-, -РОШ-, и по-латыни SAL, BER, ION, ROШ. В таком виде выделял он эти элементы, исходя из данных афетических ("картвельских") языков, которыми он занимался по преимуществу в начале своего творчества: анализ многочисленных слов из этих языков убеждал Марра, что в этих языках всегда выделяются только эти четыре неразложимые единицы. Но с течением времени, после расширения базы исследования, вовлечения в свою исследовательскую орбиту многочисленных других языков мира, Марр обнаружил, что те же четыре элемента наличны во всех других языках, разумеется, в других, новых вариантах звучания, но в основе состоящих из тех

³⁶ Н.Я. Марр. Язык и современность. Ленинград, ГЛИМК, 1932, стр.5.

же четырех элементов. В связи с этим естественно было заменить старое, "яфетическое" название элементов (сал, бер, йон, рош) новыми (ABCD). И правильно поступил Марр, заменив эти названия поддвесс, убедившись, что они больше вводят в заблуждение, чем поясняют суть вопроса. Настало время, когда возникла необходимость употреблять такие обозначения, которые указывали бы, что эти элементы не какие-нибудь частные "яфетические" явления, а элементы, из которых создан весь лексический фонд всех языков всего мира (см. ниже). К таким первоначальным элементам, которые в процессе исторического развития языка "размножились до бесконечности",³⁷ больше подходят такие обобщающие обозначения A B C D как коды (выражаясь современным модным термином). Кроме того, элементы в старом звучании - САЛ, БЕР, ЙОН, РОШ - невольно толкали читателя на то, чтобы воспринимать их так, будто эти элементы так именно и звучали с самого начала. А это было не так: Марр все время утверждал, что первоначальное произношение слов было диффузное, нерасчлененное, изначально почти похоже на выкрики животных.³⁸

Техника применения элементов при палеонтологическом анализе подробно освещена автором в его знаменитом Бакинском курсе лекций,³⁹ и нет смысла повторяться об этом здесь. Укажу только, что уметь разложить современное слово на первоначальные элементы дело трудное, требующее длительной лабораторной

37 Н. Я. Марр, Язык и современность, Л., ГАНМК, 1932, стр. 6.

38 Н. Я. Марр, Сочинения, том II, стр. 89-130.

39 Там же, стр. 96 и далее.

тренировки.³⁹ При разложении надо учитывать: а) все то, сказано выше о палеонтологическом методе и о законах инфетической теории ("все по стадиям мышления" и "все по слоям общества"), б) учесть открытый Марром факт скрещения языков.

б) Скрещение языков, скрещение слов

Трудность понимания факта скрещения слов и скрещения языков состоит в том, что оно имело место раньше, а в нашу эпоху закон скрещения уже не действует. Потому что раньше острее стоял вопрос о преодолении многозначности слова при наличии в начале всего четырех элементов и при дальнейшем разнообразии их по фонетическим вариантам "до бесконечности" для обозначения все новых и новых, впервые осознаваемых в производстве предметов. Приходилось умножать слова путем простого повторения одних и тех же элементов, как например, в названии африканского племени "Берберн" (ber+ber), или путем сложения двух разных элементов, взятых из разных социальных группировок (чтобы последние лучше понимали друг друга), - сложения типа грузинского слова kalmaх форець, сложенного из kal- (kal-а и сейчас значит рыбу в финском языке) - рыба тах (тах и сейчас значит рыбу в правящих языках) - рыба. Анализ осложняется еще тем, что эти элементы, бывшие в прошлом (уже не в диффузном, а в более развитом состоянии) комплексное звучание, передаваемое обычно сейчас тремя буквами (eye), в дальнейшем стирались, теряли часть звуков, доходя до одного звука, и этим слова

39^a Н.Я. Марр, предисловие к 1-му тому сб. "Язык и мышление", 1933.

принимали совсем другой вид. Для восстановления их первоначального вида приходится обращаться к фактам различных языков.

Например, грузинское *jamé* (полученное из ³⁴**jal-mel*) ночь, в баскском языке сохранилось в более сокращенном виде *ga-v* (³⁵**gal-vel*) ночь. А без скрещения первый его элемент *ga-*, в виде *ka*, в абхазском значит также ночь, и второй элемент *vel*, в виде *ve*, в мордовском значит ночь.⁴⁰

Задача анализа еще больше осложняется тем фактом, что слова меняли свои значения от стадии к стадии; поэтому надо особо учесть ступени стадияльного развития мышления (см. выше, первый постулат). На одной стадии слово могло означать, скажем, собаку (*so-ba-k+a*) на другой - лошадь и т.п. Поэтому современное русское собака (*so-ba-k+a*), как мы уже сказали, оказывается, связано с латинским *caballus* (*ka-bal*) лошадь, с тюркским *ko-ra+k* собака, с арабским *kel-li* собака, грузинским *qe-ra* глагол двать, украинским "гавкать" (*ga+v+k+ать*), французским *abouez* лажи (*abua-je*), а потом, на другой стадии, когда названия средств передвижения перешли на средства питания, это название оказалось названьем хлеба, желудя и т.д. (ср. грузинское *xog-bal* хлеб).⁴¹ Глядя на эти сопоставления с привычным нам доселе методом, - вне палеонтологин Марра, - создается впечатление полной произвольности анализа, впечатление такое, будто бы у Марра всё во всё переходит. Чтобы избавиться от этого впечатления и убедиться, что его метод исключает случайности, надо специально овладеть его методом и его знанием фактов языка и всей матеральной и духовной культуры человечества в прошлом.

40. Н.Я. Марр, Сочинения, том III, стр.58:

41 Его же, том У, стр.242 и далее.

Говоря об этом и утверждая, что в таких случаях мы
он, а именно обывательский подход к фактам "имеет
невероятную путаницу",⁴² Марр пишет: "Приведу один
типичный пример: слова из категории числительных раз
крат в турецком созвучен со словом, означающим дорогу,
пути (ср. русск. народн. всю дорогу в значении всякий раз
- Чх.). Это явление общее, т.е. дорога и раз, крат об-
служиваются в своем выражении одним и тем же
звуковым комплексом. Яфетидолог также способен
поддаться искушению, принять эту видимость за факт, раз
она наблюдается материально и в персидском, и в
грузинском, и в других языках различных систем.
Яфетидолог и поддался, действительно, такому
искушению, делая соответственные выводы (автор имеет в
виду себя. - Чх.); это потому что не учтена была
палеонтология, при которой материал можно назвать
фактом, но факт, палеонтологически не освещенный, не
есть факт. А факт тот, что при палеонтологии мышления
дорога случайно (подчеркнуто мной. - Чх), через реку,
увязывается с тем словом, которое и неволялось, как
выяснила та же палеонтология, в значении числительного
слова раз, крат. Это - слово рука".⁴³

з) Вопрос о том, почему именно четыре элемента,
Марр оставил открытым. В своем Бакинском курсе лекций
он писал: "У нас осталось неразъясненным число
элементов - четыре, - и оно таковым и остается".⁴⁴ Таким
он и оставался до последнего времени, вызывая яростные
нападки на яфетическую теорию, построенную, как
утверждали, на "гадании на кофейной гуще вокруг четырех
элементов". Но в последнее время, после смерти

42 Н.Я. Марр, Сочинения, том IV, стр.149.

43. Там же.

44 Н.Я. Марр, Сочинения, том II, стр.94.

Марра, произошло событие, которое заставляет в корне изменить наш взгляд на элементы.

Биологи, в частности генетики, занимающиеся популяцией (размножением живых организмов), открыли четыре элемента с помощью которых и происходит размножение. В популярной работе Ш. Ауэрбах мы читаем о новейших открытиях в этой области следующее:

"Все живые организмы состоят из клеток. Клетка заполнена цитоплазмой, в которой в микроскопе видно ядро. Ядро содержит хромосомы. У человека каждая клетка содержит 46 хромосом".⁴⁵ Далее: "Хромосомы рассматривали раньше как наследственные факторы... но на деле они оказались лишь переносчиками этих факторов из поколения в поколение. А наследственные факторы это гены, которых в хромосоме тысячи..."⁴⁶ Далее: "Новые открытия показали, что главный компонент гена - это ДНК (дезоксирибонуклеиновая кислота), которая входит в нуклеопротенин, содержащий ДНК и белок. Хромосомы состоят из таких нуклеопротенинов."⁴⁷ "ДНК состоит из мелких слагаемых кирпичиков (аминнокислот), в том числе пуринового и пиримидинового основания". В целом "вместе четыре основания. два пурина и два пиримидина". "Два пурина называются аденином (А) и гуанином (G), два пиримидина - тимин (Т) и цитозин (С)"⁴⁸ (подчеркнуто везде мной. - Чх.). Эти химические свойства ДНК, - поясняет автор, - стали понятными после опытов Крика и Уотсона в 1953 году. Они установили структуру ДНК как состоящую из обвитых

45. Ш. Ауэрбах, Генетика, Москва, Атомиздат, 1966, стр.26.

46 Там же, стр.30.

47 Там же, стр.220.

48 Ш.У Ауэрбах, Генетика, стр.26.

вокруг друг друга двух спиралей ("улиткообразная структура"), на которых в строго определенном порядке располагаются указанные выше основания (AGTC).⁴⁹ и что самое главное: опытами установлено, что размножение не получается никогда при наличии этих оснований числом больше четырех или меньше четырех.⁵⁰

Элементарный AGTC, оказывается, суть такие же исходные коды в генетике, как ABCD в алфавитной теории.

Таким образом, после этих открытий в генетике, вопрос о том, почему именно четыре лингвистических элемента, остается, правда, опять открытым в языковедении (как и в генетике), но прямая ответственность за решение этой задачи с языковеда безусловно снимается и перекладывается на плечи других наук, в первую очередь на генетику (тот же вопрос был поставлен по существу и древнегреческими философами, считавшими, что в основе мироздания лежат четыре элемента (воздух, вода, огонь и земля). Такова уж, видимо, природа всякого размножения, будет ли это происходить как размножение в живых организмах, или как размножение слов в языке.

49 Там же, стр.233.

50 Рассказывая об этом открытии, академик Т.В. Гамкрелидзе в своем докладе на Международном симпозиуме по проблемам "Бессознательное" (Unconscious) в Тбилиси в 1980 году назвал открытие Марром четырех элементов "генеральными подсознательными открытиями" (см. сборник Подсознательное, том IV).

v. Ручная речь предшествует звуковой

Разговор руками, жестом, мимикой ведется у людей и сейчас. Но он сейчас не образует самостоятельного органа общения между людьми. Таким органом является сейчас звуковой язык (речь глухонемых в счет не идет, так как она заменяет обычную звуковую речь по необходимости, в ней не может участвовать слух). Положение Марра о ручной или кинетической речи подразумевает наличие ее в прошлом, в дозвуковой период, как самостоятельного единственного средства (орудия, общения между людьми вместо теперешнего звукового языка. Об этом мы читаем у Марра следующее:

"В начале не было никакой звуковой речи, была ручная речь... Руками говорили в течение многих десятков тысячелетий".⁵¹ В другом месте, в более поздней работе, он говорит: "Эта ручная речь была сотни тысяч лет единственным обиходным языком в мировом масштабе". Далее: "Не было ни духа ни материи звуковой речи. В начале был ручной язык, разумеется с мышлением... Он сложился длительно, у него также есть свой период становления. Однако ручная речь оставила в языке следы".⁵² "Звуковой язык сменил ручную речь общественно опять-таки как орудие борьбы господствующего слоя", долго не будучи достойным низовых масс. И тот и другой язык были "производственно-культовой речью, то есть применялись как решающее магическое орудие самого производства".⁵³ Далее: "Стадия развития звукового языка предполагает

51 Н.Я. Марр, Сочинения, том IV, стр.58.

52 Его же, Сочинения том II, стр. стр.9,82,418.

53 Н.Я. Марр, Язык и современность, Л., ГИИМК, 1932, стр.30.

космическое мировоззрение,⁵⁴ наступившее ^{После} потемнического мировоззрения. Звуковой язык возник, когда "культура уже продвинулась вперед... человеческое общество уже имело потребность обозначать космические понятия, для которых средства языка жестов оказались неподходящими".⁵⁵

По поводу утверждения о существовании ручной речи раньше звуковой Марру возражали, ссылаясь на то, что у классиков марксизма об этом ничего не сказано. Ссылка на высказывания классиков марксизма здесь совершенно неуместна, марксизм не догма, а руководство к действию. Он всегда на стороне тех, кто в пределах своей научной компетенции открывает новые и новые горизонты, а не топчется на месте.

Новые исследования в этой области подтверждают предположения Марру.

Прежде всего учтем данные языкознания последнего периода, а именно то, что язык стал рассматриваться как знаковая система и, следовательно, он стал изучаться в кругу знаковых систем, т.е. как предмет семиотики. А в семиотике ручной (кинетической) язык рассматривается как самостоятельная знаковая система зрительная (воспринимаемая зрением) в отличие от звукового языка как слуховой системы (воспринимаемой ухом). Что касается очередности их возникновения, всё говорит за то, что ручной язык должен был развиваться раньше звукового; условия для его развития имелись уже в период, когда человек стал ходить вертикально (освободилась руки),

54 Его же, Сочинения, том II, стр.312.

55 Там же, стр.313.

тогда как для выработки звукового языка требовалось колоссальное время, затраченное на перестройку всех органов, участвующих в произношении звуков (гортани, подъязычной кости и др.), из животного состояния на человеческий лад.

Разработку этой темы семиотика осуществляет комплексным методом, опираясь на показания таких областей наук, как: морфологии мозга (в том числе лабораторные исследования мозга с помощью биотоков), антропосемиотика, зоосемиотика, нейропсихология и др. И характерно, что ни одна из этих областей не дает противопоказания предположению о первичности языка жестов (ручного языка). Скорее наоборот. Полное представление о положении дел в этой области дает весьма содержательная работа И.И. Иванова "Очерки по истории семиотики СССР".⁵⁶ Из обзора и анализа обширной работы, выполненной у нас и за границей в этой области, автор заключает: "Проблема первичности языка жестов как основного средства коммуникации, связанного с решением интеллектуальных задач у приматов-животных зрительного типа, представляется одной из центральных для современной науки о человеке проблем".⁵⁷

После того, как мы выяснили таким образом, что мышление имело средством выявления не один язык, а два (сначала ручной, потом звуковой), спрашивается, что же будет дальше? Не угрожает ли и звуковому языку быть смененным в будущем каким-либо иным языком? На этот вопрос Марр дает утвердительный ответ. Звуковой язык отягощен материально звуками, в которых он находит свое выражение. Это не устраивает мышление (в будущем еще

56 В.В. Иванов, Очерки по истории семиотики в СССР, М., "Наука", 1976.

57 Там же, стр.22.

больше не будет устраивать), так как оно ничем не отягощено материально, оно стремится быть волевым в своем полете. Поэтому мышление в конце концов вырвется из клещей языка и заменит его - таким же свободным как оно само - техническим средством коммуникации будущего. Противоречие между языком и мышлением "разрешится... сокрушением языка (его посредничества) в будущем единстве четкого мышления и четкого производства".⁵⁸ Отсюда с логической неизбежностью вытекает знаменитое заявление Марра о языке будущего: "Будущий язык - [это] мышление, растущее в свободной от природной материи технике". "Развитая им, мышлением, техника - соотрудница в перестройке всего мира. Мышление с техникой и подчинят всю вселенную беспрекословно человечеству".⁵⁹

X

X

X

Знакомство с перечисленными пятью положениями Марра позволяет, как мне кажется, под достоинству оценить научную глубину и многогранность афетической теории. Но было бы ошибочно думать, что ими исчерпывается все богатство мыслей Марра, обильно рассыпанное как драгоценные камни в его пятитомнике и в других, не вошедших в пятитомник, работах. Усвоить их возможно только при усердном чтении самих работ. А здесь нахожу нужным говорить об одном условии, которое обеспечивало Марру возможность достичь столь больших результатов. Это - знание громадного количества языков мира.

⁵⁸ Н.Я. Марр, Язык и современность, Л., ГИИМК, 1932, стр.30.

⁵⁹ ЯН.Я. Марр, Сочинения, том III, стр.121.

Н.Я. Марр знал много языков. Говорил он на десятках языков разных систем, и в этом смысле был настоящим полиглотом.⁶⁰ Но не это главное. Он знал сотни языков научно. Количество языков, им изученных в размере свободного понимания текста и осмысления структуры как слова, так и структуры языка в целом, доходит, согласно подсчету примеров, им использованных в своих работах, до трехсот. Причем при изучении каждого нового языка, знакомясь с научной литературой своих предшественников (напр., баскологов, бретоноведов и т.д.), он находил у них фактические ошибки и исправлял их. Иным и не мог быть ученый, который занимался вопросами общего языкознания (по афетической теории). Ибо по утверждению Марра "Наукой о языке может быть признано только то учение, которое считается с особенностями всех языков мира...."⁶¹

Для этого надо знать хотя бы по несколько языков из каждой семьи (по обычному названию) или системы (по терминологии Марра) языков. Изучив и проанализировав такой колоссальный материал, Марр и пришел к знаменитому заключению о том, что "Все языки всего мира родственны между собой". С определенным уточнением, в

60. Мать у Марра была грузинка, отец - шотландец. Между собой они изъяснялись на русском языке. Сам Николай Яковлевич, кроме этих трех, с детства научился еще турецкому языку, имея общение с турецкой детворой, проживавшей по соседству. В гимназии, согласно его автобиографии, он изучал: французский, итальянский, немецкий, английский, греческий и латинский (см. Сочинения, том I, стр.8).

61. Н.Я. Марр, Сочинения, том II, стр.399.

конечном счете, это высказывание у него сформулировано так: "Все слова всех языков сводятся к четырём элементам".⁶²

Далее: За весьма длительное время своего развития эти элементы, конечно развились и разнообразились, меняя свой и фонетический облик, а "в настоящее время они размножены до бесконечности", языка. К сожалению, с учетом этого последнего этапа развития оценка яфетической теории пока еще никак не производилась.

Вот почему ее оценка и со стороны, казалось, наиболее компетентного судьи, любимого ученика Марра, выдающегося лингвиста В.И. Абаева⁶⁴ оказывается далеко не точным отражением реального положения вещей. В.И. Абаев засекает и фиксирует тот этап развития теории Марра (1928 год), когда в ней было еще много внутренне не согласующихся суждений. Это особенно наглядно показано Абаевым на примере с проблемой субстрата. Но в дальнейшем Марр эти противоречия преодолел, заменив старую, унаследованную старым языковедением концепцию о якобы изначальной изолированности семей языков друг от друга новой концепцией об едином глоттогоническом процессе, в рамках которого факты присутствия общих слов одновременно в яфетических (картвельских) и не-яфетических языках объясняются не наличием "яфетического субстрата" в языках не-яфетических, а являются показателями определенной стадии, которую прошли все эти языки и "отложение которой... в яфетических языках... только видны лучше".⁶⁵

62 Н.Я. Марр, Сочинения, том I, стр. II.

64 В.И. Абаев, Н.Я. Марр (1864-1934); к 25-летию со дня смерти, журнал "В.Я." №1 за 1960 г.

65. Н.Я. Марр, Язык и современность, Л., ГИИМК, вып.67, 1932, стр.50.

Надо еще учесть, что за последнее время языковеды других стран широко развернули исследования по изучению проблем, связанных с происхождением языка, по чем подробные сведения можно почерпнуть из монографии Дьюла Деци.⁶⁶ Среди этих исследований теория Марра о происхождении речи, надо полагать, займет почетное место.

Итак, как показала история, языковедение и без Марра может развиваться успешно. Дел и без того много и в теории, и в практике. Но, как всякая гипотеза, афетическая теория может принести большую пользу, особенно при решении не изученных проблем происхождения речи, не становясь при этом на пути у лингвистов с различными увлечениями по современным проблемам лингвистики.

66. Dyula Deesi, *Spachherkunftsfozschung*. Wiesbaden, 1977.

ბივი მაჭავარიანის დაბადების
70-ე წლისთავის ბაჟი

1997 წლის 3 დეკემბერს ვიგი მაჭავარიანს 70 წელი შეუსრულდებოდა. ეს ასაკი ტრეშარტი შეცნობისათვის შემოქმედების ზენიტში ყოფნას მოასწავებს, იგი ჩვენგან 40 წლისა წაიდა, მაგრამ ამდენი გააგვთა, რომ შეცნობითა არაერთ თაობას გვოფა სასიჭადულოდ.

ვიგი მაჭავარიანი შეცნობად იყო დაბადებული: ბრწუნვალე განათლება, უაღრესად დახვეწილი კულტურა. შეუცდომელი აღლო, მიმტყუბლობა, ადამიანური სიბო მის ჰარაუნებას განუშეოტრებელ ხიბლს ანიჭებდა.

ვიგი მაჭავარიანი შეცნობითა იმ თაობას გუფთენის, რომელიც 50-იან წლებში გამოიდა სამეცნობრო ასპარეზზე (თ. გამჭვლიძე, ტ. გუდაფა, კ. ბ. შშიდტი, ე. პოლაი, გ. კლიძიფი, აღ. ონიანი, ბ. ვიფინიშვილი...) და რომელსაც წილად ხედა ქართფელურ ენათმეცნობრებაში ახალი, თვისობრივად მაღალი საფეხურის შექმნა. ეს თაობა იღებს ყველიფე საფეფთესოს, რაც წინამორბედა მკელეაზრებაში შექმნეს, ამაფი დროს მკეფთრად უპირისპირლება თფოაზრებს, რომლებიც მათ მიუღებელი ეჩვენებათ, მაგრამ მაშინდელი ენათმეცნობრების მაღალი ეშელონებისათვის ექვმიუტანელ ტრეშარტებად იფელება (კლას-კატეგორიათა არსებობა ქართფელურ ენებში და მათი ნიშნების ძიება; ქართფელურ ენათა, განსაყფორებით სეანურის, ნაჩეფობის საყფთხი, ქართფელური და კავყასიური ენების ნათესაობა და სხვა).

ამ საყფთხების ვარშეშო 60-70-იან წლებში არაერთხელ გამართულა ცხარე დისყფსია. ამ თაობის დამსახურება ისაა, რომ ამ ოდითხური პრობლემების შესახებ დღეს ხმამაღლა თითქმის არაფერ ღაპარაყობს.

ვიგი მაჭავარიანი ამ მწეაფე დისყფსიათა უაღრესად პქტიური მონაწილე იყო და თავისი რყინისებრი ლოფიყთ იღწეფდა მოწინააღმდეგეთა არგუმენტების უფუფებას. სწორედ ამის გამო იგი ხშირად იმსახურებდა რისხვას მოწინააღმდეგე ბანაყის წარმომადგენელთაგან, რასაც უღიდესი მოთმინებით იტანდა. ეს დისყფსიები დიდი სყოლა იყო როგორც ახალი თაობისათვის, ისე მათი ოპონენტებისათვისაც.

ვიგი მაჭავარიანს მუდამ ვარს ეხეიუნენ თანამოაზრეები, მოწაფეები, ბევრმა მათგანმა სწორედ მისგან ისწაფლა შეცნობრების

საფუძვლები, მეთოდოლოგია. პრაქტიკა, უწინარეს ყოვლისა, ამ სტრუქტურის ავტორი სამუდამოდ დავალებულია ბატონი ვივისაგან.

ჩვენი მეცნიერებისათვის ბედნიერებად უნდა მივიჩნიოთ იმ გარემოება, რომ ვივი მაქვეარაინი წლების განმავლობაში თანამშრომლობდა უნივერსიტეტის ქართულ სწავლულთან თამაზ გამყრელიძესთან. მათი უფროსად ნაყოფიერი მეცნიერული ურთიერთობის შედეგად შეიქმნა ბოლო დროის ქართველოლოგიის უმნიშვნელოვანესი გამოკვლევა "სონანტთა სისტემა და აბლაუტო ქართულურ ენებში". ამ მონოგრაფიაში, რომელიც ფაქტობრივად ქართულურ ენათა შედარებით გრამატიკას წარმოადგენს, ჩვენს მეცნიერებაში პირველად დაისვა ისეთი პრობლემები, როგორცაა: სონანტთა სისტემის არსებობა საერთოქართულურში; აბლაუტის მექანიზმი, საერთოქართულური ფუძეუნის ძირეულ და აფიქსურ მორფემათა აგებულება და მათი ურთიერთქმედება.

თითოეული ამ კარდინალურ პრობლემათაგანი გაშუქებული იყო მეცნიერების ყველაზე მაღალი კრიტერიუმების შესაბამისად უმდიდრესი ფაქტობრივი მასალის ფონზე. სწორედ ამიტომ მოიძოვა ამ ნაშრომში საერთაშორისო აღიარება და ფაქტობრივად ქართულური შედარებითი ენათმეცნიერება გვერდით ამოუყვანა ისეთ დაწინაურებულ დარგებს, როგორცაა: ინდოევროპეისტიკა და სემიტური ენათმეცნიერება.

30-ზე მეტი წელი გაიდა ამ წიგნის გამოქვეყნებიდან, მისი ძირითადი დებულებები ურყევი რჩება. სულ ახლახან ოლდენბურგის (გფრ) ქართველოლოგთა სიმპოზიუმზე მარბურგის უნივერსიტეტის შედარებითი ენათმეცნიერების კათედრის გამგებ, პროფესორმა მაიკლ იობმა თ. გამყრელიძისა და გ. მაქვეარაინის ნაშრომს ეპოქალური მონოგრაფია უწოდა.

ქართულური შედარებითი ენათმეცნიერების ისტორიაში განსაკუთრებულ ადგილს დაიჭირა ვივი მაქვეარაინის მონოგრაფია "საერთოქართულური კონსონანტური სისტემა". რომელშიაც დაწვრილებით არის გაანალიზებული ქართულურ ენათა თანხმოვანთშესატყვისობების, თანხმოვანთკომპლექსების ჩამოყალიბების, მათი ფუნქციონირების პრობლემები. ეს წიგნი ავტორის სადოქტორო დისერტაცია იყო, ბოლო დისერტაციის დაცვა იქცა ნაშუამდ სამეცნიერო პაექრობისა, რომლის დარსაც დისერტანტი და მისი ერთ-ერთი ოპონენტი ტოვო გუდუა აყენებდნენ მანამდე სრულიად უცნობ დებულებებს და მათ მსაბუთებდნენ.

ამ წერილის მიზანი არაა ვიგი მაქვეარაინის სამეცნიერო
მოღვაწეობის სრული მიმოხილვა. ეს ამ ტომის სტრუქტურაში
შეუძლებელია. ვიგი მაქვეარაინის სამეცნიერო მოღვაწეობის
მონოგრაფიული შესწავლა ქართველოლოგიის მომსახურების მიზნითაა.

ვიგი მაქვეარაინი მეცნიერებას შემოქმედებითად უწევდა,
მისი აზროვნებისათვის დოგმატიზმი სრულიად მიუღებელი იყო. მას
მაგალითად მოჰყავდა ინდოევროპეისტიკის ისტორია და ზაზს უსვამდა,
რომ ანტუან მეიეს თეორიები, რაც ინდოევროპულ ენათმეცნიერებაში
ურყევად ითვლებოდა, ემილ ბენვენისტმა თავდაყირა დააყენა.

ბატონ ვიგის ჩემთვის უთქვამს: მეცნიერებაში არ არსებობს
ასოლუტური კეშმარიტება, არამედ არის მიმოთვლები და
მეცნიერების განვითარების მოცემულ ეტაპზე ის მიმოთვლა არის
მისაღები, რომელიც უფრო ხსნის არსებულ ფაქტთა ერთობლიობას. მას
ისაც ხშირად გაუხაზავს: თუ მეცნიერია არწმუნებს, რომ იგი
კეშმარიტების მდაღადებელია და მას შეუდომა არ მოსდის, იგი
მეცნიერად აღარ ჩათვლებათ.

ვიგი მაქვეარაინი უახლესი ქართველური ენათმეცნიერების
ერთ-ერთი ფუძემდებელია. მისი ადგილი ჰყენს მეცნიერებაში
განსაზღვრავ უდიდესი ნიჭითა და მასშტაბურობით აღბეჭდილია
გამოკვლევება.

ზურაბ სარჯველაძე

ბ ა ბ ნ ე ნ ე ბ ა

ვიგი მაქვეარაინმა ასპირანტურის კურსი 1954 წ. დაასრულა,
1968 წ. კი უფროდ გარდაიცვალა. სულ რაღაც 14 წელი ატეხა
განცემამ დიდ მკვლევარს მეცნიერების სამსახურში ყოფნა და აქედანაც
პირველი წლები, სხადია, მარწამსის ჩამოფლობებას დასტირდა. და
მაინც, ამ მცირე დროის მანძილზეც ვიგი მაქვეარაინმა შეძლო
ფასდაუღებელი წვლილი შეეტანა როგორც ქართველური, ისე
კავკასიური და ზოგადი ენათმეცნიერების განვითარებაში. ოცდაშვიდი
წელი დაიწყო უახე მას შემდეგ, რაც ვიგი მაქვეარაინი ჰყენს შორის
აღარ არის, 70 წელი კი მას მხოლოდ შარშან (5 დეკემბერს)
შეუსრულდებოდა. ადგილი მისახვედრია, თუ რამდენად დიდი

მღწევები მოჰყვებოდა ხანგრძლივი დროის მანძილზე დაბრძენებულ
ვივი მაქეაჩიანის შეცნობულ მოღვაწეობას; ადვილი მოსახვედრია
იმის გათვალისწინებით, თუ რამდენად მიზნულად არსებობდა
საგტამო, ნაშრომებით დავერგვინდა მისი შედეგებით ხანმოკლე
შეცნობული მოღვაწეობა. ვივი მაქეაჩიანი ხომ სრულიად
ახალგაზრდა (40 წლის) გარდაცვლილი ბოლოს და ბოლოს.

ვერ კიდევ აღმოსაფლეთმოკიდებთა XXV საერთაშორისო
კონგრესზე (მოსკოვი, 1960 წ.) ვივი მაქეაჩიანმა წაიკითხა მოხსენება
"სიბილიანტური სპირიტუებისა და ავრიკატების სამი რიგის შესახებ
ქართულურ ენებში". უკვე ეს ნაშრომი იყო უდიდესი გარდატეხის
მომასწავებელი ქართულურ ენათმეცნიერებაში, რამდენადაც აქ აიხსნა
მანამდე აუხსნელი (ან არასწორად ახსნილი) არაერთი ენობრივი
ფაქტი, რომელთაც ქართულურ ენათმეცნიერება, არსებითად, ჩიბში
შეშვებდა. ამას, სხვა უმნიშვნელოვანეს ნაშრომებთან ერთად, მოჰყვა
ცნობილი მონოგრაფია "საერთო-ქართულური კონსონანტური
სისტემა" (1965 წ.), სადაც თანამედროვე მეთოდოლოგიური
პრინციპების თანმიმდევრული გამოყენებით მოცემულია ქართულურ
ენათა კონსონანტიზმის სისტემური დახასიათება და, სადაც ენობრივი
ფაქტები განხილულია არა იზოლირებულად, არამედ ერთმანეთთან
სისტემურ კავშირში. ეს ნაშრომი, სადაც რეკონსტრუირებულია
თანამოყვანთა სისტემის სავარაუდო საერთო-ქართულური მოდელი,
ავტორის ჩაფიქრებული შეონდა როგორც ქართულურ ენათა
შედარებითი გრამატიკის კუჩისს შემადგენელი ნაწილი; კუჩისსა,
რომლის ხორც შესხმა მას, სამწუხაროდ, არ დასცალდა.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია კაპიტალური
მონოგრაფია, "სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართულურ ენებში"
(1965 წ.), რომელიც ორი დიდი ენათმეცნიერის - ვივი მაქეაჩიანისა
და თამაზ გამყრელიძის - ერთობლივი შრომის შედეგია და რომელმაც,
შოფლით სახელის შქონე ენათმეცნიერთა შეფასებით, სრულიად ახალ
ეტაპს დაუდო საფუძველი ქართულურ ენათმეცნიერებაში.

ცნობილია, რომ ამ მასშტაბის ნაშრომის შექმნისას ერთი
ავტორი კი არ არის ზოგჯერ თავისი შემოქმედებით ბოლომდე
კმაყოფილი და ის თავის თავსაც, ასე ვთქვათ, ერთგვარად
ეწინააღმდეგება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ორი ავტორის
თანაშრომლობით ამგვარი უზარაზარი, ახალი იდეებით ქარბად
დატვირთული ნაშრომის შექმნა მხოლოდ თანამოაზრეობისა და
ურთიერთბატვიისცემის შემთხვევაშია შესაძლებელი. არავერია

ამიტომ მოულოდნელი იმაში, რომ ვიგი მაქვეარაინი (ისევე როგორც
ამასვე გამკრელიც) დიდი საბოჭებით იგონებდა მუდამ მ
თანამშრომლობას. დამახასიათებელია, რომ ვიგი თავის პარტნიორს,
როგორც წესი, "ტომასოს" სახელით აძახებდა და შევიძინებთ ჩვენმა
ხშირად აცხადებდა: ამ ნაშრომის შექმნას ცალკეად ვერც ერთი
ჩვენგანი ვერ შეძლებდარა. აქედან ძალიან კარგად ჩანს ერთნაირად
უფლებამოსილ თანამოაზრეთა თანამშრომლობის დიდი სიციხეცა და
ვასაღურ დამოკიდებულებაზე დამკრებელი ურთიერთობის
უცხოურობაც.

უზადი ნიჭი და მეცნიერებისათვის თავდადება იყო ვიგი
მაქვეარაინის მეცნიერულ წარმატებათა უშრეტეი წყარო. იშვიათად თუ
წაუწყვდებოდა მკვლევარს, რომელსაც, ვიგი მაქვეარაინის დარად,
ლინგვისტიკურს ანალიზის შეთავაზებითა და ზერბებით
აღჭურვილობასთან ერთად საანალიზო ენობრივი მასალაც მუდამ
ხელის გულზე მქონდეს დალაგებული. არც ერთი უქმად დაყარული
წილი, დროის უფული მოხაყეთი ანალი იდეებითა და ანალი
აღმოჩენებით იყო აღსავსე. ვიგი მაქვეარაინის თანამოსაუბრე ამიტომ
მოწმე ხდებოდა მქვეარე შემოქმედებითი პროცესისა. ანალი იდეებისა
და ანალი მიგნებების დახადებისა. და აფრქვევდა უფულ ფეხის ნაბიჯზე
მეცნიერულ სიბრძნეს. ნამდვილი აკადემია იყო ამიტომ მასთან
ურთიერთობა. და გარბოდა ვასაღური სისწრაფით ვივისთან
საუბარში გატარებული დრო. ბოლომდე მოსმენა და ნებისმიერა
მიღწევის საოცარი დაფასება აკოდა. იყო ამავე დროს უაღრესად
თბილი, თავმდაბალი და მზრუნველი მეგობარი, შეუდარებელი
კოლეგა, ნიჭისა და პატიოსნების მზურველ დამფასებელი, დიდთან -
დიდი, პატარასთან - პატარა. კაცი, რომელიც თავის უპირატესობას
არავის აგონობინებდა. დამთმობი, მაგრამ ადამიანთა ხორმალურა
ურთიერთობისა და მეცნიერების განვითარების შემადგურბედილი ისეთი
მოქმედების წინააღმდეგ შეურიგებელი შებრძოლი, როგორიც არის:
დოკმატიზმი, აპრიორიზმი, იზოლაკიონიზმი, პროცინკალიზმი,
ულმობლობა, სისასტიკე, დაუნდობლობა, არაეკონენტლობა,
მოჩვენებითობა, არავულწრფელობა და ა. შ.

ვიგი მაქვეარაინი ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი მეცნიერების მშვერება
იყო.

ალექსანდრე ონიანი

შინაარსი

1. ე. ბოდუჩი	პუნქტუაცია, სემანტიკა და სინტაქსური სტრუქტურა ღველ ქართულში	3
2. ქ. თეთი	წაწლობის ეტიმოლოგიისა და უძველესი საზოგადოებრივი მნიშვნელობისათვის	18
3. რ. ასათიანი	"წებლობის" სემანტიკური კატეგორიის გამოხატვა ქართულ ზმნებში	25
4. ც. ბარბაქაძე	შაშარ ბარის სემანტიკური ველი	37
5. გ. ნოციტაშვილი	თბილის ლექსიკა ფშაურში	40
6. თ. ვაშაძე	პერფექტის ერთი სახეობისათვის ღველ ქართულში	62
7. მ. კვასხვაძე	სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის ბერძნული ნასესხობების სემანტიკური ველი	72
8. მ. კვასხვაძე	სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში დადასტურებული ბერძნული ლექსიკის სემანტიკური ველი	88
9. ლ. კობიაშვილი	ნასახელარი ზმნები საშუალო ქართულში.....	103
10. ი. მელიქიშვილი	ზმნურ ფორმათა I, II და III სერის ერთ-ერთი მიმართებისათვის ქართულურ ენებში.....	127
11. მ. მელიქიშვილი	სუბიექტური მეორე და ობიექტური მესამე პართა გამოხატვა თანამედროვე ქართულში.....	145.
12. ლ. ნოზაძე	სიტყვის სემანტიკური ველი და მისი თავისებურებანი.....	162

13. ზ. სარჯველაძე	შეცა ნაწილაკის ერთი ფუნქცია ძველ ქართულში.....	170
14. მ. სუბიშვილი	—იღ სუფიქსიან ნაზმნარ სახელთა შესახებ ქართულში	172
15. ა. ფოცხიშვილი	“საკეთარის” ეტიმოლოგიისათვის	176
16. ე. ქიათაშვილი	პრედიკატული სახის ელიფსური კონსტრუქციები ქართულურ ანდაზებში	182

შეცნიერული შემკვიდრეობა

М. Чхидзе	Новое учение о языке И.Я. Марра (წინასიტყვაობა დაურთო ალ. დლონტმა)	193
-----------	--	-----

ქრონიკა

ალ. ონიანი	ვახსენება	230
ზ. სარჯველაძე	გ. მაჭავარიანის დაბადებიდან 70-ე წლისთავის გამო	228

Sp 106/1:

